

Aktywizacja przestrzeni publicznych w mieście – ocena potencjału miejsc

Aktywizacja przestrzeni publicznych w mieście – ocena potencjału miejsc

Część 1 – tereny nadrzeczne

Autorzy:
Aleksandra Lis
Jacek Burdziński
Janusz Gubański
Ewa Walter
Anna Bocheńska-Skałecka

Opiniodawca
prof. nadzw. dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka

Redaktor merytoryczny
dr hab. inż. Szymon Szewrański

Opracowanie redakcyjne
Elżbieta Winiarska-Grabosz

Korekta
Magdalena Kozińska

DTP
Paweł Wójcik

Monografie CLXXVII

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław 2014

ISSN 2083-5531
ISBN 978-83-7717-193-6

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU PRZYRODNICZEGO WE WROCŁAWIU
Redaktor Naczelny – prof. dr hab. inż. Andrzej Kotecki
ul. Sopocka 23, 50-344 Wrocław, tel. 71 328 12 77
e-mail: wyd@up.wroc.pl

Ark. wyd. 21,0

Spis treści

1. Wprowadzenie.	9
2. Miejsce w przestrzeni publicznej miasta	13
2.1. Przestrzeń publiczna a miejsce.	13
2.2. Humanizacja przestrzeni publicznej – tworzenie miejsc.	18
2.3. Dlaczego ludzie wybierają miejsca? Różne wymiary miejsca.	23
2.4. Podsumowanie	35
3. Ocena potencjału terenów nadrzecznych dla działań aktywizacyjnych – tło i definicja problemu, założenia i cele badawcze	37
3.1. Kształtowanie terenów nadrzecznych miast	37
3.1.1. Miasto-rzeka – historia zależności	37
3.1.2. Problemy wodne miast i ich efekty	38
3.1.3. Proces odwracania się ku rzece – współczesne tendencje.	39
3.2. Tereny nadrzeczne Wrocławia	41
3.2.1. Odra w krajobrazie miasta – ujęcie historyczne.	41
3.2.2. Potencjał wodny Wrocławia – rodzaje terenów nadrzecznych.	42
3.2.3. Środowisko przyrodnicze terenów nadrzecznych Wrocławia	46
3.2.4. Aktualne kierunki rozwoju terenów nadrzecznych Wrocławia	50
3.3. Cel badań, założenia, konstrukcja pracy	51
3.4. Obszary badań – charakterystyka	55
3.5. Metody i techniki badań	62
3.5.1. Założenia metodyczne	62
3.5.2. Metody badawcze	63
4. Studia i analizy	67
4.1. Analiza funkcjonalna.	67
4.1.1. Cel i metody.	67

4.1.2. Wyniki analizy	68
4.1.3. Podsumowanie.	80
4.2. Analiza uwarunkowań lokalizacyjnych	81
4.2.1. Cel i metody.	81
4.2.2. Wyniki analizy.	81
4.2.3. Podsumowanie.	90
4.3. Analiza dostępności funkcjonalnej terenu.	91
4.3.1. Cel i metody.	91
4.3.2. Wyniki analizy.	92
4.3.3. Podsumowanie.	106
4.4. Analiza dostępności widokowej terenu	107
4.4.1. Cel i metody.	107
4.4.2. Wyniki analizy.	108
4.4.3. Podsumowanie.	116
4.5. Analiza dostępności psychologicznej terenu	116
4.5.1. Cel i metody.	116
4.5.2. Wyniki analizy.	117
4.5.3. Podsumowanie.	126
4.6. Analiza kompozycyjna	127
4.6.1. Cel i metody.	127
4.6.2. Wyniki analizy.	128
4.6.3. Podsumowanie.	151
4.7. Analiza uwarunkowań przyrodniczo-fizjograficznych.	152
4.7.1. Cel i metody.	152
4.7.2. Wyniki analizy.	154
4.7.3. Podsumowanie.	166
4.8. Analiza elementów dziedzictwa kulturowego	167
4.8.1. Cel, metody i przedmiot badań.	167
4.8.2. Wyniki analizy.	168
4.8.3. Podsumowanie.	189
4.9. Analiza uwarunkowań formalno-prawnych	191
4.9.1. Cel i metody.	191
4.9.2. Wyniki analizy.	193
4.9.3. Podsumowanie.	199
5. Charakterystyka struktury społecznej obszarów	201
5.1. Charakterystyka użytkowania obszarów badań.	201
5.1.1. Cel i metody.	201
5.1.2. Typy użytkowników	202

5.1.3. Przestrzenny obraz zachowań – mapy behawioralne badanych obszarów	203
5.1.4. Istniejące i potencjalne konflikty pomiędzy typami użytkowników	212
5.2. Odczucia, oceny, potrzeby i oczekiwania użytkowników	218
5.2.1. Cel i metody.	218
5.2.2. Odczucia i oceny użytkowników – synteza wyników.	218
5.2.3. Preferencje i oczekiwania użytkowników – synteza wyników . . .	219
6. Wnioski	221
7. Możliwości działań aktywizacyjnych	239
8. Podsumowanie	247
9. Piśmiennictwo	251

I. Wprowadzenie

Kiedy Jane Jacobs pisarka i aktywistka społeczna z Nowego Yorku, w 1961 r. w swej książce „The Death and Life of Great American Cities” (1961/1993), krytykując niektóre zmiany, jaki przyniósł modernizm, pisała o upadku i zamierających ulicach oraz innych przestrzeniach publicznych w amerykańskich miastach, nie przypuszczała, że jej niepokój przeniknie szeroko różne środowiska osób zajmujących się prywatnie bądź zawodowo miejscami publicznymi w mieście i ich rolą w życiu mieszkańców.

Gdy Wiliam Holly White podejmował w swoich badaniach i rozważaniach problem przestrzeni dla ludzi, nie podejrzewał nawet, że wyrosnie na korzeniach jego działań ogromna, prężnie działająca, skupiająca środowiska związane z projektowaniem, organizacja – PPS (Project for Public Spaces – www.pps.org), która określa siebie jako „... organizację non profit zajmującą się planowaniem, projektowaniem i edukacyjną organizacją działającą po to, aby pomóc ludziom w kreowaniu i utrzymywaniu właściwych przestrzeni publicznych, które budują silniejsze społeczności”¹. Organizacja ta założona została w 1975 r. i od tamtej pory ukończyła ponad 3000 różnorodnych projektów w 43 krajach i 50 stanach USA w partnerstwie z publicznymi i prywatnymi organizacjami, szeregiem agencji, przedsiębiorstw, instytucji, stowarzyszeniami sąsiedzkimi i innymi grupami społecznymi.

Pomimo tak rozbudowanej sieci osób i grup społecznych, projektantów i aktywistów, podejmujących działania przekształcenia zamierających miejsc w udane, witalne miejsca, ważne w życiu lokalnych społeczności, wciąż problem – nie tyle nawet braku odpowiednio ukształtowanych i funkcjonujących miejsc publicznych w mieście, co braku odpowiedniego wykorzystania ich potencjału – jest aktualny.

Wiele miejsc publicznych, nawet takich, których potencjał mógłby sprawić, że będą one tętniącymi życiem i radością enklawami w tkance miasta, zamiera, staje się przestrzeniami nieprzyjaznymi, budzącymi lęk, opuszczonymi, tranzytowymi albo po prostu nieważnymi.

Jednym obliczem problemu zamierania życia w miejscach publicznych w mieście jest jego tło przyczynowe, o którym Autorzy piszą szerzej w drugim rozdziale niniejszej pracy. Drugie oblicze – to rozważania dotyczące tego, jak można obraz miejsca, przede wszystkim obraz społeczny, którego odzwierciedleniem jest bogata struktura życia, zmienić.

¹ PPS is a nonprofit planning, design and educational organization dedicated to helping people create and sustain public spaces that build stronger communities (tłum. A. Lis) – <http://www.pps.org/about>, dostęp z dnia 10.12.2013.

Odpowiedź na to pierwsze pytanie można uzyskać ze złożenia rozbudowanej struktury przyczyn wyrosłych z podłoża społecznego, gospodarczego, ekonomicznego, kulturowego, technologicznego itp. – i obraz taki, choć naświetlany z różnych stron, nie budzi większych kontrowersji. Badacze, analizując współczesne uwarunkowania życia w mieście – dokładają do niego kolejne spostrzeżenia i wnioski, jak klocki puzzle budujące coraz szerszy fragment układanki. Rozumiemy już nieźle te przyczyny i potrafimy je diagnozować, zauważać w naszym życiu, a nawet wyjaśniać ich złożoną strukturę. Jednak pytanie, co uczynić, aby miejscom tym przywrócić życie – pozostaje wciąż otwarte. Fragmentów tej odpowiedzi jest wiele – można za nie uznać wszystkie propozycje projektowe, realizacje, działania i akcje zmierzające do zmiany oblicza takich miejsc. Nie oznacza to jednak, że umiemy określić powiązania pomiędzy różnymi czynnikami i uwarunkowaniami a ich społecznymi, w odniesieniu do miejsca, konsekwencjami. Pomimo reguł i zasad kształtowania przestrzeni publicznych wciąż za mało jest prób odpowiedzi na pytania, jakie czynniki i w jaki sposób wpływają na społeczne funkcjonowanie tej przestrzeni.

Kolejny aspekt tego kierunku rozważań odnosi się do kompetencji i odpowiedzialności, czyli do odpowiedzi na pytanie, kto miałby tworzyć nowe oblicze miejsca? Tradycyjna ekspercka perspektywa kształtowania przestrzeni oddaje zarówno inicjatywę działań, uprawnienia, jak i odpowiedzialność w ręce środowisk projektantów (ekspertów), których wiedza, doświadczenie i świadomość mają być gwarantem dobrego czy wręcz optymalnego doboru rozwiązań. Czy faktycznie tak jest? Wątpliwości co do takiego założenia pojawiły się już wiele lat temu. Przeprowadzono szereg badań, które wykazały różnice w percepcji i preferencjach (głównie estetycznych) pomiędzy architektami (i innymi projektantami przestrzeni) a użytkownikami, a także stwierdzono, że architekci nie potrafią przewidzieć preferencji ludzi, ponieważ nie potrafią oceniać obiektów (przede wszystkim budynków) inaczej niż jako architekci (Garcia-Mira i in. 1997, Brown i Gifford 2001, za: Lis 2011). Na bazie takich stwierdzeń zaczęła się rozwijać dynamicznie m.in. psychologia środowiskowa – interdyscyplinarna gałąź nauki badająca relacje pomiędzy człowiekiem (jego zachowaniami i odczuciami) a środowiskiem. Poznanie mechanizmów psychologicznych tych relacji ułatwia przewidywanie społecznych skutków zmian wprowadzanych w przestrzeni. Poza badaniami naukowymi drogą do poznania owych relacji są sami ludzie, ich zachowania, działania, opinie.

Skrajnie przeciwną, wobec perspektywy eksperckiej, jest perspektywa zakładająca prymat użytkownika, który samodzielnie, według własnego uznania, własnych upodobań, gustów i przyzwyczajzeń, a także własnych (często bardzo ograniczonych) możliwości, kształtuje przestrzeń. Perspektywa ta jest charakterystyczna w środowiskach reprezentujących dziedziny nauk społecznych – wśród socjologów, psychologów, kulturoznawców itp. W skrajnych przypadkach perspektywa ta zezwala, a niekiedy nawet promuje, samorzutne działania, które niebezpiecznie ocierają się nieraz o problem zawłaszczania przestrzeni publicznej.

Perspektywą pośrednią jest perspektywa partycypacyjna, zakładająca współdziałanie projektantów i społeczności, gdzie role obu tych grup mogą być różne – projektant może być wiodącym twórcą, liderem, moderatorem bądź jedynie doradcą – w zależności od charakteru kreowanej przestrzeni i rodzaju problemów, jakie tej kreacji towarzyszą. Taką perspektywę reprezentują m.in. środowiska bliskie organizacji PPS i idei placemakingu².

² Placemaking to termin, który zaczął być używany w 1970 r. przez architektów i planistów do opisanie procesu tworzenia skwerów, placów, parków, ulic i nabrzeży, które przyciągną ludzi dzięki odpowiedniemu programowi czyniącemu je interesującymi i odpowiadającymi ich potrzebom.

Przyjęta perspektywa ma wpływ zarówno na podział zadań i kompetencji, jak i na wybór metod działań. W przypadku perspektywy eksperckiej, charakterystycznej dla projektantów, przeważają metody warunkowane procesem projektowym – analizy uwarunkowań formalno-prawnych, badania terenowe należące do prac przedprojektowych oraz rozmowy z inwestorami lub jego przedstawicielami i innymi podmiotami zaangażowanymi w proces inwestycyjny. Dodatkowy element stanowią konsultacje społeczne. Najbardziej istotnym elementem działań jest proces twórczy projektanta.

Perspektywy o charakterze społecznym zakładają dobór metod, wśród których zwykle przeważają badania społeczne z równoczesnym ograniczeniem badań przestrzeni w zakresie nieodnoszącym się bezpośrednio do zachowań i odczuć ludzi. Wszelkie działania projektantów (lub animatorów przejmujących ich rolę) następują we współpracy z przedstawicielami różnych grup społecznych, formalnych i nieformalnych, w procesie partycypacji społecznej (Lis i in. 2013). W skrajnych przypadkach działanie projektantów zostaje całkowicie wyłączone, a przewodnią metodą działania są samorzutne inicjatywy ludzi³.

Każda z tych perspektyw ma zwolenników i przeciwników. Autorzy, zgodnie z zapowiadanyimi deklaracjami (Lis i in. 2013), reprezentując środowisko projektantów i nauk związanych z projektowaniem, przyjęli, jako konieczne w metodyce, wielokierunkowe analizy przestrzeni w tych aspektach, które mają wpływ nie tylko na ludzi, ich odczucia i zachowania, ale także na uwarunkowania procesu projektowego i odpowiedzialność działań projektowych. Równocześnie autorzy odrzucają wybór, jako kierunkowej, wyłącznie perspektywy eksperckiej, uznając konieczność rozpoznania wyrażanych w sposób werbalny i niewerbalny preferencji i oczekiwań użytkowników oraz ich ocen i reakcji manifestowanych sposobami zachowań. Rozpoznanie to powinno być, zdaniem Autorów, możliwie szerokie, ale nie na tyle, aby paraliżowało płynność przebiegu postępowania badawczego i potem projektowego. Istotną bowiem cechą przyjętej metodyki jest jej użyteczność jako narzędzia, które może być stosowane przy opracowywaniu strategii aktywizacji przestrzeni.

Podjęty przez Autorów temat badawczy został ukierunkowany szeroko na problematykę aktywizacji przestrzeni publicznych w mieście, a bliżej – na ocenę ich potencjału i związanych z nim możliwości określonych typów działań. Projekt, w założeniu, miał być projektem wieloletnim i wielostopowym. Niniejsza praca prezentuje wyniki badań nad pierwszą jego częścią – dotyczącą aktywizacji miejskich terenów nadrzecznych. Nie było zamiarem Autorów szerokie opracowanie monografii problematyki terenów nadrzecznych, a raczej zbadanie, na przykładzie wybranego i określonego we wstępnym etapie pracy ich typu, wpływu różnorodnych uwarunkowań (przestrzennych, społecznych, formalno-prawnych) na możliwości bądź ograniczenia działań prowadzących do aktywizacji tych terenów w zgodzie z oczekiwaniami społecznymi.

Pierwszy rozdział pracy stanowi niniejsze Wprowadzenie.

Drugi rozdział przedstawia szerzej problematykę miejsca w przestrzeni publicznej miasta i jego społeczne aspekty.

Szczegółowe cele, założenia, konstrukcja pracy i metodyka badań przedstawione zostały w rozdziale trzecim.

Rozdział czwarty prezentuje wyniki badań, studiów i analiz, rozdział piąty – charakterystykę struktury społecznej obszarów (sposobów użytkowania, odczuć, ocen, potrzeb

³ Przykłady takich działań szeroko rozpoznane i analizowane były np. w programie *Niewidzialne miasto* (Krajewski 2012), opisanym szerzej w rozdziale 2.

i oczekiwań użytkowników). Tę część pracy kończą wnioski (rozdział szósty) o charakterze generalizującym (odnoszące się ogólnie do badanego typu obszarów).

Kolejna część pracy dotyczy możliwości i ograniczeń, wskazań i przeciwwskazań do wprowadzania różnych działań aktywizacyjnych na badanym typie miejskich terenów nadrzecznych.

Ostatnią część pracy stanowi ocena potencjału obszarów, na których prowadzono badania, dla określonych wcześniej możliwych kierunków działań.

2. Miejsce w przestrzeni publicznej miasta

2.1. Przestrzeń publiczna a miejsce

Spory pojęciowe

Określenie przestrzeni publicznej najczęściej pojawia się, co oczywiste, w języku architektów, urbanistów i planistów. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określa ją następująco: „Art. 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o: (...) „obszarze przestrzeni publicznej” – należy przez to rozumieć obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne”.

Zapis ten, wydaje się, jednoznacznie określa rangę tego rodzaju przestrzeni w sferze planowania przestrzennego, ale praktyka pokazuje, że często nie przekłada się on na działania. Dyskusja na temat wartości przestrzeni publicznej w środowiskach projektantów niemal zawsze nasycona jest głębokim niepokojem o kierunek, w jakim zmierza proces przekształcania miast, w tym niedocenywanie roli tych przestrzeni w budowaniu jego tożsamości przestrzennej i społecznej. Przykładem głosu środowiska polskich projektantów jest Karta Przestrzeni Publicznej przyjęta przez III Kongres Urbanistyki Polskiej (Poznań, 4–5.IX.2009 r.), która przestrzeń publiczną opisuje następująco: „Przestrzeń publiczną definiujemy w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiemy ją jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania” (Karta Przestrzeni Publicznej 2009).

Inną grupą środowiskową zajmującą się tradycyjnie przestrzenią publiczną, w której rozumienie tej przestrzeni jest dobrze ugruntowane, są socjologowie. Bogdan Jałowicki opisując przestrzeń publiczną, pisze, że jest ona „... strefą wolności, gdzie każdy mieszkaniec może czuć się swobodnie, generując obrazy i dźwięki; dostarcza bogatej, różnorodnej informacji oraz wielu zmysłowych wrażeń. Ulice, place a także miejskie parki powinny być własnością wszystkich obywateli, a zachowania w tej przestrzeni muszą być swobodne, ograniczone jedynie ogólnymi zasadami współżycia społecznego” (Jałowicki i Szczepański 2006, s. 425).

Przywołane tu przykładowo określenia, podobnie jak wiele innych, pojawiających się w niemal każdej pozycji naukowej traktującej o mieście, zawierają jednoznaczne odniesienia do człowieka i jego potrzeb, mieszcząc charakterystykę nie tylko fizyczną (przestrzenną, jak sugeruje nazwa), ale również społeczną. Czy oznacza to, że określenie przestrzeń publiczna jest w wystarczająco oczywisty sposób związane, w rozumieniu różnych środowisk, z jej znaczeniem dla człowieka? Niekoniecznie. Studia literatury wykazują, że w odniesieniu do przestrzeni publicznych, obok określenia przestrzeń, używa się w celu wydobycia ich znaczenia, w tym znaczenia fenomenologicznego, określenia miejsce.

Studium oparte na literaturze przedmiotu dotyczące obu tych znaczeń przedstawia Lewicka (2012), podkreślając tym fakt, że miejsce, znacznie bardziej niż przestrzeń, jest przedmiotem interdyscyplinarnym. Budzi to nie tylko problemy czysto terminologiczne wynikające z szerokiego udziału różnych dyscyplin zajmujących się miejscem, ale także metodologiczne wynikające z tego samego. Zarówno sam termin miejsce, jak i terminy określające związki człowieka z miejscem (np. „doświadczenie miejsca”, „zakorzenie”, „zależność od miejsca”) nie zostały ujednoczone, uporządkowane i wciąż ich znaczenie i użycie wynika z tradycji poszczególnych dyscyplin naukowych z jednej strony a z preferencji i osobistych zainteresowań autora – z drugiej.

Pomimo tej interdyscyplinarności i różnorodności kategoria miejsce, zwłaszcza w ujęciach humanistycznych (w tym architektów i geografów humanistycznych), jest rozumiana głębiej i bardziej wieloznacznie niż kategoria przestrzeń. Rozumienie to ma swoje ugruntowane korzenie w nurtach fenomenologicznych.

Teoria miejsca, jako grupa badań należących do nurtu teorii architektury i urbanistyki, integruje zagadnienia przestrzenne i psychologiczne (Lenartowicz 1992). Badania i rozważania na temat miejsca współcześnie zapoczątkował w 1958 r. Heidegger, który uważał, że zamieszkiwanie jest metafizyczną i fenomenologiczną kategorią, która mieści w sobie pierwiastki poznania, bycia i budowania, jest budowaniem więzi, związków między człowiekiem a miejscem, a poprzez miejsca z przestrzenią (Heidegger 1977). Począwszy od lat 60. badania te były intensywnie kontynuowane. Ostatnie lata wprowadzają ożywienie dyskusji na temat znaczenia miejsca w badaniach naukowych dotyczących relacji człowiek–środowisko. Badania oparte wyłącznie na fizycznych cechach środowiska są krytykowane (Abu-Ghazze 1999). Zwraca się uwagę na dwie sprawy: (1) celowość utworzenia molarnej jednostki analizy, jaką ma być „miejsce”, kiedy bada się relacje człowiek–środowisko; (2) rozpoznanie ważnej roli, którą odgrywa czasowy wymiar doświadczenia środowiska stanowiący element związku człowiek–miejsce.

Jedną z podstawowych kategorii fenomenologicznych miejsca jest *genius loci*. Określenie to, według Jacksona (1994), sugeruje, że ludzie doświadczają coś poza fizycznymi i sensorycznymi właściwościami miejsca i mogą czuć przywiązanie do ducha miejsca (s. 157). Jak wyjaśnia Sime (1995), termin „miejsce”, w przeciwieństwie do terminu „przestrzeń” implikuje silną emocjonalną więź, czasową lub bardziej długotrwałą, pomiędzy osobą a szczególną fizyczną lokalizacją” (s. 28)⁴.

Fenomenologiczna perspektywa miejsca jest rozwijana zarówno przez teoretyków architektury, jak i humanistycznej geografii, takich jak Relph (1976, 1981) czy Tuan (1977). W architekturze dominującą postacią związaną z teorią miejsca był Christian Norberg-Schultz (1971, 1975, 1980a,b, 1984), który sformułował teorię miejsca odnoszącą się do jakości życia jednostki i jej bycia w świecie.

⁴ tłum. A. Lis, oryg.: „the term ‘place’ as opposed to ‘space’, implies a strong emotional tie, temporary or more long-lasting between a person and a particular physical location”.

Norberg-Schultz (1971) dowodzi, że bycie wewnątrz jest podstawowym elementem koncepcji miejsca – stanowiącego wnętrze, punkt wyjścia, z którego orientujemy się, doświadczamy zdarzeń, opanowujemy otaczające nas środowisko (s. 25). Podobnie Relf (1976) uważa, że esencja miejsca polega na, często nieuświadomionym, doświadczeniu wnętrza w odróżnieniu od zewnątrz. Wyróżnia on typy identyfikacji miejsca, opierając się na notacjach insider i outsider (człowiek należący do miejsca i człowiek z zewnątrz) (s. 111–112).

Koncepcja miejsca często podkreśla ważność poczucia przynależności, emocjonalnego przywiązania do miejsca. Miejsce może być rozważane w kategorii zakorzenienia, świadomości, przynależności i identyfikacji (Carmona i in. 2003, s. 96). Związek zakorzenienia odnosi się do generalnie nieuświadomionego poczucia miejsca – jest on, jak uważa Arefi (1999), najbardziej naturalną formą więzi z miejscem (s. 184). Norberg-Schultz (1984) twierdzi, że tożsamość człowieka zakłada tożsamość miejsca, ponieważ człowiek realizuje się, jeśli zna swoje miejsca i dba o nie, co wyraża się tym, że „buduje” w sposób będący w zgodzie z jestestwem tego miejsca (s. 45–46).

Przywiązanie do miejsca, lub konkretniej miejsca zamieszkania, stało się jednym z centralnych tematów badawczych w psychologii środowiskowej w ostatnich latach (np. Bonaiuto i in. 1999, Lewicka 2005, 2008, 2011, 2012). Celem tych badań jest zrozumienie związków człowieka ze specyficznymi miejscami środowiska zamieszkania, które mogą stać się częścią ich identyfikacji z miejscem (Bonaiuto i in. 1999).

Perspektywa fenomenologiczna odegrała dużą rolę w kształtowaniu teorii miejsca, chociaż, jak twierdzi Dovey (1999), dzisiaj widzi się fenomenologię raczej jako konieczny, lecz ograniczony środek do zrozumienia miejsca (s. 44). Wśród koncepcji spoza perspektywy fenomenologicznych do najbardziej znanych i najczęściej powoływanych teorii miejsca należy koncepcja miejsca Cantera (1977, 1983). Ukazuje ona miejsce jako funkcję zachowań (activities), fizycznych atrybutów (physical attributes) i koncepcji (conceptions). Ponadto Canter identyfikuje miejsce jako konstrukt zdolny do powiązania środowiska z procesami społecznymi (Skjaeveland i Gärling 1997). Na podstawie idei Cantera powstały późniejsze modele przedstawiające miejsce jako triadę podobnych jak u Cantera elementów. Przykładowo, u Puntera (1991) jest to: zachowanie – otoczenie fizyczne – znaczenie (activity – physical setting – meaning), u Montgomery’ego (1998): zachowanie – forma – wyobrażenie (activity – form – image) (Carmona i in. 2003, s. 24–27).

Sime (1995) zwraca uwagę, że emocjonalny stosunek do miejsca, który jest centralny w fenomenologicznym i projektowym użyciu słowa „miejsce”, nie figuruje jako istotny element w modelu Cantera. Jednak zaznacza szczególny wkład Cantera w rozwój modelu miejsca, który polega na tym, że zawsze podkreśla on konieczność zrozumienia perspektywy użytkowników. Groat (1984) zauważa, że koncepcja miejsca przedstawiona przez Cantera może służyć integracji zarówno fenomenologicznych, jak i empirycznych badań w psychologii środowiskowej.

Na bazie rozważań nad definicją miejsca powstało określenie „nieumiejscowienie” (placelessness), oznaczające zjawisko zaniku miejsca, braku autentyczności w relacjach pomiędzy człowiekiem a przestrzenią. Placelessness definiowane jest jako przypadkowe wykorzenie wyraźnych, rozróżnialnych miejsc i tworzenie standardowych krajobrazów (Relf 1976, s. ii). Obecny fenomen „nieumiejscowienia” związany jest z zespołem czynników, wśród których Carmona i in. (2003) podkreślają trzy:

- ▶ globalizację,
- ▶ masową kulturę,
- ▶ utratę terytorializmu i przywiązania do miejsca.

Kryzys miejsca

Podłoże zjawiska, jakim jest kryzys, a zdaniem niektórych degradacja czy wręcz znikanie miejsc w przestrzeniach publicznych miast, jest szerokie i wielowarstwowe, obejmujące procesy i mechanizmy o charakterze ekonomicznym, politycznym, społecznym, technologicznym, kulturowym. Zjawisku temu poświęcono wiele uwagi, powstała masa publikacji w obrębie różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Na styku nauk zajmujących się projektowaniem (architektura, urbanistyka, architektura krajobrazu) i nauk społecznych (socjologia, psychologia społeczna, środowiskowa), przy udziale także wielu innych dyscyplin, jak np. geografia humanistyczna, powstają pojęcia globalizacji, makdonaldyzacji społeczeństwa, wirtualizacji przestrzeni, przestrzeni przepływów, globalnej wioski, i wiele innych, starających się nazywać różne aspekty współczesnego oblicza miast.

Jak wskazują Szczepański i Kozielska (2008), badacze miast dzisiaj postawieni przed problemem globalnej perspektywy problemów socjologicznych zastanawiają się nad fenomenem nie tyle miast, co megalopolis, których struktura różni się zasadniczo od tej, której badaniem zajmowali się pionierzy problemów miejskich. Zagadnienie to dotyczy zarówno struktury przestrzennej, jak i społecznej z kategorią miejskiego trybu życia łącznie, która staje się już nieostra dla heterogenicznego życia metropolii, tak dziś różnorodnego (s.143).

Jedną z pierwszych i najbardziej znanych osób opisujących i analizujących problem zanikania miejsc był geograf humanistyczny Edward Relph (1976). Problem podejmowało za nim szereg badaczy – urbanistów, socjologów, kulturologów. Jednym z bardziej znanych jest antropolog kultury Marc Augé (1995), opisujący „niemiejsca” (non-places) jako przestrzenie tranzytowe, o zdeterminowanej i narzuconej funkcji, pozbawione znaczeń i ciągłości kulturowej. Utworzone odgórnie, na zasadzie zarządzania tłumem, powstają lotniska, dworce kolejowe, galerie handlowe, autostrady.

W analizach zjawiska „nieumiejscowienia” ukazywane są różne przyczyny. Jedną z nich jest mobilność. Na bazie tego zjawiska ukute zostało określenie „świat przepływów”. Obecny świat funkcjonuje w formie sieci, która pozwala na swobodne przepływy ludzi, informacji, energii, towaru (Castells 2000/2007). Miejsce przestaje mieć takie znaczenie, jak miało kiedyś, nie definiuje ani społeczeństw ani jednostek. Koniec geografii – jak twierdzi Bauman (2000). To zjawisko dotyczy zwłaszcza określonego rodzaju ludzi – jak nazywa go Jałowiecki (2000) – klasy metropolitalnej.

Kolejnym aspektem wymierania przestrzeni publicznej jest powszechna komputeryzacja budująca nowy, wirtualny świat spotkań. Ludzie już nie spotykają się w przestrzeni fizycznej, wybierając jako miejsce kontaktów przestrzeń wirtualną i to niemal od najmłodszych lat. Agory zastępują fora i platformy internetowe. Kontakt słowny – komunikaty wysyłane przez sieć w oderwaniu od przestrzeni. Elektroniczna komunikacja nie tylko ułatwia kontakt z ludźmi oddalonymi od nas tak, że bezpośredni kontakt z nimi nie byłby możliwy bez tej formy. Komunikacja ta zawładnęła stosunkami międzyludzkimi, urastając do rozmiarów absurdalnych, wchłaniając nawet pole relacji pomiędzy najbliższymi osobami. Miasto, które zawsze było miejscem kontaktów żywych, bezpośrednich – traci w tym wymiarze swoje znaczenie. Tak przynajmniej może się wydawać.

Wymieranie przestrzeni publicznych ma także wymiar urbanistyczny, określany mianem „kapsularyzacji”. Zjawisko to polega na społecznej izolacji w przestrzeniach, które, na kształt kapsuły, odcinają ludzi – w strzeżonych osiedlach, biurach, galeriach handlowych, między którymi ludzie poruszają się w kolejnych, ruchomych kapsułach – samolotach, samochodach. Miasto zostaje podzielone murami chroniącymi enklawy życia

przed obcymi, jakimi stają się, w coraz większym stopniu, inni współobywatele. Architektura przestaje pełnić rolę zwornika życia, a coraz częściej stanowi tylko powłokę jego namiastki, mającej, pod osłoną kamer i czujników, dawać złudne poczucie bezpieczeństwa przez odcięcie od reszty świata (Dymanicka 2008, Gyurkovich 2007, Rewers 2005). Niedostępność przestrzeni zwiększają jej struktury: urbanistyczna i komunikacyjna – izolowane obszary pocięte siatką ulic i dróg szybkiego ruchu, gdzie spacer ulicą tętniącą różnymi formami życia jest już coraz bardziej zapomnianą formą bytowania, skala odchodząca od skali człowieka, dominacja przestrzeni i jej zawładanie przez inwestorów korporacyjnych – wyjąławią miasto z dawnych, społecznych form zachowań.

Zjawisko kapsularyzacji ma swoje korzenie i oblicze w kryzysie ulicy, związanym z rozwojem komunikacji z jednej strony a ze zmianami społecznymi z drugiej, na który głośno i wymownie w słynnej książce „The Death and Life of Great American Cities” (1961/1993) zwracała uwagę Jane Jacobs już w 1961 r. Ta książka pisarki i aktywistki z Nowego Yorku wciąż pozostaje ważna dla urbanistyki (Wendt 2009). Pustoszenie amerykańskich ulic, z których zniknęło życie, powodowało ubożenie więzi społecznych, ale także spadek poczucia bezpieczeństwa. Ogniskując problem na poczuciu bezpieczeństwa, Jacobs analizowała jego podłoże, ukazując skutki zanikania życia ulicznego, w którym kontrola społeczna – podstawowy element bezpieczeństwa – uzależniona jest od liczby obcych – przypadkowych przechodniów i użytkowników. Taki świat ulicy buduje swoje własne normy i zasady współżycia, poprzez samokontrolę – egzekwując je. Modernistyczne zasady segregacji funkcyjnej wraz z rozwojem transportu doprowadziły do tytułowej „śmierci” amerykańskich ulic i ich bezpieczeństwa, którego nie ustrzeże nawet cały kordon policji bez pomocy kontroli społecznej.

Książka Jacobs oraz druga sławna praca związana z bezpieczeństwem przestrzeni – książka Oscara Newmana „Defensible Space” (1972) stały się zarzewiem dziś już bardzo rozwiniętych badań nad bezpieczeństwem przestrzeni publicznej w mieście. Założenia pracy Newmana różnią się istotnie od tych, które opisała Jacobs. W koncepcji przestrzeni bronionej Newmana nie gwarana ulica pełna przypadkowych, obcych sobie ludzi jest gwarantem przestrzennym bezpieczeństwa, lecz przestrzeń sąsiedzka, kontrolowana i broniona dzięki możliwości obserwacji wzajemnej przez sąsiadów i łatwego rozpoznania obcych, którzy mogą stanowić zagrożenie. Pomimo tych różnic obie prace służyły temu samemu celowi – zwróceniu uwagi na wpływ przestrzeni na jej bezpieczeństwo. Dzięki tym i podobnym pracom powstały i rozwinęły się koncepcje, teorie i nurty badań nad projektowaniem środowiskowym.

Badania przestrzeni kryminogennych w tkance miejskiej mają swoje tradycje oparte na badaniach bezpośrednich głównie w literaturze zachodniej. W 1969 r. C.R. Jeffery po raz pierwszy użył określenia „crime prevention through environmental design” (CPTED) (zapobieganie przestępczości poprzez projektowanie środowiskowe), jak również opisał multidyscyplinarny wpływ pewnych czynników na zbrodnie, które dokonywane były na tych obszarach. Wśród nich wymienił między innymi: projektowanie, psychologię, fizjologię i biologię. Jednak opis metod oparł głównie na pracach Newmana (Cozens 2002, s. 132). W latach siedemdziesiątych, w aspekcie bezpieczeństwa, rozpatrywano również czynniki warunkujące społeczną ekologię przestępstwa zdominowaną przez lokalizację, przestrzeń i terytorializm. Powstają wtedy różnorakie teorie próbujące wyjaśnić różne zachowania w zależności od uwarunkowań przestrzennych, jak choćby „koncepcja wybitych szyb” Wilsona i Kellinga (1982), która zakłada istotny wpływ utrzymania i jakości środowiska na poziom przestępczości. Idea CPTED wciąż się rozwija i ewoluuje. Ostatnie nurty rozwoju tego programu, których głównym rzecz-

nikiem jest Greg Saville, otrzymały nazwę: „druga generacja CPTED” „Second-Generation CPTED”.

Czy miejsce w przestrzeni publicznej jest formą/zjawiskiem skazanym na zagładę? Wiele osób uważa, że nie. I to te osoby podejmują działania zmierzające do przywrócenia przestrzeniom publicznym rangi miejsca.

W książce „New City Life” (2006) Jan Gehl i in., oceniając przestrzenie publiczne w perspektywie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, widzą ich kilka odsłon w cyklu rozwojowym miasta. Pierwsza forma to miasto tradycyjne, w którym ulice, z całą różnorodnością funkcji i zachowań, odgrywają kluczową rolę w życiu miasta. Druga forma, będąca wynikiem rozwoju komunikacji i opanowania ulic przez samochody, to miasto pokonane, w którym ruch pieszki i zachowania ludzi zostają wypierane stopniowo przez zwycięskie samochody dominujące nad przestrzenią. Trzecia forma, o której dziś mówi się najszerzej, to forma miasta porzuconego, z którego odeszli ludzie, gdzie place i ulice zostały opuszczone i stały się martwe. Ostatni etap, umocowany wokół teraźniejszości – etap, który już się rozpoczął i w wielu miastach doprowadził do zmiany ich społecznego oblicza, a równocześnie umocowany w przyszłości, ukazujący kierunki rozwoju – to miasto odzyskane, którego obliczem jest równowaga pomiędzy przestrzenią spotkań, wymiany i przepływów. To miasto bezpieczne, pełne różnorodnych funkcji kószystujących ze sobą i synergicznie zwiększających popularność przywróconych do życia przestrzeni, które stają się dzięki temu na powrót miejscami.

Przekonanie o tym, że miejsca nie są odchodzącym, skazanym na zagładę zjawiskiem, podziela także świat naukowy. Lewicka (2012) podkreśla obecne dzisiaj ogromne i wciąż rosnące zainteresowanie problematyką miejsca badaną w różnych aspektach i opisywaną w różnych formach, wśród których pojawiają się eseje filozoficzne, fenomenologiczne opisy miejsc, analizy roli miejsca w życiu człowieka i grup społecznych w ujęciu współczesnym i historycznym, analizy form przestrzennych budujących miejsca, relacji człowieka z miejscem i wiele innych. Poddaje także w wątpliwość tezę na temat zagłady miejsca spowodowanej procesami globalizacyjnymi i mobilnością ludzi. Jak wynika z przywoływanych przez nią badań prowadzonych zarówno w Polsce, jak i w krajach zachodnich, przywiązanie do miejsca deklarują obecnie nawet osoby określane mianem klasy metropolitalnej, najbardziej mobilnej, wykształconej, używającej powszechnie Internetu do komunikacji, czyli te, których proces odrywania od miejsca ma dotyczyć najsilniej. Istnieją nawet, zdaniem Lewickiej, przesłanki aby sądzić, że mobilność ludzi zmieniających często miejsce zamieszkania może nawet zwiększyć ich przywiązanie do miejsca odgrywającego, przy takim trybie życia, szczególną rolę przystani.

2.2.

Humanizacja przestrzeni publicznej – tworzenie miejsc

Korzenie nowego spojrzenia

Jednym z najwybitniejszych pionierów myślenia o miejscu w mieście jest Jan Gehl, obecnie międzynarodowy konsultant i emerytowany profesor projektowania miejskiego na Duńskiej Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych, autor licznych publikacji na temat projektowania przestrzeni publicznych, z których największą sławę zdobyła książka „Life between buildings” (1970/1987).

Analiza zjawisk nazwanych przez Gehla jako „życie między budynkami” (life between buildings) jest pełna spostrzeżeń i twierdzeń wciąż przywoływanych i cytowanych przez osoby zajmujące się przestrzenią publiczną. Jak podkreśla Gehl, zjawisko to jest potencjalnie procesem samowzmacniającym się, co oznacza, że jakiegokolwiek pozytywne formy aktywności ludzkiej mogą przyciągać kolejnych ludzi. Gdy jedna osoba lub grupa osób zaczyna coś robić, pojawia się wyraźna tendencja do przyłączania się innych osób, zainteresowanych wzięciem udziału w tych zachowaniach lub tylko obserwujących to, co robią inni. Aktywności i wydarzenia mogą nawzajem się stymulować, działając synergicznie – oznacza to, że aktywność będąca wynikiem nałożenia na siebie pojedynczych aktywności jest prawie zawsze większa niż suma aktywności składowych. Takie i podobne stwierdzenia wypływają z konstatacji faktu, że tym, co najsilniej przyciąga ludzi w przestrzeni, są inni ludzie i ich zachowania.

Na początku lat 60. w Kopenhadze miejskie władze eksperymentalnie zaczęły ograniczać ruch samochodowy, by poprawić warunki handlu w mieście, i by śródmieście mogło konkurować z centrami handlowymi. Jak opowiada Gehl (Stangel 2009), wykorzystał on tę pierwszą ulicę pieszą w Kopenhadze – Strøget – jako swoiste laboratorium. Po jej otwarciu w 1961 r. on i jego współpracownicy obserwowali i opisywali zachowania ludzi, udostępniając raporty władzom miasta. Liczne protesty sklepikarzy związane z tym działaniem ucichły, kiedy okazało się, że do tego, dawniej martwego obszaru, powróciło życie. Od tamtej pory, każdego roku, strefa dla pieszych była powiększana, usuwano stopniowo parkingi, zastępując je chodnikami i ścieżkami rowerowymi. Wykorzystanie tego obszaru, od tamtego czasu, wzrosło trzykrotnie.

Kopenhaga nie jest jedynym miejscem podobnych, zakończonych sukcesem, działań. W innej książce – „New City Spaces”, napisanej przez Gehla wspólnie z Larsem Gemzøe (2001) autorzy opisują szereg udanych prób działań w obrębie przestrzeni publicznych, gdzie stworzenie wielkich wspólnych przestrzeni dla mieszkańców tchnęło w te przestrzenie nowe życie, m.in.: w Cordobie w Argentynie, Melbourne w Australii, Curitiba w Brazylii, Freiburgu w Niemczech i Strasbourgu we Francji.

Inną znaczącą postacią związaną nierozzerwalnie z problemem tworzenia miejsc publicznych w mieście jest socjolog William H. White, mentor i konsultant założonej w 1975 r. organizacji Project for Public Spaces, autor wydanej w 1980 r. książki „The Social Life of Small Urban Spaces”, oraz innych związanych z jego zainteresowaniami humanistyczną przestrzenią publiczną, m.in.: „Cluster Development” (1964); „The Last Landscape” (1968); „The City: Rediscovering the Center” (1988). White badał i opisywał w swych książkach relacje pomiędzy przestrzenią miejską, kształtowaną w różny sposób, a zachowaniami i reakcjami jej użytkowników. Badając te związki, pochylał się nie tylko nad całościowymi, ideowymi zasadami kształtowania przestrzeni, ale nad pozornie drobnymi jej elementami, udowadniając ich znaczenie dla ludzi, dla których te przestrzenie powstały.

W jego dziele tworzenia dobrych miejsc w mieście uczestniczył aktywnie założyciel PPS (Project for Public Spaces – www.pps.org), Fred Kent. Organizacja ta w początkach swego istnienia szukała i badała nieudane przestrzenie w miastach, w ich analizach dochodząc do szerokich i twórczych wniosków na temat sposobów kreowania miejsc w przestrzeni publicznej – żywych, lubianych, pełnych ludzi i różnorodnych ich zachowań. Z czasem działalność organizacji poszerzała się, obejmując szereg działań praktycznych, badawczych i popularyzatorskich, aż stała się ona potężną instytucją o uznanej, międzynarodowej renomie, partnerem działań jednostek naukowych, badawczych i rządowych. Swoje wnioski dotyczące kształtowania przestrzeni publicznych zawarła

w niezwykle popularnym podręczniku „How to Turn a Place Around. Handbook for Creating Successful Public Spaces” (polska edycja – „Jak przetworzyć miejsce, podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych”).

Akcje i inicjatywy lokalne

Idea urbanizmu codziennego jest obecna i rozwija się dynamicznie – zarówno w krajach zachodnich, jak i w Polsce. Działania takie widać na ulicach, podwórkach, placach miejskich, obserwujemy szereg akcji i społecznych inicjatyw. Powstają coraz to nowe strony internetowe zakładane przez grupy społeczne i organizacje zajmujące się różnego rodzaju działaniami oddolnymi w przestrzeni⁵.

We Wrocławiu, wybranym przez autorów jako miasto, w którym prowadzone były badania, najciekawszą i najbardziej popularną organizacją tego typu jest eMSA. Organizacja ta pisze o sobie: eMSA Inicjatywa Edukacyjna to grupa pasjonatów, mobilna szkoła edukacji pozaformalnej, konsulting, badania i wywiady terenowe, diagnozy, placemaking (tworzenie Miejsc przez duże M, czyli aktywizacja i animacja społeczna i przestrzenna), warsztaty projektowe, konferencje, seminaria... To także idea, metoda, program edukacyjny, wolontariat itd. – wymiarów istnienia eMSA jest wiele, może być ich jeszcze więcej (...) Pragniemy, aby inicjatywy eMSA dały wszystkim wiedzę nt. dorobku kulturowego i architektury ich miasta i regionu (nie tylko Wrocławia) oraz świadomość wpływu na otoczenie i architekturę. Chcemy promować dobrą (zdaniem naszym i wybranych autorytetów) architekturę i urbanistykę, chcemy też zakotwiczyć w umysłach ludzi myśl, że architektura to nie tylko budynki lub projekt (jak większość sądzi), lecz również relacje społeczne, jakie owe budynki tworzą. Pragniemy, aby dla ludzi liczyli się ludzie, to co potrafią, to jak myślą, to jak żyją, to czym się różnią lub to co ich upodabnia. Na tym polega etnologia i antropologia kulturowa, w naszym przekonaniu nierozłączna z działaniami przestrzennymi. Zróżnicowanie ludzi na świecie jest naszym zdaniem jednym z dóbr najwyższych i jakże ważnym w XXI wieku⁶.

Urbanizm codzienny. Mikrointerwencje

W Karcie Ateńskiej zakwestionowano dotychczasowy sposób budowania miast oparty na zasadach kapitalistycznych, uznając, że rolę w tym procesie, wiodącą i decyzyjną, pełnić będzie „nowa sofokracja” – czyli architekci i urbaniści (Jałowicki 2007). Pogląd ten trwał przez lata i dziś jeszcze ma wielu zwolenników, jednak obecnie sposób myślenia o przestrzeni publicznej zmienia się w kierunku myślenia mniej o przestrzeni, bardziej o dobrych miejscach, mniej o projektantach i ekspertach, bardziej o użytkownikach jako twórcach albo przynajmniej współtwórcach przestrzeni.

Ważna staje się w takim myśleniu nie czysta, często nazywana holistyczną, idea projektanta, ale umiejętność odczytania i dostrzeżenia potrzeb i potencjału ludzi, umiejętność rozmowy i negocjacji, szacunek dla odmienności i dla nieznanego, a także umiejętność wyzbycia się kontroli nad procesem, w którym miasto zostaje oddane ludziom zmieniającym je wedle niezależnej od projektantów, wewnętrznej społecznej

⁵ (przykładowo: www.naszaprzestrzen.pl, www.inicjatywysasiedzkie.pl/dzialania/, <http://m20.waw.pl/>, <http://partycypacjaobywatelska.pl/o-nas>; www.openideo.com, <http://www.onthecommons.org/>, www.socialdesignsite.com, <http://www.publicspace.org/en>, www.popupcity.net, www.designforallurope.org, www.betterbankside.co.uk, www.communitygarden.org).

⁶ <http://www.emsarelacje.pl/>, dostęp z dnia 2.05.2013.

mądrości. Dobre miejsca mają powstawać dla ludzi i przy ich współudziale. Mają być dla nich cenne i wartościowe. Mają sprawiać, że będą chcieli w nich przebywać i do nich wracać.

Powstają nurty myślenia i działań nastawione nie tyle na duże projekty, co na drobne działania, mikrointerwencje w przestrzeni, często o charakterze tymczasowym, spontanicznym i ulotnym. Do takich nurtów należy urbanizm codzienny („Everyday Urbanism” – Crawford i in. 1999). Margaret Crawford, propagatorka tego nurtu, prowadzi badania i działania w obrębie „przestrzeni codziennej”, stanowiącej domenę codziennej aktywności ludzi. Koncepcja ta stanowi rozwinięcie myśli Michela de Certeau i Henriego Lefebvre’a, zwracających uwagę na ważność aspektu tymczasowości w codziennym funkcjonowaniu ludzi w przestrzeni miejskiej i uznając jego równorzędną rolę obok aspektu przestrzennego (Brzozowski, Herman 2012). Na rolę przestrzeni (krajobrazów) codziennych zwracają także uwagę polscy badacze, analizując problem w różnych aspektach, przykładowo w dziedzinie architektury i urbanistyki m.in. Wiśniewska (2002), Pawłowska (2001), antropologii – Sulima (2000), socjologii – Krajewski (2012) i inni.

Autorzy idei codziennego urbanizmu podkreślają rangę działań oddolnych, stojąc w opozycji do tych nurtów, które oddają pierwszeństwo architektom i urbanistom budującym przestrzeń odgórnie, jak np. posturbanizm promowany przez Rema Koolhaasa, w którego przekonaniu zarówno projektowanie urbanistyczne, jak i działania oddolne są, z punktu widzenia przestrzeni miasta, skazane na niepowodzenie. Przestrzeń powinna być tworzona przez wielkoskalowe, śmiałe i całościowe, projekty architektoniczne sporządzane przez wybitnych, utalentowanych architektów. Podobne opinie głosi Timothy Love, uznając wartość i przyszłość wielkich projektów w miastach zarządzanych obecnie przez wielkie korporacje, podporządkowanych interesom inwestorów i liberalnej doktrynie urbanistycznej odchodzącej od ustalanych reguł zagospodarowania przestrzeni na rzecz indywidualnych rozwiązań (Solarek 2011). Poglądy te, określane czasami w literaturze architektury i urbanistyki mianem neourbanizmu, z jednej strony coraz bardziej popularne, spotykają się także z ostrą krytyką środowisk, również w Polsce. O problemie zanikania sztuki urbanistyki i jej degradacji w imię liberalizmu wielokrotnie pisał Gzell (2008, 2011), szeroko i wielowarstwowo analizując ten problem.

Na bazie koncepcji zakładających mikrointerwencje oddolne w przestrzeni miasta powstały różne idee, programy, działania. Przykładem jest koncepcja tymczasowych przestrzeni miejskich („Temporary Urban Spaces” – Haydn, Temel 2006). Podkreśla ona wagę drobnych działań, powstających w niewielkich przestrzeniach i mających na ogół charakter tymczasowych, spontanicznych akcji, w których bierze udział lokalna społeczność. Takie akcje nazywane akupunkturą urbanistyczną są coraz bardziej dostrzegane i doceniane, także w Polsce. Przykładem wykorzystania tej idei jest konkurs pt. Akupunktura Miasta organizowany przez czasopismo Architektura-Murator (2007). Jak określili to organizatorzy, temat konkursu nawiązuje do hasła stworzonego przez brazylijskiego urbanistę i polityka Jaime Lenera, który twierdzi, że równie ważne jak spektakularne rozwiązanie są drobne, lokalne działania, odzyskiwanie zdegradowanych fragmentów miasta za pomocą prostych środków. Konkurs kierowany był do studentów, mających przygotować projekt zagospodarowania terenów zaniedbanych w taki sposób, aby ich uzdrowienie, ożywienie i uatrakcyjnienie mogli przeprowadzić lokalna wspólnota, organizacja lub pojedynczy ludzie. Akupunkturę miasta, jak podkreślali organizatorzy, można realizować w różny sposób – od projektowania

elementów urbanistycznych i architektonicznych, przez stałe formy przestrzenne, instalacje czasowe, po happeningi⁷.

Z punktu widzenia inicjatywy badawczej interesujący jest program „Niewidzialne miasto” (Krajewski 2012). Realizatorzy programu wyszli z pozornie banalnego stwierdzenia, że mieszkańcy miast są „aktorami”, każdego dnia tworzącymi i zmieniającymi przestrzeń poprzez prozaiczne, zbyt błahe, by zajmowali się nimi badacze i kreatorzy sceny miasta, mało zauważalne lub niezauważalne wcale, działania. Pomysł projektu „Niewidzialne miasto” zrodził się z chęci zwrócenia uwagi na procesy zachodzące w przestrzeniach wielkich miast, które, chociaż dobrze widoczne, nie ukryte, pojawiające się w miejscach publicznych – pozostają niewidzialne, będąc ignorowane i lekceważone jako zbyt prozaiczne i oczywiste, by się nimi zajmować. To działania często tymczasowe, ulotne, zmysłowe, niepoważne, spontaniczne i nieprzemyślane. Projekt nie tylko miał zbadać, sklasyfikować, opisać i scharakteryzować te działania. Jego celem było także dowartościowanie osób, które zostawiają w taki sposób ślad w przestrzeni, uznanie ich wyobraźni i kreatywności, poczucia humoru i sprytu, dostrzeżenie podłoża tych działań i potrzeb ludzi, które je wyzwalają.

W programie uczestniczyło ponad 300 osób z całej Polski tropiących ślady owych działań i zbierających dokumentację do ich badania. Dokumentacja licząca kilka tysięcy zdjęć posłużyła do szczegółowej klasyfikacji obserwowanych działań i ich opisania, zwiększając wiedzę na temat różnego rodzaju działań oddolnych o charakterze „urbanizmu codziennego”, uświadomienia sobie jego skali i zróżnicowania, a także podłoża badanego m.in. poprzez różnego rodzaju wywiady, również z autorami działań.

Przedstawione powyżej koncepcje, działania, trendy i nurty nie odrzucają działań architektów, urbanistów, architektów krajobrazu. Raczej ukazują przesunięcie środka ciężkości procesu tworzenia przestrzeni miasta od czysto eksperckich projektów w kierunku działań użytkowników.

Rzecznikiem działań uwzględniających potrzeby lokalne jest także krytyk miasta, Zygmunt Bauman (2007, 2008), który podkreśla, że działania w obrębie przestrzeni publicznych miast związane z ich odnową, nieuwzględniające potrzeb lokalnych społeczności, ich zachowań i przyzwyczajzeń, w wielu wypadkach doprowadzały do zniszczenia miejsc o istotnym potencjale społecznym, zmieniając je w przestrzenie sterylne, pozbawione życia i poczucia tożsamości. Działania takie są odpowiedzialne nie tylko za degradację wartości przestrzennych miast, ale także za niszczenie więzi społecznych. Gyurkovich (2007) zwraca uwagę na to, aby przy uznaniu wartości działań oddolnych, budujących różnorodność i tożsamość miasta, brać pod uwagę także niebezpieczeństwo powstania przestrzeni chaotycznych, pełnych wieloznaczności i niepewności, zmuszających do ciągłego rozwiązywania konfliktów w przestrzeni, której nie można już traktować wyłącznie jako miejsca pozytywnego, miejsca przebywania jednostek o właściwie rozwiniętej osobowości i poczuciu etyki (Gyurkovich 2007, s. 107).

Kosiński (2009), we wstępie do polskiego tłumaczenia wspomnianego kultowego podręcznika PPS „How to Turn a Place Around. Handbook for Creating Successful Public Spaces” w uzasadnieniu ważności przedstawianych w nim idei i zaleceń dotyczących kreowania miejsc publicznych uwzględniających potrzeby ludzi, pisze, że: „Kolejną trudnością jest polska praktyka planistyczna i projektowa. Nadal pozostaje sztywna,

⁷ http://www.wydawnictwo.murator.pl/pl/menu-gorne/biuro-prasowe/aktualnosci/konkurs-studencki-architektury-murator-ma-10-lat-studenci-z-caej-polski-nagrodzeni-w-jubileuszow,116_333.html; dostęp z dnia 28.04.2013.

urzędnicza, postsocjalistyczna (*homo sovieticus*) – nieuwzględniająca działań obywatelskich. Produkowane są jedynie wąsko profesjonalne projekty, fikcyjnie konsultowane przez lokalną społeczność, bez prowadzenia z nią jakichkolwiek wcześniejszych dyskusji lub choćby podstawowych sondaży (...).” Prawdziwym motorem wytwarzania przyjaznych i ładnych, ludzkich miejsc, jest wg tej książki – arcysłusznie – inicjatywa lokalna; współdziałanie mieszkańców i użytkowników, oraz kontrola społeczna nad poczynaniami władz i zawodowych autorów aranżacji (s. 9–10).

2.3.

Dlaczego ludzie wybierają miejsca? Różne wymiary miejsca

Motywacje wyboru

Dlaczego ludzie wybierają niektóre przestrzenie jako miejsca zachowań a inne nie? Lis (2002, 2004, 2005) opisując podłoże zachowań ludzi w kontekście rekreacji, opiera swe rozważania na procesie motywacji stanowiącej podstawowy mechanizm wyznaczający tendencje ludzi do podjęcia lub zaniechania określonych działań. O jej kierunku i natężeniu decydują dwa czynniki: atrakcyjność celu i przekonanie o możliwości osiągnięcia celu (Reykowski 1992).

Lis odnosi tak zdefiniowany mechanizm motywacji do opisanego zależności mających wpływ na przebieg procesu prowadzącego do korzystania przez mieszkańców miasta z terenów zieleni, uznając, że podstawowe korelaty procesu motywacyjnego skierowanego w stronę danego obiektu terenów zieleni traktowanego jako cel przestrzenny, w którym realizowane są zachowania typu rekreacyjnego, stanowią (Lis 2002):

- a) potrzeby społeczne rodzące motywację,
- b) atrakcyjność celu oceniana z punktu widzenia określonych potrzeb,
- c) dostępność celu (uwzględniająca możliwości i koszty jego osiągnięcia).

Każdy z tych elementów można określić, analizując zarówno motywy poszczególnych osób, jak i motywy społeczne odnoszone do korzystania z danej przestrzeni publicznej. Sposób ukształtowania takiej przestrzeni, jej funkcja, forma, wyposażenie, odnoszą się do określonych potrzeb, które rodzą motywację. Atrakcyjność celu uzależniona jest od jakości przestrzeni i tego, w jakim stopniu może ona te potrzeby zaspokoić. Dostępność celu związana jest przede wszystkim z jego lokalizacją oraz istnieniem różnego rodzaju barier – wizualnych, funkcjonalnych, ekonomicznych (np. opłaty za wstęp) i innych.

Lis zwraca także uwagę na zjawisko określane przez Reykowskiego jako polimotywowość zachowania. Akt wyboru u człowieka nie jest na ogół wynikiem jednej tylko motywacji, lecz złożeniem (sumą) kilku, często przeciwstawnych dążeń (Reykowski 1992). W odniesieniu do określonego celu można wyróżnić motywacje pobudzające do realizacji tego celu oraz odwodzące od jego realizacji. W przypadku celu, jakim jest przestrzeń publiczna w mieście, istotną rolę odgrywa tu nie tylko ocena atrakcyjności tego obiektu i kosztów związanych z jego dostępnością, lecz także przeprowadzona analogicznie, ocena innych celów przestrzennych w mieście. Cele takie mogą odgrywać wobec określonego terenu zieleni rolę kompensacyjną, konkurencyjną, stymulującą bądź neutralną (w przypadku gdy ich istnienie nie wpływa na sposób funkcjonowania terenu zieleni i liczbę korzystających z niego osób) (Lis 2002, 2004). Na problem wyboru miejsca określonych potrzebami człowieka zachowań, w odniesieniu do przestrzeni publicznych w obecnych miastach, zwraca uwagę Gehl (2001, 2006). Kiedyś obecność ludzi na

ulicach i placach miasta była zjawiskiem oczywistym i koniecznym. Ludzie przebywali tam powodowani naturalnymi potrzebami związanymi z funkcjonowaniem w mieście, po którym poruszali się pieszo lub środkami komunikacji publicznej, gdzie robili zakupy. Ale poza tzw. zachowaniami koniecznymi (Gehl 1970/1987) w ich życiu było miejsce na spotkania, rozmowy, obserwacje innych ludzi w przestrzeniach publicznych miasta. Dziś sytuacja jest inna. Człowiek ma znacznie większy wybór działań i ich celów przestrzennych. Wiele z nich nie wymaga bytności w przestrzeni publicznej. Zakupy można robić za pośrednictwem Internetu albo w anonimowych centrach handlowych. Potrzeba ruchu zaspokajana może być w siłowni lub zgoła w domu, z wykorzystaniem zakupionych, coraz popularniejszych urządzeń fitness. Spotkania towarzyskie odbywają się na sieci, a samochody dowożą ludzi z miejsca na miejsce, nie powodując konieczności wyjścia na ulicę. To zaś oznacza, że obecni mieszkańcy miasta, mając tak szeroki wybór sposobów zaspokajania potrzeb, wybiorą (w procesie polimotywyjności zachowań) przestrzenie publiczne jedynie wówczas, gdy te będą cechowały się odpowiednio wysoką, konkurencyjną wobec alternatywnych możliwości jakością, a dostęp do nich będzie łatwy i mało kosztowny.

Tradycyjna postawa projektantów-twórców wobec przestrzeni kładzie największy nacisk na aspekt wizualny jako pierwszy i nijako wyjściowy dla innych, stanowiących jego konsekwencję. Od wieków osobami odpowiedzialnymi za kształt przestrzeni miast i ich estetykę byli architekci i urbaniści i w obrębie tych środowisk przede wszystkim toczył się dyskurs na temat percepcji i waloryzacji form przestrzennych. Kiedy, w wyniku badań, stwierdzono, że preferencje estetyczne i oceny przestrzeni przez środowiska twórców i przez użytkowników cechują znaczne rozbieżności wskazujące na to, że architekci i inni projektanci nie rozumieją potrzeb i gustów ludzi i nie są zdolni do przewidywania ich reakcji (Garcia-Mira i in. 1997, Brown i Gifford 2001), zaczęły się intensywnie rozwijać kierunki badań, których celem było odkrycie uniwersalnych zasad dotyczących preferencji estetycznych krajobrazu.

Atrakcyjność wizualna przestrzeni

Badaniami na temat preferencji estetycznych w odniesieniu do krajobrazu zajmowało się szereg badaczy. Jednym z bezpośrednich zastosowań metodologii psychologicznej przy ocenie krajobrazu jest podejście fizyczno-percepcyjne, w którym preferencje określa się, analizując określone cechy i właściwości fizyczne krajobrazu w badaniach ilościowych. Inne podejście metodologiczne polega na badaniu samych procesów poznawczych i ocennych, ich natury i właściwości leżących u podstaw sądów estetycznych. W tym nurcie badawczym skrajne pozycje zajmują dwa podejścia do procesu percepcji. Pierwsze z nich to podejście konstruktywistyczne, oparte na założeniu, że percepcja jest procesem aktywnym, w którym informacja sensoryczna jest analizowana i porównywana z wcześniejszym doświadczeniem. Cechy tego podejścia ma m.in. jeden z pierwszych ogólnych modeli estetyki autorstwa Berlyne'a⁸. Przeciwnym podejściem jest podej-

⁸ Podstawowe cechy analizowane w modelu Berlyne'a to: złożoność, nowość, niespójność i zaskoczenie. Ich rola, rodzaj i siła oddziaływania zależą od typu eksploracji. Eksploracja niespecyficzna występuje, gdy jednostka szuka bodźców pobudzających, zaś eksploracja specyficzna, gdy osoba pobudzona poszukuje redukcji niepewności lub zaspokojenia ciekawości skojarzonej z pobudzeniem. Berlyne (1974) umieszcza sądy estetyczne na dwóch wymiarach: „niepewność-pobudzenie” oraz „przyjemność-nieprzyjemność”, czyli czynnik zwany wartością hedonistyczną, który w sposób krzywoliniowy (odwrócona litera U) powiązany jest z niepewnością. Oznacza to, że w miarę wzrostu niepewności uczucie przyjemności początkowo wzrasta, a potem maleje. Najlepiej czujemy się

ście natywistyczne (zakładające uwarunkowania genetyczne percepcji), jak biofilia czy percepcja afordancji Gibsona (Bell i in. 2004).

Do najbardziej znanych i najczęściej dyskutowanych (Hagerhall 2000) teorii dotyczących preferencji krajobrazowych należą dwie. Pierwsza z nich to teoria prospect-refuge (widok-schron) Appletona (1975). Appleton twierdzi, że możliwość widzenia (prospect) bez bycia widzianym (refuge) była pośrednim krokiem w zaspokajaniu biologicznych potrzeb i dlatego krajobraz dający takie możliwości jest preferowany. Również inne cechy krajobrazu oceniane są z perspektywy przydatności do przeżycia. Do krajobrazów, które zgodnie z tą teorią są lubiane przez ludzi, należą m.in. parki zawierające zarówno przestrzenie zamknięte, dające odpowiednie schronienie, jak i przestrzenie otwarte, pozwalające na obserwację i kontrolę zaistniałej w nich sytuacji. Często uzasadniając preferencje takich scenerii, badacze odwołują się do ich podobieństwa do krajobrazów afrykańskiej sawanny, gdzie prawdopodobnie ewoluował nasz gatunek (np. Rylke 1987, Schneider-Skalska 2004).

Teoria Appletona i jego przykłady elementów krajobrazu, które mogłyby być odbierane jako sygnalizacja widoku (prospect) i schronienia (refuge), odegrały dużą rolę w wielu, opartych na fotografiach, badaniach idących za ewolucyjnym podejściem do estetyki. Opierając się na tej teorii, wyjaśniano m.in. tzw. efekt krawędzi, o którym będzie mowa dalej.

Druga z najczęściej przywoływanych teorii to podstawa przewidywania (model) preferencji Kaplanów (Kaplan 1975, 1987, Kaplan i Kaplan 1989, Kaplan i in. 1989). Model ten, łączący elementy natywistyczne i konstruktywistyczne, należy chyba do najbardziej znanych i popularnych teorii dotyczących preferencji estetycznych. Wychodząc z założeń ewolucyjno-funkcjonalnych, Kaplanowie uznali, że ludzie preferują scenerie, w których mogliby najlepiej funkcjonować, które umożliwiają przetrwanie i wykazują upodobanie do środowiska stanowiącego źródło szybkich i zrozumiałych informacji. Utworzony przez Kaplanów model preferencji oparty został na czterech głównych komponentach, którymi są: spójność (stopień zorganizowania), czytelność (stopień wyrazistości elementów kompozycji), złożoność (liczba i zróżnicowanie elementów kompozycji) oraz tajemniczość (liczba ukrytych informacji). Zgodnie z tym modelem preferujemy krajobrazy, które stymulują naszą zdolność przetwarzania informacji, rozbudzając ciekawość i skłonność do eksploracji poprzez złożoność i tajemniczość scenerii, a równocześnie pozwalają nam informacje te przetworzyć skutecznie i zrozumieć dzięki spójności i czytelności. Inaczej mówiąc, tajemniczość i złożoność określają stopień, w jakim obserwator jest stymulowany lub motywowany do eksploracji i poznawania środowiska, zaś spójność i czytelność prowadzą do rozumienia, odnajdywania sensu w tym środowisku (Bell i in. 2004).

Teoria Kaplanów ma wiele cech wspólnych z teorią Appletona. Przykładowo, cecha określona przez Kaplanów jako tajemniczość wykazuje duże podobieństwo do wtórnego widoku (secondary prospect) Appletona, który jest widokiem jedynie sugerowanym, a nie widzianym bezpośrednio z miejsca, w którym znajduje się obserwator (Appleton 1975). Skręcająca droga wiodąca przez las używana jest jako przykład zarówno przez Appletona (jako widok wtórny – secondary prospect), jak i przez Kaplanów, jako ilustracja tajemniczości (Kaplan i Kaplan 1989). Zarówno wtórny widok, jak i tajemniczość

w sytuacji średniego poziomu stymulacji i niepewności, zaś zarówno nadmierna, jak i zbyt mała stymulacja czy niepewność nam nie odpowiadają. W odniesieniu do oceny środowiska (krajobrazu) oznacza to, że najpiękniejsze w ocenie człowieka jest środowisko o średnim poziomie złożoności, nowości i zaskoczenia (Bell i in. 2004, s. 66).

związane są uzyskaniem nowych informacji w krajobrazie, co motywowane jest ludzką ciekawością i inklinacją do eksploracji (Hagerhall 2000). Appleton podkreśla ważność badawczych i eksploracyjnych zachowań, twierdząc, że jest to forma zachowań, od których w największym stopniu zależy zakończony sukcesem wybór miejsc dających optymalne warunki dla innych form zachowań.

Herzog (1992) wykazuje, że czynniki opisujące mechanizmy percepcji i oceny estetycznej środowiska, proponowane przez Kaplana i in. (1989) do zastosowania w naturalnych środowiskach, odnoszą się także do środowisk miejskich. Przykładowo, elementem istotnym w przypadku ocen estetycznych środowiska, w tym środowiska zamieszkania, często przywoływanym w literaturze, jest przestrzenność (np. Ward i Russell 1981, Skjaeveland i Gärling 1997, Garcia-Mira i in. 1997, Herzog 1992) tworząca kategorię nazywaną „spacious-structured” (Kaplan i in. 1989), „well-structured” (Herzog 1992) czy po prostu „spacioussnes” (Skjaeveland i Gärling 1997), która wyraźnie jest w środowisku, także miejskim, preferowana.

Termin „przestrzenność” (spacioussnes) wydaje się właściwy do opisanie uczucia otwartości. Jednak sama przestrzenność jest dwuznacznym wyznacznikiem preferencji, jak widać w przypadku otwartych, niezdefiniowanych (nieokreślonych) miejsc (Kaplan i in. 1989), które często nie są lubiane. Tak więc wstępnym warunkiem, aby przestrzenność była preferowana, jest obecność elementów strukturalnych budujących przestrzeń (Skjaeveland i Gärling 1997). Otoczenie zbudowane przestrzennie wydaje się wywoływać wyższe preferencje, przypuszczalnie z powodu zawartości elementów zaaranżowanych w sposób, który ułatwia rozpoznanie organizacji przestrzeni (Herzog 1992) – przestrzenne środowisko ma zwykle wysoką czytelność, może dlatego, że akcenty są bardziej widoczne (Lynch 1960). W takim środowisku zwykle łatwiej osiągnąć wysoki stopień organizacji przestrzeni (spójność) oraz wyrazistości kompozycji (czytelność) – kategorie wschodzące w skład modelu preferencji Kaplanów.

Elementy strukturalne mogą być ukształtowane w różny sposób. Przywołana teoria prospect-refuge Appletona (1975) reprezentuje interesującą perspektywę, która w analizach środowiska miejskiego może wyjaśniać preferencje związane z formami odgradzającymi przestrzeń (tzw. efekt krawędzi). W tym kontekście ogrodzenie rozumiane jest jako typ krawędzi, ekranu lub schronienia. Z punktu widzenia ewolucyjnego schronienie jest preferowane przez obserwatora, ponieważ umożliwia widzenie od środka bez bycia widzianym. Jest to zgodne z wnioskami Gehla (1970/1987), kiedy stwierdza on na przykład, że miejsca do siedzenia powinny być rozmieszczone wzdłuż krawędzi (ściany, płotu) albo przynajmniej przy punktach o charakterze „trzępieni”, jak np. drzewo, kolumna czy pomnik. Istotną rolę w odbiorze takich miejsc przez użytkowników odgrywa towarzyszące przebywaniu w nich uczucie prywatności, rozumianej jako kontrola nad informacją o nas samych (Altman 1975).

Innym elementem, ważnym w celu doświadczenia przestrzeni, w istotny sposób wpływającym na preferencje środowiska jest, jak stwierdza Nasar (1994), formalna różnorodność (kategoria „złożoność” w modelu Kaplanów), która sprawia, że przestrzeń staje się bardziej atrakcyjna, pobudzająca. Liczne badania potwierdzają, że bogata przestrzeń jest zwykle lubiana i przyciąga ludzi, równocześnie stając się miejscem kontaktów społecznych (Gehl 1970/1987, Kaplan i in. 1989, Herzog 1992) – atrakcyjne miejsca zapraszają ludzi do zostania w nich na jakiś czas, zwiększając możliwość spotkania innych, którzy mają podobne preferencje i potrzeby (Skjaeveland i Gärling 1997).

Choć na temat estetyki środowiska prowadzono wiele badań, które pozwalają określić podobieństwa i różnice w ocenie otoczenia wśród różnych grup społecznych i kulturo-

wych, często, na co zwraca uwagę Nasar (1994), formalna strona estetyki jest dyskutowana przez architektów z pominięciem ludzkiego doświadczenia. W dyskusji na temat psychologicznej estetyki Nasar rozróżnia strukturę przestrzeni i jej zawartość. Podczas gdy struktura odnosi się do formalnej estetyki, tak jak styl architektoniczny, proporcje, rytm, skala, forma budynku i innych elementów architektonicznych, tworzących ogólnie wygląd zewnętrzny, zawartość (treść) odnosi się do symbolicznego znaczenia dla obserwatora.

Symbolika form może mieć różną głębię i oddziaływanie. Podkreślić należy, że przeważnie obraz pojawiający się w percepcji użytkownika działa poprzez jego cechy i fizyczne atrybuty w sposób znacznie prostszy niż wydaje się twórcom tej przestrzeni. Przykładowo, badania prowadzone na osiedlach mieszkaniowych (Lay i Reis 1994, Lis i Burdziński 2006, 2007, Lis 2011a) wykazały, że jednymi z podstawowych elementów preferencji estetycznych wyrażanych przez mieszkańców są stan utrzymania terenu oraz obecność elementów naturalnych. Ważną rolę zieleni i naturalnych elementów w środowisku miejskim i jej wpływ na preferencje mieszkańców wykazano w badaniach wielokrotnie, zwłaszcza w odniesieniu do osiedli mieszkaniowych (np. Borowik 2003, Schneider-Skalska 2004, Bagiński 1998a,b, Bonaiuto i in. 1999, Cooper Marcus i Sarkissian 1986, Shu-Chun 2006). O ile ten czynnik wyjaśniają szeroko oparte na zjawisku biofilii⁹, o tyle czystość i porządek należy już traktować jako elementy treści przestrzeni odnoszącej się do wizerunku/dobrego imienia właściciela – formalnego czy umownego. Niewątpliwie elementy wynikające z modelu Kaplanów wyrażające się np. w czytelności planu i jego zrozumiałości mają znaczenie dla użytkowników przestrzeni osób, jednak najczęściej estetyka formalna ustępuje w preferencjach tak prostym i „niskim” oczekiwaniom jak brak śmieci i kolorowe kwiaty. W badaniach na wrocławskich osiedlach mieszkaniowych prowadzonych przez Lis (2011) respondenci (mieszkańcy osiedli), wskazując wady w wyglądzie terenów osiedla, wymieniali głównie wady *de facto* funkcjonalne i wynikające z nieprawidłowego zarządzania terenem („nieprawidłowe formy organizacji przestrzeni powodujące dewastację roślin – brak zabezpieczenia trawników przed wydeptywaniem i wyprowadzaniem psów, zła struktura ciągów komunikacyjnych doprowadzająca do powstawania przeddeptów itp.; niedostateczna pielęgnacja zieleni, zwłaszcza trawników, czego efektem jest wrażenie zaniedbania i ubóstwa; brak osłony elementów nieestetycznych o charakterze gospodarczym (np. śmietników); oraz z niedostatecznej ilości zieleni (zbyt mało zieleni wysokiej i średniej (drzew i krzewów) budującej przestrzeń o charakterze parkowym; niedostatek ozdobnych form roślinnych, w szczególności kwitnących krzewów i bylin oraz form zimozielonych, a także ciekawych form architektoniczno-roślinnych i ogrodowych, jak pergole, klomby, ogrody skalne itp.); w mniejszym stopniu z braku form uatrakcyjniającej przestrzeń – braku jego formalnej i kolorystycznej różnorodności (brak interesujących form ozdobnych – wodnych, rzeźbiarskich i terenowych; monotonia barwna architektury, terenu i form roślinnych – wzbogacających i uatrakcyjniających wizualnie przestrzeń) (s. 206).

Wartość estetyczna środowiska stanowi na tyle istotny czynnik, że zostaje uznana za element jakości życia człowieka. Na jego wartość dla samopoczucia człowieka zwracają uwagę Gallagher i in. (2011), używając pojęcia wizualnego dobrostanu (*visual wellbeing*),

⁹ Do najczęściej cytowanych teorii wyjaśniających naturę tej preferencji należą: teoria redukcji stresu Rogera Ulricha (1979, 1984, 1986) i teoria regeneracji uwagi Rachel i Stevena Kaplanów (Kaplan i Kaplan 1989, Kaplan 1995).

oznaczającego stan poczucia szczęścia, zdrowia, ogólnego zadowolenia, doświadczenia powodzenia, witalności i satysfakcji w obcowaniu z przedmiotami i ich wizualnością.

Nie można jednak na tej wartości budować wyobrażenia o jakości miejsca, które przecież odbierane jest nie tylko w kategoriach wizualnych i estetycznych (Scott i Canter 1997, Canter 1983). Jak podkreślają wszelkie teorie miejsca ujmujące go holistycznie – ma ono wiele wymiarów. Badając miejsca w przestrzeni publicznej i zastanawiając się nad podłożem ich sukcesu lub porażki, przede wszystkim należy je zobaczyć przez pryzmat tego, jak jest ono celowo użytkowane – i przez to doświadczane oraz oceniane w kategoriach tego, czy i jak sprzyja zachowaniom.

Wartość użytkowa przestrzeni

Mówiąc o wartości użytkowej przestrzeni, odwołujemy się do kategorii, jaką jest zachowanie w opisie relacji pomiędzy tą przestrzenią a człowiekiem.

Jak zauważa Bańka (2002), teorie behawioralne, a więc takie, w których jednostką analizy jest zachowanie, wywarły chyba największy wpływ na rozwój teorii projektowania architektonicznego spośród różnych koncepcji psychologicznych (s. 40). Jedną z takich teorii, szczególnie znaczącą ze względu na bezpośredni związek z problematyką projektowania architektonicznego, jest teoria Studera (1970). Studer, co było w owym czasie nowością, przyjął, że podstawową kategorią w projektowaniu architektonicznym jest zachowanie się, a nie, jak zakładano wcześniej, potrzeba. Projektowanie, jego poprawność i skuteczność, polega więc na dopasowaniu fizycznych form środowiska do przyjętego jako optymalny układ zachowań użytkowników przestrzeni (Studer 1970). Projektowanie architektoniczne, w tym ujęciu, obejmuje dwa elementy: projektowanie systemu zachowania się ludzi oraz projektowanie fizycznego środowiska dostosowanego do założonych form zachowań. Na temat cech kategorii, jaką jest zachowanie, pisze Bańka (1985), który zauważa, że: „dotychczas „potrzeba” była najczęściej stosowaną kategorią pojęciową wyznaczającą cele projektowe form architektonicznych. „Potrzeba” nie jest jednak pojęciem empirycznym, lecz jest jedynie wnioskowana z jej obserwacyjnego korelatu, jakim jest „zachowanie się”. (...) Tak więc „zachowanie się” jest bardziej uzasadnioną jednostką analizy (...) Po pierwsze zachowanie jako kategoria obserwacyjna jest empirycznie weryfikowalne. Po drugie zachowanie jest operacyjnie definiowalne, tzn. jest wyrażane w terminach jednoznacznie wyznaczonych przez inne doświadczenia” (s. 27–28).

Istotny wkład w rozwój nauk dotyczących zachowania człowieka i funkcji przestrzeni wniosły teorie o orientacji ekologicznej. Jedną z najbardziej znanych takich teorii jest teoria percepcji Jamesa J. Gibsona (1979), opisująca proces postrzegania z udziałem tzw. afordancji. Gibson przyjął przy formułowaniu pojęcia afordancji założenia oparte na zasadach funkcjonalno-ewolucyjnych. Podstawą teorii jest teza, że istotą postrzegania są ekologiczne właściwości cech środowiska. Zdaniem Gibsona do obserwatora nie docierają poszczególne, pozbawione informacji, bodźce, lecz znaczenia zawarte we wzorach przestrzeni. System percepcyjny przystosowany jest do rozpoznawania tych cech przestrzeni, które są istotne z punktu widzenia przetrwania i ważne dla zachowań adaptacyjnych w środowisku.

Pojęcie afordancji, sformułowane przez Gibsona, pochodzi od słowa „zapewnić” (ang. afford). Oznacza niezmiennie właściwości funkcjonalne obiektów poznawane w czasie eksploracji (Bell i in. 2004), cechy zapewniające schronienie, możliwości zdobycia pokarmu, obserwacji otoczenia itp. Afordancje dotyczą więc spostrzegania cech funkcjonalnych, które są ekologicznie ważne dla jednostki, stanowią potencjalne możliwości

funkcji związanych z przetrwaniem w środowisku. Teoria Gibsona, jak twierdzi Bańka (2002), zajęła ważne miejsce w psychologii środowiskowej (w nurcie psychologii poznawczej) dzięki podkreśleniu polisensorycznej natury percepcji i wtórnie dzięki swej przydatności w projektowaniu architektonicznym środowiska. Teoria ta służyła także często badaczom do wyjaśniania funkcjonalnych aspektów miejsca (np. Herzog 1992, Gehl 1986, 1987). Rapoport (1977) sugeruje, że użytkowa wartość przestrzeni (dostosowanie do funkcji związanej z wymaganymi typami zachowań) jest koniecznym warunkiem jej pojęciowej wartości. Rapoport także twierdzi, że wartość pojęciowa (conceptual value) rzadko istnieje bez wartości użytkowej (use value) i otoczenie może być widziane tylko jako odpowiednie dla specyficznej aktywności i posiadające pewne znaczenie.

Na bazie teorii Gibsona można rozważać związki pomiędzy ukształtowaniem przestrzeni fizycznej a zachowaniami ludzi, co czyniono w wielu badaniach – np. w odniesieniu do takich cech fizycznych umożliwiających społeczne zachowania, jak schody i schodkowe tarasy, chodniki, ławki, dziedzińce, werandy, wspólne tereny pomiędzy budynkami, boiska i in. (Skjaeveland i Gärling 1997).

Przykładem badań prowadzonych w środowisku osiedla mieszkaniowego, w wyniku których stwierdzono istotne znaczenie aspektów funkcjonalnych przestrzeni dla jej odbioru, są badania Min i Lee (2006) dotyczące powodów wyboru przez dzieci miejsc do zabawy i uznaniu ich za ważne. Badacze ci wskazują na różnice pomiędzy behawioralną i psychologiczną rzeczywistością, których powody mogą być dwojaki:

- (1) niektóre miejsca są odbierane jako użytkowe, dlatego są chętniej preferowane i uznawane za ważne;
- (2) niektóre zachowania prowadzą do tego, że określone miejsca stają się dzięki nim ważne i preferowane, podczas gdy inne zachowania nie mają takiej właściwości.

Aby otoczenie było użytkowane i lubiane zarazem, muszą być spełnione oba warunki – musi być odbierane jako użytkowe i sprzyjające takim efektywnym zachowaniom. Pierwszy punkt najlepiej rozważać w kategoriach afordancji otoczenia.

Min i Lee, w wyniku przeprowadzonych metodami obserwacji i wywiadów badań, stwierdzili, że kluczową rolę w wyborze przez dzieci miejsc zabaw ocenianych jako ważne odgrywa obecność lub nieobecność fizycznych i społecznych atrybutów terenu. Wśród tych atrybutów, zaraz po dostępności i przestrzennych relacjach pomiędzy terenami związanymi np. z bliskością domu lub szkoły, powiązaniem z codziennymi aktywnościami, powiązaniem miejsc zabaw, pojawiają się: sposobność do zabawy oraz funkcjonalne udogodnienia takie jak materiał do zabawy i interesujące obiekty nadające się do różnych zabaw. Ważne lub ulubione miejsca to takie, gdzie dzieci mogą robić to, co lubią robić. Ta funkcjonalna wartość miejsca jest podstawowa w przypadku koncepcji i kategoryzacji miejsca dla dzieci. Dla dzieci, które użytkują miejsce, ważniejsze jest to, co Gärling (1998) nazywa jego informacyjnymi właściwościami (informational properties) odnoszącymi się do sposobności i afordancji dla zamierzonych zachowań niż sam fizyczny kontekst miejsca. W tym sensie doświadczenie miejsca może normalnie rozpoczynać się od celowego użytkowania środowiska.

Ponieważ wyniki badań Min i Lee, prowadzonych w ostatnich latach, wykazują aktualność teorii Gibsona wciąż wykorzystywanej do interpretacji wyników analiz prowadzonych w środowiskach architektonicznych, warto wnioski z tych badań przedstawić szerzej. Ująć je można w czterech punktach:

- 1) Czynniki środowiskowe terenu (przestrzenne, fizyczne i społeczne) i jego środowiskowe atrybuty mają wpływ na to, czy teren odbierany jest jako użyteczny.

Wszystkie powody wyboru miejsc przedstawione przez dzieci odnoszą się do zachowań, w które dzieci są zaangażowane lub mają nadzieję się zaangażować. To oznacza, że teren behawioralnie użyteczny i funkcjonalnie dostosowany do preferowanych typów zachowań staje się psychologicznie wartościowy.

- 2) Wskazane przez dzieci atrybuty środowiskowe odnoszą się nie tylko do tego, jak dobrze teren jest użytkowany, lecz także do tego, jak różne zachowania w nim zachodzą. Analizy Min i Lee wykazują, że kreatywność dzieci w odniesieniu do sposobów użytkowania miejsc jest większa w miejscach określonych jako ważne, co być może jest wyrazem wzrastającej zdolności do adaptacji ich, wciąż zmieniających się, potrzeb zabawowych do kilku wybranych terenów zabaw.
- 3) Wskazane atrybuty środowiskowe odnoszą się do poszczególnych charakterów i typów zachowań. Dzieci odróżniają zachowania specyficzne względem otoczenia (trwające w nim) od tranzytowych, zachowania zależne od miejsca (od afordancji miejsca), kreatywne lub zorganizowane od tych, których cele nie są jasno zdefiniowane i zachowania społeczne od zachowań pojedynczych osób. Pierwsze typy zachowań to te, dla których dzieci szukają afordancji. Te właśnie zachowania prowadzą do transformacji przez dzieci zwykłych miejsc w miejsca ważne.
- 4) Wszystkie właściwości środowiskowe (przestrzenne, fizyczne, psychologiczne i społeczne afordancje) są równie ważne i żadne nie może być pominięte. Co prawda, efekt każdego atrybutu różni się w zależności od terenu (np. jego funkcji), jednak brak któregoś z atrybutów może zniwelować efekt pozostałych.

Podsumowując, wyniki badań Min i Lee wskazują na to, że kreatywne, społeczne, celowe zachowania, zależne od miejsca i związane ze specyficznymi afordancjami konkretnych miejsc, są szczególnie efektywne w przekształceniu miejsc anonimowych w osobiste wartościowe dla dzieci (s. 69).

Drugą, istotną z punktu widzenia możliwości zastosowania w środowiskach architektów i planistów, teorią związaną z zachowaniami użytkowników przestrzeni jest, należąca do nurtu psychologii ekologicznej, ekobehawioralna teoria Barkera (1960, 1968, 1987, 1990). Teoria ta, wraz z koncepcją Gibsona, traktowana jest jako punkt wyjścia do innych teorii i modeli w psychologii zorientowanych ekologicznie (Bańka 2002).

Kluczowym elementem teorii Barkera jest koncepcja tzw. ośrodków aktywności (behavioral setting), tłumaczonych też jako „układy zachowania” (Bańka 2002). Ośrodki te stanowią konstrukt, jednostkę pojęciową łączącą w sobie cechy fizyczne i społeczne które, zdaniem Barkera, należy analizować razem, traktując jako nierozdzielalną całość. Najbardziej istotną dla środowisk projektowych konsekwencją teorii Barkera jest jej odniesienie do metodologii badań prowadzonych naturalistycznie i nieinwazyjnie w terenie. Ponieważ wszystkie elementy konstrukt, jakim jest ośrodek aktywności, związane są z miejscem, w którym jest odzlokalizowany, wraz z całym spektrum tworzących go uwarunkowań, jedynie obserwacje tego ośrodka *in situ* mogą pozwolić badaczowi na trafne rozpoznanie i charakterystykę. Badanie systemu tak rozumianych ośrodków aktywności w przestrzeni jest, zdaniem Barkera, najlepszą drogą do przewidywania zachowań w środowisku. Pozwala na rozpoznanie całościowego obrazu badanego środowiska. Koncepcja ta może więc stanowić punkt wyjścia badań i analiz zmierzających do rozpoznania struktury behawioralnego funkcjonowania przestrzeni (Lis 2011).

Teoria doczekała się różnych rozwinięć i modyfikacji. Jednym z ciekawszych takich rozwinięć jest teoria obsady Wicker'a i jego współpracowników (staffing theory) (Bell i in. 2004), opisująca problem liczby osób znajdujących się w ośrodku za pomocą trzech podstawowych kategorii: minimalnej obsady, oznaczającej najmniejszą liczbę osób, przy

której ośrodek aktywności może funkcjonować; pojemności, czyli maksymalnej liczby osób, które mogą pomieścić się w danym ośrodku; obsady adekwatnej, czyli prawidłowej z punktu widzenia funkcjonowania ośrodka, którą charakteryzuje liczba osób mieszcząca się w przedziale określonym pomiędzy minimalną obsadą a pojemnością ośrodka. Teoria ta przede wszystkim może być wykorzystywana w środowiskach projektowych przy określaniu wielkości fizycznych i funkcjonalnych miejsc, które mają pełnić rolę ośrodków aktywności.

Słabą stroną koncepcji Barkera, będącą powodem jej krytyki, jest to, że nie uwzględnia ona jako przedmiotu analizy – indywidualnych cech i potrzeb jednostki, skupiając się na analizach danych dotyczących zbiorowości i grup społecznych w określonych warunkach środowiska. Z tej krytyki wyrosły kolejne koncepcje będące rozwinięciem lub modyfikacją teorii Barkera. Jedną z najistotniejszych, z punktu widzenia przydatności do badań wykorzystywanych przy formułowaniu i rozwiązywaniu problemów projektowych, modyfikacji i rozwinięć teorii Barkera, jest ekologiczno-rozwojowe podejście Urie Bronfenbrennera (1975). Punktem wyjścia tego podejścia jest przyjęcie, że funkcjonowanie ludzi nie odbywa się w środowisku izolowanym i nie można jego analizy ograniczać do uwarunkowań dotyczących jednego miejsca, jak to proponował Barker. Bronfenbrenner zwraca uwagę na złożony system uwarunkowań przestrzennych i społecznych mających wpływ zachowania ludzi w badanym w środowisku. W ten sposób dochodzi do systemowego rozumienia pojęcia środowisko, traktowanego jako hierarchicznie uporządkowane struktury. Elementami tego środowiska są: (1) mikrosystem (microsystem) stanowiący zespół zależności pomiędzy jednostką a środowiskiem w układzie tego zachowania, w którym jednostka bezpośrednio uczestniczy, tworzący indywidualną dla niej sytuację; (2) mezosystem (mesosystem) obejmujący zależności pomiędzy wieloma ośrodkami aktywności, w których uczestniczy dana jednostka; (3) egzosystem (exsystem) składający się z ośrodków aktywności, w których jednostka niekoniecznie uczestniczy, ale które mają wpływ na jej zachowania i (4) makrosystem (macrosystem) obejmujący konsekwencje istnienia niższych systemów kształtujących charakterystyczne dla danej zbiorowości systemy wartości i postaw.

Systemowe ujęcie środowiska przez Bronfenbrennera stanowiło nowość w psychologii nie tylko dzięki propozycji systemowych (holistycznych) badań wychodzących z interakcyjnego punktu widzenia na zależność pomiędzy człowiekiem a środowiskiem, ale również ze względu na koncepcję miejsca będącego efektem procesów psychologicznych zachodzących w człowieku, procesów społecznych i właściwości środowiska, dzięki której można go uznać za prekursora społecznej teorii miejsca (Bonnes i Secchiaroli 1995, Bańka 2002).

W Polsce zagadnieniami związanymi z behawioralnym wymiarem projektowania zajmuje się Augustyn Bańka (1985, 2002). Działalność Bańki i jego wkład w rozwój badań łączących, dzięki współpracy z architektami i planistami, wiedzę psychologiczną i projektowanie architektoniczne, zaowocowały także, w wymiarze praktycznym, opracowaniem matrycy projektowej środowiska architektonicznego – modelu o nazwie Psychologiczna Struktura Projektowa Środowiska Architektonicznego (Bańka 2002). Model ten opracowany został przy okazji projektowania Zielonych Wzgórz koło Poznania¹⁰. Stanowi on matrycę złożo-

¹⁰ W 1979 r. ogłoszono ogólnopolski konkurs na plan i koncepcję przestrzenną Poznania. Konkurs wygrała zaproponowana przez zespół J. Buszkiewicza koncepcja rozwoju pasmowego, która zakładała rozwój miasta w kierunku północnym w postaci zespołu miast satelitarnych. Stąd wzięła się nazwa tej koncepcji – Federacja Małych Miast. Projekt zakładał wybudowanie zespołów mieszkaniowych na ok. 82 tys. mieszkańców. W 1981 r. rozpoczęto nieopodal Murowanej Gośliny trwają-

ną z dwóch wymiarów. Pierwszy tworzy przestrzeń podstawowa zbudowana z form fizycznych. Drugi wymiar tworzy przestrzeń pomocnicza, na które składają się zdarzenia psychologiczne – zachowania i teorie psychologiczne, które je wyjaśniają. Złożeniem owych dwóch wymiarów jest środowisko architektoniczne, które tworzą: przestrzeń i odbywające się w nich zachowania (Bańka 2002). Środowisko jest więc traktowane tu jako uporządkowany zbiór miejsc zachowania, afordanci i ośrodków zachowania¹¹.

Relacje społeczne – przestrzeń interakcyjna

Miasto jest szczególnym miejscem które, przy jego prawidłowym funkcjonowaniu, zapewnia równowagę pomiędzy dwoma formami relacji międzyludzkich – kontaktami społecznymi i prywatnością. Przestrzenie publiczne z jednej strony dają możliwość szerokich kontaktów, dzięki łatwej dostępności ludzi i gwarnemu życiu zapraszającemu do wzięcia w nim udziału każdemu, kto wyrazi taką chęć. Z drugiej strony, miasto zapewnia znacznie większą, niż w małych społecznościach wiejskich czy małomiasteczkowych, prywatność objawiającą się możliwością wyboru przynależności do określonych grup społecznych, wyboru miejsc o różnej charakterystyce terytorialnej – od przestrzeni prywatnych poprzez przestrzenie społeczne aż po przestrzenie publiczne. Ta możliwość wyboru to, z jednej strony, poczucie wolności, z drugiej jednak – zmniejszające się poczucie bezpieczeństwa związane z rosnącą anonimowością.

Współczesny krytyk miasta, Richard Sennett, zwraca uwagę na nasilające się zjawisko: „upadku człowieka publicznego. Współczesne miasto dotyka coraz silnie problem izolacji, w której ukształtowała się triada zachowań – szybkość, ucieczka, bierność. Prowadzi ona do lęków, unikania bliskości fizycznej, mentalnego (już nie przestrzennego) budowania gett ludzi, gdzie grupy uprzywilejowane unikają innych, którzy odwzajemniają ich wrogość. Wzajemne relacje tworzy tolerancja, a nie chęć tworzenia wspólnot (Sennett 1996).

Przestrzenie publiczne w mieście mogą stać się miejscami, gdzie izolacja będzie niepotrzebna, gdzie ludzie będą mogli powrócić do zatraconych zachowań społecznych wynikających z potrzeby afiliacji, więzi międzyludzkiej, poczucia przynależności do grupy społecznej.

Na bazie rozważań na temat cech przestrzeni sprzyjających kontaktom powstały różne koncepcje i kategorie pojęciowe. Do takich należy pojęcie przestrzeni interakcyjnej (interactional space) – wprowadzone przez Skjaevelanda i Gärlinga (1997) oznaczające, w holistycznym ujęciu, miejsce w którym zbiór przestrzenno-fizycznych atrybutów w danej lokalizacji tworzy sytuację właściwą do kontaktów społecznych. Badania dotyczące tak pojętej przestrzeni interakcyjnej skupiają się na określeniu cech, związanych z uwarunkowaniami sytuacyjnymi miejsca i jego formą przestrzenną, które stymulują kontakty między ludźmi.

Inne pojęcia odnoszące się do przestrzeni sprzyjającej kontaktom to m.in. przestrzeń zachowania kontaktowego (contact action space – CAS – Higgs 1980), miejsce semiprywatnych interakcji kontrolowanych przez grupę (group-controlled semiprivate interaction loci – Baum i in. 1978), miejsca spotkań (meeting places), obszary społeczne (social areas – Carr i in. 1992), miejsca kontaktów (Lenartowicz 1983), przestrzeń społeczna (Chmielewski 1996).

cą wciąż inwestycję „małego miasta”. Jej projekt uważany jest za pierwszy w Polsce projekt miasta postmodernistycznego (Bańka 2002).

¹¹ Bańka 2002, s. 272.

Definicja przestrzeni interakcyjnej, według Skjaevelanda i Gärlinga (1997), zawierać powinna nie tylko wygląd i czynniki funkcjonalne fizycznej przestrzeni, ale także społeczne zachowania osób zajmujących przestrzeń i uwarunkowania społeczne, np. teorie społecznych kompetencji, społecznej identyfikacji, społecznych reprezentacji. Przestrzeń kontaktowa może być traktowana jako szczególny przykład miejsca, które jest doświadczane przez ludzi jako główny kontekst zachowań i interakcji.

Na interakcyjny charakter przestrzeni na terenach otwartych w miejscu zamieszkania ma wpływ szereg czynników funkcjonalnych, strukturalnych i estetycznych środowiska. Lis i Fudała (2011a, b) na podstawie studiów literatury przedmiotu wymienia jako najważniejsze podane poniżej.

Dostępność, widoczność przestrzeni

Dostępność terenu, fizyczna, wizualna, psychologiczna, jest kluczowym czynnikiem mającym wpływ na obecność w niej ludzi, co potwierdza szereg badań (Gehl 1987, Carr i Lynch 1981, Francis 1989). Warunkiem wyjściowym dla miejsc, w których miałyby zaistnieć nieformalne, spontaniczne kontakty, jest swobodny do nich dostęp. Ograniczać mogą bariery różnego rodzaju. Do takich należą bariery funkcjonalne, m.in. bariery związane z dystansem od miejsc stanowiących źródła użytkowników oraz bariery fizyczne utrudniające wejście (przegrody w postaci zabudowy, ogrodzeń, cieków wodnych, ruchliwych ulic itp.). Dostępność terenu ograniczają także bariery wizualne sprawiające, że miejsce pozostaje ukryte. Powodują one, że przestrzeń jest mniej znana, ale także utrudniają rozpoznanie sytuacji społecznej miejsca – kto w nim przebywa i co robi. Istnieją także inne, mniej oczywiste bariery zniechęcające do korzystania z miejsca, np. oznaki przynależności terytorialnej – stałej lub czasowej (rewiry przenośne), bariery spowodowane lękiem przed zagrożeniem itp.

Badania Shu-Chun (2006) nad interakcyjnymi cechami przestrzeni na terenach mieszkaniowych doprowadziły do wniosku, że efektywne ośrodki aktywności mają centralną lokalizację i łatwy dostęp, położone są przy głównych szlakach i nie mają lub mają w niewielkim stopniu wizualne granice oddzielające je od potencjalnych użytkowników (s. 194–195).

Atrakcyjność wizualna

Wygląd przestrzeni w mniejszym stopniu ma wpływ na jej funkcjonowanie dla osób, które tam się znalazły, jest jednak bardzo istotny jako element przyciągający. Szczególnie ważne są pojedyncze elementy o charakterze atraktorów, stanowiące wizualny wyróżnik w krajobrazie, odbierane jako ładne i ciekawe. Liczne badania potwierdzają wpływ takich elementów na obecność ludzi w przestrzeni (np. Nasar 1994, Shu-Chun 2006, Cooper Marcus i Francis 1998, Joardar i Neill 1978). Istnienie interesujących obiektów i zdarzeń, jak rzeźby i sztuki, w publicznych przestrzeniach może wywoływać interakcje wśród obcych sobie ludzi (White 1980). Atraktory stanowią także wyróżniki ułatwiające identyfikację miejsca spotkań.

Wyposażenie przestrzeni i jego aranżacja

O ile atrakcyjność przestrzeni ma przede wszystkim wpływ na pozytywne odczucia ludzi, którzy ją widzą z zewnątrz lub doświadczają jej od wewnątrz, o tyle wyposażenie ma podstawowy wpływ na zachowania ludzi (Gehl 1986, Carr i in. 1992). Z punktu widzenia cech interakcyjnych przestrzeni najważniejsze są zachowania grupowe. Istnienie

wyposażenia, które je ułatwia, jest dla kontaktów społecznych kluczowe. Szereg badaczy zwraca uwagę m.in. na wyposażenie miejsc publicznych w siedziska i odpowiednią ich aranżację ułatwiającą wzajemne kontakty – swobodną konwersację i kontakt wzrokowy (Cooper Marcus i in. 1990, Campbell i Campbell 1988, Shu-Chun 2006). Lis (2004) analizuje i opisuje konsekwencje związane z odczuwaniem terytorialnym różnej aranżacji siedzisk i ich układów w obrębie placów i przestrzeni komunikacyjnej parków miejskich. Także inne elementy wyposażenia sprzyjające zachowaniom grupowym, jak np. miejsca zabaw i sportu, odgrywają istotną rolę w formowaniu kontaktów i więzi społecznych (Cooper Marcus i Sarkissian 1986, Coley i in. 1997, Shu-Chun 2006, Min i Lee 2006).

Elementy naturalne: zieleń, woda

Liczne badania wykazały istotny wpływ zieleni i wody na ilość kontaktów społecznych (Coley i in. 1997, Skjaeveland i Gärling 1997, Kuo i in. 1998, Shu-Chun 2006, Schneider-Skalska 1986, 2004). Wydaje się to oczywiste i zrozumiałe, zważywszy na preferencje człowieka wobec form naturalnych (zjawisko biofilii). Elementy roślinne, podobnie jak akcenty architektoniczno-rzeźbiarskie, przyciągają ludzi, sprawiając, że nasycone nimi miejsca, zwłaszcza w intensywnie zabudowanych rejonach miasta, łatwo stają się lubianymi miejscami spotkań.

Czytelność funkcjonalna i terytorialna

Badania wykazały związek pomiędzy czytelnością układu przestrzennego oraz czytelnością terytorialną przestrzeni (jasnym określeniem przynależności terenu do pojedynczych osób, grup społecznych bądź całej zbiorowości) a intensywnością kontaktów społecznych w przestrzeni (Cooper Marcus i Sarkissian 1986, Newman 1972, Rapoport 1977, Lay 1996). Do kontaktów zniechęcają zwłaszcza przestrzenie niejednoznaczne i nieokreślone pod względem tożsamości terytorialnej.

Różnorodność przestrzenna, przestrzenność

Zróznicowanie przestrzenne terenu na ogół zwiększa możliwość zaspokojenia różnych potrzeb społecznych (Skjaeveland i Gärling 1997), co stanowi zawsze element przyciągający. Sprawia, że szeroko pojęta oferta miasta staje się bardziej atrakcyjna. Z drugiej strony, przestrzenność (duża skala miejsca) pozwala na wprowadzanie podziałów, wydzielających subprzestrzenie porządkujące różne zachowania i pozwala na swobodne wybory z unikaniem konfliktów pomiędzy kolidującymi zachowaniami. Odpowiednie ukształtowanie struktury, poprzez integrację lub segregację stref, zwiększają znacznie możliwości różnorodnych zachowań (Lis 2011a).

Badania na terenach osiedlowych wykazały, że przestrzenność jest cechą wpływającą pozytywnie na słabe więzi pomiędzy sąsiadami. Z drugiej jednak strony, zbyt duże, niepodzielone przestrzenie często pozostają nieużytkowane – odbierane są jako ziemia niezyska, przestrzeń nie broniona (Newman 1972).

Semiprywatny charakter przestrzeni

Obecność semiprywatnych otwartych przestrzeni, jak ogródki frontowe, werandy i inne tego typu przestrzenie, które dają możliwość przebywania w nich, sprzyja, jak stwierdził Gehl (1986), społecznym zachowaniom. Także badania przeprowadzone przez Skjaeveland i Gärlinga (1997) wykazały, że semiprywatna przestrzeń, rozumiana jako prze-

strzeń, która tworzy różne strefy buforowe pomiędzy domem a przestrzenią publiczną, często funkcjonuje jako przestrzeń interakcyjna.

2.4. Podsumowanie

Tworzenie dobrych miejsc sprawiających, że obecne miasta przestaną być miastami „porzuconymi”, a staną się miastami „odzyskanymi”, jest ideą tak istotną, że łączy w jej realizacji różne środowiska, często nastawione do siebie, na pewnych płaszczyznach, antagonistycznie. W procesie „odzyskiwania” miast biorą udział projektanci – główni kreatorzy przestrzeni publicznych, władze miast – właściciele i zarządcy, ludzie – użytkownicy przestrzeni, grupy społecznych inicjatyw – aktywiści, animatorzy społeczni oraz naukowcy – teoretycy, konsultanci, badacze zjawisk tworzący podwaliny wiedzy wykorzystywanej po to, aby proces „odzyskiwania” był świadomy i odpowiedzialny.

Powyżej przedstawiono w skrótowym zarysie podłoże problemu, nurty, koncepcje i działania środowisk z nim związane oraz wybrane wątki problemowe stanu badań.

3.

Ocena potencjału terenów nadrzecznych dla działań aktywizacyjnych – tło i definicja problemu, założenia i cele badawcze

3.1. Kształtowanie terenów nadrzecznych miast

3.1.1. Miasto-rzeka – historia zależności

Wiele miast powstało nad rzekami, ponieważ zabezpieczały one byt i jednocześnie warunkowały rozwój. Oprócz zapewnienia wody na codzienne potrzeby (woda pitna, pranie, kąpiel, nawadnianie upraw) rzeki były ważnymi szlakami komunikacyjnymi, a także drogami wymiany handlowej. W niektórych przypadkach mogły stanowić element ochrony, np. w przypadku miast warownych. Jak pisze Niemczyk (2002), w starożytności miasta sytuowano nad rzekami nie tylko z powodów gospodarczych, ale także dlatego, że panowało przekonanie o konieczności zakładania świątyń i osad w miejscach szczególnej koncentracji mocy sakralnej, a za takie uważano zbiegi rzek (wg wierzeń hinduistyczno-buddyjskich) (Niemczyk 2002). W antyku ludzie potrafili dostosować się do rytmu rzeki. Ciekawym przykładem tej kśgzystencji może być fakt, że w Egipcie wykorzystywano wylewy Nilu do wzmocnienia walorów wizualnych świątyń. Były one przystosowane do zalewania, podczas którego mokra posadzka sali kolumnowej stawała się lustrem. Potęgowało to wrażenie iluzji bagna, a poprzez odbicie architektury w wodzie ilustrowało Świat Podziemny (Niemczyk 2002).

Jak zauważa Kosiński (2001), rzeka to ważny czynnik w kreowaniu miast nadrzecznych, ponieważ decyduje o jego krajobrazowej atrakcyjności, podbudowując urok architektoniczny obiektów zabytkowych. Poprzez umiejętne zagospodarowanie rzeka może stać się jedną z najważniejszych wizytówek miasta, która wyraża jego stosunek do zrów-

noważonego rozwoju i historycznej spuścizny (Kosiński 2001). Nie należy zapominać, że bardzo ważną rolę rzeki jest jej udział w budowaniu lokalnej tożsamości. Rzeka nie jest tylko elementem fizjonomii miasta, ale także częścią kultury, a tym samym mocno zakorzeniona w świadomości społecznej. Pancewicz uważa, że specyfika cieku rzeczno-gaje daje możliwości kształtowania unikalnego, wyrazistego i jednocześnie czytelnego wizerunku miasta, które ułatwia orientację, daje poczucie trwałości i ciągłości oraz identyfikacji przestrzennej (Pancewicz 2003). Rzeka w dużej skali tworzy równocześnie unikatową przestrzeń otwartą w strukturze miasta (Pluta 2012), ważną także z punktu widzenia przyrodniczego (korytarze ekologiczne, przewietrzanie miasta).

Tereny nadrzeczne w mieście były ważne również z punktu widzenia rekreacji. Wiele publicznych terenów zieleni było lokalizowanych bezpośrednio na nabrzeżach lub w ich pobliżu. Trzeba podkreślić, że dawniej bardzo popularne były nie tylko spacery wzdłuż rzek, ale również rekreacja wodna, jak kąpiele czy pływanie kajakami i łodziami, a zimą nawet jeżdżenie na łyżwach po zamrożonej tafli. Przeglądając stare ryciny i historyczne pocztówki, widać, że rzeka w mieście stanowiła istotne miejsce spędzania czasu wolnego mieszkańców.

3.1.2.

Problemy wodne miast i ich efekty

Przez stulecia miasta rozwijające się nad rzekami bazowały na swoim położeniu, umiejętnie wykorzystując dobrodziejstwa naturalnego cieku. Przełomowym okresem w zależności miasto-rzeka była XIX-wieczna rewolucja przemysłowa. Wtedy nastąpił niepohamowany rozwój miast, uwzględniający przede wszystkim korzyści gospodarcze i ekonomiczne, przy jednoczesnym braku poszanowania dla środowiska naturalnego (Januchta-Szostak 2012, Walter 2013).

Powstające nowe tereny przemysłowe często lokalizowano na brzegach rzek, które w ten sposób zostały oddzielone od pozostałej tkanki miasta. Doprowadziło to do dominacji roli gospodarczej rzek, a w konsekwencji nastąpiło samoistne wyeliminowanie funkcji rekreacyjnej. Rzeki stały się w mieście mniej dostępne między innymi przez obudowywanie koryt, ale także większe ich zanieczyszczenie spływające z terenów przemysłowych. Umocnienie brzegów i regulacja cieku z jednoczesnym zabudowywaniem coraz większej powierzchni zlewni w obrębie miasta spowodowały zaburzenia w cyrkulacji wody, a następnie wzrost zagrożenia powodziowego. Działania w obrębie koryt rzecznych w miastach niezgodne z zasadami panującymi w przyrodzie dały długofalowy efekt degradacji środowiska, z którym borykamy się do dzisiaj.

Współcześnie większość miast zmaga się z problemami wodnymi, które narastały przez dziesiątki lat. Sukcesywna ekspansja zabudowy, która wchłania kolejne tereny otwarte, pociąga za sobą znaczne uszczelnienie powierzchni, co znacząco wpływa na bilans wodny. Na terenach zurbanizowanych dodatkowo powstaje „miejska wyspa ciepła”, która w powiązaniu z globalnymi zmianami klimatycznymi pośrednio wpływa na zaburzenia w cyrkulacji wody. Coraz częstsze anomalie pogodowe sprawiają, że deszcze w mieście są krótkotrwałe, ale często występujące i obfite. Tym samym powstaje problem nadmiernych spływów powierzchniowych, które powodują podtopienia i zalania, a także przeciążenia kanalizacji burzowej. Odpływ wody z terenów zabudowanych jest objętościowo duży i następuje w krótkim czasie. W konsekwencji ogromne ilości wody z opadów atmosferycznych nie ulegają infiltracji, co powoduje sukcesywne obniżanie się zwierciadła wód gruntowych i przesuszenie gleby. Istniejące źródła powierzchniowe wysychają, a rośliny mają utrudnione warunki rozwoju; ostatecznie brak wilgoci także w powietrzu (Kozłowska 2008).

Zaburzenia w cyklu hydrologicznym terenów zurbanizowanych wpływają na zwiększenie ryzyka powodziowego, które jest aktualnie jednym z ważniejszych wyzwań dla zrównoważonej gospodarki wodnej. Współzależność wielu różnych czynników będących przyczyną powodzi kształtowała się przez lata i ostatecznie osiągnęła swoje apogeum. Wiele miast nadrzecznych boryka się z problemem wodnym (w tym zagrożeniem powodziowym), a aktualne działania mają na celu odwrócenie zgubnej tendencji i przywrócenie naturalnej równowagi.

3.1.3.

Proces odwracania się ku rzece – współczesne tendencje

Zaburzenia bilansu wodnego nie są problemem lokalnym, ponieważ woda w przyrodzie stale krąży przez różne fazy cyklu hydrologicznego, które są ściśle ze sobą związane. Problem deficytu wodnego na świecie, w tym wyżej opisanych zaburzeń, po raz pierwszy został poruszony w 1992 r. na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro. Przyjęty wtedy dokument „Agenda 21” zobligował kraje sygnatariuszy do działań na rzecz przywrócenia równowagi w bilansie wodnym, także terenów zurbanizowanych. Od tamtej pory w wielu krajach na świecie wdraża się programy i strategie nakierowane na zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi miast czy regionów. Odzwierciedlają się one między innymi w kształtowaniu terenów zabudowanych, opierając się na naturalnych zasobach wodnych tak, by je chronić i/lub wykorzystać (Kozłowska 2008). Programy i strategie stają się także ważnymi narzędziami budowania ochrony przeciwpowodziowej. Strategie takie mają między innymi Wielka Brytania (Making Space for Water – 2005) czy Holandia (Room for the Rivers – 2006) (Januchta-Szostak 2008).

Chociaż zła sytuacja wodna została zauważona pod koniec XX wieku, proces redukcowania skutków nieprawidłowego gospodarowania zasobami wodnymi będzie trwał bardzo długo. Z jednej strony działania naprawcze muszą mieć podbudowę określonych zapisów formalno-prawnych i wytycznych, które wynikają z globalnej polityki zrównoważonego rozwoju. Z drugiej strony inicjatywy powinny być podejmowane w różnej skali, by dać globalny efekt, a to wymaga zintegrowanej organizacji i administracji. To wszystko sprawia, że dopiero w ostatnich latach zaczynają być widoczne rezultaty przedsięwzięć podejmowanych od kilkunastu lat. Dziś jesteśmy bogatsi o doświadczenia, które pozwalają nam sprawniej i efektywniej dbać o zasoby wodne na różnych poziomach. Nie bez znaczenia jest tu proces edukacji prowadzący do zwiększenia świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Woda jest aktualnym tematem zarówno w projektowaniu nowych terenów, jak też zagospodarowywaniu już istniejących, bez względu na funkcję obszaru. W zrównoważonym podejściu do rozwoju miast woda ma swój ważny udział w podnoszeniu jakości środowiska mieszkaniowego, kształtowaniu przestrzeni publicznych i terenów zielonej miejskiej (Januchta-Szostak 2010). We współczesnych projektach zagospodarowania przestrzeni nadrzecznych priorytetem są korzyści przyrodnicze (bezpieczeństwo powodziowe, ochrona siedlisk, utrzymanie dobrej jakości wody), przy jednoczesnym wzmocnieniu atrakcyjności przestrzeni pod kątem użytkownika.

Przywracanie rzeki miastu

W ostatnich latach zainicjowano hasło „odwracania się miasta ku rzece”, które stało się motorem zintegrowanych działań w różnej skali. Wiele miast nadrzecznych odkrywa swoje specyficzne położenie „na nowo”, widząc w nim liczne korzyści do dalszego zrów-

noważonego rozwoju, a także poprawy wizerunku miasta wynikającej z większej atrakcyjności. Najprostsze działania polegają na rewitalizacji bulwarów nadrzecznych, w tym przystosowaniu nabrzeży do wypoczynku i rekreacji (dostęp do wody, plaże miejskie, budowa pomostów, przystani wodnych etc.) (Walter 2013). W wielu krajach rzeka staje się punktem wyjścia dla regionalnej turystyki, rekreacji, a nawet kultury¹².

Odkrywanie „na nowo” rzeki w przestrzeni miasta jest często wynikiem szukania nowej bądź odbudowywania utraconej tożsamości. Przykładem może być holenderski Rotterdam, którego historyczne losy spowodowały zgubienie własnej tożsamości silnie związanej z rzeką (miasto portowe, ważny europejski ośrodek transportu). Aktualnie władze miasta wdrażają strategię Rotterdam Waterstad 2035 (Rotterdam – Miasto nad Wodą 2035), która zakłada zwiększenie pojemności retencyjnej dolin rzecznych i całych zlewni oraz lepszą koordynację ochrony przeciwpowodziowej z planowaniem przestrzennym. Zintegrowane planowanie i ścisła współpraca władz miasta i zarządów wodnych mają być kluczem do sukcesu – odbudowania tożsamości miasta dzięki bogatym zasobom wodnym (Januchta-Szostak 2012).

Także inne miasta europejskie opierają swój rozwój na zasadach zrównoważonej gospodarki wodnej. Od 2002 r. Berlin realizuje Plan Rozwoju Obszarów Nabrzeżnych WEP (Waterfront Development Plan) opracowany przez Wydział Rozwoju miasta Berlina. Ten strategiczny instrument ma na celu osiągnięcie wysokiej jakości środowiska obszarów nabrzeżnych zarówno wewnątrz miasta, jak i w przestrzeni otwartej. Hamburg z kolei – ważne miasto portowe – realizuje nową politykę rozwoju, w której położenie nad rzeką, a przez to specyficzna struktura miasta, są punktem wyjścia dla wielu projektów urbanistycznych. Największy z nich HafenCity obejmuje dawne doki portowe rzeki Łaby. Dzięki inwestycji wewnętrzny obszar miasta zwiększył się o ok. 40% (Pluta 2012).

Fronty wodne

Zagospodarowanie przestrzeni na styku miasto-woda jest realizowane poprzez tzw. fronty wodne (ang. waterfront). Są to projekty rewitalizacji nabrzeży rzek czy też dużych nabrzeży portowych, których efektem ma być osiągnięcie wysokiej jakości przestrzeni publicznej funkcjonującej w zrównoważony sposób. Dzięki realizacji frontów wodnych dawne porty i nabrzeżne tereny przemysłowe zostają przekształcone w tereny mieszkaniowe, biznesowe czy tereny zieleni o funkcji rekreacyjnej. Na rewitalizację terenów nadrzecznych postawiły już takie miasta jak Hamburg, Frankfurt nad Menem, Dublin, Lizbona czy Paryż. W Polsce przykładami na nieco mniejszą skalę mogą być Bydgoszcz, Warszawa, Kraków czy Wrocław (Walter 2013). Osiąganie ekologicznych standardów w projektach frontów wodnych jest jednym z zadań wspomnianego w poprzednich rozdziałach PPS (Project for Public Space)¹³.

Błękitno-zielona infrastruktura

Przywracanie przyrodniczego funkcjonowanie terenom miejskim wymaga często ponadlokalnego spojrzenia i działań o szerokim zasięgu. Coraz bardziej popularnym spo-

¹² W 2008 r. Opera Wroclawska wystawiła spektakl „Otello” w reżyserii Michała Znanieckiego, do realizacji którego wybudowano scenę na kanałach Odry. Woda otaczała zarówno scenę, jak i widownię, a tło stanowił nocny Wrocław (www.opera.wroclaw.pl). Innym przykładem może być pomysł budowy pływającego muzeum, tj. Otwartego Muzeum Odry we Wrocławiu zlokalizowanego na starej, wyremontowanej barce, z inicjatywy Fundacji Otwartego Muzeum Techniki (www.fomt.pl).

¹³ Na podst. www.pps.org – dostęp 05.2014.

sobem na zarządzanie zasobami wodnymi w miastach jest odtwarzanie i ochrona całych sieci wodnych w powiązaniu z systemem zieleni miejskiej. Ma to na celu wzmocnienie przyrodniczo-krajobrazowego rdzenia miasta, którego efektem będą poprawa lokalnych warunków klimatycznych (napowietrzanie, wilgotność) i hydrologicznych (infiltracja, retencja, oczyszczanie), zwiększenie bioróżnorodności oraz stworzenie przyjaznej przestrzeni rekreacyjnej dla mieszkańców miasta (Walter 2013).

Podstawowe zasoby przyrodnicze terenów miejskich, jak zieleń i woda, określane są mianem błękitno-zielonej infrastruktury (ang. blue-green infrastructure). Słowo „infrastruktura” ma niejako związać zieleń i wodę z procesem urbanizacyjnym, jednak nie w znaczeniu przedmiotowego traktowania tych zasobów, ale stawiając je na równi z pozostałymi elementami projektu zagospodarowania. Odtworzenie błękitno-zielonej sieci to nie tylko przyrodnicze korzyści dla miasta. To jednocześnie element budowy (czy odbudowy) dziedzictwa kulturowego, a tym samym lokalnej tożsamości.

3.2. Tereny nadrzeczne Wrocławia

3.2.1. Odra w krajobrazie miasta – ujęcie historyczne

Wrocław należy do miast, których istnienie od początku warunkowała obecność dużej rzeki. Umieszczenie grodu książęcego w ramionach Odry miało znaczenie przede wszystkim obronne – rzeka opływająca miasto dawała lepsze bezpieczeństwo. Wiele nadwodnych miast średniowiecznych ma taką genezę powstania. Dalszy rozwój zabudowy był ściśle związany z układem rzeczny. Wrocław rozwinął się na lewym brzegu Odry, jednocześnie rozbudowując sieć kanałów wzdłuż fortyfikacji (Ostrowski 2001).

Przez wiele stuleci rzeka Odra oraz jej liczne dopływy miały dla Wrocławia znaczenie transportowe, komunikacyjne oraz wypoczynkowo-rekreacyjne. Przed wojną rzeka była wykorzystywana do sportów wodnych, m.in. zawodów wioślarskich, których tradycja przetrwała do dziś. Liczne źródła ikonograficzne wskazują, że Odra była doskonałym organizatorem życia we Wrocławiu. Przy miejskich brzegach cumowały zarówno barki przewożące towary, jak też statki pasażerskie. W związku z tym na nabrzeżach następował rozwój z jednej strony baz przemysłowych, z drugiej zaś terenów rekreacyjnych zieleni miejskiej. Odra i jej dopływy były zatem istotnym elementem kształtowania się struktury miasta (Kozłowska 2008).

Układ wodny Wrocławia przez stulecia przechodził wiele przeobrażeń, co było związane ze zmianą jego funkcji i rozwojem zabudowy, a tym samym podejściem do znaczenia rzeki w życiu miasta. Fosi oraz fortyfikacje przestały mieć znaczenie obronne, toteż w 1807 r. podjęto decyzję o ich częściowej likwidacji, jednocześnie zasypano niektóre odnogi Odry. Uzyskane w ten sposób wolne tereny wykorzystano pod nowe zagospodarowanie miasta, m.in. Ogród Botaniczny czy system zieleni miejskiej (Kozłowska 2008 za Kulak 2000, Bińkowska 2006).

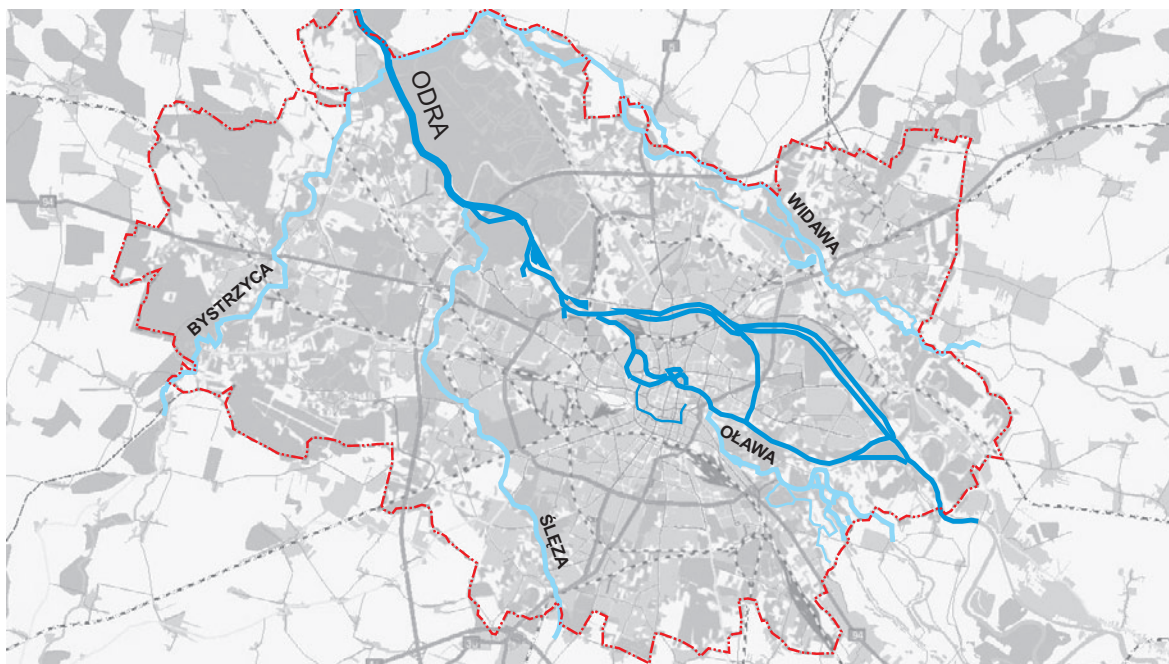
W dobie rewolucji przemysłowej zaczął następować niepohamowany rozwój miast. We Wrocławiu rozrastająca się tkanka miejska z czasem zaczęła obejmować tereny zalewowe. Odra jako środek lokalnego transportu i komunikacji straciła na znaczeniu, zmieniło się też diametralnie postrzeganie rzeki w mieście – stawała się coraz większym zagrożeniem ze względu na wylewy i powodzie, dlatego odgradzano się od niej i regulo-

wano, nie tylko w ścisłym centrum. Na przełomie XIX i XX w. na terenie Wrocławia powstało wiele kanałów i przekopów, których rolą było zwiększenie bezpieczeństwa w razie powodzi (Drapella-Hermansdorfer i in. 2003). Tym samym w krajobrazie miasta, jego obrzeży, pojawiły się liczne wały przeciwpowodziowe, które z czasem stały się dodatkowymi terenami rekreacyjnymi dla mieszkańców.

3.2.2.

Potencjał wodny Wrocławia – rodzaje terenów nadrzecznych

Wrocław często nazywany jest przez mieszkańców „miastem stu mostów”, co wcale nie jest przesadą. Przepływająca przez miasto Odra tworzy liczne rozgałęzienia, zarówno w postaci starorzeczy, jak i odnóg czy kanałów. Dodatkowo elementami sieci hydrograficznej są 4 mniejsze rzeki (dopływy Odry): Oława, Śleza, Bystrzyca, Widawa (ryc. 1). Ponadto w strukturze powierzchniowego odwodnienia znaczenie mają także mniejsze ciekły, jak: Ługowina, Brochówka, Zielony Potok, Dobra i liczne rowy melioracyjne. Zlewnia Odry w granicach Wrocławia zajmuje powierzchnię 282,3 km² (Środowisko Wrocławia. Informator 2010).

Ryc. 1. System wodny Wrocławia (opr. graf. E. Walter)
Fig. 1. The Wrocław Waterway System (graphic design E. Walter)

Istotną rolą rzeki jest funkcja krajobrazowa. W rejonie ścisłego centrum Odra jest ważnym elementem panoram i widoków, tworząc „wodne przedpole ekspozycji” (termin wg Januchta-Szostak 2008). Duży udział wody w miejskiej strukturze wpływa na atmosferę miasta i kreuje jego charakterystyczny wizerunek.

Wrocławski Węzeł Wodny (WWW)

System wodny stworzony przez Odrę i jej 4 główne dopływy uznawany jest za unikatowy w skali kraju i nazywany Wrocławskim Węzłem Wodnym (WWW). Obejmuje on za-

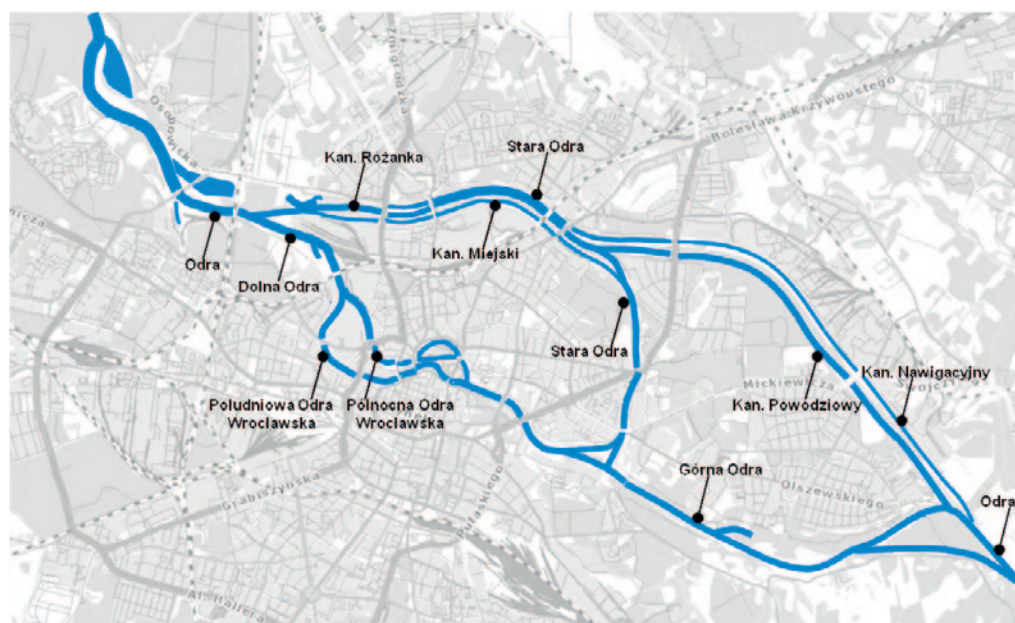
równy rzeki, starorzecza, kanały, jak też związane z nimi obiekty hydrotechniczne istotne dla żeglugi i ochrony przeciwpowodziowej. Wrocławski Węzeł Wodny rozciąga się wzdłuż Odry od 241,5 km biegu rzeki (Opatowice) do 266,9 km (Rędzin) (Środowisko Wrocławia. Informator 2010).

Wrocławski Węzeł Wodny został zaprojektowany po powodzi w 1903 r., a wybudowany w latach 1905–1920. Miał zapewnić miastu bezpieczne przeprowadzenie przepływu. System sprawdzał się w latach 30. i w okresie powojennym, jednak w czasie powodzi w 1997 r. okazał się niewystarczający. Po powodzi przebudowano i zmodernizowano wały oraz umocnienia brzegowe wraz z korytem i międzywałem Odry. Jednocześnie odbudowano i unowocześniono wiele śluz, jazów, przepompowni, m.in. zniszczony podczas powodzi jaz Szczytniki (Środowisko Wrocławia. Informator 2010). Kolejne wezbranie miało miejsce w 2010 r. i pokazało, że umocnienia nadal są niewystarczające. Aktualnie Wrocławski Węzeł Wodny przechodzi kolejną modernizację.

Układ rzeczny Wrocławia jest rozłożony w mieście w miarę równomiernie – można powiedzieć, że każda część miasta ma bliski kontakt z wodą, chociaż natura każdej z rzek (kanału) jest nieco inna. Poniżej scharakteryzowano najważniejsze wrocławskie rzeki pod kątem wykorzystania rekreacyjnego terenów nadrzecznych.

Odra

Odra w granicach miasta stanowi rozbudowaną sieć, którą tworzą oprócz głównej rzeki jej odnogi, starorzecza i kanały (ryc. 2). Charakteryzując Odrę pod kątem wykorzystania rekreacyjnego, należy wyróżnić 2 typy terenów nadrzecznych. Pierwszy typ to tereny nadrzeczne w formie uregulowanej, o umocnionych brzegach. Leżą one w obszarze ścisłej zabudowy centrum miasta. Do drugiego typu należy zaliczyć szerokie fragmenty doliny rzecznej z charakterystycznymi wałami przeciwpowodziowymi po obu stronach rzeki (kanału). Tereny o charakterze linowym przecinają w wielu miejscach kwartały zwartej zabudowy, jak też biegną na obszarach peryferyjnych miasta (Kozłowska 2008).

Ryc. 2. Odra w granicach Wrocławia (opr. graf. E. Walter)

Fig. 2. The Odra River within the Wrocław boundaries (graphic design E. Walter)

We fragmencie systemu wodnego przecinającego centralną część Wrocławia Odra i jej kanały są integralnym składnikiem struktury miasta. Tutaj rzeka biegnie w obudowanych korytach, tylko w niewielu miejscach jest możliwy bezpośredni kontakt z wodą (zejścia do rzeki)¹⁴. Rodzaje nadrzecznych terenów rekreacyjnych tej części Odry to przede wszystkim bulwary i promenady oraz wyspy. Są one zróżnicowane ze względu na sposób zagospodarowania (w tym udział zieleni) oraz stan zachowania. Większość opisywanych terenów jest ze sobą dobrze powiązana komunikacyjnie. Pomimo dobrej dostępności i powiązań ze ścisłym centrum nie wszystkie z wymienionych terenów są w równym stopniu popularne i chętnie odwiedzane przez mieszkańców. Najbardziej popularnym miejscem spaceru i odpoczynku w centrum miasta jest Bulwar Włostowica. Choć to niezbyt długi bulwar, leży on na szlaku turystycznym z Rynku na Ostrów Tumski i nie sposób go pominąć. Jego mocną stroną są wspaniałe widoki w kierunku katedry na Ostrowie Tumskim czy, uważanego za jeden z piękniejszych, Mostu Grunwaldzkiego. Przy Bulwarze Włostowica można również rozpocząć rejs statkiem wycieczkowym lub gondolą po Odrze. Użytkownikami tego miejsca nie są tylko – jakby się mogło zdawać – turyści. Rozległa łąka rozciągająca się przy trasie spacerowej jest ulubionym miejscem „wylegiwania się” młodzieży w słoneczne dni.

W ostatnich latach drugim popularnym miejscem spacerów i wypoczynku stała się Promenada Staromiejska, co jest związane z jej gruntowną rewaloryzacją (na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej i od ul. Świdnickiej do ul. Piotra Skargi). Ciąg pieszo-rowerowy biegnący wzdłuż fosy miejskiej jest bardzo ważnym szlakiem komunikacyjnym w obrębie centrum, wyjątkowym także ze względu na duży udział starych zadrzewień.

Jednymi z bardziej charakterystycznych terenów rekreacyjnych związanych z wodą w centrum Wrocławia są wyspy: Piaskowa, Słodowa i Bielarska. Dwie pierwsze w ostatnich latach zyskały nowe oblicze, także w związku z modernizacją kładek pieszych łączących cały kompleks. Wyspa Słodowa od lat jest miejscem zarezerwowanym dla wrocławskiej młodzieży, nie tylko podczas imprez i koncertów tam się odbywających. Jej rewitalizacja miała być ukłonem w stronę tej wymagającej grupy użytkowników, choć z perspektywy czasu nie do końca udanym. Inny charakter ma Wyspa Bielarska, adresowana przede wszystkim do najmłodszych odbiorców. Na jej terenie znajdują się 2 place (o różnym stopniu trudności) zabaw dla dzieci oraz kilka urządzeń dla młodzieży. Tutaj też samoistnie wytworzyła się „ptasia plaża” – miejsce, gdzie przesiadują łabędzie i kaczki, które w sezonie zimowym są chętnie dokarmiane przez dzieci.

Niektóre ze śródmiejskich terenów nadrzecznych nadal czekają na rewitalizację (np. Wybrzeże Słowackiego), inne są w trakcie przebudowy (np. Bulwar Xawerego Dunikowskiego, promenada przy pl. Bema), pozostałe choć odnowione nie cieszą się wcale popularnością (np. promenada przy ul. Grodzkiej). Z pewnością jednak wszystkie tworzą sieć powiązanych ze sobą nabrzeży, które są jednym z ważniejszych elementów życia miasta.

Drugi typ terenów nadrzecznych jakim są wały przeciwpowodziowe to charakterystyczny element miasta o znaczeniu zarówno kompozycyjnym, jak też społecznym. Większość z nich jest użytkowana rekreacyjnie, chociaż należy podkreślić, że są to przede wszystkim elementy systemu ochrony przeciwpowodziowej miasta. System wałów związanych z Odrą i jej kanałami ciągnie się praktycznie przez całe miasto, zgodnie z kierunkiem spływu rzeki (z południowego wschodu na północny zachód). Na koro-

¹⁴ Aktualnie wiele fragmentów nabrzeży śródmiejskich zmienia swe oblicze w związku z rewitalizacją Wrocławskiego Węzła Wodnego. W niektórych miejscach zaprojektowano tarasy nadwodne, umożliwiające bliższy kontakt z wodą.

nach wałów biegną drogi gruntowe, które są popularnym miejscem spacerów czy uprawiania sportów (bieganie, rower). Międzywała zaś chętnie wykorzystywane są do wypoczynku biernego lub towarzyskich form rekreacji, jak gry zespołowe czy pikniki.

Oława

Lewy dopływ Odry. Jej podstawową funkcją jest zaopatrzenie Wrocławia w wodę komunalną (Środowisko Wrocławia. Informator 2010). Ujście Oławy znajduje się w centrum Wrocławia (okolice mostu Grunwaldzkiego), toteż część rzeki przepływa przez tereny silnie zurbanizowane. Mimo to jest to jedna z najciekawszych pod względem krajobrazowym rzek miasta, której potencjał nie do końca jest wykorzystany. Fragment od parku Wschodniego do ujścia do Odry jest spławny i chętnie odwiedzany przez kajakarzy. Dziki charakter rzeki, liczne ptactwo i roślinność wodna tworzą niezapomniany klimat.

Atrakcyjny charakter doliny jest magnesem dla deweloperów. W ostatnich latach nad brzegiem Oławy w rejonie ul. Walońskiej powstała prestiżowa inwestycja kompleks zabudowy mieszkaniowej „Angel Wings”. Wykorzystano tu bliskie sąsiedztwo rzeki, tworząc ciekawą aranżację nabrzeża przystosowaną do rekreacji, a nawet cumowania kajaków.

Poza terenami osiedla „Angel Wings” zorganizowany dostęp do rzeki jest możliwy w rejonie Szpitala im. T. Marciniaka (od strony Żabiej Ścieżki) i dalej na terenie zieleni – park na Niskich Łąkach (część pomiędzy rzeką a Stadionem „Oławka”). Ponadto Oława jest widoczna z kładek pieszych: przedłużenie ul. Szybkiej, Żabia Ścieżka, kładka Siedlecka.

Śleza

Lewy dopływ Odry, do której wpada w rejonie lasu Pilczyckiego. Śleza jest rzeką uregulowaną, a na odcinku wrocławskim nie ma charakteru cieku naturalnego (Środowisko Wrocławia. Informator 2010). Uregulowanie Ślezy to wynik między innymi rozbudowy miasta w tym rejonie (bliskość osiedli mieszkaniowych) i co się z tym wiąże, wzrost zagrożenia powodziowego.

Niemal na całym odcinku w granicach Wrocławia rzeka jest obwałowana, co powoduje z jednej strony możliwość liniowej eksploracji wałów, z drugiej zaś izoluje widokowo tereny przyległe. Wbrew pozorom wały Ślezy nie są wykorzystywane rekreacyjnie. Rzeka przepływa przez kilka dużych terenów zieleni, jak: park Tysiąclecia, las Kuźnicki, park Pilczycki, las Pilczycki. W żadnym z nich nie pełni jednak znaczącej roli w rekreacji i wypoczynku, a dostęp do niej jest utrudniony.

Bystrzyca

Lewy dopływ Odry. Ze względu na znaczny udział odpływu krótkoretencjonowanego w górnym biegu rzeki i jej górskich dopływów Bystrzyca w obszarze Wrocławia stwarza zagrożenie powodziowe. Jest ono w znacznym stopniu zredukowane przez zbiorniki retencyjne, np. zbiornik w Mietkowie (Środowisko Wrocławia. Informator 2010).

W granicach miasta Bystrzyca przedstawia wysoką wartość przyrodniczą. W okolicy osiedla Jarnołtów znajduje się część Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy, który obejmuje większy fragment rzeki poza granicami miasta.

Bystrzyca jest integralnym elementem Parku Leśnickiego oraz Parku Stabłowickiego. Chociaż brak bezpośredniego zejścia do rzeki, jest ona z pewnością czynnikiem krajobrazotwórczym tych miejsc. Poza tymi obszarami nie jest wykorzystywana rekreacyjnie.

Widawa

Najbardziej znaczący prawy dopływ Odry. Widawa pełni funkcje obrony przeciwpowodziowej Wrocławia, ponieważ przyjmuje część maksymalnego przepływu wezbraniowego Odry (Środowisko Wrocławia. Informator 2010). W znacznej części w granicach miasta Widawa płynie przez tereny niezabudowane, tworząc często rozlewiska. W wielu miejscach możliwy jest bezpośredni dostęp do rzeki, z czego chętnie korzystają mieszkańcy północnych osiedli Wrocławia, w upalne dni zażywając kąpiele.

Spory fragment rzeki od Sołtysowic aż do Krzyżanowic cechuje się wysoką wartością przyrodniczą. Są to tereny niezabudowane, które niegdyś stanowiły poligon wojskowy. Można tu spotkać dzikie ptactwo oraz zwierzęta, np. bobry czy sarny. Tereny dawnego poligonu użytkowane są przez rowerzystów, jeźdźców konnych, a przede wszystkim zorganizowane grupy grające w paintball. Mimo licznych użytkowników rzeka nie ma tu większego znaczenia rekreacyjnego, gdyż ze względu na zwartą roślinność nabrzeży dostęp do niej jest utrudniony.

3.2.3.

Środowisko przyrodnicze terenów nadrzecznych Wrocławia

Przyroda Wrocławia jest w dużym stopniu zdeterminowana położeniem miasta w ramionach rzeki. Zarówno Odra, jak i jej dopływy w obszarze Wrocławia (Oława, Śleza, Bystrzyca, Widawa) decydują o walorach przyrodniczych miasta.

Pierwotnie na terenie obecnie zajmowanym przez miasto dominowały lasy liściaste, głównie łągi oraz grądy. Łągi, związane z miejscami okresowo zalewanymi, należą do rzadkich i zagrożonych siedlisk w Europie i obecnie następuje proces ich zaniku. Przyczyną są przede wszystkim zmiany w obrębie dolin rzecznych, jak np. regulacje czy budowa obwałowań. Lasy łąkowe odcięte od rzeki wałami przechodzą stopniowo w grądy. Pozostałości łągów na terasach zalewowych stanowią cenne siedlisko dla dużej liczby roślin i zwierząt, a zwłaszcza ptaków (Środowisko Wrocławia. Informator 2010). Resztki łągów we Wrocławiu występują jeszcze na Wyspie Opatowickiej, w lasach miejskich: Lesickim, Pilczyckim, Rędzińskim i Strachocińskim oraz w ujściu Bystrzycy (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002; Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Obszary nadrzeczne stanowią bogate siedliska bezkręgowców i miejsca rozrodu płazów. Wśród płazów występują: grzebiuszka ziemna czy rzekotka drzewna. Liczne zbiorniki (utrzymujące się w miejscach starorzeczy) i ciek wodne (naturalne i sztuczne kanały) sprzyjają występowaniu ryb¹⁵. Na wałach kanału ulgi można spotkać jaszczurkę zwinkę, a także objętego Konwencją Berneńską motyla modraszka *nausitous* (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Koryto rzeki wraz z brzegami stanowi korytarz ekologiczny, którym przemieszczają się ryby, ptaki, zwierzęta, ale też rośliny, których nasiona z pomocą wiatru pokonują znaczne odległości. Rzeka jako korytarz ekologiczny odgrywa również rolę w osiedlaniu się w mieście gatunków przybywających z zewnątrz. Przykładowo, wzdłuż Odry przemieszcza się dzięgiel litwor nadbrzeżny, którego nasiona prawdopodobnie przenoszone są przez barki pływające po rzece (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

¹⁵ Kanał burzowy we Wrocławiu z wypłyconą wodą, szybkim nurtem i kamienistym dnem stwarza warunki dla pstrąga potokowego i tęczaka – gatunków, które nie występują nigdzie indziej na terenie miasta (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Przyroda terenów nadrzecznych Wrocławia jest zróżnicowana, co wynika z charakteru każdej z rzek. Inne zasoby posiadają tereny nadrzeczne Odry, związane m.in. z walamami przeciwpowodziowymi, w odróżnieniu od półnaturalnego charakteru rzek Oławy czy Widawy. Poniżej przedstawiono ogólny zarys środowiska przyrodniczego terenów dolin rzecznych w obrębie Wrocławia.

Przyroda doliny Odry

Dolina Odry w granicach Wrocławia ma strukturę uproszczoną, mocno odbiegającą od dawnego, meandrującego charakteru. Zmiany w obrębie doliny przyczyniły się do zmian w strukturze roślinnej. W dolinie Odry występują zbiorowiska wodne związane zarówno z wodami płynącymi, jak i stojącymi, np. pozostałościami starorzeczy. Wśród gatunków roślin wodnych tu występujących na uwagę zasługują chronione: grzybienie białe oraz grąźel żółty, a z rzadziej spotykanych paproć wodna – salwinia pływająca (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002). Gatunki związane z brzegami rzeki to przede wszystkim trzcina, turzyca, wierzba i topola. Tarasy zalewowe pokrywają niskie łąki. Wśród zbiorowisk łąkowych na tarasach zalewowych występują łąki wyczyńcowe ze związku Alopecurion, zespoły łąk świeżych średniowilgotnych ze związku Arrhenatherion i Cynosurion, łąki zalewowe ze związku Agropyron-Rumicion *crispi* oraz łąki podmokłe, wilgotne i zmienno-wilgotne ze związku Calthion, Cnidion i Molinion (2 ostatnie w przeważającej części od ul. Na Grobli do Opatowic). Ponadto w miejscach wilgotnych doliny wytworzyły się zbiorowiska wielkoturzycowe (Leksykon zieleni Wrocławia 2013). W międzywałach Odry ciągnących się od Rędzina po Swojczyce pomimo dużych przekształceń doliny zachowało się wiele gatunków roślin charakterystycznych dla łąk zmienno-wilgotnych, jak oman łąkowy, czosnek kątowaty, krwawnik kichawiec, rutewka żółta czy groszek liściakowy (gatunek z „Czerwonej listy roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce”). Na terenach tych spotykany jest także szafirek miękkołistny, figurujący w „Polskiej Czerwonej Księdze Roślin” (Środowisko Wrocławia 2006). Południowe międzywale Odry od ul. Na Grobli aż po Opatowice to łąki zmienno-wilgotne i wilgotne, z udziałem niewielkich oczek wodnych, starorzeczy i fragmentarycznie wykształconych łągów wierzbowo-topolowych. Występują tu takie gatunki roślin, jak: groszek błotny, rutewka żółta, czosnek kątowaty czy przytulia północna (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

W dalszej odległości od głównego koryta Odry fragmentami spotykane są lasy (grądy oraz łągi wiązowo-jesionowe i jesionowo-olszowe). Są one miejscem występowania rzadkich gatunków owadów, np. w rejonie Strachocina spotykany jest bardzo rzadki chrząszcz – biegacz *Carabus scheidleri preysleri* (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002). Miejscami, we fragmentach doliny biegnącej przez zwarte tereny zurbanizowane, występuje zieleń urządzona związana z osiedlami mieszkaniowymi, parkami, skwerami i ogrodami działkowymi (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Stałym elementem krajobrazu doliny Odry są ptaki. Wiele gatunków migrujących znajduje tu miejsce żerowania i odpoczynku, niektóre gatunki zimują także na zamrzniętej rzece. Najliczniej występują kaczki krzyżówki i śmieszki, spotyka się też kaczki morskie i perkozy. Gatunek łabędzia niemego regularnie zimuje we Wrocławiu od 1982 r. Wśród większych ssaków spotkać można wydrę, nawet w rejonach osiedli mieszkaniowych, natomiast poza miastem widuje się bobry (Środowisko Wrocławia 2006).

Przyroda doliny Oławy

Dolina Oławy charakteryzuje się licznymi rozlewiskami, odnogami, starorzeczami i siecią kanałów, a przy tym dobrej jakości wodą (na część obszaru doliny jest ograniczony wstęp ze względu na tereny wodonośne). To wszystko sprawia, że w wielu miejscach doliny – nawet na fragmentach biegnących w zwartej zabudowie – przyroda ma naturalny bądź półnaturalny charakter. Występuje tu roślinność typowa dla terenów podmokłych ze związków Nymphaenion i Potamion. Tarasy zalewowe pokrywają niskie łąki (świeże, wilgotne i zmienno-wilgotne). W miejscach wilgotnych doliny wytworzyły się zbiorowiska wielko turzycowe (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Do cennych przyrodniczo obszarów doliny Oławy należą las Rakowiecki oraz park Wschodni. Ten ostatni tworzą lasy o charakterze przejściowym między łągiem a grądem, w których zachowało się stosunkowo dużo rodzimych gatunków roślin (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Starorzecza oraz cieki o szybkim nurcie i piaszczystym dnie są miejscem występowania miętusa w rejonie Bierdzan. Występuje tu również 7 gatunków płazów, m.in. ropucha paskówka, której stanowisko jest jednym z dwóch istniejących na Dolnym Śląsku. W dolinie Oławy spotykane są ssaki takie jak gronostaj, łasica, wydra i bóbr. Licznie występują ptaki łąkowe i prawdopodobnie łąkowe (111 gatunków). Wśród gatunków typowych dla siedlisk wodnych spotkać można bąka, kanię rdzawą oraz zagrożoną wyginięciem kropiatkę (gatunki wpisane do „Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt”). Nad brzegami rzeki widuje się bociana czarnego, bączka, płaskonosą i cyrankę (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Część doliny Oławy wraz z fragmentem doliny Odry w rejonie Wyspy Opatowickiej i Księża Małego objęte są ochroną w związku z programem Natura 2000 jako Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk PLH020017 „Grądy w Dolinie Odry” ze względu na cenne siedliska łąkowe i grądowe oraz towarzyszące im rzadkie i cenne gatunki zwierząt (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Przyroda doliny Ślęzy

Dolina Ślęzy w związku z rozwojem Wrocławia została mocno przekształcona. Rzeka została obudowana wałami, co spowodowało zmiany w jej przyrodniczym środowisku. Cenniejsze przyrodniczo fragmenty związane z doliną leżą poza obwałowaniami. Jednym z nich jest starorzecze Ślęzy na Kuźnikach. Do cennych przyrodniczo należy także kompleks zbiorników na Pilczycach od strony ul. Mącznej. Występują tu zbiorowiska szuwarowe oraz zniekształcony łąg jesionowo-olszowy (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Ze względu na zbyt bliskie usytuowanie wałów wody rzeki zubożały w gatunki ryb. Aktualnie występuje tu zaledwie 7 gatunków. Wśród owadów stwierdzono występowanie rusalki wierzbowca – rzadkiego motyla dziennego oraz gronostaja. Z ssaków widuje się tu kunę domową zasiedlającą głównie osiedla mieszkaniowe Oporowa (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Związany z doliną Ślęzy i doliną Odry las Pilczycki objęty jest ochroną dzięki realizacji programu Natura 2000 jako Specjalny Obszar Ochrony siedlisk PLH020069 „Las Pilczycki”. Podstawą objęcia ochroną było występowanie na tym obszarze dużych i stabilnych populacji chrząszczy ksylofagicznych – kozioroga dobosza i pachnicy dębowej (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Przyroda doliny Bystrzycy

Stosunkowo wąska rzeka Bystrzyca tworzy jeden z cenniejszych przyrodniczo obszarów w granicach Wrocławia. Stanowi ona ważny korytarz ekologiczny w mieście na linii południe–północ. W dolinie Bystrzycy występują liczne starorzecza porośnięte trzcina i otoczone lasem o charakterze łągi wiązowego. Największe starorzecze na terenie miasta liczy 570 m długości, tworząc śródleśny zbiornik pokryty rzęsą i otoczony lasem łągowym.

Fragment doliny Ślęzy wraz z lasem Ratyńskim (między osiedlami Ratyń i Żar) jest siedliskiem dla chronionych gatunków roślin, m.in. wawrzynka wilczego łyka, konwalii majowej, kruszyny pospolitej, bluszczu pospolitego, kopytnika pospolitego, śnieżyczki przebiśniegu, grążela żółtego, kaliny koralowej, barwinka pospolitego. W lesie w rejonie Jarnołtowa występuje stanowisko rzadkiego gatunku lilia złotogłów. Zannotowano także chroniony gatunek grzyba sromotnik bezwstydną (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002, Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Łęgi nad Bystrzycą stanowią miejsca rozrodu płazów i ptaków wodnych. Występują tu również ptaki, a wśród nich dzięcioł średni – gatunek charakterystyczny dla łągów i grądów oraz zimorodek, którego można spotkać na odcinku rzeki poniżej Leśnicy. Z ssaków występuje bóbr, którego zgryzy widywano w ujściu rzeki (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Część doliny Bystrzycy w granicach Wrocławia jest objęta ochroną w ramach Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy. Znajduje się tu także część obszaru objętego ochroną w związku z programem Natura 2000 jako Specjalny Obszar Ochrony siedlisk PLH020103 „Łęgi nad Bystrzycą” (fragment od Jarnołtowa do mostu kolejowego w Leśnicy). Jest to miejsce występowania łągów wiązowo-jesionowych i wierzbowo-topolowych z licznymi populacjami kumaka nizinnego *Bombina bombina*, trzaski grzebiastej *Triturus cristatus* oraz kozioroga dobosza (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Przyroda doliny Widawy

Widawa płynąca obrzeżami Wrocławia charakteryzuje się bardzo cennymi zbiorowiskami roślinnymi, m.in. ze względu na zachowany na wielu fragmentach naturalny bądź półnaturalny charakter doliny. Dzięki wylewom wytworzyły się tu rozlewiska z roślinnością typową na terenach podmokłych ze związków *Nymphaenion* i *Potamion*. Występują tu m.in. okrzędnica bagienna, a w niektórych starorzeczach salwinia pływająca. U ujścia Widawy występują łąki selernicowe (Cnidion) i zmienno-wilgotne (Molinion). Jednym z cenniejszych przyrodniczo obszarów jest zespół pól irygacyjnych w rejonie Świniar z gatunkami charakterystycznymi na terenach okresowo zalewanych (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002, Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

Zachowane fragmenty lasów w dolinie Widawy znajdują się u jej ujścia. Występują tu między innymi ptaki łąkowe: kobuz, trzmielojad, muchołówka białoszyja, siniak, kruk i kania czarna (ptak z „Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt”). Gnieździ się tu także 7 gatunków dzięciołów, wśród nich dzięcioł czarny. Wśród owadów w lasach nad Widawą spotykany jest rzadki i chroniony gatunek chrząszcza – biegacz *Carabus scheidleri preyssleri*, a także rzadkie gatunki *Antherophagus nigricornis* i *Phalacrus brisouti* – ten ostatni występuje w Polsce jedynie na tym stanowisku (Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002).

Ze względu na wysokie walory przyrodnicze fragment doliny rzeki Widawy objęto ochroną, realizując program Natura 2000 jako Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk PLH 020036 „Dolina Widawy”. Przedmiotem ochrony jest m.in. największa w Polsce populacja motyla – przelatki maturny *Euphydryas maturna* oraz jednej z najliczniejszych w kraju populacji ćmy – barczatki kataks *Eriogaster catax*. Ochroną objęte są również liczne występujące kozioróg dębosz i pachnica dębowa (Leksykon zieleni Wrocławia 2013).

3.2.4.

Aktualne kierunki rozwoju terenów nadrzecznych Wrocławia

Wrocław jako miasto nowoczesne stara się podążać za aktualnymi trendami. Od kilku lat miasto „odwraca się ku Odrze” na nowo, co przejawia się mniejszymi i większymi inicjatywami dotyczącymi przestrzeni nadbrzeżnej. Priorytetem samorządu jest wzmocnienie ochrony przeciwpowodziowej. Ostatnie lata pokazały, że jest ona niewystarczająca i wymaga pilnej modernizacji. Władze miasta poprzez wdrażanie programów i strategii starają się pogodzić 2 cele – zabezpieczyć Wrocław przed powodzią przy jednoczesnym zwiększeniu atrakcyjności terenów nadrzecznych i przywróceniu roli rzeki w życiu miasta.

Aktualnie w Polsce następuje wdrażanie przepisów wynikających ze zmian wprowadzonych do ustawy Prawo wodne (m.in. w związku z tzw. Dyrektywą Powodziową). Niewątpliwie mają one wpływ na cały proces planowania i zarządzania gospodarką wodną, w tym na kształtowanie terenów nadrzecznych. W opinii zarówno przedstawiciele jednostek zajmujących się krajową gospodarką wodną, jak i rządu, a także środowisk naukowych, można zauważyć duże rozbieżności w ocenie obecnie prowadzonej polityki, a szczególnie realizowanych w jej ramach zadań. Obecnie występują dwie tendencje przekształcania terenów zalewowych w miastach. Jedną z nich polega na rozbudowie i wzmocnieniu istniejących obwałowań. Drugim kierunkiem przyświeca hasło: „oddać rzece to, co jej”, które wyraża się w takim zagospodarowaniu terenu zlewni, aby w przypadku zalania jego negatywne skutki zarówno dla środowiska przyrodniczego, jak i człowieka (w tym także jego mienia) były zminimalizowane.

Program dla Odry – 2006

Podstawą działań w zakresie terenów nadrzecznych Wrocławia, w szczególności ochrony przeciwpowodziowej, jest formalny dokument „Program dla Odry – 2006”.

Program został opracowany w 1999 r. jako kompilacja 2 projektów: „Program Odra 2006” (oprac. pod kierunkiem Janusza Zaleskiego i Jana Wintera) oraz „Program dla Odry” (oprac. pod kierunkiem Ryszarda Majewicza oraz Radosława Gawlika). Ostateczny „Program dla Odry – 2006” zyskał poparcie ówczesnego Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa prof. Jana Szyszki, a także wysoką ocenę Komitetu Polityki Regionalnej i Zrównoważonego Rozwoju. Przyjęcie programu do realizacji nastąpiło na podstawie ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o ustanowieniu programu wieloletniego „Program dla Odry – 2006” (Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1067 z późn. zm.) jako wieloletni program rządowy realizowany przez Radę Ministrów. Pełnomocnikiem Rządu do jego realizacji został Wojewoda Dolnośląski (Dz.U. z 2002 r. Nr 31, poz. 278)¹⁶.

„Program dla Odry – 2006” obejmuje obszar leżący w granicach administracyjnych 8 województw, w których znajduje się dorzecze Odry. Jest to ponad 1/3 powierzchni Polski.

¹⁶ Na podst. www.programodra.pl

Podstawowym celem programu jest wzrost bezpieczeństwa przeciwpowodziowego z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju całego dorzecza Odry przy jednoczesnym nie pogarszaniu stanu środowiska oraz poszanowaniu zasobów przyrody tego obszaru¹⁷.

Jednym z działań wynikających z „Programu dla Odry – 2006” jest wspomniana już modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego. Szczegółowy opis realizacji zadań w kontekście aktywizacji terenów nadrzecznych Wrocławia został opisany w rozdziale 4.

Strategia „Wrocław w perspektywie 2020 plus”

Zwrot ku rzece Wrocławia i upatrywanie w Odrze silnej podstawy lokalnej tożsamości zostało podkreślone w strategii „Wrocław w perspektywie 2020 plus”. W dokumencie przyjętym przez władze miasta wyraźnie widać zmianę sposobu postrzegania roli rzeki w mieście i próbę nakreślenia jej udziału w procesie rozwoju Wrocławia. Odra zyskuje rangę elementu spinającego strukturę miasta o wielu funkcjach. Ujęte w strategii zapisy formalizują pomysły na wykorzystanie rzeki, które od lat pojawiały się w debatach o rozwoju miasta. Domy na wodzie, tramwaje wodne, bezpieczne kąpieliska i nadwodne apartamenty – w niedalekiej przyszłości mogą stać się wrocławską codziennością. Jednym z ważnych zadań jest także przystosowanie nabrzeży do cumowania większych jednostek pływających. Turystyka wodna w globalnym wymiarze to istotny element rozwoju gospodarczego miasta.

W rozdziale 6 strategii pt. „Przestrzeń” znajduje się zapis określający rolę Odry w przestrzeni:

- ▶ Publicznej: „Odra głównym walorem krajobrazowym Wrocławia. Integracja miasta wzdłuż Odry. Wyeksponowanie nabrzeży i nurtu rzeki w całym jej biegu na terenie miasta”.
- ▶ Rekreacyjnej: „Obiekty pozwalające na podziwianie i uprawianie sportu (boiska, korty, pływalnie, przystanie, pola golfowe itd.). Zrastanie się Wrocławia z Odrą. Zwrócenie się Miasta twarzą do rzeki. Odra jako główny „deptak”, scena i arena sportowa Wrocławia. Wykorzystanie szlaków wodnych do komunikacji (nie tylko wycieczkowej). Rekreacyjne wykorzystanie rzeki i jej dopływów, nabrzeży, wysp (letnie laguny). Działania na rzecz poprawy czystości wód. Cel dekady: kąpiele w Odrze”.
- ▶ Komunikacyjnej: „Nowatorskie rozwiązania komunikacyjne, kreujące pozytywny obraz miasta: autobusy elektryczne i hybrydowe, gondole wodne i napowietrzne (może pojazdy typu „Ginger”). Rekreacyjne ciągi piesze i rowerowe odseparowane od ruchu samochodowego (przejścia pod mostami), zwłaszcza wzdłuż Odry”.

według Strategia „Wrocław w Perspektywie 2020 Plus”

3.3.

Cel badań, założenia, konstrukcja pracy

Celem podjętych badań było określenie wpływu różnorodnych uwarunkowań (czynników) na funkcjonowanie społeczne (jako miejsc rekreacji) miejskich terenów nadrzecznych oraz ocena ich potencjału pod kątem możliwości i ograniczeń dotyczących

¹⁷ Ibidem

wprowadzenia działań aktywizujących – zwiększających intensywność rekreacyjnego użytkowania terenu.

Ze względu na rozległość problematyki badania skupiono na określonym typie terenów nadrzecznych. Typ ten określono jako: ogólnodostępne miejskie tereny nadrzeczne ograniczone wałami przeciwpowodziowymi w śródmiejskim obszarze zabudowy, będące częścią systemu zieleni miejskiej.

Badania prowadzono w czterech etapach realizujących kolejne cele szczegółowe (ryc. 3):

Etap 1

Celem tego etapu było zdefiniowanie problemu i określenie (na drodze dedukcyjnej) podstawowych uwarunkowań mających wpływ na użytkowanie terenu i jego rekreacyjny potencjał. Etap ten obejmował:

A. Założenia i cele, w tym:

- ▶ definicję problemu
- ▶ określenie założeń i celów badawczych
- ▶ definicję przedmiotu badań – typu badanej przestrzeni
- ▶ wybór obszarów badań

B. Określenie czynników mających wpływ na aktywność (sposób użytkowania) i potencjał aktywizacyjny przestrzeni (przestrzennych, formalno-prawnych, społecznych).

Przyjęto, że analizowane będą następujące czynniki i uwarunkowania:

B1. Uwarunkowania przestrzenne oraz formalno-prawne:

- ▶ uwarunkowania funkcjonalne i lokalizacyjne
- ▶ dostępność funkcjonalna, widokowa i psychologiczna terenu
- ▶ uwarunkowania kompozycyjne i przyrodniczo-fizjograficzne
- ▶ elementy dziedzictwa kulturowego
- ▶ uwarunkowania formalno-prawne

B2. Uwarunkowania społeczne:

- ▶ typy użytkowników i ich zachowania
- ▶ odczucia, oceny, potrzeby i oczekiwania społeczne
- ▶ istniejące i potencjalne (przewidywane) relacje pomiędzy różnymi grupami użytkowników

Opis i uzasadnienie przyjętych do badań czynników i uwarunkowań zawarto w rozdziale 4 i 5, w punktach pt. Cele i metody, poprzedzających opis wyników poszczególnych analiz.

Etap 2

Celem tego etapu było rozpoznanie i analiza określonych w etapie 1 czynników i uwarunkowań, a także określenie ich wpływu na zachowania/odczucia/oczekiwania ludzi oraz możliwości działań aktywizacyjnych. Etap ten obejmował:

A. Analizy, w tym:

- ▶ funkcjonalną
- ▶ uwarunkowań lokalizacyjnych
- ▶ dostępności funkcjonalnej terenu
- ▶ dostępności widokowej terenu
- ▶ dostępności psychologicznej terenu
- ▶ kompozycyjną

- ▶ uwarunkowań przyrodniczo-fizjograficznych
- ▶ elementów dziedzictwa kulturowego
- ▶ uwarunkowań formalno-prawnych

Wszystkie analizy przedstawiono w trójstopniowym schemacie prezentacji wyników, obejmującym:

- ▶ Cel i metody – w którym uzasadniono wybór badanych czynników/uwarunkowań, opisano szczegółowe cele analiz, jednostki analiz (analizowane czynniki, zjawiska, elementy, komponenty itp.) i sposób ich określania
- ▶ Wyniki analizy – w którym prezentowano wyniki przeprowadzonych badań i analiz
- ▶ Podsumowanie – w którym syntetycznie scharakteryzowano badane czynniki/uwarunkowania

B. Rozpoznanie struktury społecznej:

- ▶ typu użytkownika i struktury zachowań (mapy behawioralne)
- ▶ odczuć, ocen, potrzeb i oczekiwań
- ▶ istniejących i potencjalnych relacji pomiędzy różnymi grupami użytkowników

Opis wyników badań podzielono na dwie grupy tematyczne, opisane w dwóch kolejnych punktach:

- ▶ charakterystyka użytkowania obszarów badań – punkt, w którym przedstawiono:
 - typy użytkowników
 - przestrzenny obraz zachowań – mapy behawioralne badanych obszarów
 - przestrzenne relacje pomiędzy różnymi typami użytkowników
- ▶ odczucia, oceny, potrzeby i oczekiwania użytkowników – punkt, w którym przedstawiono:
 - odczucia i oceny użytkowników
 - preferencje i oczekiwania użytkowników

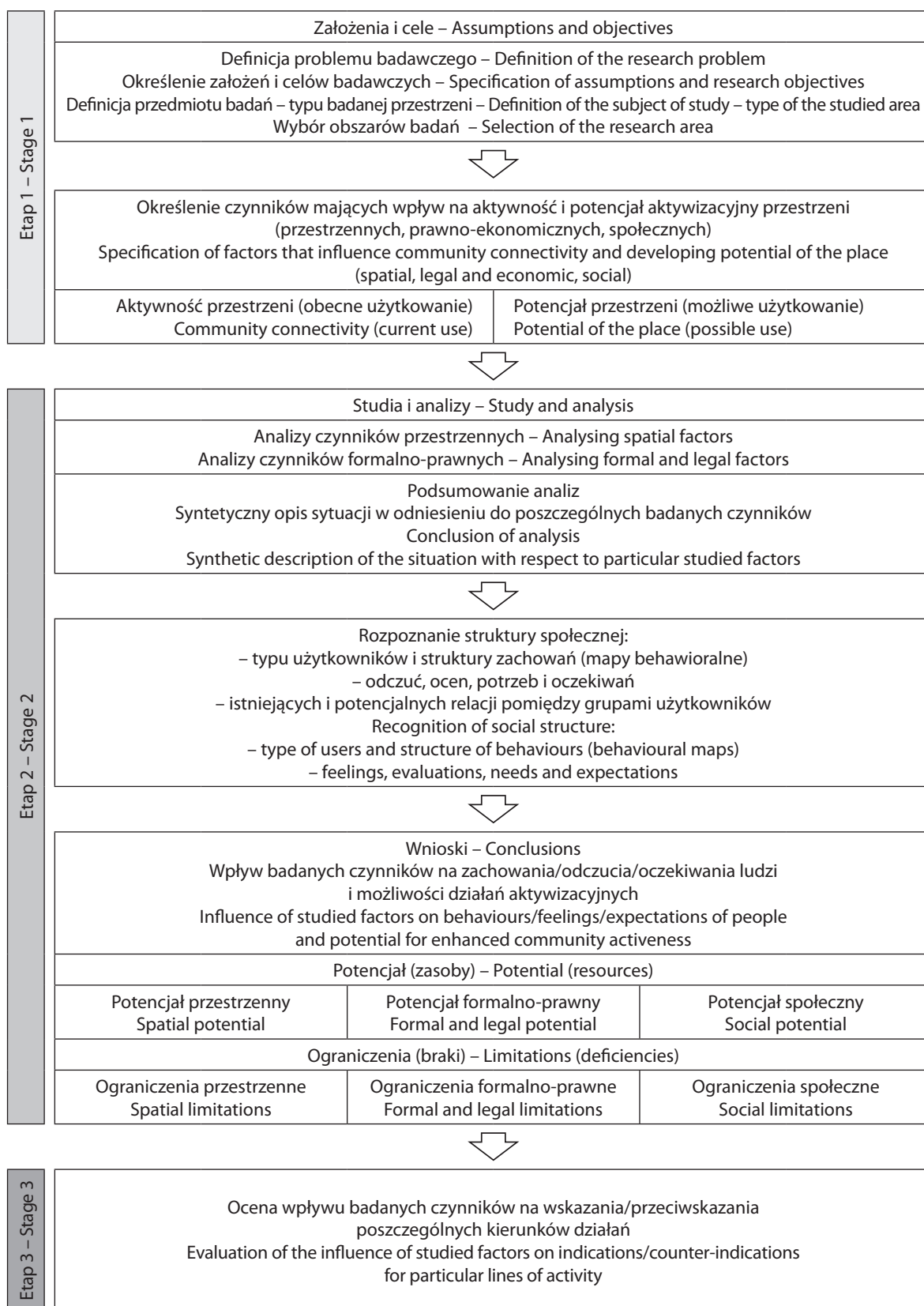
C. Wnioski, określające wpływ badanych czynników na zachowania/odczucia/oczekiwania ludzi i możliwości działań aktywizacyjnych.

Wnioski miały charakter generalizujący, stanowiąc określone na drodze indukcji hipotezy dotyczące wpływu badanych czynników na potencjał aktywizacyjny terenów nadrzecznych określonego we wstępie typu (ogólnodostępne miejskie tereny nadrzeczne ograniczone wałami przeciwpowodziowymi w śródmiejskim obszarze zabudowy, będące częścią systemu zieleni miejskiej).

Wnioski sformułowano, określając dwa rodzaje oddziaływań, które opisano w dwóch punktach (grupach wniosków):

- ▶ zasoby (potencjał) – wnioski odnoszące się do pozytywnego wpływu badanych czynników na rekreacyjne użytkowanie miejskich terenów nadrzecznych oraz na ich potencjał w aspekcie możliwości wprowadzenia działań aktywizujących – zwiększających intensywność rekreacyjnego użytkowania tych terenów;
- ▶ ograniczenia (braki) – wnioski określające ograniczenia, trudności i problemy wynikające z wpływu badanych czynników na rekreacyjne użytkowanie miejskich terenów nadrzecznych oraz na ich potencjał w aspekcie możliwości wprowadzenia działań aktywizujących.

Wnioski formułowano w odniesieniu do wszystkich grup badanych i analizowanych czynników.

Ryc. 3. Schemat struktury pracy (opr. własne)

Fig. 3. Diagram of work structure (study by the authors)

Etap 3

Celem tego etapu było określenie wskazań i przeciwwskazań do wprowadzenia różnych typów działań aktywizacyjnych w odniesieniu do badanych czynników.

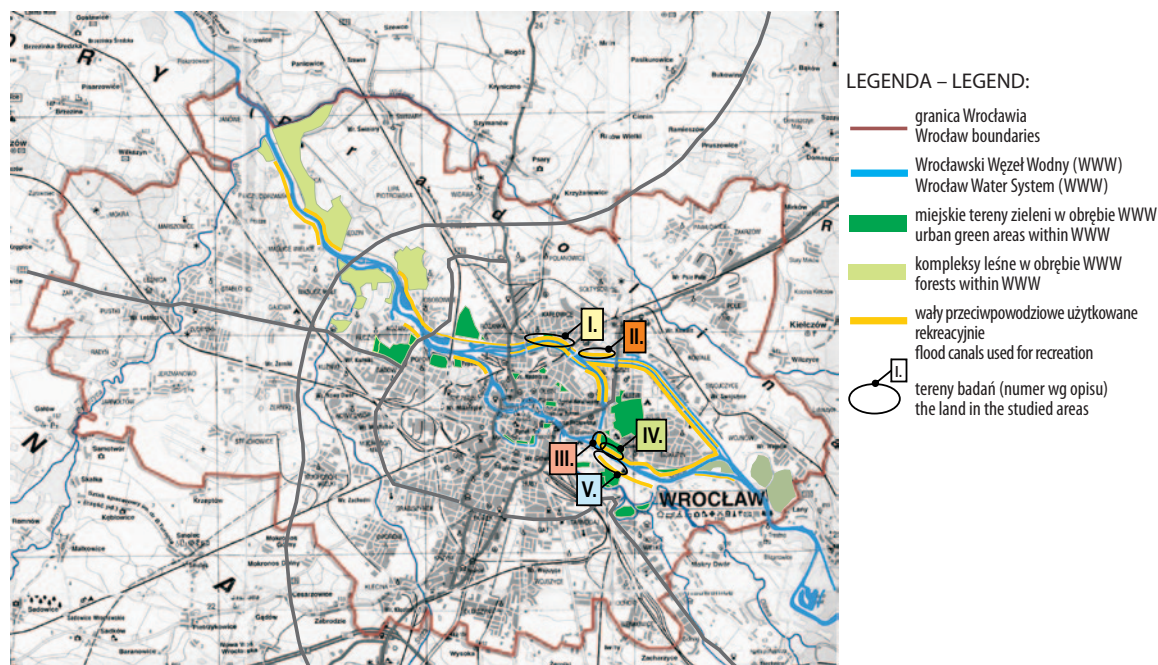
3.4.

Obszary badań – charakterystyka

Badaniami objęto pięć obszarów nadrzecznych we Wrocławiu, zlokalizowanych wzdłuż kanałów przeprowadzających wody rzeki Odry (ryc. 4). Wybrane tereny zróżnicowane są zarówno pod względem: charakteru kanału wodnego (naturalny, sztuczny), najbliższego sąsiedztwa (tereny: mieszkaniowe, przemysłowe, rekreacyjne, ogródki działkowe), stopnia zagospodarowania nabrzeża i nasycenia elementami infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej (ciągi spacerowe, ścieżki piesze i rowerowe, przystanie wodne, place zabaw, itp.), stopnia pokrycia zielenią (tereny otwarte, pokryte roślinnością średnią i wysoką) i w końcu – obserwowanych form i stopnia wykorzystania przez użytkowników.

Cechą wspólną wszystkich stref jest ich stosunkowo bliskie położenie od centrum Wrocławia (od ok. 2,5 do ok. 4 km), choć poza ścisłym centrum miasta i jednocześnie brak ich formalnego charakteru jako bulwarów i promenad.

Każdemu obszarowi przyporządkowano umowną nazwę identyfikującą teren w przestrzeni Wrocławia, odnoszącą się do nazwy osiedla, na którym jest zlokalizowany. Są to: obszar I – Karłowice 1, obszar II – Karłowice 2, obszar III – Dąbie 1, obszar IV – Dąbie 2, obszar V – Rakowiec. Poniżej przedstawiono podstawowe informacje identyfikujące poszczególne obszary badawcze.

Ryc. 4. Lokalizacja terenów badań w obrębie Wrocławskiego Węzła Wodnego (opr. własne)

Fig. 4. Location of places included in the research within the boundary of the Wrocław Water System (study by the authors)

Obszar I – Karłowice 1

Teren zlokalizowany w północnej części Wrocławia, nad kanałem żeglugowym, między mostami Trzebnickimi i mostem kolejowym na trasie Wrocław–Warszawa (ryc. 4). Odległość w linii prostej od wrocławskiego rynku wynosi od 2,6 do 3 km. Powierzchnia terenu badań wynosi ok. 7,5 ha przy długości ciągu komunikacyjnego w koronie wału przeciwpowodziowego ok. 1550 m i długości linii brzegowej ok. 1520 m. Obszar badań sąsiaduje od północy z osiedlami mieszkaniowymi Różanka i Karłowice, od południa oddzielony szerokim korytem Starej Odry (odcinkiem tym przebiega jednocześnie szlak żeglugowy) i kanałem Miejskim od osiedli Kleczków i Olbin z terenami usługowymi i przemysłowymi. Ekspozycja strefy południowa. Przez obszar stanowiący zaplecze wypoczynkowo-rekreacyjne dla mieszkańców przyległych terenów mieszkaniowych przebiega odcinek ciągów pieszo-rowerowych Wrocławia (ryc. 5).

Obszar II – Karłowice 2

Teren o ekspozycji południowej, zlokalizowany w odległości od 3 do 4 km na północny wschód od centrum Wrocławia, nad kanałem żeglugowym, między mostami Warszawskimi (od zachodu) i mostami Jagiellońskimi (od wschodu) (ryc. 4). Powierzchnia terenu badań wynosi ok. 5 ha, długość ciągu komunikacyjnego w koronie wału ok. 1210 m, długość linii brzegowej ok. 1260 m. Teren przylegający od północy zajmują ogrody działkowe oraz, w zachodniej części, niewielki kwartał zabudowy wielorodzinnej. Osiedle Zacisze, leżące na południe od obszaru II, oddzielone jest od terenu badań kanałem powodziowym i kanałem żeglugowym oraz groblą między nimi, na której występuje zwarta pokrywa zieleni średniej i wysokiej (ryc. 6).

Obszar III – Dąbie 1

Strefa badań wyodrębniona ok. 2,6 km na wschód od centrum miasta, pomiędzy mostem Zwierzynieckim a kładką Zwierzyniecką przy ogrodzie zoologicznym (ryc. 4). Powierzchnia terenu badań położonego wzdłuż koryta Starej Odry i Głównego Kanału Odry wynosi ok. 2 ha, długość ciągu pieszo-rowerowego biegnącego po koronie wału – ok. 620 m, długość linii brzegowej wynosi ok. 675 m. Teren badań przylega od zachodu do Wrocławskiego Ogrodu Zoologicznego. Po przeciwległej stronie kanału Odry znajdują się zabudowa mieszkaniowa osiedla Plac Grunwaldzki oraz tereny przemysłowe i rekreacyjne zlokalizowane na Przedmieściu Oławskim. Dzięki zorganizowaniu na terenie badań: dwóch przystani wodnych, punktów gastronomicznych, jak również dzięki bezpośredniemu powiązaniu z zoo (wejście południowe) obszar jest intensywnie użytkowany. Ekspozycja terenu zachodnia i południowa (ryc. 7).

Obszar IV – Dąbie 2

Teren badań rozciąga się wzdłuż prawego nabrzeża Głównego Kanału Odry, między kładką Zwierzyniecką przy zoo a wschodnim krańcem ogrodu zoologicznego i parkiem Dąbskim (ryc. 4). Granice obszaru zlokalizowane są, odpowiednio, ok. 2,8 i 3,5 km od centrum miasta. Od północy, na całej długości, przylega ogród zoologiczny. Od południa, za kanałem Odry tereny zalewowe oraz osiedla Rakowiec i Bierdzany. Obserwowany sposób korzystania z terenu nosi znamiona charakterystycznego użytkowania tranzytowego (wejścia na teren wyłącznie od wschodu i zachodu, na terenie brak zorganizowanych obszarów i punktów usługowych oraz brak przylegających bezpośrednio do terenu osiedli mieszkaniowych). Ekspozycja południowa (ryc. 8).

3. Ocena potencjału terenów nadrzecznych dla działań aktywizacyjnych

Ryc. 5. Obszar I – Karłowice 1 (opr. własne)

Fig. 5. Area I – Karłowice 1 (study by the authors)

Ryc. 6. Obszar II – Karłowice 2 (opr. własne)

Fig. 6. Area II – Karłowice 2 (study by the authors)

3. Ocena potencjału terenów nadrzecznych dla działań aktywizacyjnych

Ryc. 7. Obszar III – Dąbie 1 (opr. własne)

Fig. 7. Area III – Dąbie 1 (study by the authors)

Ryc. 8. Obszar IV – Dąbie 2 (opr. własne)
Fig. 8. Area IV – Dąbie 2 (study by the authors)

3. Ocena potencjału terenów nadrzecznych dla działań aktywizacyjnych

Ryc. 9. Obszar V – Rakowiec (opr. własne)
Fig. 9. Area V – Rakowiec (study by the authors)

Obszar V – Rakowiec

Ostatni obszar badań rozciąga się na lewym brzegu Głównego Kanału Odry, między ulicą Międzyrzecką od południa, kanałem Odry od północy, kładką Zwierzyniecką przy ogrodzie zoologicznym od zachodu i na granicy Harcerskiego Ośrodka Wodnego Rancho na Grobli – od wschodu (ryc. 4). Powierzchnia obszaru wynosi ok. 33 ha, linia brzegowa ok. 880 m, natomiast długość ciągu komunikacyjnego wzdłuż korony wału ok. 1210 m. Teren badań charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem pokrywy roślinnej: występują obszerne, otwarte miejsca i polany, pojedyncze skupiska drzew i krzewów, jak również fragmenty gęsto pokryte zielenią wysoką. Przez teren opracowania, na osi wschód–zachód, przebiega ul. Na Grobli (ryc. 9).

3.5. Metody i techniki badań

3.5.1. Założenia metodyczne

Przestrzeń publiczna, traktowana jako miejsce, z szeregiem przypisanych do tego pojęcia cech i znaczeń, stanowi byt złożony. Autorzy, stawiając za cel zbadanie wielokierunkowych oddziaływań różnych czynników na społeczny odbiór i funkcjonowanie społeczne takich przestrzeni oraz określenie możliwości wprowadzenia różnego rodzaju działań aktywizacyjnych, przyjęli, że takie rozpoznanie powinno być prowadzone z wykorzystaniem różnych dróg i metod. W założeniu nadrzędnym metodyka tego typu badań powinna podlegać paradygmatowi naturalistycznemu (Churchman i Ginosar 1999), którego centralnym celem jest nie sprawdzanie hipotez, lecz ich odkrywanie (Lis 2011, s. 13) służące zrozumieniu zjawisk w całościowym spojrzeniu.

Biorąc pod uwagę specyfikę podjętej w badaniach problematyki, uznano, że zastosowana metodyka powinna podlegać temu paradygmatowi. W rezultacie, ustalając plan badań, przyjęto charakterystyczne dla niego założenia metodyczne (za: Lis 2011, Lis i in. 2013):

1. nadrzędną metodologią badań będzie metodologia indukcyjna prowadząca do rozpoznania zjawisk i zależności bez tez lub hipotez początkowych;
2. badania prowadzone będą różnymi metodami i technikami, których dobór dostosowany jest do specyfiki analizowanych zjawisk i zależności (ocena badanego zjawiska z różnych perspektyw);
3. metody będą modyfikowane w trakcie badań w miarę napływu analizowanych indukcyjnie danych;
4. jako dominująca zastosowana zostanie jakościowa analiza wyników badań – analizy ilościowe wykorzystywane będą jedynie dodatkowo, na ogół w czynnościach pośrednich (np. pomiar liczebności zachowań użytkowników przestrzeni prowadzący do jakościowej charakterystyki ośrodków aktywności);
5. podstawową formą prezentacji wyników badań będą studia przypadków (analizy wybranych obszarów).

3.5.2. Metody badawcze

Prace badawcze obejmowały (Lis i in. 2014):

- A. Analizy cech przestrzeni (analiza funkcjonalna, uwarunkowań sytuacyjnych, dostępności terenu, kompozycyjna, uwarunkowań przyrodniczo-fizjograficznych, dziedzictwa kulturowego). Metodykę analiz oparto na klasycznym modelu postępowania, obejmującym:
- ▶ prace wstępne (kameralne) – zebranie materiałów dotyczących obszaru opracowania – opisowych, bibliograficznych, kartograficznych, ikonograficznych i uzupełniających;
 - ▶ prace terenowe – opierające się na wizji lokalnej (z rysunkową i opisową rejestracją obserwacji i pomiarów), sporządzeniu dokumentacji fotograficznej oraz zidentyfikowaniu rozpoznawanych, na potrzeby poszczególnych analiz, komponentów; przyjęto metodę obserwacji indywidualnych jako metodę inwentaryzacji bezpośredniej; wyniki tych obserwacji skonfrontowano w pięcioosobowym zespole badawczym – rezultat jest efektem wspólnych obserwacji i percepcji całej grupy badawczej;
 - ▶ prace analityczne – analizy zebranych materiałów źródłowych i uzupełniających oraz danych z badań terenowych mające dać odpowiedzi na postawione pytania badawcze (określone cele szczegółowe analiz, opisane w rozdziale 3, w punktach pt. Cele i metody);
 - ▶ prace redakcyjne – graficzna i opisowa synteza i prezentacja wyników analiz.
- Analizy prowadzone były w większości dla okresu wiosenno-letniego o największej intensywności użytkowania wszystkich partii terenów w skali roku oraz największej aktywności wegetacyjnej roślinności.
- B. Rozpoznanie uwarunkowań formalno-prawnych, prowadzone poprzez:
- ▶ prace wstępne (kameralne) – analizy aktów prawnych, uwarunkowań formalnych, stosunków własnościowych;
 - ▶ wywiady eksperckie, prowadzone z wybranymi osobami dysponującymi wiedzą na temat terenów nadrzecznych w mieście, ich funkcjonowania i uwarunkowań społecznych, a także ograniczeń w ich obecnym i przyszłym użytkowaniu, wynikających z uwarunkowań formalno-prawnych i technicznych.
- C. Rozpoznanie struktury społecznej obszarów, w tym:
- C1. Rozpoznanie struktury zachowań:
- ▶ obserwacje zachowań i śladów – mapowanie behawioralne.
Do kodowania wyników obserwacji zachowań wybrano standardową metodę mapowania behawioralnego polegającego na kodowaniu konkretnych zachowań ludzi w określonym czasie i miejscu (Bell i in. 2004). Uwzględniono podstawowe cechy użytkowników (płeć, wiek) oraz typy zachowań określone (kategoryzowane) indukcyjnie, po przeprowadzeniu badań pilotażowych. Obserwacje prowadzono:
 - Systematycznie – w okresie kwiecień–lipiec 2013. Jako narzędzie badawcze wykorzystano arkusze obserwacyjne¹⁸.

¹⁸ Podstawą obserwacji były przygotowane arkusze obserwacyjne – mapy ze schematycznym oznaczeniem wszystkich charakterystycznych elementów przestrzeni oraz arkusze kodowe, na których opisywane były zachowania. Na każdym arkuszu wpisywano także: datę badania, godzi-

Technika obserwacji zależała od rodzaju powiązania zachowań z przestrzenią. Wyróżniono dwa ich rodzaje:

- ośrodki aktywności – charakterystyczne miejsca, w których grupują się użytkownicy o określonym profilu aktywności;
- trasy aktywności (charakterystyczne trasy, wyznaczające ruchy przestrzenne użytkowników o określonym profilu aktywności).

W przypadku obserwacji funkcjonowania ośrodków aktywności notowano obraz jednostkowych sytuacji – przestrzenne rozmieszczenie uczestników ośrodków w momencie obserwacji z ich charakterystyką – wiek, płeć, rodzaj zachowań, wzajemne relacje (osoby pojedyncze/grupy społeczne).

W przypadku obserwacji tras aktywności notowano ruchy przestrzenne użytkowników (z analogiczną charakterystyką) w wybranym punkcie trasy w jednostce czasu, za którą przyjęto okres jednogodzinnej obserwacji (pomiar strumienia ruchu).

Obserwacje prowadzono, dobierając ich pory tak, aby zbiorcze (uśrednione) wyniki badań mogły być porównywalne dla poszczególnych obszarów (I–V). Dlatego cykle obserwacyjne na poszczególnych terenach przeprowadzone były w podobnych warunkach, które określał zestaw trzech czynników (por. Lis 2011):

- 1) pora dnia, z podziałem na cztery pory: ranną (od godz. 8.00 do 11.00), południową (od godz. 11.00 do 14.00), popołudniową (od godz. 14.00 do 17.00 i wieczorną (od godz. 17.00 do 20.00);
- 2) rodzaj dnia (dzień powszedni lub dzień wolny od pracy);
- 3) warunki pogodowe (bardzo korzystne lub dobre – w trakcie złych warunków pogodowych badań nie prowadzono ze względu na znaczące zmniejszenie użytkowania terenu).

- **Niesystematycznie.**

Wykorzystano wyniki obserwacji prowadzonych na potrzeby projektu badawczego w okresie od września 2012 do maja 2014, a także wieloletnie obserwacje członków zespołu użytkujących aktywnie tereny badań.

Uzupełniającą techniką obserwacji była obserwacja śladów zachowań (pozostałości materialnych zachowań, np. ślady ognisk, butelki, opakowania po produktach spożywczych, wydeptane ścieżki i place, ślady dewastacji itp.). Lokalizację śladów zaznaczano na mapach kodowych, zaś na arkuszach kodowych opisywano obserwowane ślady. Dodatkowo, w razie potrzeby, sporządzano dokumentację fotograficzną śladów.

Podstawę analiz porównawczych wyników badań stanowiły obserwacje systematyczne. Do porównań przyjęto wyniki uśrednione z obserwacji:

- dla ośrodków aktywności – sytuacji na danym obszarze przestrzeni i w punkcie czasu (jednostkowy obraz sytuacji);

nę rozpoczęcia i zakończenia badania oraz opis warunków pogodowych. W trakcie obserwacji oznaczano na mapach kodowych miejsca zachowań wszystkich użytkowników przestrzeni oraz opisywano na arkuszach kodowych typy zachowań, wiek (wg określonych wcześniej kategorii), płeć, rodzaj kontaktów pomiędzy użytkownikami przestrzeni oraz inne charakterystyczne cechy zachowań. Sporządzano także dodatkowe notatki opisujące obserwowane sytuacje (na podstawie: Lis 2011).

– dla tras aktywności – sytuacji w danym punkcie przestrzeni i w odcinku (1-godzinny) czasu (pomiar strumienia ruchu).

- ▶ synteza wyników – charakterystyka ośrodków aktywności i tras aktywności.
- C2. Badanie opinii, preferencji, odczuć

W doborze metod przyjęto, jako jego wyznacznik, założenie metod jakościowych. W przypadku ankiet i wywiadów zrezygnowano z dużych prób badawczych, stosując próby celowe (dobór respondentów reprezentujących określone grupy/typy użytkowników). Istotą było raczej szerokie rozpoznanie problemów a nie ich charakterystyka ilościowa, stąd większe znaczenie miało zróżnicowanie stosowanych metod niż ich rozbudowany zakres ilościowy. Określono typy użytkowników, których opinie miały znaczenie dla wyników badań i prowadzono, różnymi metodami (z przewagą swobodnych wywiadów indywidualnych) rozpoznanie tych opinii. Metody i techniki badawcze dobierano w zależności od rozpoznawanych problemów i rodzaju użytkowników (wieku, komunikatywności i uspołecznienia, dostępności danej grupy), których opinie badano. Mieszczą się one w następujących grupach:

- ▶ Metoda wiodąca – wywiady bezpośrednie (face-to-face) z obecnymi użytkownikami badanych obszarów, mieszkańcami sąsiadujących z nimi terenów mieszkalnych i pracownikami ośrodków usługowych zlokalizowanych w okolicy oraz niestrukturalizowane wywiady pogłębione z wybranymi osobami. Tematyka wywiadów zogniskowana była na rozpoznaniu odczuć, ocen, potrzeb i oczekiwań wobec badanych terenów oraz terenów nadrzecznych w ogólnym rozumieniu.
- ▶ Metoda dodatkowa – ankietka wypełniana drogą internetową (za pośrednictwem portalu www.ankietka.pl) lub w bezpośrednich spotkaniach z wybranymi osobami i grupami społecznymi. Ankietka zawierała pytania dotyczące:
 - sposobu użytkowania terenu (częstotliwość i cele użytkowania terenów nadrzecznych, osoby towarzyszące, rodzaje zachowań);
 - opinii na temat terenu – sposobu jego zagospodarowania i użytkowania;
 - potrzeb i oczekiwań;
 - wagi wybranych uwarunkowań (widokowych, historycznych).
- ▶ Metody uzupełniające, np.:
 - obserwacje uczestniczące i ankiety sondażowe przeprowadzone podczas organizowanej akcji społeczno-kulturalnej Podwodny Wrocław 2012/2013 (cykl imprez klubowo-plenerowych zorganizowanych we Wrocławiu w ciągu ostatnich trzech lat przez różne stowarzyszenia i organizacje społeczno-kulturalne, przy wsparciu organizacyjnym i finansowym władz miasta Wrocławia, www.browar.wroc.pl (data pobrania 02.07.2012));
 - ankietka sondażowa przeprowadzona wśród wybranej losowo grupy respondentów – uczestników Festynu Dni Przyrodnika w Pawłowicach (czerwiec 2013);
 - analiza wytworów manualnych dzieci (rysunki i makiety) w ramach projektu zatytułowanego „Moje wymarzone miejsce nad rzeką w mieście” (przeprowadzone zostały warsztaty architektoniczne podczas zajęć Uniwersytetu Dzieci w 2013 r. oraz Dolnośląskich Dni Nauki, na dwóch grupach dzieci w wieku 10 lat (grupa 25 – osobowa), 12 lat (grupa 14-osobowa));

- przegląd i analiza akcji społecznych prowadzonych przez organizacje samorządowe i miejskie (sformalizowane), np. Budżet Obywatelski 2013¹⁹, jak również przez nieformalne grupy czy towarzystwa działające w mieście;
- analiza opinii, faktów i zdarzeń dostępnych on-line (fora społecznościowe, strony stowarzyszeń, grup i organizacji dotyczących „życia w mieście nad rzeką” itp.).

¹⁹ W maju 2013 r. Prezydent Miasta Wrocławia z Radą Miasta Wrocławia, po raz pierwszy, przeprowadzili procedurę budżetu obywatelskiego (wcześniej zostało to przeprowadzone m.in. w Sopocie, Poznaniu i Łodzi), http://www.wroclaw.pl/budzet_obywatelski__glosowanie.dhtml (dostęp z dnia: 02.07.2012).

4. Studia i analizy

4.1. Analiza funkcjonalna

4.1.1. Cel i metody

Celem analizy funkcjonalnej jest identyfikacja czynników i zjawisk wynikających z usytuowania badanego obszaru i jego powiązań z terenami sąsiednimi, mających kluczowe znaczenie dla funkcjonowania obszaru, jako miejsca aktywności mieszkańców.

Rozpoznanie dotyczy w szczególności:

- ▶ obecnych i potencjalnych źródeł użytkowników (tereny: mieszkaniowe, mieszkaniowo-usługowe, usługowe, obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania, obiekty edukacyjne);
- ▶ celów przestrzennych o charakterze stymulacyjnym (wspomagającym funkcjonowanie badanych terenów, jak np. handel, gastronomia, obiekty kulturalne, centra usługowe) lub konkurencyjnym (o wyższej atrakcyjności niż badane obiekty i zaspokajających podobne potrzeby, jak np. tereny sportu i rekreacji).

Badania polegają na rozpoznaniu i określeniu przestrzennym źródeł obecnych i potencjalnych użytkowników obszarów. Źródła te lokalizowane są w odległościach akceptowalnego dojścia pieszego, czyli dystansu nieprzekraczającego najczęściej 500 m (tereny mieszkaniowe, obiekty edukacyjne, obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania, np. domy studenckie, domy opieki, szpitale, hotele), obiekty sportu i rekreacji, duże obiekty handlowo-usługowe, tereny zieleni rekreacyjnej i edukacyjnej, tereny ogrodów działkowych, obszary przemysłowe).

Analizą objęto również wybrane tereny i obiekty zlokalizowane od 500 do około 1000 m od granic obszarów badań. Przyjęto tylko te, które mogą być istotnym źródłem potencjalnych użytkowników badanych obszarów. Zaliczono do tej grupy: tereny zabudowy mieszkaniowej, obiekty edukacyjne, obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania, obiekty sportu i rekreacji, tereny zieleni rekreacyjnej i edukacyjnej.

Kolejnym badanym elementem jest określenie i wyodrębnienie przestrzenne celów stymulacyjnych znajdujących się w najbliższym sąsiedztwie analizowanych obszarów.

Do opracowania mapy uwarunkowań funkcjonalnych stosowana jest metoda prac kameralnych wykorzystująca wyniki inwentaryzacji bezpośredniej oraz analizę badanych obszarów przy wykorzystaniu aktualnych materiałów kartograficznych (ortofotomap).

4.1.2. Wyniki analizy

Obszar I – Karłowice I

Teren znajduje się w południowo-zachodniej części osiedla Karłowice. Od południa graniczy z północnym brzegiem koryta Starej Odry, a od zachodu granicą jest rejon północnej części mostu Trzebnickiego oraz prowadząca od niego ul. Żmigrodzka. Od północy granicą jest Wał Karłowicki, a od wschodu wiadukt kolejowy magistrali Wrocław–Warszawa. Po drugiej stronie Wału Karłowickiego znajdują się, licząc kolejno od zachodu na wschód: pas zieleni oddzielający tereny nadrzeczne od pętli autobusowo-tramwajowej, na którym mieści się mała posesja prywatna oraz przylegający do niej mały obiekt gastronomiczny. Następnie niewielki pawilon handlowo-usługowy z parkingiem, za którym znajduje się osiedle mieszkaniowe z czterokondygnacyjną zabudową wielorodzinną przy ul. Zawalnej, za nim mieści się osiedle domów jednorodzinnych położonych przy ulicy Zawalnej, róg ul. Księdza Bończyka. Na ostatniej posesji przy tej ulicy znajduje się warsztat samochodowy, a dalej opuszczony teren zadrzewiony. Za nim położony jest zadrzewiony teren prywatnej posesji sięgający aż do al. Jana Kasprowicza, a za nim, również dochodzący do tej ulicy, teren zieleni miejskiej z placem zabaw, następnie teren ogródków działkowych, park Jana Kasprowicza oraz osiedle domów jednorodzinnych położonych przy ul. Władysława Orkana.

Tereny mieszkaniowe

W bezpośrednim sąsiedztwie obszaru I (do 500 m) znajdują się liczne osiedla o zróżnicowanym stopniu zagęszczenia zabudowy oraz liczbie mieszkańców. Najintensywniejsza zabudowa znajduje się przy północno-zachodnim krańcu obszaru badań, między ulicami Żmigrodzką, Bałtycką i Pieszą (10-kondygnacyjne budynki mieszkalne). Gęstość zaludnienia²⁰ zawiera się tam w granicach od 10 000 do 25 000 na km². Teren na północ od obszaru badań (osiedle Karłowice) zdominowane jest przez zabudowę jednorodzinną, gdzie gęstość zaludnienia wynosi od 2500 do 5000 osób na km². Istotniejsze zespoły mieszkaniowe znajdują się również przy południowo-zachodnim krańcu (zabudowa między wybrzeżem Conrada-Korzeniowskiego i ul. Trzebnicką) oraz przy wschodnim krańcu obszaru I (budynki północnej części ul. Jaracza oraz w okolicy ul. Długosza, al. Kromera i Bydgoskiej).

W odległości między 500 a 1000 m najintensywniej zaludniony jest teren na północny zachód i południowy wschód od terenu badań. W pierwszym przypadku jest to wysoka zabudowa mieszkaniowa Różanki, w drugim – gęsta zabudowa przedwojennych kamienic okolic ul. Jedności Narodowej i Wyszyńskiego oraz nowe osiedla wielorodzinne w okolicach ul. Jaracza. Gęstość zaludnienia zawiera się tam w granicach od 10 000 do 25 000 na km²; w okolicach ul. Daszyńskiego nawet ponad 25 000 na km².

Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania

W sąsiedztwie obszaru badań Karłowice I (500 i 1000 m) występuje tylko jeden obiekt zaliczony do tej grupy. Jest to hotel Quality System przy al. Kromera.

²⁰ Dane dotyczące gęstości zaludnienia pozyskano z www.gis.um.wroc.pl, mapa dotycząca demografii, stan na koniec 2013 r.

Instytucje edukacyjne, nauki i szkolnictwa wyższego

W obrębie 500 m od obszaru I znajdują się: osiem przedszkoli (nr: 1, 21, 68, 82, 149; Przedszkole Stowarzyszenia Pomocy Osobom z Problemami Neurologopedycznymi „GŁOS”; Niepubliczny Zespół Szkolno-Przedszkolny im. C. Janczarskiego oraz Przedszkole „Mali Zdobywcy”), dwie szkoły podstawowe (Niepubliczny Zespół Szkolno-Przedszkolny im. C. Janczarskiego i SP nr 83), jedno liceum ogólnokształcące (LO nr 10) oraz szkoły wyższe (Wyższe Seminarium Duchowne Franciszkanów (OFM) oraz Uniwersytet Medyczny – Katedra i Zakład Medycyny Rodzinnej).

W obrębie od 500 do 1000 metrów znajdują się: przedszkole (Familijny Poznań – „Jacek i Agatka”), trzy szkoły podstawowe (nr 20, 74, 78), trzy gimnazja (nr 27, 24 oraz Gimnazjum dla Dorosłych), Zaoczne Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych oraz szkoły wyższe (Uniwersytet Wrocławski, m.in. Instytut Genetyki i Mikrobiologii; Kolegium Pracowników Służb Społecznych; Kolegium Nauczycielskie im. Grzegorza Piramowicza; Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki).

Obiekty sportu i rekreacji

W obrębie 500 m od obszaru I znajdują się: boisko sportowe przy LO nr 10, basen Szkoły Podstawowej nr 50 oraz Centrum Wellness w Hotelu Quality System.

W obrębie od 500 do 1000 metrów znajduje się pięć boisk sportowych (przy ul. Kleczkowskiej, przy gimnazjum nr 24 i 27, przy SP nr 20 i 78).

Zieleń (rekreacyjna, edukacyjna, ogródki działkowe)

W bezpośrednim sąsiedztwie obszaru badań, od północy, znajdują się: teren zieleni miejskiej z placem zabaw, ogródki działkowe oraz park Jana Kasprowicza. Na południe istnieje szeroki wał rozdzielczy między kanałem Starej Odry a Kanałem Miejskim. Na koronie wału biegnie ul. Pasterska z okazałą aleją dębową.

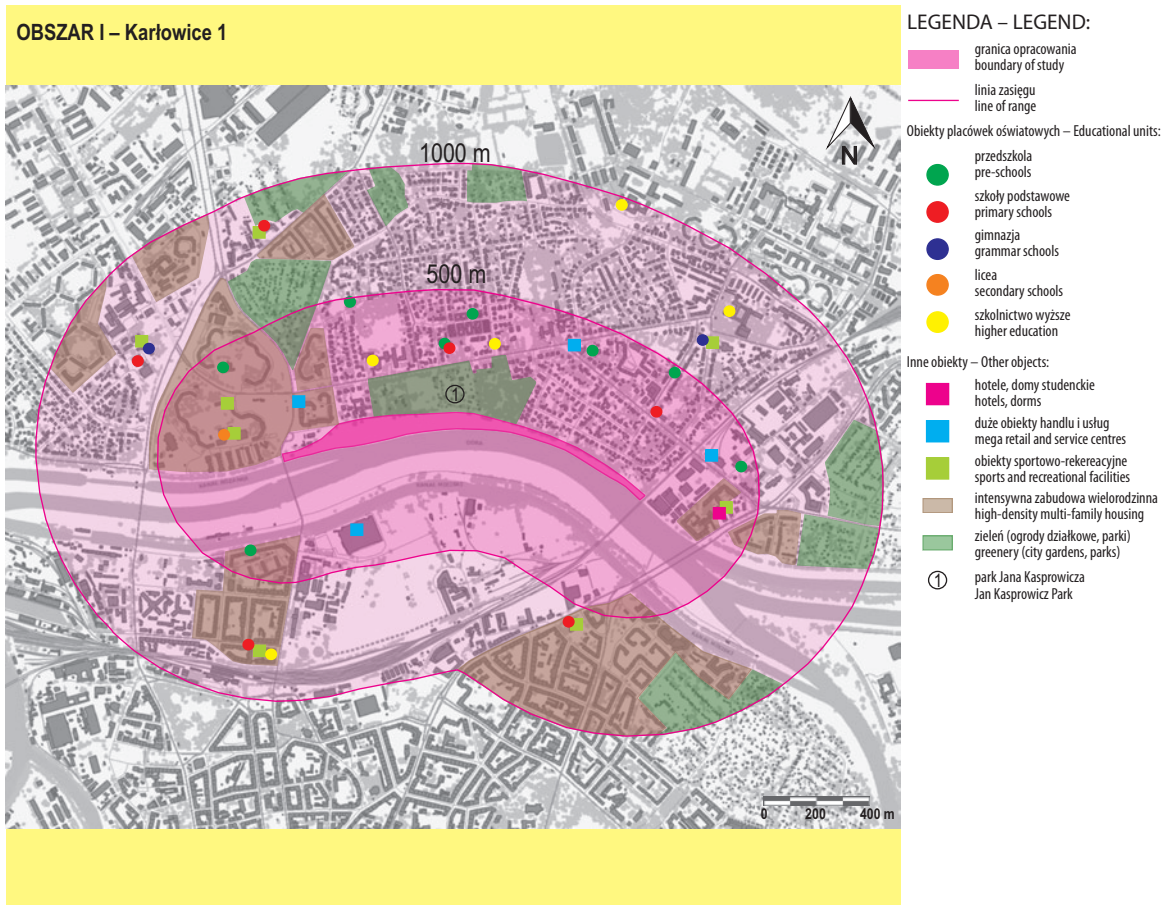
W pasie między 500 a 1000 metrów od obszaru badań znajdują się m.in.: ogrody działkowe (ulice: Żmigrodzka, Kamińskiego, Chrzanowskiego, Toruńska, Prusa), skwer przy ul. Czajkowskiego oraz park Marii Dąbrowskiej.

Duże obiekty handlowo-usługowe

W obrębie 500 m od obszaru Karłowice 1 większe centra handlowo-usługowe to: PSS Spółem przy al. J. Kasprowicza, E. Leclerc przy ul. Zakładowej, delikatesy T&J przy al. J. Kasprowicza oraz Lidl przy ul. Długosza.

Obszary przemysłowe

Tereny leżące na południe od obszaru badań zajmowane są obecnie przez tereny usługowe i poprzemysłowe. Dla większej części z tych terenów wykonane są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, które przewidują zmianę przeznaczenia i budowę osiedli mieszkaniowych oraz centrów mieszkalno-usługowych (część w realizacji). Przy wschodnim krańcu obszaru badań znajduje się teren (dawna fabryka wodomierzy) wykorzystywany obecnie w celach usługowych i produkcyjnych (ul. Długosza) (ryc. 10).

Ryc. 10. Uwarunkowania funkcjonalne obszaru I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 10. Functional conditions of Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Obszar II – Karłowice 2

Teren położony jest w południowo-wschodniej części Karłowic i rozciąga się od mostów Warszawskich do mostów Jagiellońskich. Od zachodu początek terenu wyznacza al. Marcina Kromera przebiegająca dalej po mostach Warszawskich. Natomiast od północy teren ten graniczy kolejno z pasem zieleni oddzielającym go od osiedla mieszkaniowego w zabudowie wielorodzinnej położonego wokół ul. Bydgoskiej. Następnie graniczy z terenem ogródków działkowych P.O.D. Nowy Kanał położonych wzdłuż ul. Toruńskiej, a później z terenem dzikich działek przechodzących w zadrzewiony obszar wokół stacji paliw przy al. A. Brücknera. Od wschodu teren ograniczony jest Śluzą Zacisze, nad którą przerzucony jest „nowy” północny most Jagielloński. Od południa granicą terenu jest północny brzeg Kanału Żeglugowego Odry.

Tereny mieszkaniowe

W bezpośrednim sąsiedztwie obszaru II – Karłowice 2 (do 500 m) znajduje się stosunkowo niewiele osiedli mieszkaniowych. Ciągi zabudowy wielorodzinnej usytuowane są w części północno-zachodniej (przy ul. Bydgoskiej i al. Kromera) oraz w południowo-zachodniej (okolice ul. Jaracza). W południowo-wschodnim fragmencie znajdują się budynki jednorodzinne północnej części osiedla Zacisze.

W odległości między 500 a 1000 m gęsta, wielorodzinna zabudowa znajduje się na południowy zachód oraz na północ od terenu badań. W południowo-zachodniej części składają się na nią zabudowa okolic ulic Jedności Narodowej i Daszyńskiego oraz nowe osiedla wielorodzinne w okolicach ul. Jaracza. Gęstość zaludnienia zawiera się tam między 10 000 a 25 000 osób na km², w okolicach ul. Daszyńskiego nawet ponad 25 000 osób na km². Na północ od obszaru II, za ogrodami działkowymi znajdują się budynki wielorodzinne wzdłuż ulic Krzywoustego i Grudziądzkiej (zaludnienie mieści się w przedziale od 5000 do 10 000 osób na km²). Zabudowa jednorodzinna zlokalizowana jest na północny zachód od obszaru badań (Karłowice), północny wschód – zachodnia część osiedla Kowale, południe – osiedle Zacisze.

Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania

Do grupy obiektów zaliczonych do tymczasowego i dłuższego przebywania, które występują w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań, należy hotel Quality System przy al. Kromera oraz hotel Gem przy ul. Mianowskiego.

Instytucje edukacyjne, nauki i szkolnictwa wyższego

W obrębie 500 m od obszaru II znajdują się: Przedszkole Integracyjne nr 68 oraz Zespół Żłobkowo-Przedszkolny nr 2, gimnazja (nr 39 i 49, Gimnazjum Sportowe Gimbasket) oraz dwa licea ogólnokształcące (LO nr 14 i Liceum Sportowe Gimbasket).

W odległości od 500 do 1000 m znajdują się: przedszkola (nr 1, Przedszkole „Mali Zdobywcy”, Przedszkole Językowe „eNTe”), dwie szkoły podstawowe (SP nr 78, 83) oraz dwa gimnazja (nr 24 i gimnazjum dla dorosłych).

Obiekty sportu i rekreacji

W obrębie 500 m od obszaru II znajdują się: boiska sportowe przy Gimnazjum 39 i Liceum nr 14, Centrum Wellness w Hotelu Quality System oraz zespół obiektów sportowych przy hotelu Gem (boiska sportowe, basen, hala tenisowa, korty).

W obrębie od 500 do 1000 m znajdują się: boiska przy Gimnazjum nr 24, Szkole Podstawowej 78 i 36 oraz kąpielisko Morskie Oko przy ul. Chopina.

Zieleń (rekreacyjna, edukacyjna, ogródki działkowe)

W bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się rozległe tereny ogrodów działkowych, które przylegają na długości ok. $\frac{3}{4}$ do północnej granicy obszaru badań. Od południa i wschodu istnieje gęsto porośnięty krzewami i drzewami wał rozdzielczy między Kanałem Żeglutowym a Kanałem Powodziowym. Od południowego zachodu znajduje się wał rozdzielczy między Kanałem Miejskim a korytem Odry.

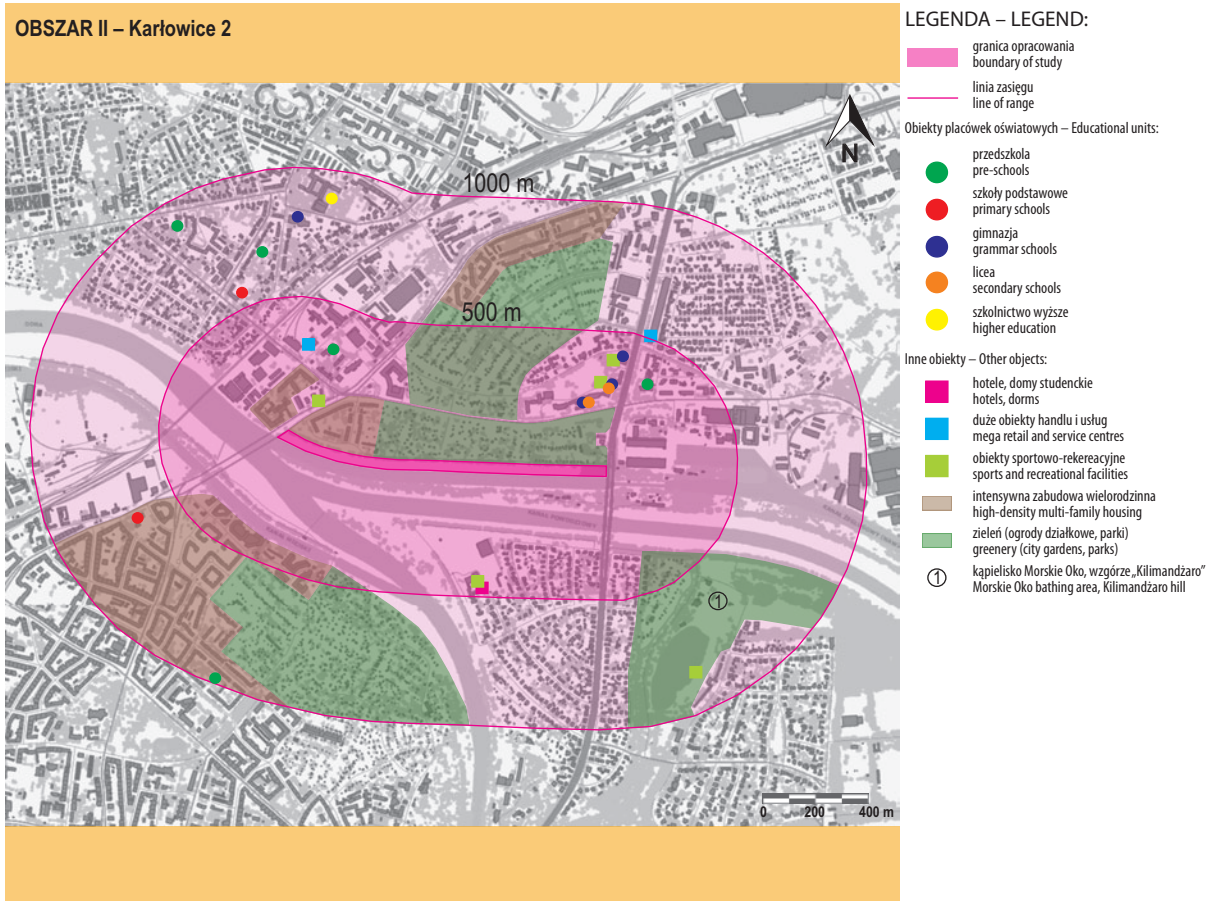
W pasie między 500 a 1000 m od obszaru badań na szczególną uwagę zasługują: tereny spacerowe na obszarze I – Karłowice 1, rozległe tereny ogrodów działkowych w okolicy ulic Prusa i Bujwida; kąpielisko Morskie Oko przy ul. Chopina oraz, na wschód od terenu opracowania, wzgórze Kilimandżaro z parkiem przy ul. Paderewskiego i Kanałowej (tzw. park Wroni).

Duże obiekty handlowo-usługowe

W obrębie 500 m od obszaru II większe centra handlowo-usługowe to: Lidl przy ul. J. Długosza oraz zespół handlowy przy al. Brücknera (m.in. Meble Polonia, Jysk).

Obszary przemysłowe

Do najważniejszych terenów o funkcjach przemysłowych i magazynowych należą: przy zachodnim krańcu obszaru badań – teren dawnej fabryki wodomierzy, obecnie funkcje usługowe i produkcyjne (ul. Długosza); od północnego zachodu – powierzchnie magazynowe i produkcyjne, m.in. ASPA (al. Kromera, Długosza); przy wschodnim krańcu – obszar dawnej Wrocławskiej Stoczni Rzecznej, obecnie powierzchnie magazynowe, biurowe, produkcyjne, m.in. Odratrans-Stocznia (ul. Kwidzyńska) (ryc. 11).

Ryc. 11. Uwarunkowania funkcjonalne obszaru II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig.11. Functional conditions of Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Obszar III – Dąbie 1

Teren znajduje się na zachodnim krańcu osiedla Dąbie, pomiędzy korytem Odry a południową i zachodnią granicą Wrocławskiego Ogrodu Zoologicznego. Kształtem przypomina literę L. Północną granicę części pierwszej wyznaczają most Zwierzyński oraz fragment ul. Zygmunta Wróblewskiego. Od strony zachodniej granicę stanowi wschodni brzeg koryta Starej Odry aż do jazu Szczytnickiego. Natomiast od strony wschodniej i północnej teren badań przylega bezpośrednio do betonowego ogrodzenia ogrodu zoologicznego. Od zachodu dochodzi do Jazu Szczytnickiego, gdzie główne koryto Odry łączy się ze Starą Odry. Od południa granicę stanowi północny brzeg koryta Odry.

Wschodnią granicę terenu wyznacza przyczółek kładki Zwierzynieckiej. Jest to miejsce połączenia obszarów III i IV. Na obszarze III w pobliżu mostu Zwierzynieckiego znajduje się przystań Zwierzyniecka obsługująca statki żeglugi pasażerskiej, na terenie której mieści się punkt gastronomiczny. Druga przystań czynna w sezonie wiosenno-letnim znajduje się w pobliżu kładki dla pieszych.

Tereny mieszkaniowe

Obszar III – Dąbie 1 oraz przylegające tereny wyróżniają się cechami przyrodniczymi i rekreacyjnymi (szerokie, trawiaste międzywale; ogród zoologiczny, park Szczytnicki, park Dąbski, ogrody działkowe). W związku z tym w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru badań (do 500 m) znajduje się stosunkowo niewiele budynków mieszkalnych. Najintensywniejsza zabudowa mieszkaniowa (budynki wielorodzinne) istnieje w rejonie ulic Curie-Skłodowskiej i Wybrzeża Wyspiańskiego. W północnej części (rejon ul. Parkowej) oraz w południowej (okolice ul. Rakowieckiej) znajdują się budynki jednorodzinne (zabudowa wolno stojąca, bliźniacza i szeregową).

W odległości między 500 a 1000 m gęsta, wielorodzinna zabudowa znajduje się na północny zachód od terenu badań – rejon pl. Grunwaldzkiego i ul. Grunwaldzkiej. Gęstość zaludnienia dochodzi tam do 25 000 osób na km². Zabudowa jednorodzinna występuje w części wschodniej (osiedle Dąbie) i południowej (osiedle Rakowiec).

Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania

Obiektami tymczasowego i dłuższego przebywania występującymi w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań są: hotel Wodnik (ul. Na Grobli), Hotel Asystenta Uniwersytetu Wrocławskiego „Sezam”, Dom Doktoranta Politechniki Wrocławskiej (ul. M. Curie-Skłodowskiej) oraz Dom Studencki „Azył” Politechniki Wrocławskiej (wyb. Pasteura).

W odległości między 500 a ok. 1000 metrów znajdują się liczne domy studenckie wrocławskich uczelni zlokalizowane w obrębie pl. Grunwaldzkiego, m.in.: Dwudziestolatka, Słowianka, Straszny Dwór, Parawanowiec, Kredka i Ołówek (Uniwersytet Wrocławski), Centaur i Zodiak (Uniwersytet Przyrodniczy), Telemik (Politechnika Wrocławska). Oddrębnym zespołem jest pięć akademików Politechniki Wrocławskiej przy ul. Wittiga (tzw. Wittigowo lub Teki) oraz akademik Uniwersytetu Wrocławskiego (Pancernik) przy ul. Tramwajowej.

Instytucje edukacyjne, nauki i szkolnictwa wyższego

W obrębie 500 m od obszaru III znajdują się: Przedszkole nr 48, Dziecięcy Dom Placówka Wielofunkcyjna „Razem z Dzieckiem”, Liceum Ogólnokształcące Mistrzostwa Sportowego, Liceum Ogólnokształcące nr 2 oraz Prywatne Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych „Magnus”. W najbliższym sąsiedztwie obszaru badań istnieje bardzo duża liczba obiektów dydaktyczno-badawczych użytkowanych przez uczelnie wyższe: Politechnikę Wrocławską, Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich i Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

W obrębie od 500 do 1000 m znajduje się: pięć przedszkoli (Familijny Poznań – „Pluszowy Miś”, przedszkola nr: 36, 47, 54, 121), Szkoła Podstawowa nr 12 oraz dwie szkoły podstawowe specjalne nr 87 i nr 104, gimnazja specjalne nr 55 i nr 57). Placówkami ponadgimnazjalnymi są: Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 13 oraz Szkoła Przesposabiająca do Pracy nr 1. Podobnie jak w przypadku najbliższego sąsiedztwa obszaru badań, w nieco dalszej odległości od niego (do ok. 1000 m), znajdują się liczne budynki Politechniki Wrocławskiej, Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Akademii Wychowania Fizycznego oraz Uniwersytetu Medycznego.

Obiekty sportu i rekreacji

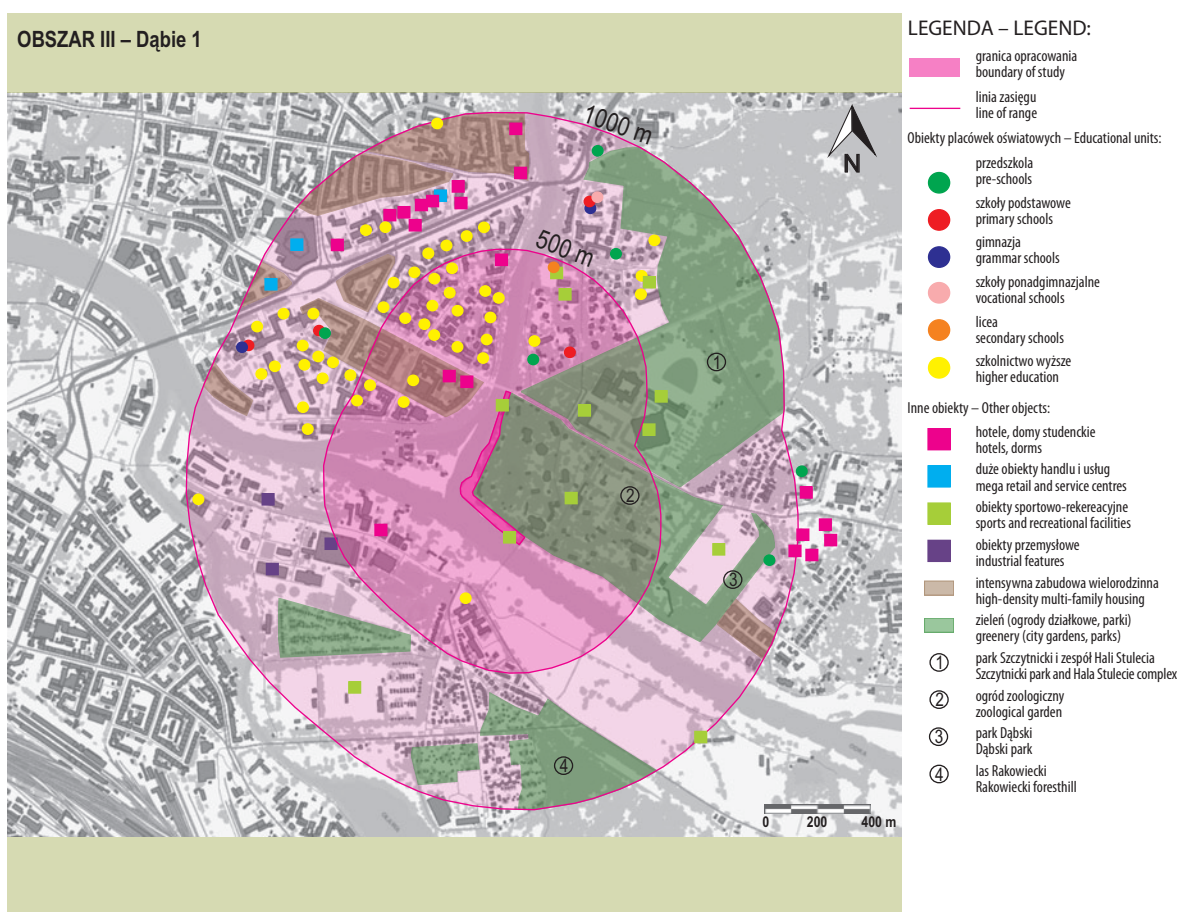
W bezpośrednim sąsiedztwie obszaru Dąbie 1 znajdują się liczne obiekty rekreacyjne i sportowe. Do najważniejszych terenów rekreacyjnych należy ogród zoologiczny, który stanowi wschodnią i północną granicę terenu opracowania. Tuż obok, w otoczeniu parku Szczytnickiego znajduje się miejsce licznych wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i biznesowych – Hala Stulecia z ulokowanym w jej obrębie Wrocławskim Centrum Kongresowym oraz Centrum Poznawczym.

Na terenie badań i bezpośrednio w jego sąsiedztwie istnieją przystanie wodne: Zwierzyniecka i zoo (na obszarze badań), AZS Jacht Club (na zachód od obszaru III przy Wybrzeżu Wyspiańskiego), Harcerski Ośrodek Wodny „Rancho” (na południowy wschód od obszaru III).

Obiekty sportowe w najbliższym sąsiedztwie to m.in.: zespół obiektów sportowych Akademii Wychowania Fizycznego przy ul. Witelona, hala sportowa „Parkowa” (ul. Parkowa) oraz boisko sportowe przy: LO nr 2 (ul. Parkowa). Między ogrodem zoologicznym a parkiem Dąbskim znajduje się stadion Klubu Sportowego „Śleza” (ul. Wróblewskiego). Na terenie stadionu istnieją ponadto: Park Miniatur oraz Park Dinozaurów.

Zieleń (rekreacyjna, edukacyjna, ogródki działkowe)

W sąsiedztwie obszaru opracowania znajduje się najciekawszy i najważniejszy park Wrocławia – park Szczytnicki. Wieloczęściowy i zróżnicowany kompozycyjnie zespół

Ryc. 12. Uwarunkowania funkcjonalne obszaru III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 12. Functional conditions of Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

jest najstarszym (od 1783 r.) i największym (ok. 103 ha) zespołem zieleni komponowanej Wrocławia (Bińkowska i in. 2013). Z pozostałych terenów zieleni miejskiej na uwagę zasługują las Rakowiecki zlokalizowany na południowy wschód od terenu badań, tereny sportowo-rekreacyjne w okolicy ul. Żabia Ścieżka (na południe od obszaru III) oraz park Dąbski przylegający od wschodu do terenu badań.

Duże obiekty handlowo-usługowe

W obrębie 500 m od obszaru III nie występują większe centra handlowo-usługowe. W nieco większej odległości (do 1000 m) są następujące obiekty handlowe: Pasaż Grunwaldzki, Carrefour oraz Biedronka (wszystkie zlokalizowane przy pl. Grunwaldzkim).

Obszary przemysłowe

Do najważniejszych terenów o funkcjach przemysłowych należy Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A. we Wrocławiu zlokalizowane w obrębie ul. Na Grobli, czyli na zachód od obszaru opracowania (ryc. 12).

Obszar IV – Dąbie 2

Teren od zachodu graniczy z obszarem III (przy wylocie kładki Zwierzynieckiej). Od północy obszar przylega bezpośrednio do ogrodzenia ogrodu zoologicznego. Od wschodu natomiast dochodzi do końca ogrodzenia zoo i wlotu przejścia pieszego łączącego wał przeciwpowodziowy z ul. Edwarda Wittiga i Zygmunta Wróblewskiego (park Dąbski). Od południa granicę obszaru IV stanowi północny brzeg koryta Odry.

Tereny mieszkaniowe

Występowanie i intensywność terenów mieszkaniowych wokół obszaru IV są bardzo podobne do obszaru III. W najbliższym sąsiedztwie terenu badań znajdują się fragmenty Rakowca (zabudowa jednorodzinna – szeregowa, bliźniacza i wolno stojąca) oraz fragmenty Dąbia (zabudowa wolno stojąca okolic ulic Pugeta i Wittiga oraz nowe osiedle wielorodzinne przy ul. Wiwulskiego).

Nieco dalej, w odległości do 1000 m, znajduje się rejon pl. Grunwaldzkiego z intensywną zabudową wielorodzinną, gdzie gęstość zaludnienia dochodzi do 25 000 osób na km². Zabudowa jednorodzinna występuje na wschód od obszaru badań (osiedla Dąbie i Biskupin), na północ (rejon ul. Parkowej) oraz na południe (osiedle Rakowiec).

Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania

Obiektami tymczasowego i dłuższego przebywania występującymi w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań są: hotel Wodnik (ul. Na Grobli) oraz zespół akademików Politechniki Wrocławskiej (tzw. Wittigowo/Teki).

W odległości między 500 a ok. 1000 metrów od obszaru Dąbie II znajdują się m.in.: Hotel Asystenta Uniwersytetu Wrocławskiego „Sezam”, Dom Doktoranta Politechniki Wrocławskiej (oba przy ul. Curie-Skłodowskiej), Dom Studencki „Azyl” Politechniki Wrocławskiej (wyb. Pasteura), Dom Studencki Uniwersytetu Wrocławskiego „Pancerzik” przy ul. Tramwajowej oraz camping Ślęza przy ul. Na Grobli.

Instytucje edukacyjne, nauki i szkolnictwa wyższego

Z racji sąsiedztwa rozległych terenów rekreacyjno-sportowych od północy (zoo, stadion KS Ślęza) oraz od południa (szeroki pas międzywała z terenami spacerowymi i rekreacyjnymi) w obrębie 500 m od obszaru nr 4 znajduje się tylko jeden obiekt edukacyjny – Przedszkole nr 54. Przy północnym krańcu znajduje się budynek Wydziału Fizjoterapii

pii Akademii Wychowania Fizycznego. Od południa, tuż przy kładce Zwierzynieckiej istnieje Instytut Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych Polskiej Akademii Nauk.

W obrębie od 500 do 1000 m znajdują się: dwa przedszkola (48, 121), Szkoła Podstawowa nr 12 i Dziecięcy Dom Placówka Wielofunkcyjna „Razem z Dzieckiem”, Liceum Ogólnokształcące Mistrzostwa Sportowego oraz Liceum Ogólnokształcące nr 2, a także Prywatne Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych „Magnus”. Podobnie jak w sąsiedztwie obszaru III w odległości do 1000 m od obszaru IV istnieje duża liczba obiektów dydaktyczno-badawczych użytkowanych przez uczelnie wyższe: Politechnikę Wrocławską, Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich oraz Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

Obiekty sportu i rekreacji

Obszar IV otoczony jest niemal z każdej strony rozległymi terenami rekreacyjno-sportowymi i towarzyszącymi im obiektami. Do najważniejszych należy ogród zoologiczny stanowiący północną granicę terenu opracowania. Tuż za nim (od północy) znajduje się Hala Stulecia z ulokowanym w jej obrębie Wrocławskim Centrum Kongresowym oraz Centrum Poznawczym (miejsce wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i biznesowych). Na wschód od zoo znajduje się stadion Klubu Sportowego Ślęza (na terenie stadionu istnieją m.in.: Park Miniatur oraz Park Dinosaurów). Od południa, za korytem Odry zlokalizowane są Harcerski Ośrodek Wodny „Rancho” i stadnina koni „Rancho na Grobli”.

Ponadto w bezpośrednim sąsiedztwie terenu badań istnieją przystanie wodne: Zwierzyniecka i zoo. Nieco dalej (do 1000 m) – przystań AZS Jacht Club (na zachód od obszaru IV) oraz Harcerski Ośrodek Wodny „Stanica” (na wschód od obszaru IV).

Obiekty sportowe w odległości do 1000 m to m.in.: zespół obiektów sportowych Akademii Wychowania Fizycznego (ul. Witelona) i Politechniki Wrocławskiej (ul. Chełmońskiego), stadion KS Wratislavia (ul. Dembowskiego), hala sportowa „Parkowa” oraz boisko sportowe przy: LO nr 2 (ul. Parkowa), stadion piłkarski i hala „Oławka” (ul. Na Niskich Łąkach).

Zieleń (rekreacyjna, edukacyjna, ogródki działkowe)

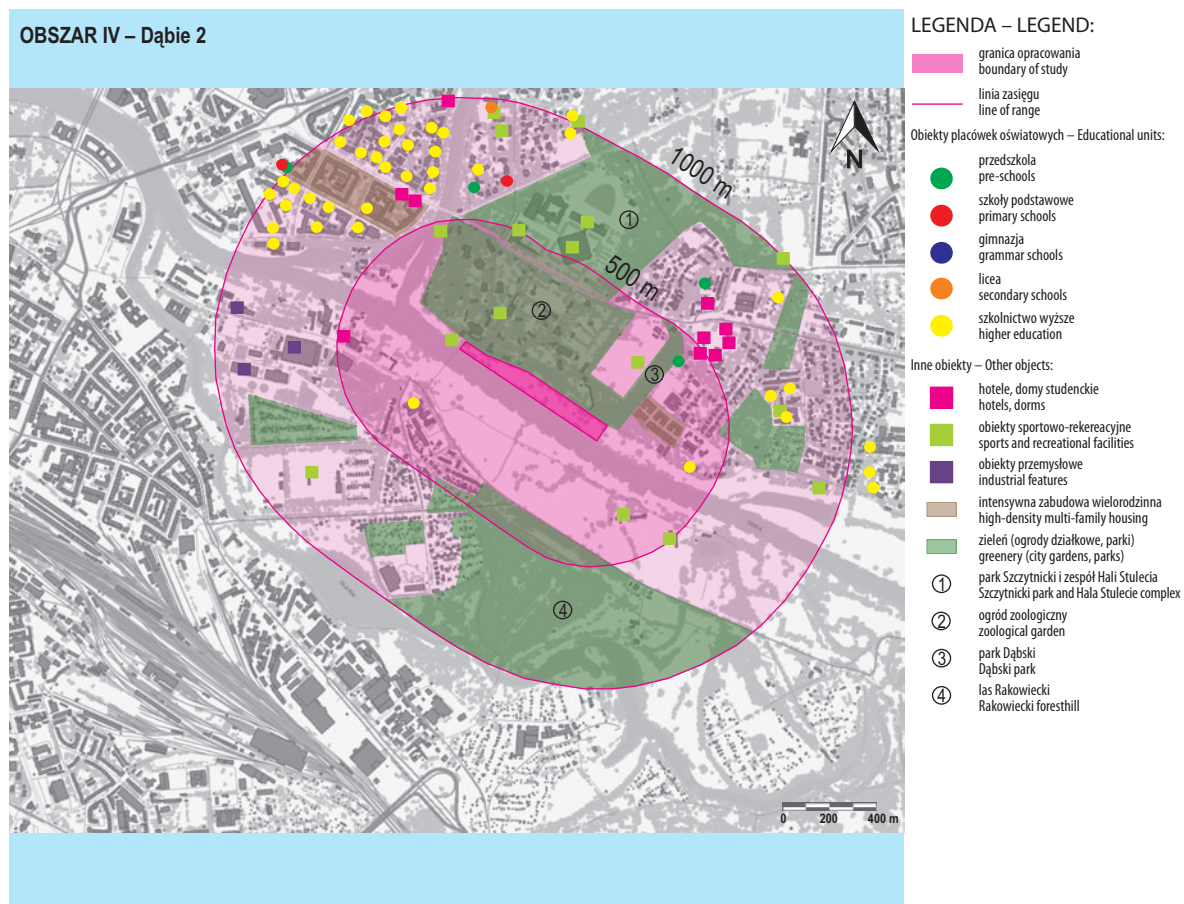
W sąsiedztwie obszaru opracowania występują rozległe tereny zieleni, z których najważniejszymi są: park Szczytnicki (na północ, za ogrodem zoologicznym), park Dąbski przylegający od wschodu do terenu badań, las Rakowiecki (na południe, za korytem Odry) i tereny sportowo-rekreacyjne oraz ogrody działkowe w okolicy ul. Żabia Ścieżka (na południe od obszaru IV).

Duże obiekty handlowo-usługowe

W pobliżu obszaru Dąbie 2 nie występują większe obiekty handlowo-usługowe.

Obszary przemysłowe

Jedynym obszarem, który można zaliczyć do terenów o funkcjach przemysłowych, jest Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A. we Wrocławiu zlokalizowane przy ul. Na Grobli (na zachód od obszaru opracowania) (ryc. 13).

Ryc. 13. Uwarunkowania funkcjonalne obszaru IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 13. Functional conditions of Area IV (study by authors, graphic design M. Kapusta)

Obszar V – Rakowiec

Teren zlokalizowany jest między korytem Odry a ul. Międzyrzecką biegnącą tuż za wałem przeciwpowodziowym. Obszar jest częścią osiedla Rakowiec, położonego na początku tzw. zielonego klina, czyli terenu o charakterze przyrodniczym, leżącego w widłach Odry i Oławy, dochodzącego w rejon śródmieścia Wrocławia. Jego granicą od strony północnej jest południowy brzeg koryta Odry. Od strony południowej ogranicza go wał przeciwpowodziowy, biegnący wzdłuż ul. Międzyrzeckiej. Za wałem po drugiej stronie ulicy znajdują się, licząc kolejno od strony zachodniej, teren Instytutu Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych Polskiej Akademii Nauk im. Włodzimierza Trzebiatowskiego, a następnie osiedle domów jednorodzinnych w zabudowie szeregowej. Dalej za kanałem wodnym biegnącym od strony wschodniej tego osiedla znajduje się las Rakowiecki, przedzielony tylko skrzyżowaniem ul. Międzyrzeckiej z ul. Na Niskich Łąkach. Od strony wschodniej do ogólnodostępnego terenu nabrzeża przylega teren Harcerskiego Ośrodka Wodnego „Rancho”. Wzdłuż jego ogrodzenia przebiega wschodnia granica terenu V. Dalej biegnie ona wzdłuż drogi terenowej prowadzącej do jej połączenia z ul. Międzyrzecką. Od strony zachodniej granicę terenu stanowi kładka Zwierzyniecka oraz rozwidlenie ulic Na Grobli i Międzyrzeckiej.

Jako że obszar V jest „przesunięty” względem obszaru IV zaledwie o ok. 80 m na południe (szerokość koryta Odry), struktura funkcjonalna terenów przyległych jest bardzo

podobna. Oprócz omówionych wyżej występują dodatkowo rozległe tereny o charakterze przyrodniczym na południe i południowy wschód od obszaru badań. Związane jest to z biegiem rzeki Oławy oraz znajdującymi się w jej dolinie terenami wodonośnymi.

Tereny mieszkaniowe

Niemal identycznie jak w przypadku obszaru IV – w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań V znajduje się zabudowa Rakowca (jednorodzinna – szeregową, bliźniacza i wolno stojąca) oraz fragmenty Dąbia (zabudowa wolno stojąca okolic ulic: Pugeta, Wittiga i nowe osiedle wielorodzinne przy ul. Wiwulskiego).

W odległości do 1000 m znajduje się rejon pl. Grunwaldzkiego z intensywną zabudową wielorodzinną (na północny zachód od terenu badań) oraz budynki wielorodzinne wzdłuż zachodniego fragmentu ul. Krakowskiej. Budynki jednorodzinne występują na północny wschód od obszaru badań (osiedla Dąbie i Biskupin), na północ (rejon ul. Parkowej).

Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania

Obiektami tymczasowego i dłuższego przebywania występującymi w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań są: hotel Wodnik oraz camping Śleza przy ul. Na Grobli.

Nieco dalej, w odległości między 500 a ok. 1000 metrów znajdują się m.in.: hotel Burza (ul. Wilcza), Hotel Asystenta Uniwersytetu Wrocławskiego „Sezam”, Dom Doktoranta Politechniki Wrocławskiej (oba przy ul. Curie-Skłodowskiej), Dom Studencki Uniwersytetu Wrocławskiego „Pancernik” przy ul. Tramwajowej oraz zespół akademików Politechniki Wrocławskiej, tzw. Wittigowo/Teki (ul. Wittiga).

Instytucje edukacyjne, nauki i szkolnictwa wyższego

W najbliższym sąsiedztwie obszaru V nie występują obiekty związane z edukacją. Przy zachodnim krańcu terenu badań, tuż przy kładce Zwierzynieckiej, istnieje Instytut Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych Polskiej Akademii Nauk.

W obrębie od 500 do 1000 metrów znajdują się: cztery przedszkola (nr 48, 54, 121 i Familijny Poznań – „Mały Żeglarz”), Szkoła Podstawowa nr 96 i Dziecięcy Dom Placówka Wielofunkcyjna „Razem z Dzieckiem”, Liceum Ogólnokształcące Mistrzostwa Sportowego oraz Liceum Ogólnokształcące nr 2, Prywatne Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych „Magnus”, a także Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych „Edukacja”. Podobnie jak w przypadku obszaru III i IV w odległości do 1000 m od obszaru V istnieje znaczna liczba obiektów dydaktyczno-badawczych użytkowanych przez uczelnie wyższe. Budynki: Politechniki Wrocławskiej, Uniwersytetu Medycznego oraz Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu zlokalizowane są na północny zachód od terenu badań, w okolicach placu Grunwaldzkiego.

Obiekty sportu i rekreacji

Bezpośrednio związane z terenem badań (stanowią wschodnią granicę) są Harcerski Ośrodek Wodny „Rancho” oraz stadnina koni „Rancho nad Odrą”. Z korytem Odry (na północ) znajduje się ogród zoologiczny oraz przylegający do niego od wschodu stadion Klubu Sportowego „Śleza”.

W nieco dalszej odległości znajduje się przystań AZS Jacht Club (na północny zachód od obszaru V), Harcerski Ośrodek Wodny „Stanica” (na północny wschód od obszaru badań), zespół obiektów sportowych Politechniki Wrocławskiej (ul. Chełmońskiego), boisko sportowe przy: SP 96 (ul. Karkowska), stadion piłkarski i hala „Oławka” (ul. Na Niskich Łąkach).

Zieleń (rekreacyjna, edukacyjna, ogródki działkowe)

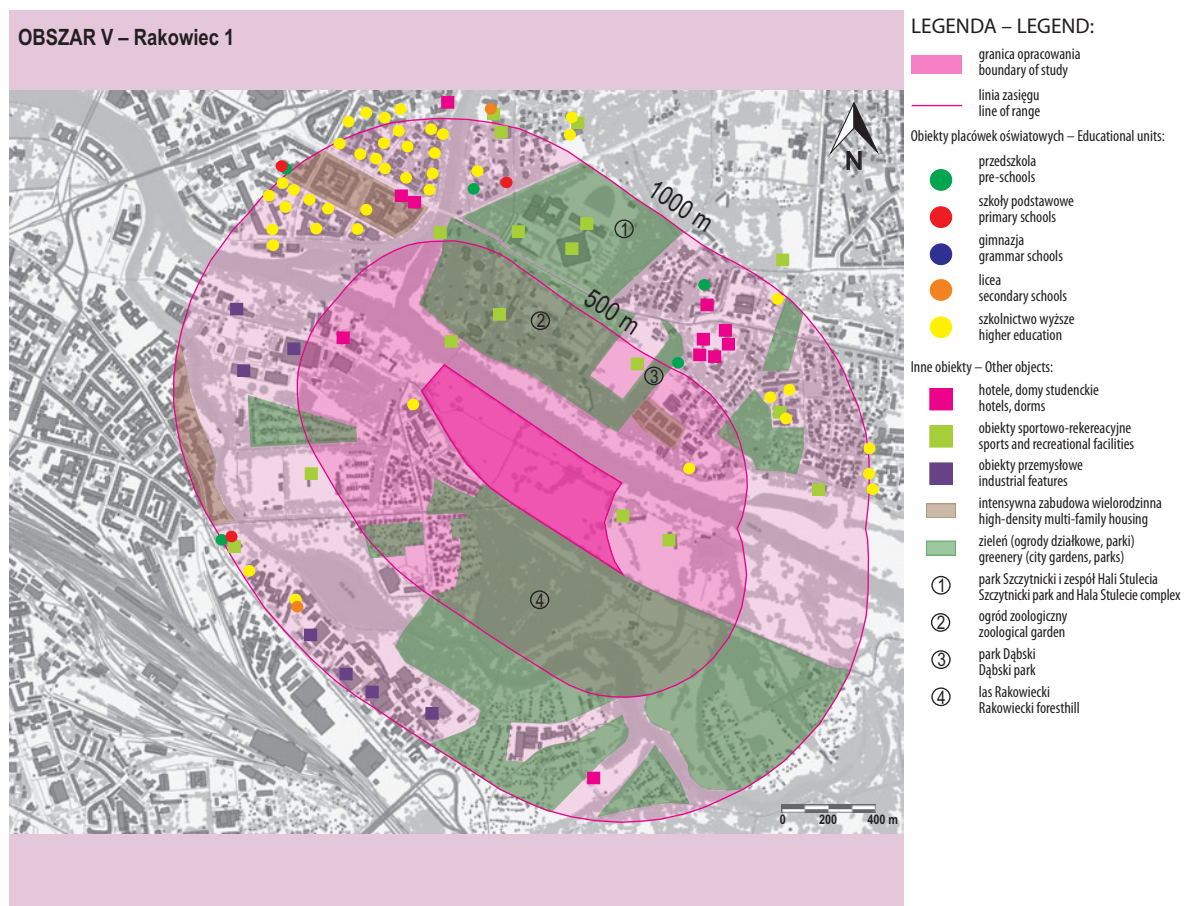
W sąsiedztwie obszaru opracowania występują rozległe tereny zieleni, do których należą: las Rakowiecki, tereny wodonośne w dolinie Oławy, tereny sportowo-rekreacyjne, ogrody działkowe przy ul. Żabia Ścieżka oraz ogrody działkowe w okolicy ul. Wilczej.

Duże obiekty handlowo-usługowe

W pobliżu obszaru V nie występują większe obiekty handlowo-usługowe.

Obszary przemysłowe

Terenem przemysłowym będącym w najbliższym sąsiedztwie obszaru badań jest Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A. we Wrocławiu zlokalizowane przy ul. Na Grobli. W większej odległości (do 1000 m) znajdują się tereny przemysłowe i poprzemysłowe zlokalizowane wzdłuż ul. Krakowskiej (na południe od obszaru V) (ryc. 14).

Ryc. 14. Uwarunkowania funkcjonalne obszaru V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 14. Functional conditions of Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

4.1.3. Podsumowanie

1. Wszystkie obszary badań posiadają niemal identyczne funkcje użytkowe – stanowią obszary rekreacyjno-spacerowe, w których dominują elementy przyrodnicze.
2. Z racji tego, że obszary badań zlokalizowane są na terenie zurbanizowanym, występujące wokół nich funkcje użytkowe są bardzo podobne, które pogrupować można w następujące, podstawowe zbiory: tereny mieszkaniowe, rekreacyjne, sportowe, zieleni komponowanej, przemysłowe oraz odpowiadające im budynki i budowle.
3. Tereny mieszkaniowe stanowią zlokalizowane w sąsiedztwie obszarów badań podstawowe źródło użytkowników tych obszarów. Liczba potencjalnych użytkowników uzależniona jest od intensywności przylegającej zabudowy. Najbardziej intensywna zabudowa występuje w najbliższym sąsiedztwie obszaru I – Karłowice 1 i obszaru III – Dąbie 1 (zabudowa wielorodzinna osiedli Różanka i Plac Grunwaldzki).
4. Występowanie obszarów mieszkaniowych (potencjalni użytkownicy) powoduje niekiedy powstawanie „dzikich” ciągów komunikacyjnych (np. przejścia i przejazdy rowerowe przez wały przeciwpowodziowe) oraz „dzikich” wysypisk śmieci. Problemy te występują głównie na obszarach I, II i V (Karłowice 1, Karłowice 2, Rakowiec).
5. W sąsiedztwie obszarów III, IV i V (Dąbie 1, 2, Rakowiec) występuje liczna grupa domów studenckich. Stanowią one źródło użytkowników o możliwym do określenia profilu i preferencjach aktywności na terenach nadrzecznych.
6. Obiekty edukacyjne (przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły pogimnazjalne), obiekty szkolnictwa wyższego stanowią źródło użytkowników badanych terenów. Mogą one pełnić zarówno funkcję obszarów rekreacyjnych, ale też edukacyjnych („zielone” lekcje, spotkania z przyrodą itp.).
7. Istniejące wokół obszarów badań (w najbliższym sąsiedztwie) tereny zieleni rekreacyjnej i edukacyjnej oraz obiekty sportu i rekreacji stanowią istotne wzbogacenie oferty badanych miejsc, będąc istotnym czynnikiem wspomagającym funkcjonowanie badanych obszarów. Najliczniejsze i najbardziej atrakcyjne (jakość i różnorodność oferty, wielkość terenów/obiektów) znajdują się w sąsiedztwie obszarów III, IV i V (Dąbie 1, 2, Rakowiec). Są to tereny: ogrodu zoologicznego, Hali Stulecia oraz parku Szczytnickiego.
8. Obiekty sportowe, rekreacyjne i zieleni komponowanej o wysokiej atrakcyjności i bogatym programie (np. ogród zoologiczny, teren wokół Hali Stulecia, park Szczytnicki) obok funkcji wspomagających mogą (i są) jednocześnie silną konkurencją dla obszarów badań.
9. Wokół obszarów badań występują liczne i rozległe ogrody działkowe. Stanowią one obszary biologicznie czynne tworzące strefę buforową między zabudową miejską a terenami nadrzeczными. Z reguły są pozytywnym elementem krajobrazu. Niestety, stanowią jednocześnie istotną barierę przestrzenną i komunikacyjną (obszar I i II – Karłowice 1 i 2). Niekiedy stwarzają możliwość pojawienia się „dzikich” wysypisk odpadów wzdłuż ogrodzeń oraz czasowego zanieczyszczenia środowiska (np. ogniska). Wyróżniającym pod tym względem jest obszar II – Karłowice 2, którego niemal całą północną granicę stanowią ogródki działkowe i na terenie którego obserwowane są powyższe zjawiska.
10. Wokół obszarów badań nie występują uciążliwe usługi lub tereny przemysłowe. Istniejące powierzchnie poprzemysłowe w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru I są obecnie przekształcane i rewitalizowane (wprowadzane funkcje mieszkaniowe i usługowe).

4.2. Analiza uwarunkowań lokalizacyjnych

4.2.1. Cel i metody

Celem analizy uwarunkowań lokalizacyjnych jest identyfikacja czynników i zjawisk, wynikających z usytuowania badanego obszaru i jego powiązań z terenami sąsiednimi, mających kluczowe znaczenie w funkcjonowaniu obszaru jako miejsca aktywności mieszkańców.

Rozpoznanie dotyczy w szczególności:

- ▶ obecnych i potencjalnych źródeł użytkowników (tereny mieszkaniowe, szkoły różnego szczebla, hotele, akademiki itp.);
- ▶ tras napływu użytkowników (dojścia/dojazdy) oraz przebiegu ruchów tranzytowych przez badane obszary;
- ▶ celów przestrzennych o charakterze stymulacyjnym (wspomagającym funkcjonowanie badanych terenów, jak np. handel, gastronomia, obiekty kulturalne, centra usługowe) lub konkurencyjnym (o wyższej atrakcyjności niż badane obiekty i zaspokajających podobne potrzeby, jak np. tereny sportu i rekreacji).

Badania polegają na rozpoznaniu i określeniu przestrzennym źródeł obecnych i potencjalnych użytkowników obszarów. Źródła te lokalizowane są w odległościach akceptowalnego dojścia pieszego lub dojazdu rowerowego, czyli dystansu nieprzekraczającego najczęściej 500 metrów.

Następnym etapem jest oznaczenie i opisanie możliwych tras dojścia i dojazdu dla potencjalnych użytkowników z jednoczesnym zróżnicowaniem, w trzystopniowej skali, zaobserwowanego na nich natężenia ruchu.

Kolejnym badanym elementem jest określenie i wyodrębnienie przestrzenne celów stymulacyjnych znajdujących się zarówno w pobliżu analizowanych obszarów, jak i bezpośrednio na ich terenie.

Do opracowania mapy uwarunkowań lokalizacyjnych badanych obszarów stosowana jest metoda prac kameralnych wykorzystująca wyniki inwentaryzacji bezpośredniej oraz analizę badanych obszarów przy wykorzystaniu aktualnych materiałów kartograficznych (ortofotomap).

4.2.2. Wyniki analizy

OBSZAR I

Trasy napływu użytkowników

Obszar I ma charakter przelotowy, na co wpływa jego pasmowy układ. Głównymi miejscami napływu jego użytkowników są początek i koniec tego pasma, czyli od strony zachodniej rejon mostu Trzebnickiego a od strony wschodniej rejon wiaduktu kolejowego.

Miejszem najintensywniejszego napływu użytkowników na koronę Wału Karłowickiego jest rejon mostu Trzebnickiego. Z tego rejonu od ul. Żmigrodzkiej oraz ul. Zawalnej prowadzi trasa dojścia pieszego i dojazdu rowerowego z pobliskiego kilkunastotysięcznego osiedla mieszkaniowego Na Polance oraz zespołu mieszkaniowego przy ul. Zawalnej. W tym rejonie znajdują się również pętla autobusowa i tramwajowa oraz par-

king samochodowy, skąd napływają użytkownicy przyjeżdżający spoza najbliższej okolicy. Równoległe użytkownicy tego terenu mogą napływać od strony zachodniej mostu Trzebnickiego, spacerując polderem zalewowym pod mostem.

Kolejnym potencjalnym miejscem napływu użytkowników jest wlot ul. ks. Bończyka prowadzącej od al. Jana Kasprowicza, skąd napływać mogą mieszkańcy karłowickich terenów mieszkaniowych o zabudowie wielo- i jednorodzinnej wolno stojącej.

Następnym miejscem napływu i odpływu użytkowników jest ciąg pieszy łączący Wał Karłowicki z al. Jana Kasprowicza znajdujący się mniej więcej pośrodku obszaru I i biegnący przez teren zieleni z placem zabaw. Ponieważ dojście do niego z wału prowadzi po schodach, jest on użytkowany głównie przez pieszych. Jest to miejsce potencjalnego napływu mieszkańców prywatnych posesji dzielnicy Karłowice położonych po północnej stronie al. Jana Kasprowicza, a także przyjezdnych przyjeżdżających autobusami kursującymi al. Jana Kasprowicza lub samochodami osobowymi. W niedziele i święta istotną grupę użytkowników tego terenu stanowią wierni wychodzący po nabożeństwach z pobliskiego kościoła p.w. św. Antoniego znajdującego się po przeciwnej stronie al. Kasprowicza i przedostający się stamtąd na wał.

Kolejne dojście do terenu spacerowego prowadzi od tyłu ogródków działkowych, korzystają z niego działkowicze, dla których teren nad Odrą jest głównie terenem tranzytowym. Za działkami mieści się park Jana Kasprowicza, z którego prowadzą dwa wejścia na teren wału. Park dochodzi do al. Kasprowicza, stąd jest to kolejna intensywnie uczęszczana trasa dojścia pieszego i dojazdu rowerowego z Karłowic lub z innych terenów na wał.

Następnym połączeniem jest ścieżka łącząca koronę wału z końcem ul. Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Kilkadziesiąt metrów za nią znajduje się kolejna ścieżka prowadząca do wylotu ul. Adolfa Dygasińskiego a dalej jeszcze jedna, łącząca wał z ul. Władysława Orkana. Wszystkie te ścieżki łączą obszar I z terenem starej karłowickiej jednorodzinnej zabudowy mieszkaniowej skupionej pomiędzy parkiem Jana Kasprowicza a linią magistrali kolejowej Wrocław–Warszawa. Są to źródła zarówno dojścia pieszego, jak i dojazdu rowerowego.

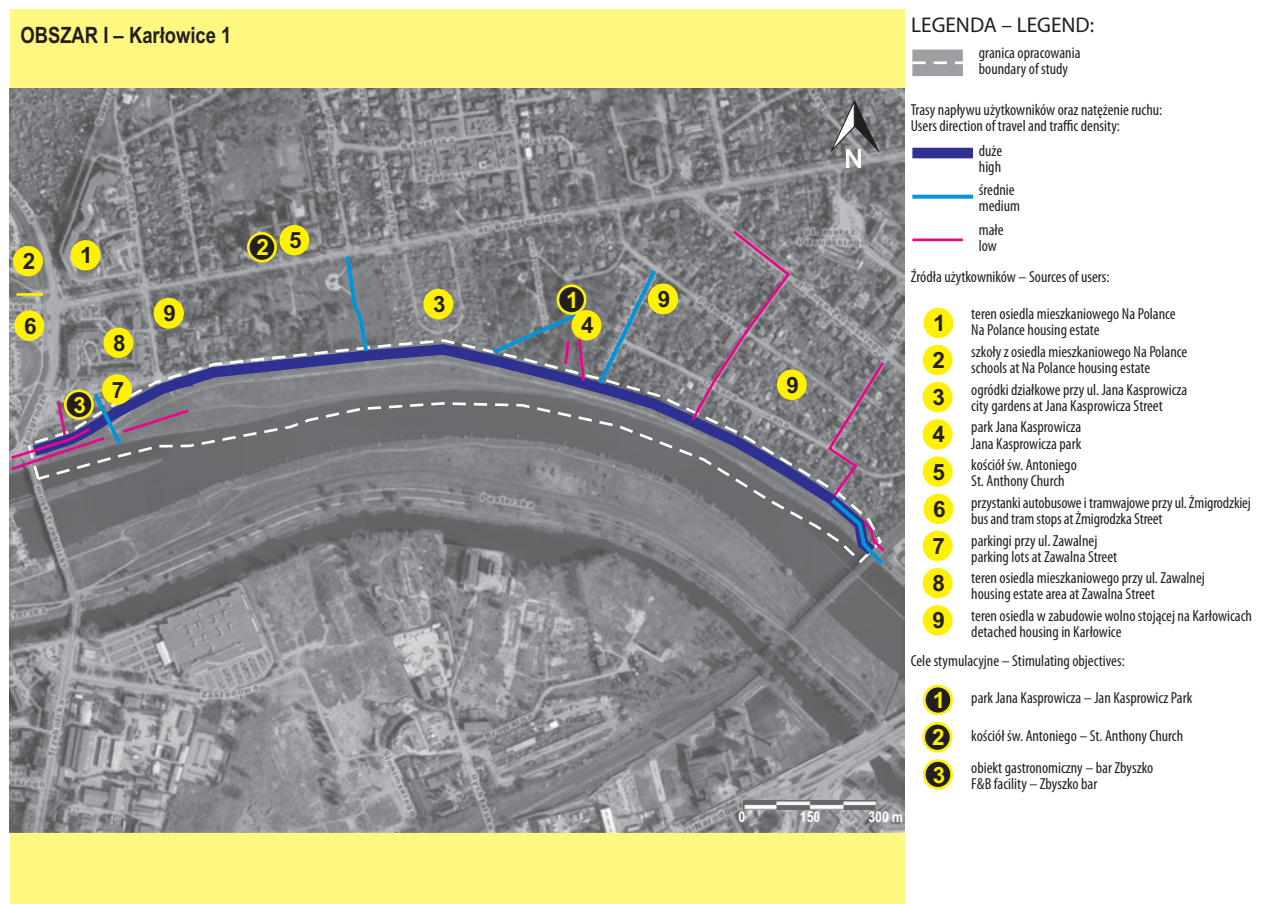
Końcowy fragment obszaru I od strony wschodniej jest połączony z obszarem sąsiadującym z nim od wschodu pieszo-rowerową ścieżką biegnącą pod wiaduktem kolejowym, przez którą odbywa się wymiana użytkowników między tymi terenami.

Źródła użytkowników

Największym źródłem użytkowników obszaru I wydają się być pobliskie osiedla mieszkaniowe, a zwłaszcza osiedle Na Polance oraz osiedla willowe położone po obu stronach al. Jana Kasprowicza. Użytkownikami tego terenu mogą być też mieszkańcy osiedli położonych po drugiej stronie Odry, takich jak Kleczków lub Nadodrze. Istotną grupę użytkowników mogą stanowić uczniowie pobliskich szkół, a także użytkownicy parku, działkowicze lub wierni po wyjściu z kościoła. Użytkownikami tego terenu mogą być też osoby spoza najbliższej okolicy przyjeżdżające w jego pobliże środkami komunikacji miejskiej lub samochodami. Oprócz tego, sporą grupą są osoby przebiegające lub przejeżdżające na rowerach przez ten teren tylko tranzytem.

Źródła użytkowników:

- › teren osiedla mieszkaniowego Na Polance;
- › szkoły z osiedla Na Polance;
- › ogródki działkowe przy al. J. Kasprowicza;
- › park Jana Kasprowicza;
- › kościół św. Antoniego;

Ryc. 15. Uwarunkowania lokalizacyjne obszaru I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 15. Location conditions of Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

- ▶ przystanki autobusowe i tramwajowe przy ul. Żmigrodzkiej;
- ▶ parkingi przy ul. Zawalnej;
- ▶ teren osiedla mieszkaniowego przy ul. Zawalnej;
- ▶ tereny osiedla w zabudowie wolno stojącej na Karłowicach.

Cele stymulacyjne: park Jana Kasprowicza, kościół św. Antoniego, obiekt gastronomiczny – bar Zbyszko (ryc. 15).

OBSZAR II

Trasy napływu użytkowników

Obszar II, podobnie jak obszar I, poprzez swój pasmowy układ ma charakter przelotowy.

Jedną z trzech podstawowych tras napływu użytkowników do obszaru II, głównie pieszych jak i rowerzystów, jest al. M. Kromera, która od strony zachodniej jest strefą dojazdu/dojazdu z węzła przystankowego znajdującego się przy pl. M. Kromera.

Druga trasa napływu, również prowadząca od węzła komunikacyjnego na placu M. Kromera, wiedzie przez ul. Łąka Mazurska. Jest ona krótsza od pierwszej i prowadzi przez spokojne zaciszne osiedle przedwojennej zabudowy socjalnej. Dlatego jest wybierana o wiele częściej przez użytkowników od poprzedniej trasy, zwłaszcza przez osoby starsze, matki z małymi dziećmi, młodzież a także przez rowerzystów i użytkowników zmotoryzowanych. Można nią dojechać w bezpośrednie sąsiedztwo wału i pozostawić

samochód po prawej stronie na przylegającej do wału ul. Bydgoskiej lub po lewej stronie na parkingu przed garażami przylegającymi do terenu ogródków działkowych.

Trzecią trasą napływu położonego od strony wschodniej obszaru jest dojście/dojazd z węzła przystankowego przy skrzyżowaniu trzech ulic: Toruńskiej, Kwidzyńskiej i al. Aleksandra Brücknera. Jest to zarówno droga dojścia pieszego i dojazdu rowerowego, jak i formalnego wjazdu samochodem na obszar II. Korzystają z niej bardzo licznie piesi i rowerzyści z al. A. Brücknera lub idący/jadący rowerami po wałach nadodrzańskich od wschodniej strony obszaru.

Istnieje jeszcze jedna trasa napływu użytkowników pieszych i rowerzystów. Jest to położona po stronie zachodniej ścieżka biegnąca z sąsiedniego obszaru pod mostami Warszawskimi prowadząca pochylnią na wał w obszarze II. Z obserwacji wynika, że panuje na niej małe natężenie ruchu użytkowników.

Źródła użytkowników

Potencjalnie najważniejszymi źródłami użytkowników dla obszaru II są przystanki autobusowe i tramwajowe znajdujące się przy dwóch węzłach komunikacyjnych – jednym na pl. M. Kromera, w odległości około 350 metrów od niego i drugim oraz przy skrzyżowaniu trzech ulic: Toruńskiej, Kwidzyńskiej i al. Aleksandra Brücknera w odległości około 250 metrów od obszaru II.

Źródłem stałych użytkowników są natomiast tereny osiedla mieszkaniowego położonego przy ul. Bydgoskiej i ul. Łąka Mazurska, jak też i dalszych osiedli na Karłowicach. Mieszkańcy tych osiedli to grupa wieloletnich stałych użytkowników odwiedzających na co dzień ten obszar bądź to w celach rekreacyjno-wypoczynkowych, bądź związanych ze spacerami z dziećmi i wyprowadzaniem zwierząt.

Na obszar ten mogą przybywać też użytkownicy będący mieszkańcami odleglejszych zespołów mieszkaniowych, jak na przykład starszych i nowszych kamienic mieszkalnych położonych w rejonie pl. M. Kromera.

Potencjalnym źródłem młodzieży szkolnej na obszarze badań jest XIV Liceum Ogólnokształcące, odległe o około 300 metrów od wejścia numer 7 przy al. A. Brücknera. Może być to źródło krótkotrwałych aktywności użytkowników pojawiających się tylko w dniach nauki i podczas trwania roku szkolnego.

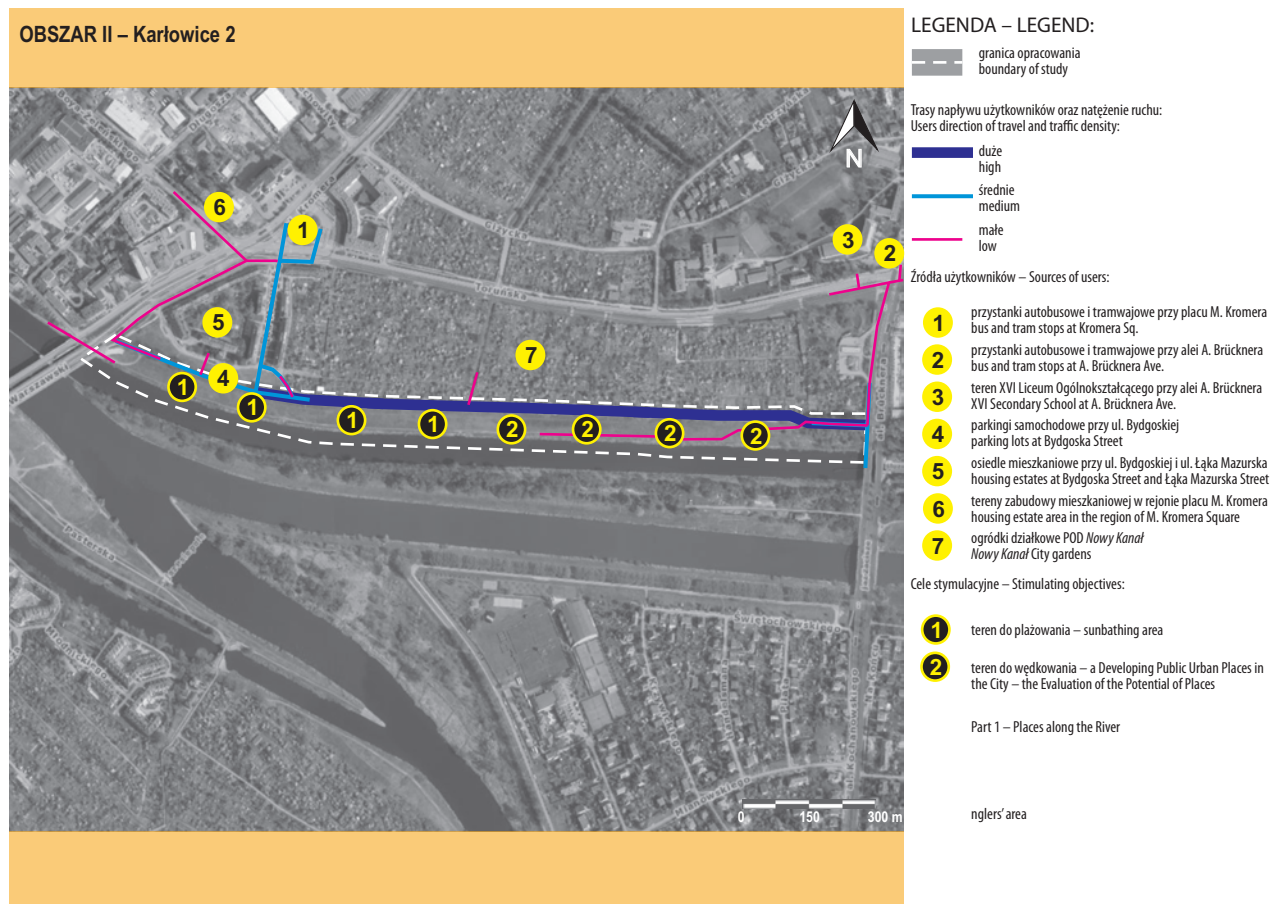
Istotnym źródłem zmotoryzowanych użytkowników są też miejsca parkingowe położone przy ul. Bydgoskiej i ul. Łąka Mazurska. W okresie letnim użytkownicy pozostawiający na tych parkingach swoje auta często opalają się na pobliskim polderze.

W sezonie wiosenno-letnim sporadycznie pojawiają się na obszarze II działkowicze – użytkownicy działek ogrodowych należących do P.O.D. Nowy Kanał, z którego to terenu prowadzą bezpośrednio do wejścia na obszar III liczne furtki w ogrodzeniu dostępne tylko dla użytkowników działek tego ogrodu.

Źródła użytkowników:

- › przystanki autobusowe i tramwajowe na pl. M. Kromera;
- › przystanki autobusowe i tramwajowe przy al. A. Brücknera;
- › teren XIV Liceum Ogólnokształcącego przy al. A. Brücknera;
- › parkingi samochodowe przy ul. Bydgoskiej;
- › tereny osiedla mieszkaniowego przy ul. Bydgoskiej i ul. Łąka Mazurska;
- › tereny zabudowy mieszkaniowej w rejonie pl. M. Kromera;
- › ogródki działkowe P.O.D. Nowy Kanał.

Cele stymulacyjne: tereny do plażowania, tereny do wędkowania (ryc. 16).

Ryc. 16. Uwarunkowania lokalizacyjne obszaru II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 16. Location conditions of Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR III

Trasy napływu użytkowników

Obszar III ma charakter przelotowy, o czym świadczy jego pasmowy układ w kształcie litery L pomiędzy rzeką a ogrodem zoologicznym.

Pierwszym miejscem napływu użytkowników jest rejon mostu Zwierzynieckiego. Stąd od ulicy Z. Wróblewskiego prowadzi ciąg pieszo-jezdny, po którym można też przejechać samochodem. Jest to miejsce bardzo licznie uczęszczane, z którego można dostać się do obiektów Przystani Zwierzynieckiej jak i w głąb tego terenu, do ogrodu zoologicznego, a przede wszystkim na kładkę przez Odrę.

Drugim miejscem napływu użytkowników jest, znajdująca się na zakończeniu obszaru III, kładka dla pieszych spinająca oba brzegi Odry na wysokości starego wejścia do ogrodu zoologicznego. Wiedzie po niej trasa napływu w większości osób korzystających z obszaru III w celach tranzytowych, jako najkrótsze dojście z rejonu pl. Grunwaldzkiego i Dąbia do osiedli Rakowiec i Siedlisko.

Źródła użytkowników

Źródłem największej liczby użytkowników tego terenu są osiedla domów akademickich przy ul. E. Wittiga i M. Kopernika. W drugiej kolejności są nim osiedla mieszkaniowe wielo- i jednorodzinne na Dąbiu oraz jednorodzinne na Rakowcu.

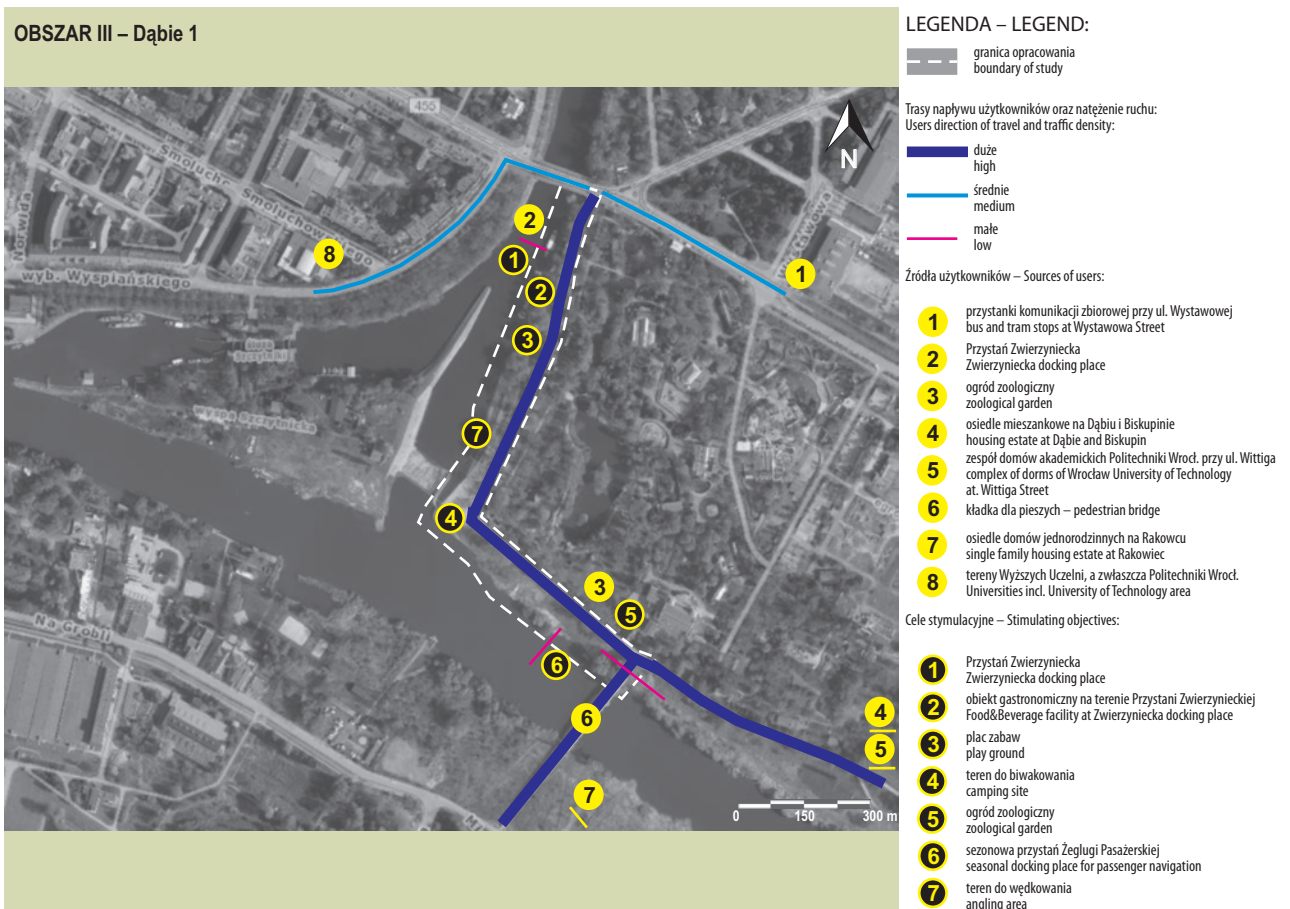
Źródłami ruchu tranzytowego są ogród zoologiczny i Przystań Zwierzyniecka, a elementem skupiającym ruch tranzytowy jest wisząca kładka dla pieszych. Źródłem ruchu pieszego są też przystanki komunikacji zbiorowej przy Z. Wróblewskiego/róg ul. Wystawowej.

Wpływ na częste pojawianie się młodzieży studenckiej na tym obszarze ma bez wątpienia bliskie położenie kilku wrocławskich wyższych uczelni skupionych w rejonie pl. Grunwaldzkiego (Politechnika Wrocławska, Uniwersytet Przyrodniczy, Uniwersytet Medyczny), a zwłaszcza bliskie sąsiedztwo Politechniki Wrocławskiej.

Źródła użytkowników:

- przystanki komunikacji zbiorowej przy ul. Wystawowej;
- Przystań Zwierzyniecka;
- ogród zoologiczny (wejście od strony Odry);
- osiedla mieszkaniowe wielo- i jednorodzinne na Dąbii i Biskupinie;
- osiedle akademickie Wittigowo;
- kładka dla pieszych (ruch tranzytowy);
- osiedla domów jednorodzinnych na Rakowcu;
- tereny wyższych uczelni, a zwłaszcza Politechniki Wrocławskiej;

Cele stymulacyjne: Przystań Zwierzyniecka, sezonowa Przystań Żeglugi Pasażerskiej, obiekt gastronomiczny na terenie Przystani Zwierzynieckiej, plac zabaw, ogród zoologiczny, tereny do biwakowania, tereny do wędkowania (ryc. 17).

Ryc. 17. Uwarunkowania lokalizacyjne obszaru III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 17. Location conditions of Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

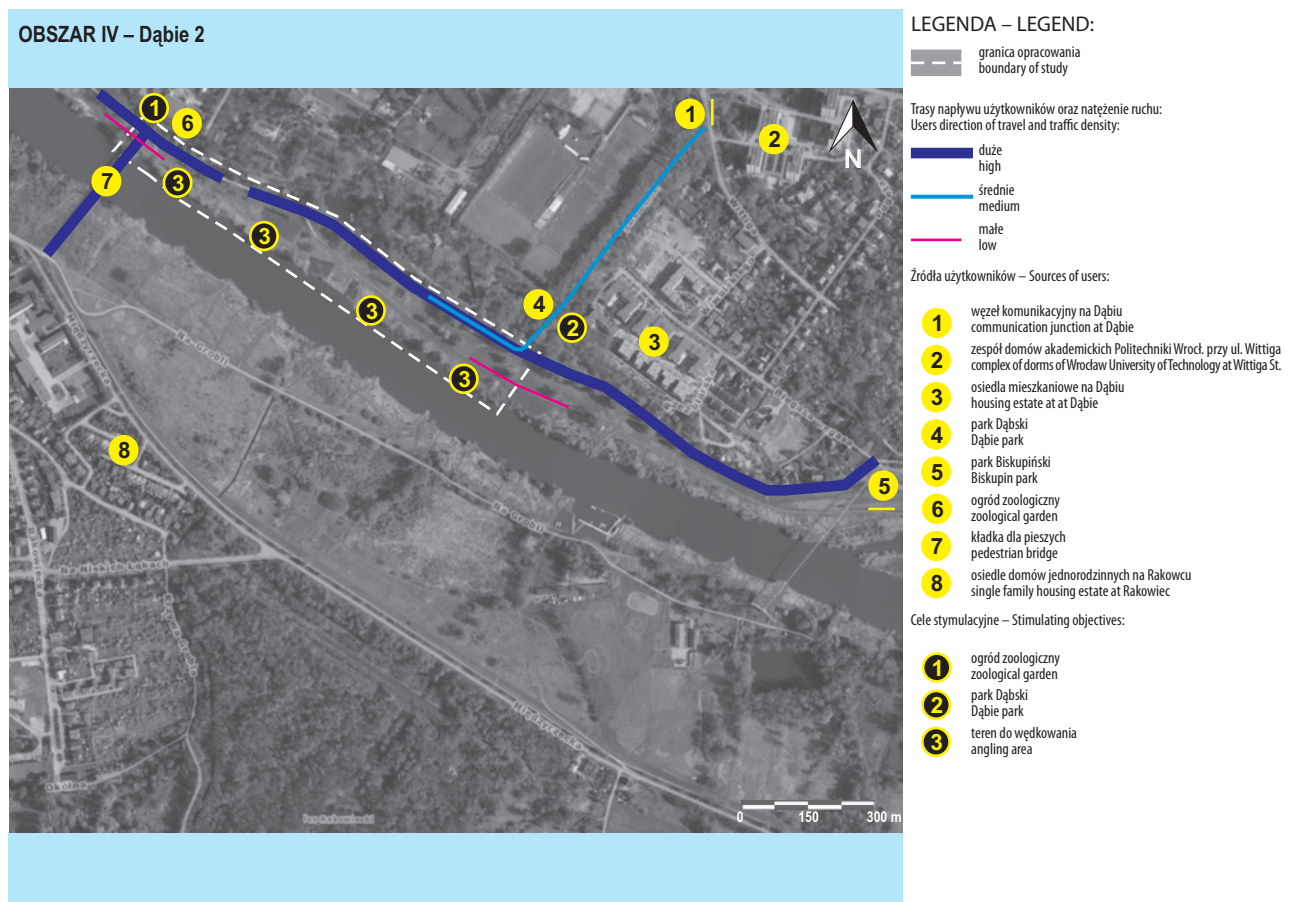
OBSZAR IV

Trasy napływu użytkowników

Pierwszą trasą napływu użytkowników jest znajdująca się na granicy obszaru III i IV kładka dla pieszych. Jest to źródło napływu w większości osób korzystających z obszaru IV w celach tranzytowych jako najkrótsze dojście z rejonu osiedli mieszkaniowych wielo- i jednorodzinnych na Dąbiu oraz od węzła komunikacyjnego na Dąbiu (skrzyżowanie ulic Zygmunta Wróblewskiego i Edwarda Wittiga) do osiedli Rakowiec i Siedlisko.

Następną trasą napływu użytkowników jest pieszo-rowerowa ścieżka, biegnąca przez park Dąbski wzdłuż terenu sportowo-rekreacyjnego a później wzdłuż wschodniego ogrodzenia ogrodu zoologicznego, łącząca obszar IV właśnie z węzłem komunikacyjnym na Dąbiu. Stanowi ona połączenie tego terenu z osiedlami mieszkaniowymi na Dąbiu, a przede wszystkim z osiedlem domów akademickich przy ul. E. Wittiga i M. Kopernika, skąd przybywa większość młodzieży studenckiej. Obszar IV kończy się na wysokości tej ścieżki. Jest to też trasa napływu użytkowników parku Dąbskiego.

Dalsza część wału i polderu prowadzi już w kierunku Biskupina. Stanowi ona trasę napływu na ten teren między innymi mieszkańców osiedla Biskupin i użytkowników parku Biskupińskiego, ale przede wszystkim spacerowiczów, biegaczy i rowerzystów korzystających z korony wału jako trasy spacerowej, biegowej i rowerowej.

Ryc. 18. Uwarunkowania lokalizacyjne obszaru IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 18. Location conditions of Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Źródła użytkowników

Źródłem największej liczby użytkowników obszaru IV są osiedla domów akademickich przy ul. E. Wittiga i M. Kopernika, a następnie osiedla mieszkaniowe wielo- i jednorodzinne na Dąbiu oraz jednorodzinne na Rakowcu. Obszar ten mogą odwiedzać też użytkownicy sąsiadującego z nim od północy parku Dąbskiego i położonego dalej na wschód parku Biskupińskiego. Źródłem ruchu tranzytowego są ogród zoologiczny (wejście południowe) oraz sezonowa Przystań Żeglugi Pasażerskiej znajdująca się już na obszarze III. Elementem skupiającym ruch tranzytowy jest położona na granicy III i IV obszaru kładka dla pieszych.

Źródła użytkowników:

- ▶ węzeł komunikacyjny na Dąbiu;
- ▶ osiedle akademickie Wittigowo;
- ▶ osiedla mieszkaniowe wielo- i jednorodzinne na Dąbiu;
- ▶ park Dąbski;
- ▶ park Biskupiński;
- ▶ ogród zoologiczny (wejście od strony Odry);
- ▶ kładka dla pieszych (ruch tranzytowy);
- ▶ osiedla domów jednorodzinnych na Rakowcu.

Cele stymulacyjne: ogród zoologiczny, park Dąbski, tereny do wędkowania (ryc. 18).

OBSZAR V

Trasy napływu użytkowników

Obszar V, poza ścieżką pieszo-rowerową biegnącą po wale, jest terenem docelowych wędrówek i dojazdów jego użytkowników.

Podstawowym kierunkiem napływu użytkowników na ten teren jest kierunek północno-zachodni prowadzący od centrum miasta, a zwłaszcza ul. Na Grobli, która od skrzyżowania z ul. Międzyrzecką przebiega przez środek tego obszaru w kierunku Harcerskiego Ośrodka Wodnego Rancho. Jest to droga samochodowa. Będąc jednak jedyną na tym terenie drogą z utwardzoną nawierzchnią, służy też jako ścieżka rowerowa i pieszy ciąg spacerowy. Jest to trasa napływu zmotoryzowanych użytkowników parkujących samochody w jej pobliżu, jak też rowerzystów i pieszych, którzy następnie udają się z niej w kierunku brzegu rzeki.

Kolejną trasą napływu jest kładka dla pieszych znajdująca się również od strony północno-zachodniej w pobliżu ww. skrzyżowania. Korzystają z niej po części użytkownicy tego terenu, aby się do niego dostać z drugiego brzegu Odry, jak również mieszkańcy osiedli mieszkaniowych i pracownicy firm znajdujących się na Rakowcu czy też potencjalni goście pobliskiego hotelu Wodnik przy ul. Na Grobli 28.

Następnymi trasami napływu użytkowników – stałych mieszkańców terenów przylegających do omawianego obszaru są uliczki wychodzące z osiedla domów jednorodzinnych, dobiegające do ul. Międzyrzeckiej.

Istotnym miejscem napływu spacerowiczów i użytkowników zmotoryzowanych jest wlot ul. Na Niskich Łąkach do ul. Międzyrzeckiej. Jest to kierunek łączący obszar V z terenami wypoczynkowo-spacerowymi położonymi dalej przy ul. Na Niskich Łąkach. Ulica Na Niskich Łąkach łączy omawiany teren ze zbiegiem ulic: T. Kościuszki, R. Traugutta i Krakowską.

Kolejnymi dojazdami do obszaru V są wyloty leśnych tras spacerowych przebiegających przez las Rakowiecki.

Miejszem, skąd bierze początek trasa napływu użytkowników – pasażerów komunikacji miejskiej, jest przystanek autobusowy linii 120 znajdujący się od strony wschodniej lasu przy ulicy Międzyrzeckiej.

Ostatnim kierunkiem napływu jest biegnąca dalej poza granicę terenu, po grobli wzdłuż ul. Międzyrzeckiej, trasa spacerowa w kierunku osiedla Siedlisko i Bierdzany.

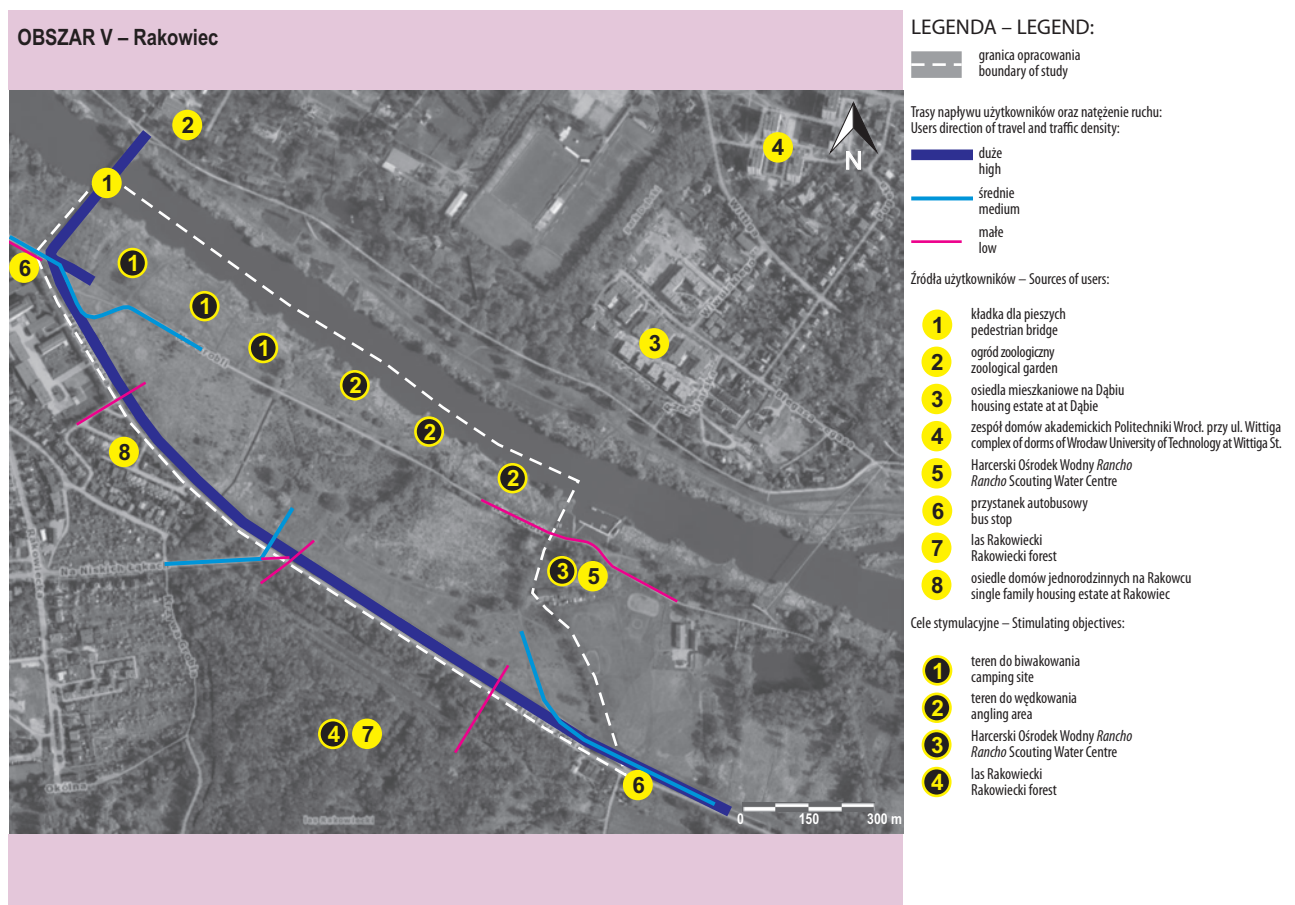
Źródła użytkowników

Najwięcej użytkowników tego terenu przybywa spoza najbliższej okolicy, czasem nawet z odległych terenów (zmotoryzowani). Dużą grupą są mieszkańcy osiedla akademickiego Wittigowo oraz osiedli na Dąbju i Biskupinie przybywający kładką dla pieszych. Źródłem użytkowników są też osiedla jednorodzinne na Rakowcu i Siedlisku, pobliskie tereny spacerowe nad Oławą oraz las Rakowicki. W sezonie letnim przez teren przemieszczają się też użytkownicy Harcerskiego Ośrodka Wodnego Rancho. Potencjalnym źródłem napływu użytkowników jest też przystanek autobusowy linii 120.

Elementem skupiającym ruch tranzytowy jest wisząca kładka dla pieszych.

Źródła użytkowników:

- ▶ kładka dla pieszych (ruch tranzytowy);
- ▶ ogród zoologiczny (wejście od strony Odry);
- ▶ osiedla domów jednorodzinnych na Rakowcu;
- ▶ osiedle akademickie Wittigowo;

Ryc. 19. Uwarunkowania lokalizacyjne obszaru V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 19. Location conditions of Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

- ▶ Harcerski Ośrodek Wodny Rancho;
- ▶ przystanek autobusowy;
- ▶ las Rakowiecki;
- ▶ osiedla mieszkaniowe wielo- i jednorodzinne na Dąbiu i Biskupinie.

Cele stymulacyjne: tereny do biwakowania, tereny do wędkowania, Harcerski Ośrodek Wodny Rancho, las Rakowiecki (ryc. 19).

4.2.3.

Podsumowanie

1. Użytkowników terenu przybywających na badane obszary, w zależności od używanego przez nich środka lokomocji, można podzielić na trzy grupy. Pierwszą – najliczniejszą stanowią piesi (w tym biegacze), drugą, prawie tak samo liczną, rowerzyści, a trzecią korzystający z pojazdów jedno- i dwuśladowych (samochody, motocykle).
2. Najwięcej tras napływu użytkowników prowadzi do obszaru I i V, nieznacznie mniej prowadzi do obszaru II i III i jeszcze mniej do obszaru IV. Liczba tych tras przekłada się bezpośrednio na liczbę wejść i wjazdów prowadzących na każdy z tych obszarów.
3. Natężenie ruchu użytkowników na trasach ich napływu jest zróżnicowane. Z obserwacji wynika, że duże natężenie panuje na trasach dojazdu/ dojazdu leżących wzdłuż ścieżek biegnących po koronach wałów przeciwpowodziowych, średnie na trasach napływu z ulic prowadzących od przystanków komunikacji miejskiej, a małe na trasach z pozostałych wejść/wjazdów.
4. Z obserwacji wynika, że użytkownicy zmotoryzowani pojawiają się tylko tam, gdzie istnieje możliwość bezpośredniego wjazdu na badany obszar i pozostawienie tam pojazdu, np. obszar V, lub tam, gdzie istnieje możliwość dojazdu w bezpośrednie sąsiedztwo danego obszaru i pozostawienia pojazdu na pobliskim parkingu (obszar I, II).
5. Przepływ użytkowników pomiędzy obszarami oraz wewnątrz nich odbywa się w przeważającej ilości po ścieżce pieszo-rowerowej biegnącej po koronie wału przeciwpowodziowego.
6. Większość zaobserwowanych użytkowników (zwłaszcza rowerzystów) wykorzystuje wszystkie badane obszary jako trasy przejazdowe lub fragmenty dłuższych tras rowerowych i spacerowych.
7. W otoczeniu badanych obszarów można wyodrębnić podobne liczby zewnętrznych źródeł użytkowników wynoszące od 7 źródeł na obszarze II, poprzez 8 na obszarach III, IV, V do 9 źródeł na obszarze I.
8. Potencjalnymi źródłami największej liczby użytkowników są położone w najbliższej okolicy badanych obszarów tereny mieszkaniowe, domy akademickie, a także węzły komunikacji zbiorowej, skąd przybywają użytkownicy z dalszych części miasta.
9. Z obserwacji wynika, że źródłami użytkowników o mniejszym lub czasowym znaczeniu są pobliskie szkoły, wyższe uczelnie, świątynie czy przystanie rzeczne.
10. Źródłami znaczącej liczby zaobserwowanych spacerowiczów i rowerzystów są sąsiednie obszary badań (obszar II i IV) oraz dalsze, nieobjęte nimi, części wałów i polderów nadodrzańskich przylegające do obszarów I, II, IV, V.
11. Cele stymulacyjne położone wewnątrz lub na zewnątrz badanych obszarów mają znaczenie lokalne i korzystają z nich tylko określone grupy użytkowników.
12. Najwięcej różnorodnych celów stymulacyjnych występuje na obszarze III, mniej na obszarze I, IV i V, a najmniej na obszarze II.

13. Największą liczbę spośród celów stymulacyjnych położonych wewnątrz badanych obszarów stanowią tereny do wędkowania, biwakowania i opalania się. Rozlokowane są one na znacznych powierzchniach każdego z tych obszarów (np. na obszarze II, IV i V).
14. Największą liczbą celów stymulacyjnych położonych na zewnątrz badanych obszarów stanowią obiekty usługowe (obszar I, III, V) oraz tereny zieleni miejskiej takie jak: park, las, ogród zoologiczny (obszar I, IV, V).

4.3. Analiza dostępności funkcjonalnej terenu

4.3.1. Cel i metody

Dostępność terenu stanowi jeden z kluczowych czynników mających wpływ na intensywność użytkowania terenu. Analizie poddano czynniki kształtujące dostępność funkcjonalną, widokową i psychologiczną.

Analiza dostępności funkcjonalnej terenu obejmuje:

- ▶ rozpoznanie i umiejscowienie elementów charakterystycznych (kierunki napływu użytkowników/wejścia/bariery funkcjonalne itp.);
- ▶ identyfikację elementów mających wpływ na zewnętrzną dostępność funkcjonalną terenu (komunikacja, parkingi, odległość badanych terenów od przestrzennych źródeł użytkowników, bariery utrudniające dojazd itp.) oraz na jego dostępność wewnętrzną, z uwzględnieniem długości dojeżdżać do poszczególnych miejsc ze stref wejściowych oraz ich komfort (bariery/ograniczenia funkcjonalne utrudniające poruszanie się);
- ▶ wynikową ewaluację strefową dostępności funkcjonalnej badanych terenów.

Analiza dostępności badanych terenów pozwala na zidentyfikowanie barier i ograniczeń w ich dostępności zewnętrznej i wewnętrznej dla użytkowników. Umożliwia także zidentyfikowanie i sklasyfikowanie wejść na tereny pod względem potencjalnej siły ich oddziaływania oraz ich charakterystykę z uwagi na bariery funkcjonalne i psychologiczne utrudniające dostęp na teren. Pozwala wyodrębnić obszary o dobrym i utrudnionym dostępie wewnętrznym oraz określić potencjalne drogi dojeżdżać i dojazdów użytkowników z punktów węzłowych zlokalizowanych na zewnątrz badanych obszarów.

Zasadniczym celem analizy dostępności jest opracowanie map badanych terenów z zaznaczeniem elementów mających wpływ na ułatwienie lub utrudnienie do nich dostępu, jak również elementów utrudniających poruszanie się wewnątrz tych obszarów.

Badania polegają na rozpoznaniu i ponumerowaniu, a także sklasyfikowaniu pod względem czytelności przestrzennej wejść na badane obszary.

Skalę (5-stopniową) czytelności tych wejść opisano jako:

- ▶ bardzo dobrze czytelne;
- ▶ dobrze czytelne;
- ▶ średnio czytelne;
- ▶ słabo czytelne;
- ▶ nieczytelne.

Dostępność wewnętrzną, której wyznacznikiem jest komfort poruszania się wewnątrz obszarów, opisano jako dostęp:

- ▶ bardzo dobry;
- ▶ dobry;
- ▶ dostateczny;
- ▶ niedostateczny.

Dostępność zewnętrzną obszarów rozpatrywano w zależności od wybranego przez użytkownika środka komunikacji. Wyodrębniono zatem użytkowników przybywających pieszo, rowerem, samochodem lub motocyklem, komunikacją miejską oraz transportem rzeczonym (obszar III). Skalę (5-stopniową) dostępności zewnętrznej opisano jako:

- ▶ bardzo dobrą;
- ▶ dobrą;
- ▶ średnią;
- ▶ trudną;
- ▶ bardzo trudną.

4.3.2.

Wyniki analizy

OBSZAR I

Wejścia na teren

Obszar I ma charakter przelotowy. Główne wejście od strony zachodniej prowadzi z rejonu mostu Trzebnickiego wprost z chodnika z ul. Żmigrodzkiej. Jest to wejście bardzo dobrze czytelne i intensywnie użytkowane (1). Słabo czytelne, z uwagi na specyficzne położenie, jest wejście dla spacerujących polderem zalewowym pod mostem Trzebnickim od jego zachodniej strony. Jest to wąskie przejście biegnące ścieżką tuż nad brzegiem rzeki pod przyczółkiem mostu (2).

Kolejne wejście na koronę wału to wąska wydeptana ścieżka prowadząca od pętli tramwajowej i autobusowej oraz budynku mieszczącego toalety, a od strony wschodniej wzdłuż posesji mieszkalnej. Jest to dojście słabo czytelne i rzadko użytkowane (3). Następne dojście również słabo czytelne i rzadko użytkowane prowadzi z drugiej strony wyżej wymienionej posesji wzdłuż małego pawilonu mieszczącego bar Zbyszko. Jest ono zarośnięte i zaśmiecone i służy niejednokrotnie za darmowy szalet dla klientów baru (4). Z drugiej strony tego pawilonu również jest dojście do korony wału, tym razem szersze i bardziej czytelne ale mało uczęszczane, bo prowadzące od dróg manewrowych przy małych pawilonach handlowo-usługowych (5).

Znacznie częściej użytkowanym wejściem jest dojście piesze wraz z przejazdem samochodowym prowadzące wprost z wylotu ul. ks. A. Bończyka. Od tego wejścia na koronę wału prowadzą schody wybudowane w wale w dół na polder zalewowy. Oprócz tego trawersem po zboczu wału biegnie droga samochodowa. Jest to wejście bardzo dobrze czytelne, pozbawione wszelkich barier, natomiast mniej intensywnie wykorzystywane niż wejście od strony mostu (6).

Dalsza część obszaru I pozbawiona jest barier funkcjonalnych, dlatego z sąsiednich obszarów jest możliwość dotarcia na wał pomimo braku wytyczonych ścieżek.

Następnym wejściem jest wylot ciągu pieszego łączącego Wał Karłowicki z al. Jana Kasprówicza. Jest ono dobrze czytelne, gdyż prowadzi ze środka trawiastej polany osłoniętej od strony wału jedynie rzadkim szpalerem drzew. Prowadzą na nie schody tereno-

we i nie ma pochylni. Jest to więc bariera dostępności dla niepełnosprawnych. Teren po obu stronach schodów jest rozjeżdżony przez rowerzystów (7).

Kolejne trzy wejścia prowadzą z parku Jana Kasprzowicza. Pierwsze – szerokie i bardzo dobrze czytelne z południowo-zachodniego narożnika parku (8), kolejne dwa to wąskie ścieżki znajdujące się w południowo-wschodniej części parku. Są one średnio czytelne, gdyż znajdują się w gęsto zadrzewionej części parku (9, 10).

Następnym w kolejności wejściem dla pieszych jest ścieżka łącząca koronę wału z końcem ul. Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Jest to czytelne wejście na teren wału z kilkoma stopniami terenowymi (11). Kilkadziesiąt metrów za nim jest kolejne wejście, jakim jest ścieżka prowadząca do wylotu ul. Adolfa Dygasińskiego (12) a dalej jeszcze kolejna, łącząca wał z ul. Władysława Orkana (13). Te trzy wejścia są dobrze czytelne, choć mało uczęszczane ze względu na ich lokalny charakter.

Wschodni fragment obszaru I jest połączony z obszarem sąsiadującym z nim od wschodu pieszo-rowerową ścieżką biegnącą pod wiaduktem kolejowym, przez którą odbywa się wymiana użytkowników między tymi terenami. Wejście od tej strony odbywa się pod wiaduktem kolejowym. Jest to jedyne istniejące tam przejście dla pieszych. Jest ono dobrze czytelne, choć niebyt komfortowe, gdyż prowadzi wąskim (około 1 m szerokości) wymurowanym bulwarem usytuowanym na samym skraju nabrzeża pod konstrukcją wiaduktu (14).

Istnieje jeszcze inne wejście od strony wschodniej na obszar I. Jest to wydeptane nieprzepisowo przez pieszych przejście prowadzące górą nasypu kolejowego w poprzek torów kolejowych. Prowadzi ono prosto po koronie wału z obszaru I na obszar sąsiedni tuż obok muru dawnych zakładów ASPA. Jest ono nieczytelne i bardzo niebezpieczne (15).

Wejścia na teren obszaru I obrazuje rycina 20.

Dostępność wewnętrzna terenu

Obszar I jest całkowicie pozbawiony barier wewnętrznych i każdy jego punkt jest w pełni dostępny z każdego wejścia na ten teren. Generalnie nie występują tam ograniczenia funkcjonalne w komunikacji wewnętrznej i inne bariery utrudniające poruszanie się osobom niepełnosprawnym. Obszar I zapewnia zatem bardzo dobry komfort poruszania się po swoim terenie.

Jedynymi miejscami o trudniejszym dostępie i utrudnionym poruszaniu się są dwa przeciwległe krańce tego obszaru, czyli wschodni i zachodni. Na obu tych krańcach płaska część polderu ulega znacznemu zwężeniu, skutkiem czego pozostają tam tylko strome skarpy wału. Dodatkową przeszkodą w poruszaniu się na wschodnim krańcu jest murowany obiekt militarny przylegający do przyczółka mostu, zajmujący swoją bryłą całą szerokość skarpy wału.

Jego część centralna jest oddalona o około 800 m od najdalej położonych wejść (nr 1, 2, 14, 15).

Dostępność wewnętrzną obszaru I obrazuje rycina 20.

Dostępność zewnętrzna terenu (komunikacyjna)

Obszar I jest bardzo dobrze wpisany w sieć miejskiej komunikacji zbiorowej Wrocławia. Również liczba dojazdów pieszych i dojazdów rowerowych, a także połączenie z siecią miejskich ulic sprawia, że jest on zewnętrznie bardzo dobrze dostępny. Nie występują bariery utrudniające dojazd ani bariery lub ograniczenia funkcjonalne utrudniające wewnętrzne poruszanie się po tym obszarze.

Dostępność obszaru I, w zależności od środka komunikacji, można określić jako:

- ▶ pieszo: bardzo dobrą (5);
- ▶ rowerem: bardzo dobrą (5);
- ▶ samochodem: średnią (3);
- ▶ komunikacją miejską: dobrą (4).

Ogólnie zatem obszar II ma dobrą dostępność zewnętrzną (4, 25).

A. Komunikacja zbiorowa

Od strony wschodniej obszar ten sąsiaduje przez około 30-metrowy pas zieleni z pętlą tramwajową linii 8 oraz pętlą autobusową linii 142 przy ul. Żmigrodzkiej. Odległość dojścia pieszego do najbliższego wejścia na obszar I (wejście nr 3) wynosi z pętli autobusowej ok. 60 m a z pętli tramwajowej ok. 40 m i prowadzi ono poprzez trawnik przedeptem wzdłuż ogrodzenia niewielkiej posesji mieszkalnej.

W odległości dojścia pieszego wynoszącego około 250 metrów znajduje się węzeł komunikacyjny przy skrzyżowaniu ulic Żmigrodzkiej, W. Broniewskiego i al. J. Kasprowicza. Swoje przystanki mają tam linie tramwajowe: 1 i 7 oraz autobusowe: A, K, 105, 118, 119, 129, 130, 132, 144, 305, 308, 319, 908.

Ze wszystkich ww. przystanków przelotowych i końcowych prowadzą najkrótsze dojścia piesze do wejść nr 3, 4, 5. Strefa dojścia pieszego prowadzi wpięrw wzdłuż bardzo ruchliwej i głośnej ul. Żmigrodzkiej, a potem przez przejście piesze do ul. Zawalnej i z niej poprzez utwardzony teren przyległy do pętli, wejściami nr 3, 4, 5 aż do wału.

Od strony północnej od rejonu skrzyżowania alei J. Kasprowicza i ul. W. Pola prowadzi dojście piesze od przystanków linii autobusowych: 105, 118, 119, 130, 132, 305. Długość dojścia pieszego do najbliższego wejścia na obszar I (wejście nr 7) wynosi około 180 metrów i prowadzi środkiem przez teren trawiastej polany z placem zabaw.

Od przystanków autobusowych linii: 105, 116, 118, 119, 130, 132, 305 usytuowanych przy skrzyżowaniu al. J. Kasprowicza i al. T. Boya-Żeleńskiego wiedzie dojście długości około 500 m, prowadzące poprzez teren dzielnicy willowej wpięrw al. T. Boya-Żeleńskiego, potem ul. A. Dygasińskiego, aż do najbliższego wejścia na wał (wejście nr 12).

Od al. T. Boya-Żeleńskiego prowadzi dojście od przystanków linii autobusowych: A, 116, 118. Długość dojścia pieszego do najbliższego wejścia (wejście nr 13) wynosi około 250 m. Dojście prowadzi przez spokojną dzielnicę willową ul. W. Berenta oraz dalej ul. W. Orkana i z niej krótkim łącznikiem pomiędzy parcelami aż do wału.

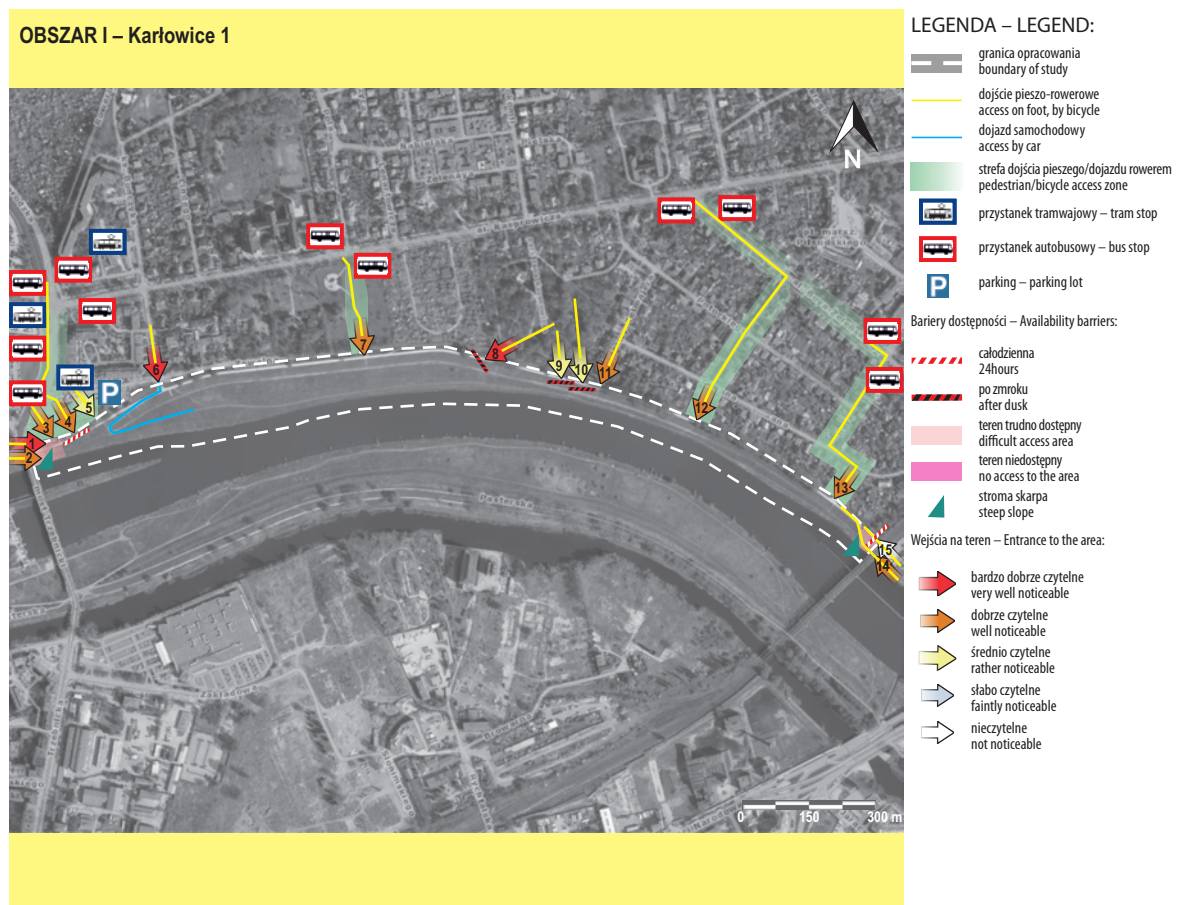
B. Komunikacja indywidualna

- B1. Piesza – dojście piesze do obszaru I jest możliwe przez każde wymienione wcześniej wejście.
- B2. Rowerowa – wjazd rowerem na obszar I jest możliwy przez każde wymienione wcześniej wejście/wjazd na ten teren.
- B3. Samochodowa – wjazd samochodem na wał przeciwpowodziowy oraz z wału w dół polderu możliwy jest od ul. Zawalnej, a dokładniej od jej połączenia z ul. ks. Bończyka (wejście nr 6). Od strony wschodniej do promenady przylega mały parking ogólnodostępny znajdujący się pomiędzy ul. Zawalną a wałem przeciwpowodziowym. Najprościej na promenadę dostać się z niego, pokonując odgradzający go od niej około 6-metrowy pas zieleni. Parking ten oddalony jest od wejścia pieszego nr 5 o 30 m, a od wejścia nr 6 o 60 m.

C. Bariery dostępności

- C1. Dojście piesze wzdłuż małego pawilonu mieszczącego bar Zbyszko (wejście nr 4); jest ono zarośnięte i zaśmiecone i służy niejednokrotnie za darmowy szalwet dla klientów ww. baru.
- C2. Dojście piesze przez teren parku Jana Kasprowicza w porze wieczornej i nocnej (wejście nr 8, 9, 10).
- C3. Dojście piesze z terenu II, a zwłaszcza przez przejście piesze po torach (wejście nr 15) oraz pod wiaduktem kolejowym w porze wieczornej i nocnej (wejście nr 14).

Dostępność zewnętrzną obszaru I obrazuje ryc. 20.

Ryc. 20. Wejścia na teren, dostępność wewnętrzna, zewnętrzna obszaru I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 20. Entries to the location, internal and external availability of Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR II

Wejścia na teren

Obszar II od strony zachodniej jest dostępny bezpośrednio z przestrzeni ciągu komunikacyjnego al. M. Kromera. Na koronę wału bieżną od tego ciągu chodnik oraz ścieżka rowerowa. Jest to strefa wejściowa bardzo dobrze czytelna (1).

Średnio czytelne jest natomiast wejście prowadzące ze ścieżki wiodącej przez polder od przejścia pieszego pod mostami Warszawskimi. Jest ono fragmentem końcowym dolnego

bulwaru biegnącego w połowie wysokości muru oporowego nabrzeża przez cały obszar położony pomiędzy mostem kolejowym a mostami Warszawskimi, począwszy od wiaduktów kolejowych. Ścieżka ta prowadzi również od zejścia po schodach z przyczółka mostu (2).

Następne wejście, w postaci wąskiej wydeptanej ścieżki, prowadzi od ul. Bydgoskiej w kierunku wału. Na wał prowadzą już wymurowane schody terenowe. Wejście to pozostaje jednak słabo czytelne w porównaniu z dwoma sąsiednimi, pomiędzy którymi się znajduje (3).

Kolejne wejście wiedzie od wlotu ul. Łąka Mazurska do ul. Bydgoskiej i jest ono bardzo dobrze czytelne w krajobrazie otoczenia obszaru II. Prowadzi szeroką utwardzoną betonową ścieżką zakończoną wymurowanymi schodami terenowymi. Obok nich jest pochylnia, od której prowadzą dwa przedepty (4).

Dobrze czytelne wejście i często używane prowadzi z zakrętu drogi dojazdowej do działek, biegnącej pomiędzy terenem działek a koroną wału po jego zboczu. Jest to szeroka wydeptana krótka ścieżka, służąca pieszym i rowerzystom (5).

Większa część północnej granicy obszaru II przylega do terenu P.O.D. Nowy Kanał. W betonowym płocie ogradzającym teren działek istnieje kilkanaście furtek rozmieszczonych w odległościach około 100 m od siebie. Znajdują się one na zakończeniach alejek działkowych biegnących prostopadle do tego ogrodzenia. Furtki te pozostają na co dzień zamknięte. Są jednak potencjalnymi wejściami na teren wału i źródłem napływu użytkowników – działkowców. Z racji dużej liczby tych jednakowych furtek i nieistnienia ich połączeń z koroną wału można uznać je za wejścia nieczytelne (6).

Od strony wschodniej na obszar II prowadzi droga pieszo-jezdna z chodnika przy al. A. Brücknera. Jest to wejście dla pieszych a zarazem wjazd dla rowerzystów i samochodów bardzo dobrze czytelne i jedyne z możliwych od tej strony na ten teren (7).

Wejścia na teren obszaru II obrazuje rycina 21.

Dostępność wewnętrzna terenu

Obszar II, podobnie jak obszar I, jest prawie całkowicie pozbawiony barier i każdy jego punkt jest w pełni dostępny z każdego wejścia na ten teren. Nie występują tam ograniczenia funkcjonalne komunikacji wewnętrznej i inne bariery utrudniające poruszanie się osobom niepełnosprawnym. Obszar II w przeważającej większości zapewnia zatem bardzo dobry komfort poruszania się po swoim terenie.

Jedynie część terenu przylegająca do al. A. Brücknera jest gęsto zadrzewiona. Z uwagi na gęste krzewienie i zakrzewienie oraz znaczny spadek terenu jest to miejsce o utrudnionym dostępie i ograniczonej możliwości poruszania się po nim. Komfort poruszania się po tym fragmencie można określić jako niedostateczny. Poza tym cała reszta terenu umożliwia swobodną penetrację wzrokową, nie posiada osłon i elementów kamuflujących jego fragmenty i stwarza poczucie bezpieczeństwa użytkownika.

Część centralna obszaru II jest oddalona o około 600 metrów od najdalej położonych wejść (nr 1, 2, 7).

Dostępność wewnętrzną obszaru III obrazuje rycina 21.

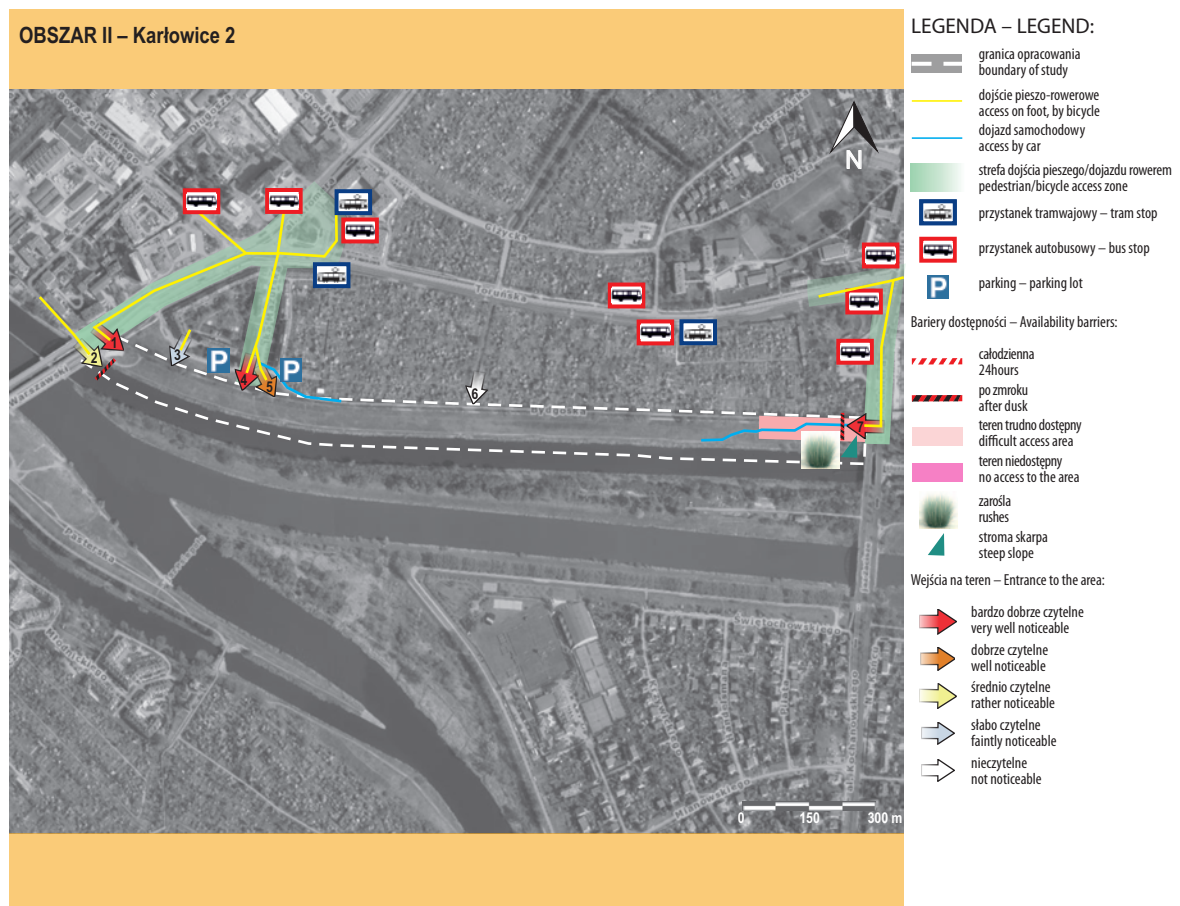
Dostępność zewnętrzna terenu (komunikacyjna)

Obszar II jest bardzo dobrze dostępny za pomocą wszystkich rodzajów komunikacji od strony zachodniej, północno-zachodniej i od wschodniej. Od strony północnej przylega do kilkunastohektarowego terenu ogródków działkowych, z którego prowadzą liczne wejścia poprzez furtki w ogrodzeniu, dostępne jednak tylko dla posiadaczy działek. Z obu końców możliwy jest wjazd samochodem na wał, a stamtąd w dół na polder. Brak barier dla ruchu pieszego i rowerowego na zewnątrz i wewnątrz całego obszaru. Bliski dostęp do dwóch przesiadkowych węzłów komunikacji miejskiej.

Dostępność obszaru II, w zależności od środka komunikacji, można określić jako:

- ▶ pieszo: bardzo dobrą (5);
- ▶ rowerem: bardzo dobrą (5);
- ▶ samochodem: bardzo dobrą (5);
- ▶ komunikacją miejską: dobrą (4).

Ogólnie zatem obszar II ma bardzo dobrą dostępność zewnętrzną (4, 75).

Ryc. 21. Wejścia na teren, dostępność wewnętrzna, zewnętrzna obszaru II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 21. Entries to the location, internal and external availability of Area II (study by authors, graphic design M. Kapusta)

A. Komunikacja zbiorowa

Po stronie północno-zachodniej, w odległości dojeżdżenia pieszo wynoszącej około 350 m od wejścia numer 1, znajduje się węzeł przystankowy przy pl. M. Kromera. Mieszczą się tam przystanki tramwajowe linii: 6 i autobusowe linii: N, 128, 147, 116, 118, 130, a także pętla tramwajowa linii: 11 i 23 oraz pętla autobusowa linii: 105, 147, 305. Strefa dojeżdżenia pieszo prowadzi do wejścia nr 3 chodnikiem wzdłuż ul. Bydgoskiej, oddzielonej wysokim ekranem akustycznym od ruchliwej, głośnej i zanieczyszczonej spalinami al. M. Kromera, a do wejścia nr 1 podobnie, tylko na końcowym odcinku już chodnikiem przy al. M. Kromera.

Od tego samego węzła prowadzi najkrótsze dojeżdżenie piesze na obszar II wynoszące około 250 m do wejścia nr 4 przez spokojną i zaciszną ul. Łąka Mazurska.

Po stronie wschodniej natomiast w odległości wynoszącej około 250 m od wejścia numer 7 znajduje się skrzyżowanie trzech ulic: Toruńskiej, Kwidzyńskiej i al. A. Brücknera.

Strefa dojścia pieszego prowadzi chodnikiem przez ruchliwą, głošną i zanieczyszczoną spalinami al. A. Brücknera.

B. Komunikacja indywidualna

- B1. Piesza – dojście piesze do obszaru II jest możliwe przez każde z siedmiu wymienionych wcześniej wejść.
- B2. Rowerowa – wjazd rowerem na obszar II jest możliwy przez wejście/wjazd numer 1, 3, 4, 5, 7.
- B3. Samochodowa – łatwy dostęp od ul. Bydgoskiej i miejsc parkingowych znajdujących się wzdłuż tej ulicy; ulica ta jest bardzo dobrze połączona z siecią miejskich ulic Wrocławia; wygodny wjazd na wał od ul. Bydgoskiej oraz od al. A. Brücknera.

C. Bariery dostępności

- C1. Wąskie przejście piesze pod mostem z sąsiedniego obszaru (wejście nr 2) jest szczególnie niebezpieczne po zmroku.
 - C2. Wejście/wjazd nr 7 od strony al. A. Brücknera sprawia wrażenie niebezpiecznego po zmroku ze względu na gęste zadrzewienie całego obszaru III od strony tej alei.
 - C3. Liczne wejścia na obszar III przez furtki w murze z terenu ogródków działkowych P.O.D. Nowy Kanał, położonych wzdłuż ul. Toruńskiej, są dostępne tylko i wyłącznie dla posiadaczy działek na tym ogrodzie (zespół wejść nr 6).
- Dostępność zewnętrzną obszaru II obrazuje rycina 21.

OBSZAR III

Wejścia na teren

Od strony centrum miasta, czyli od ul. Z. Wróblewskiego, prowadzi ciąg pieszo-jezdny. Wejście to jest średnio czytelne, gdyż znajduje się na wąskim przesmyku pomiędzy mostem Zwierzynieckim a ogrodzeniem zoo (1).

Następne dwa wejścia są wejściami od strony Odry. Jednym jest Przystań Zwierzyniecka z całą jej infrastrukturą, dobrze widoczna i czytelna od strony Odry, choć mniej od strony wału (2), a drugą sezonowa przystań w rejonie kładki dla pieszych działająca w okresie wiosenno-letnim i tylko w tym czasie stanowiąca słabo czytelne wejście (3).

Kolejnym wejściem jest teren polderu biegnący pod kładką, łączący obszar III z obszarem IV. Jest to wejście słabo czytelne mające kilka wąskich przedeptów (4). Następnym jest kładka dla pieszych stanowiąca potężną dominantę w tej przestrzeni, co wpływa na jej bardzo dobrą czytelność jako strefy wejściowo-wyściowej z terenu (5).

Wejścia na teren obszaru III obrazuje rycina 22.

Dostępność wewnętrzna terenu

Rozpatrując dostępność wewnętrzną obszaru III, należałoby go podzielić na dwie części: część A – przylegającą do koryta Starej Odry pomiędzy mostem Zwierzynieckim a Jazem Szczytniki; część B – od Jazu Szczytniki do kładki dla pieszych.

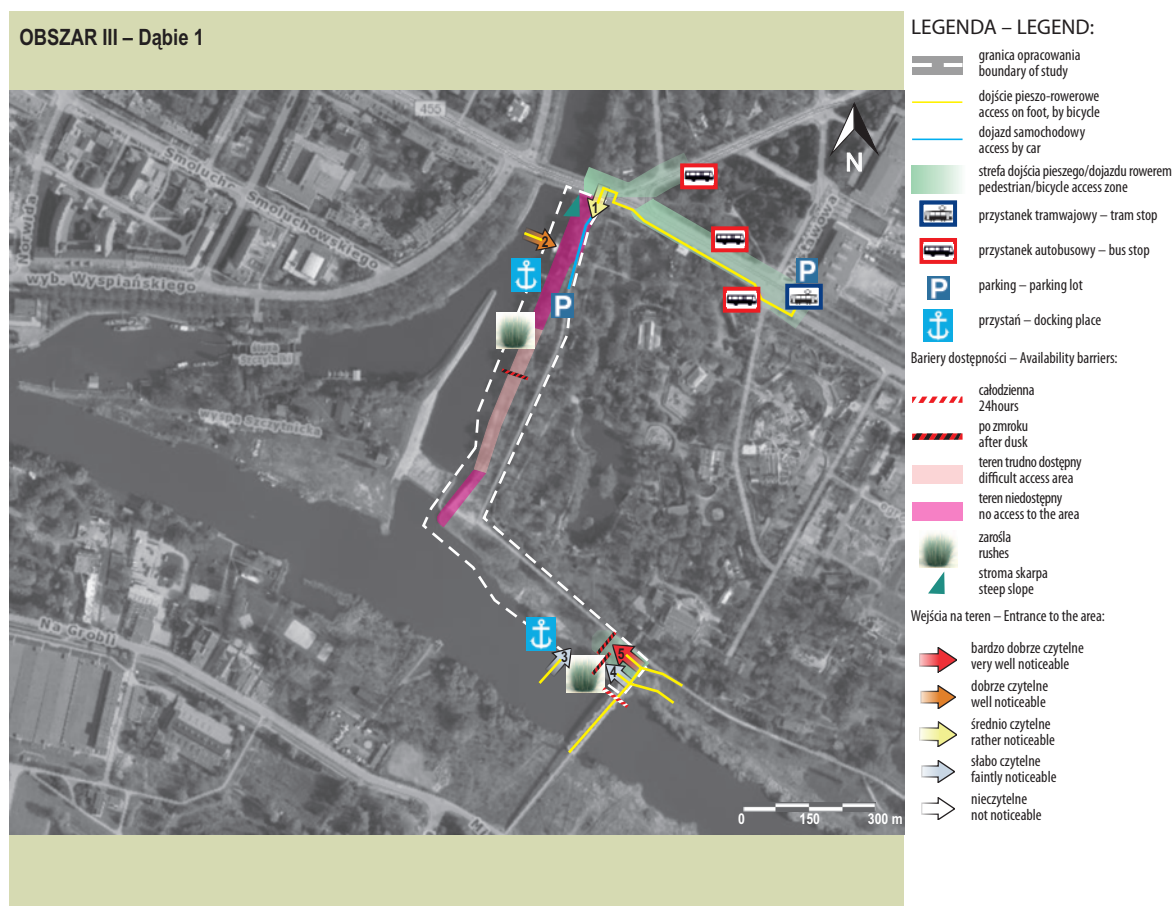
Część A obszaru III posiada ograniczoną dostępność w partii przylegającej do rzeki. Począwszy od mostu Zwierzynieckiego jest ona gęsto zadrzewiona i znajduje się na stromej skarpie wału, co utrudnia poruszanie się po niej. Kolejną barierą ograniczającą funkcjonowanie komunikacji wewnątrz terenu jest obiekt Przystani Zwierzynieckiej wraz z całą jej infrastrukturą. W tej partii komfort poruszania jest niedostateczny. Na-

stępnie, w kierunku jazu Szczytniki, teren staje się szerszy i mniej zadrzewiony. Pojawia się też druga trasa spacerowa odchodząca od głównej za przystanią i prowadząca wzdłuż samego nabrzeża do Jazu. Jest ona wąska i prowadzi po stromej skarpie, stąd zapewnia tylko dostateczny komfort poruszania się. Poza tym pozostała część terenu A jest właściwie w pełni dostępna i zapewnia bardzo dobry komfort poruszania się.

Część B obszaru III jest zasadniczo w pełni dostępna dla wszystkich jej użytkowników i również zapewnia bardzo dobry komfort poruszania się. Jedynie wschodnia część przy sezonowej przystani aż do kładki dla pieszych jest zadrzewiona i zakrzewiona, co stwarza trudności w penetracji tego rejonu i obniża komfort poruszania się po tym fragmencie do poziomu dostatecznego.

Środkowa część obszaru III jest oddalona od najdalej położonych wejść (nr 1, 4, 5) o około 300 m.

Dostępność wewnętrzną obszaru III obrazuje rycina 22.

Ryc. 22. Wejścia na teren, dostępność wewnętrzna, zewnętrzna obszaru III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 22. Entries to the location, internal and external availability of Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Dostępność zewnętrzna terenu (komunikacyjna)

Obszar III jest dostępny wszystkimi rodzajami komunikacji łącznie z komunikacją wodną, ze zdecydowaną przewagą komunikacji pieszej i rowerowej. Jego kształt wskazuje na charakter pasmowy i przelotowy, stąd wejścia/wjazdy znajdują się tylko po obu końcach tego pasma. Boki jego natomiast uniemożliwiają swobodne wyjście lub wejście, jest on

bowiem otoczony z dwóch stron ciągłymi barierami przestrzennymi, jakimi są brzeg rzeki i jego strome skarpy od strony koryta Starej Odry oraz wysokie betonowe ogrodzenie zoo ciągnące się wzdłuż całego tego obszaru. Bariery te nadają więc całemu obszarowi III formę korytarza przestrzennego.

Wewnątrz tego obszaru nie ma istotnych barier dla ruchu pieszego i rowerowego.

Dostępność obszaru III, w zależności od środka komunikacji, można określić jako:

- ▶ pieszo: dobrą (4);
- ▶ rowerem: bardzo dobrą (5);
- ▶ samochodem: dobrą (4);
- ▶ komunikacją miejską: trudną (2);
- ▶ komunikacją rzeczną: bardzo dobrą (5).

Ogólnie zatem obszar III posiada dobrą dostępność zewnętrzną (4,0).

Komunikacja zbiorowa

Po stronie północnej, w odległości dojścia pieszego wynoszącej około 200 metrów od wejścia numer 1, znajduje się węzeł przystankowy przy skrzyżowaniu ul. Z. Wróblewskiego z ul. Wystawową. Znajdują się tam przystanki tramwajowe linii: 1, 2, 4, 10 i autobusowe linii: 145, 146. Za skrzyżowaniem ul. A. Mickiewicza i Z. Wróblewskiego w odległości około 100 metrów od wejścia nr 1 ma jeszcze przystanek autobus linii 115. Strefa dojścia pieszego prowadzi chodnikami położonymi po obu stronach bardzo ruchliwej, głośnej i zanieczyszczonej spalinami ul. Z. Wróblewskiego.

Na obszarze III znajdują się ponadto dwie przystanie Żeglugi Pasażerskiej: Przystań Zwierzyniecka i sezonowa (letnia) przystań koło kładki. Obszar III jest więc dostępny dla przyplływających statkami pasażerów do obu tych przystani.

A. Komunikacja indywidualna

- A1. Piesza – dojście piesze do obszaru III jest możliwe przez wejścia nr 1, 4, 5 oraz z obu przystani Żeglugi Pasażerskiej wejściami nr 2 i 3.
- A2. Rowerowa – wjazd rowerem na obszar III jest możliwy przez wejście/wjazd numer 1 oraz z kładki dla pieszych (wejście/wjazd nr 5); ciągiem dalszym trasy rowerowej na obszarze III jest obszar IV.
- A3. Samochodowa – łatwy dostęp ciągiem pieszo-jezdnym od ul. Z. Wróblewskiego, bardzo dobrze połączonej z siecią miejskich ulic Wrocławia. Na wysokości Przystani Zwierzynieckiej jest możliwość zaparkowania kilku samochodów. Dalej możliwy jest wjazd tylko dla pojazdów posiadających zezwolenie ciągiem pieszym wzdłuż muru zoo do jazu Szczytniki, a potem po koronie wału przeciwpowodziowego. W okolicy przyczółka kładki możliwy jest zjazd samochodem w głąb polderu oraz do sezonowej (letniej) przystani rzecznej.

C. Bariery dostępności

- C1. Wąskie wejście/wjazd nr 1 pomiędzy murem zoo a zadrzewioną skarpią nabrzeża. Panuje tam zawsze półmrok. Szczególnie po zmierzchu sprawia wrażenie niebezpiecznego.
- C2. Przejście piesze pod kładką z obszaru IV nad brzegiem polderu (wejście nr 4) jest szczególnie niebezpieczne po zmroku.
- C3. Wejście/wjazd nr 5 prowadzące przez wąską kładkę dla pieszych. Przebywanie na kładce wywołuje potencjalną obawę przed zachowaniami innych jej użytkowników zarówno w dzień, jak i szczególnie po zmroku.

Dostępność zewnętrzną obszaru III obrazuje rycina 22.

OBSZAR IV

Wejścia na teren

Obszar IV jest obszarem przelotowym. Jest to część wału i polderu nadrzecznego pomiędzy kładką dla pieszych a wschodnią granicą zoo. Obszar ten pod kładką styka się z obszarem III. Biegnie tamtędy ścieżka piesza wydeptana na polderze, tworząc słabo czytelne wejście (1) z obszaru III na obszar IV.

Bardzo dobrze czytelne wejście (2) natomiast tworzy przyczółek kładki dla pieszych, gdzie skupia się ruch pieszy i rowerowy.

Dobrze czytelne wejście (3) tworzy wlot ścieżki pieszej-rowerowej biegnącej wzdłuż wschodniej granicy zoo przez park Dąbski i dochodzącej do korony wału, przy południowo-wschodnim narożniku zoo. Ścieżka ta przecina drogę biegnącą wałem i podąża ukośnie po zboczu wału, a następnie polderem w kierunku brzegu rzeki. Kolejne średnio czytelne wejście (4) tworzy ścieżka (droga gruntowa) biegnąca środkiem polderu, prowadząca od wschodniej strony nabrzeża do obszaru III.

Wejścia na teren obszaru IV obrazuje rycina 23.

Dostępność wewnętrzna terenu

Obszar IV jest całkowicie dostępny wewnętrznie. Poza nielicznymi drzewami jest pozbawiony barier terenowych i w pełni dostępny z każdego wejścia na ten teren. Nie występują tam ograniczenia funkcjonalne komunikacji wewnętrznej i inne bariery utrudniające poruszanie się osobom niepełnosprawnym. Drogi wewnętrzne i liczne wydeptane ścieżki umożliwiają dotarcie do każdej jego części. Jedynie nieliczne zadrzewienia i zakrzewienia stwarzają trudności z dotarciem do samej linii brzegowej. Obszar IV zapewnia zatem bardzo dobry komfort poruszania się po swoim terenie i stwarza potencjalne poczucie bezpieczeństwa użytkownika.

Jedynym miejscem o trudniejszym dostępie i utrudnionym poruszaniu się ze względu na zadrzewienia przy linii brzegowej jest zachodnia partia przylegająca do kładki dla pieszych o dostatecznym komforcie poruszania się.

Centralna część obszaru IV jest oddalona o około 350 m od najdalej położonych wejść (nr 1, 2, 3, 4).

Dostępność wewnętrzną obszaru IV obrazuje rycina 23.

Dostępność zewnętrzna terenu (komunikacyjna)

Obszar IV jest dostępny w zdecydowanej przewadze komunikacją pieszą i rowerową. Od przystanków komunikacji zbiorowej oraz najbliższych ulic dzieli go dystans kilkuset metrów dojścia pieszego.

Obszar IV jest przedłużeniem obszaru III. Ma on charakter pasmowy i przelotowy, stąd wejścia/wjazdy znajdują się po obu końcach tego pasma. Jego dłuższe boki natomiast uniemożliwiają swobodne wyjście lub wejście, gdyż jest on otoczony z dwóch stron ciągłymi barierami przestrzennymi, jakimi są brzeg rzeki i ogrodzenie zoo, ciągnące się wzdłuż całego tego obszaru. Bariery te nadają więc całemu obszarowi IV, podobnie jak obszarowi III, formę korytarza przestrzennego.

Wewnątrz tego obszaru nie ma istotnych barier dla ruchu pieszego i rowerowego.

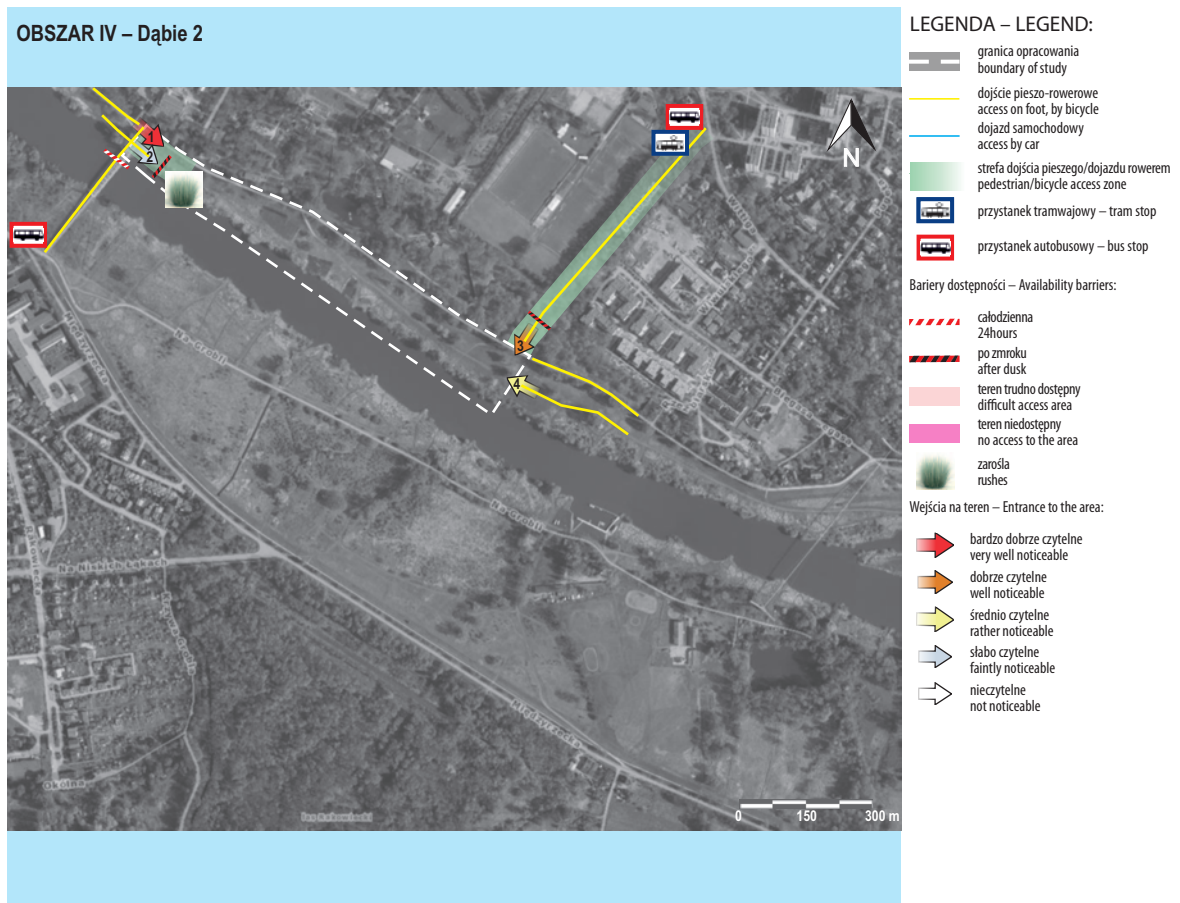
Dostępność obszaru IV, w zależności od środka komunikacji, można określić jako:

- ▶ pieszo: bardzo dobrą (5);
- ▶ rowerem: bardzo dobrą (5);
- ▶ samochodem: bardzo trudną (1);
- ▶ komunikacją miejską: bardzo trudną (1);

Ogólnie zatem obszar IV posiada średnią dostępność zewnętrzną (3,0).

A. Komunikacja zbiorowa

Po stronie północno-wschodniej, w odległości dojścia pieszego wynoszącej około 550 m od wejścia numer 3, znajduje się węzeł przystankowy przy skrzyżowaniu ul. Z. Wróblewskiego z ul. Tramwajową i ul. K. Olszewskiego. Swoje przystanki mają tam linie tramwajowe: 1, 2, 4, 10 i linie autobusowe: 145, 146. Strefa dojścia pieszego prowadzi wpieryw chodnikiem wzdłuż ul. E. Wittiga o bardzo małym natężeniu ruchu. Następnie wiedzie przez park Dąbski ścieżką pieszo-rowerową, biegnącą wzdłuż wschodniego ogrodzenia terenów sportowo-rekreacyjnych, które później przechodzi w ogrodzenie ogrodu zoologicznego. Na końcu tego ogrodzenia ścieżka ta dochodzi do wału przeciwpowodziowego, tworząc wejście nr 3 prowadzące na obszar IV.

Ryc. 23. Wejścia na teren, dostępność wewnętrzna, zewnętrzna obszaru IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 23. Entries to the location, internal and external availability of Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

B. Komunikacja indywidualna

- B1. Piesza – obszar IV jest wydzieloną na potrzeby badań częścią polderu i wału, stąd wejście na jego teren następuje samorzutnie z obszaru III (wejście nr 1) oraz po przeciwnej stronie z dalszej części wału i polderu (wejście nr 4). Dojście na ten teren następuje ponadto z kładki dla pieszych (wejście nr 2) oraz ścieżką prowadzącą od przystanków komunikacji zbiorowej (wejście nr 3).
- B2. Rowerowa – wjazd rowerem na obszar IV jest możliwy w ten sam sposób, co dojście piesze i prowadzi tymi samymi wejściami.

- B3. Samochodowa – nie można wjechać samochodem na obszar IV. Jest możliwe poruszanie się po koronie wału przeciwpowodziowego tylko pojazdów uprzywilejowanych oraz posiadających odpowiednie zezwolenie. W połowie długości obszaru IV możliwy jest zjazd samochodem z wału w głąb polderu i jazda jego środkiem po nieformalnej drodze.

C. Bariery dostępności

- C1. Wejście/wjazd nr 3 prowadzące z parku Dąbskiego staje się niebezpieczne po zapadnięciu zmroku. Również w ciągu dnia panuje tam zawsze półmrok;
- C2. Przejście piesze pod kładką z obszaru III nad brzegiem polderu (wejście nr 1) jest szczególnie niebezpieczne po zmroku;
- C3. Wejście/wjazd nr 2 prowadzące przez wąską kładkę dla pieszych. Przebywanie na kładce wywołuje potencjalną obawę przed zachowaniami innych jej użytkowników zarówno w dzień, jak i przede wszystkim po zmroku.

Dostępność zewnętrzną obszaru IV obrazuje rycina 23.

OBSZAR V

Wejścia na teren

Głównym wejściem a zarazem wjazdem dla samochodów i rowerów w głąb obszaru V jest rejon skrzyżowania ul. Na Grobli i ul. Międzyrzeckiej. Jest to wejście rozległe i bardzo dobrze czytelne. Jest nim schodząca w dół po wale ul. Na Grobli, będąca drogą pieszo-jezdną wyłożoną płytami betonowymi (1). Prowadzi ona przez środek polderu zalewowego, aż do stacji wodnej Rancho. Od niej odbiegają liczne przedepoty w kierunku brzegu Odry. W tym rejonie znajduje się też południowy przyczółek kładki dla pieszych. Jest to bardzo dobrze czytelne wejście, skupiające ruch pieszy i rowerowy (2).

Kolejne wejścia na obszar V prowadzą od ul. Międzyrzeckiej, biegnącej u podnóża korony wału, stanowiącej południową granicę obszaru V. Są to wejścia o lokalnym charakterze. Pierwsze z nich to dojście ze schodami terenowymi wiodącymi po wale na wprost od wylotu ciągu pieszo-jezdnego prowadzącego z osiedla szeregowych domów jednorodzinnych. Jest ono średnio czytelne z uwagi na jego niewielką wielkość i lokalny charakter (3).

Następne wejścia znajdują się na wprost wlotu ul. Na Niskich Łąkach do ul. Międzyrzeckiej – jedna z lewej a druga z prawej strony tego wlotu. Są to dwie wydeptane ścieżki prowadzące ukośnie na wał i dalej schodzące po nim dół i prowadzące w głąb polderu zalewowego. Ze względu na lokalny charakter są średnio czytelne w przestrzeni i wyraźnie widoczne dopiero z bezpośredniej ich bliskości (4, 5).

Obok po prawej stronie od prawej ścieżki znajdują się murowane schody. Jednak nie prowadzi do nich ani od nich żadna, nawet najwęższa ścieżka. Jest to wejście nieużywane, a przez to i nieczytelne (6).

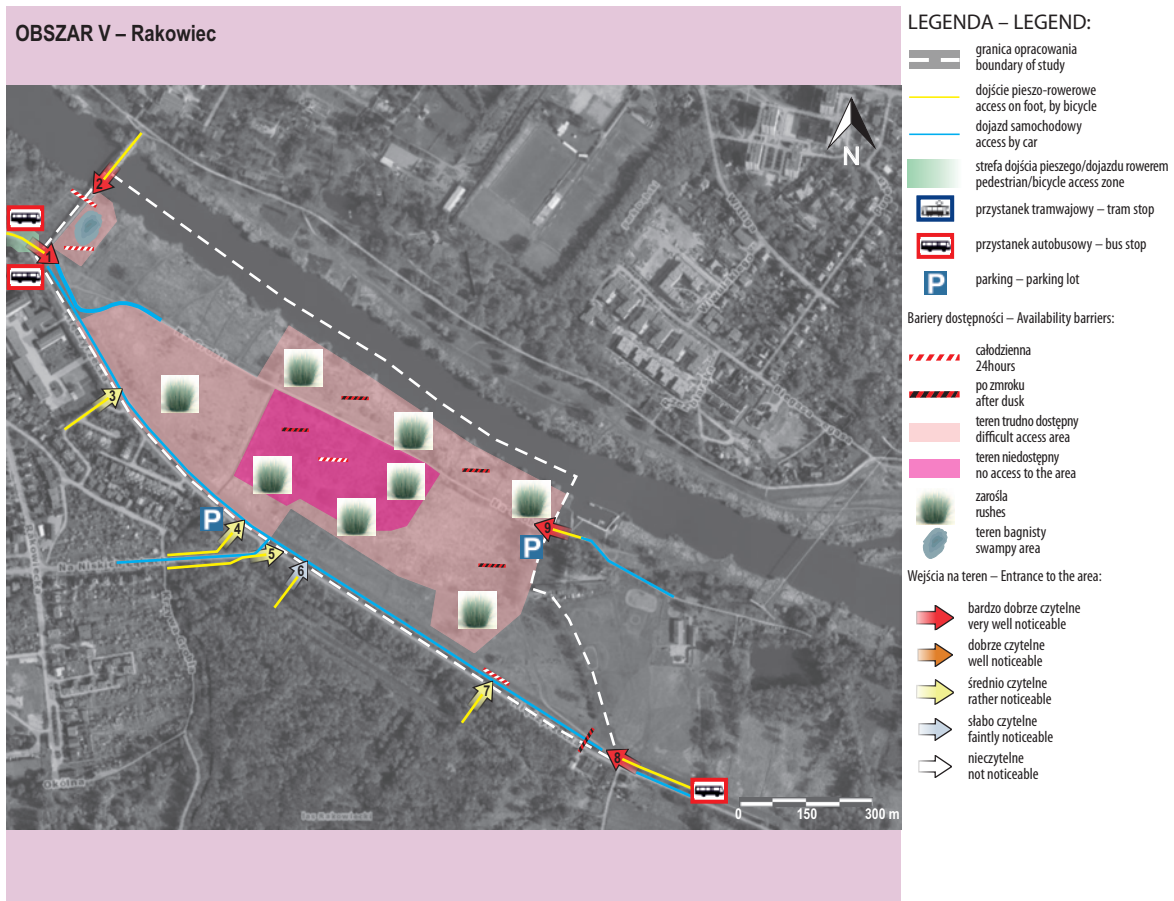
Kolejnymi wejściami na obszar V są wyloty leśnych tras spacerowych przebiegających przez las Rakowiecki. Naprzeciwko jednego z nich znajdują się schody terenowe, a za nimi prowadzi w głąb terenu wydeptana ścieżka. Jest to wejście średnio czytelne o lokalnym charakterze (7).

Na końcu zachodnim obszaru V naprzeciwko wlotu do ul. Międzyrzeckiej drogi od pałacyku prowadzi ukośnie przez wał gruntowa droga jezdna. Jest to wjazd i wejście bardzo dobrze czytelne, bo znajdujące się w otwartej przestrzeni pozbawione barier (8).

Oprócz tych widocznych wejść właściwie cały teren przylegający do ul. Międzyrzeckiej jest dostępny z tej ulicy, ponieważ nie istnieją żadne fizyczne bariery odgradzające go od pasa ulicznego.

Od zachodniej strony nad brzegiem rzeki ul. Na Grobli dochodzi do Harcerskiej Stacji Wodnej Rancho i dalej do Ośrodka Jeździeckiego Rancho. Dla użytkowników obszaru V ulica ta jest strefą wejściową na ten teren. Stanowi jedyny szlak pieszo-jezdny w tym rejonie i jest jako strefa wejściowa bardzo dobrze czytelna (9).

Wejścia na teren obszaru V obrazuje rycina 24.

Ryc. 24. Wejścia na teren, dostępność wewnętrzną, zewnętrzną obszaru V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 24. Entries to the location, internal and external availability of Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Dostępność wewnętrzna terenu

Rozpatrując dostępność wewnętrzną obszaru V, należałoby, ze względu na dużą powierzchnię i różnorodność form przyrodniczych, podzielić go na dwie części:

Część A leżącą po północnej stronie ul. Na Grobli aż do linii brzegowej terenu i część B leżącą w rozwidleniu ulic Na Grobli i Międzyrzeckiej.

Część A jest dobrze dostępna dla użytkowników, posiadając bardzo dobry komfort poruszania się, z wyjątkiem trzech stref. Pierwszą z nich jest obszar podmokłych terenów leżących w pasie nabrzeżnym. Jest to teren zadrzewiony i zakrzewiony leżący pomiędzy kanałem a przystanią Stacji Wodnej. Są to rejon trudno dostępne spełniające rolę azylu dla wędrujących. Drugą strefą będącą barierą terenową jest kanał wodny wraz z jego najbliż-

szym otoczeniem. Jest to obszar biegnący w poprzek części A, gęsto zadrzewiony i zakrzewiony, co jeszcze bardziej utrudnia jego dostępność. Trzecią barierą terenową jest niecka terenowa znajdująca się w pobliżu kładki dla pieszych i wypełniona wodą o zmiennym poziomie jej lustra. Komfort poruszania się w tych trzech strefach należałoby określić jako najwyżej dostateczny, wyłączwszy z tego samą nieckę jako niedostępną barierę.

Część B, począwszy od rozwidlenia ulic aż do linii kanału wodnego, jest ogólnie dostępna. Jedynymi barierami ograniczającymi korzystanie z tego terenu są nieliczne grupy samosiewów i wysoki stan niekoszonych traw łąkowych. Stąd komfort poruszania się po tej części można określić jako dobry, a w miejscach wysokich traw jako dostateczny. Wyraźną przeszkodą terenową jest kanał wodny biegnący prostopadle od ul. Międzyrzeckiej pod ul. Na Grobli i dalej do Odry. Dalsza część terenu B jest bardzo trudno dostępna, szczególnie od ul. Na Grobli. Dostęp utrudniają występujące tam gęste grupy samosiewów oraz starodrzew, jak również gęste zarośla krzewiaste i wysokie trawy łąkowe. Komfort poruszania się w tej części jest zdecydowanie niedostateczny. Łatwiejszy nieco natomiast dostęp do tych partii obszaru V istnieje od ul. Międzyrzeckiej.

Centralna część obszaru V jest oddalona o około 400–500 metrów od najdalej położonych wejść (nr 1, 2, 8, 9).

Dostępność wewnętrzną obszaru V obrazuje rycina 24.

Dostępność zewnętrzna terenu (komunikacyjna)

Obszar V jest bardzo dobrze dostępny dla komunikacji pieszej i rowerowej, a zwłaszcza samochodowej. Słabo dostępny jest za to ze środków komunikacji zbiorowej. Wzdłuż południowo-wschodniej granicy terenu przebiega tylko jedna linia autobusowa nr 120.

Obszar V jest położony naprzeciwko obszaru IV, po drugiej stronie koryta rzeki i, w odróżnieniu od niego, ma inny charakter. Jest celem, czyli miejscem końcowym dla użytkowników przybywających różnymi środkami lokomocji i pozostawiających je tam. Jedynie ścieżka na wale przeciwpowodziowym wzdłuż jego południowo-wschodniej granicy służy pieszym i rowerowym ruchom tranzytowym.

O ile wewnątrz tego obszaru istnieją istotne bariery dla ruchu pieszego i rowerowego, to zewnętrzną dostępność dla użytkowników przybywających pieszo i rowerami posiada on bardzo dobrą.

Dostępność obszaru V, w zależności od środka komunikacji, można określić jako:

- ▶ pieszo: bardzo dobrą (5);
- ▶ rowerem: bardzo dobrą (5);
- ▶ samochodem: bardzo dobrą (5);
- ▶ komunikacją miejską: trudną (2);

Ogólnie zatem obszar V posiada dobrą dostępność zewnętrzną (4,25).

A. Komunikacja zbiorowa

Po południowej granicy obszaru V ul. Międzyrzecką przebiega linia autobusowa nr 120. Obszar V rozciąga się pomiędzy dwoma kolejnymi przystankami tej linii. Pierwszy z nich położony przy zachodniej granicy terenu znajduje się przy skrzyżowaniu ul. Okólnej z ul. Na Grobli, a drugi, odległy o około 1250 m, położony jest na samym południowo-wschodnim skraju terenu, przy ul. Międzyrzeckiej.

Strefa dojścia pieszego od pierwszego przystanku, wynosząca około 150 metrów prowadzi ul. Okólną, a później krótkim odcinkiem ul. Na Grobli do jej połączenia z ul. Międzyrzecką, gdzie znajduje się wejście nr 1. Natomiast drugi przystanek położony jest tuż obok po prawej stronie od wejścia/wjazdu nr 8.

B. Komunikacja indywidualna

- B1. Piesza – obszar V jest bardzo dobrze dostępny pieszo ze wszystkich jego trzech stron. Oprócz funkcjonujących wydeptanych wejść (wejście nr 1–8) jest możliwe wejście na jego teren praktycznie w każdym miejscu poprzez zejście w dół z wału począwszy od kładki aż do granicy południowo-wschodniej.
- B2. Rowerowa – wjazd rowerem na obszar V nie jest niczym utrudniony i prowadzi tymi samymi wejściami co dojścia piesze. Najczęściej obszar ten służy jako teren przelotowy dla ruchu rowerowego odbywającego się po wale wzdłuż ul. Międzyrzeckiej (wejście/wjazd 1 i 8); oraz dla przejeżdżających rowerami środkiem terenu ul. Na Grobli (wejście/wjazd 1 i 9).
- B3. Samochodowa – wjazd i przejazd samochodem przez cały obszar V jest możliwy dzięki temu, że środkiem tego terenu przebiega ul. Na Grobli. Wzdłuż tej ulicy użytkownicy pozostawiają swoje pojazdy. Mogą skorzystać z dużego utwardzonego parkingu przy stacji wodnej Rancho, w pobliżu wejścia/wjazdu nr 9, jak również z małego nieformalnego i nieutwardzonego parkingu przy ul. Międzyrzeckiej w pobliżu wejścia nr 4.

C. Bariery dostępności

- C1. Wejście/wjazd nr 1 prowadzące przez wąską kładkę dla pieszych. Przebywanie na kładce wywołuje potencjalną obawę przed zachowaniami innych jej użytkowników zarówno w dzień, jak i szczególnie po zmroku.
- C2. Wejście/wjazd nr 7 prowadzące z lasu Rakowieckiego. Przejście przez las Rakowiecki obarczone jest poczuciem zagrożenia bezpieczeństwa praktycznie przez cały dzień. Las jest gęsty i panuje tam półmrok, a po zmroku całkowite ciemności.
- C3. Wejście/wjazd nr 8 tuż obok przystanku autobusowego. Jest ono bezpieczne za dnia, lecz staje się niebezpieczne po zapadnięciu zmroku, ponieważ wejście to prowadzi w otwartą przestrzeń obszaru VI, na której nawet za dnia rzadko pojawiają się użytkownicy, w dodatku znajduje się ona z dala od jakiegokolwiek zabudowy.

Dostępność zewnętrzną obszaru V obrazuje rycina 24.

4.3.3.

Podsumowanie

- 1. Analizowane obszary mają bardzo zróżnicowaną liczbę wejść/wjazdów – od 4 w obszarze IV do 15 w obszarze I.
- 2. Analizowane wejścia zostały przypisane do wszystkich pięciu skal czytelności, wykazując przewagę bardzo dobrze, dobrze i średnio czytelnych.
- 3. Obszary I–IV charakteryzują się na ogół bardzo dobrą lub dobrą dostępnością wewnętrzną. Komfort poruszania się wewnątrz nich zaliczono do bardzo dobrego z wyjątkiem terenów leżących na skrajnych ich partiach o utrudnionej dostępności.
- 4. Obszar V w przeważającej części charakteryzuje się utrudnioną dostępnością wewnętrzną o dostatecznym, a w środkowej partii – nawet niedostatecznym komforcie poruszania się.
- 5. Wszystkie analizowane obszary wykazują się ogólnie bardzo dobrą dostępnością dla użytkowników przybywających pieszo i rowerami. Natomiast użytkownicy przybywający komunikacją miejską mają utrudniony dostęp do obszarów IV i V, a zmotoryzowani do obszarów III i IV.

6. Na drodze dojść i wejść do analizowanych obszarów, prowadzących szczególnie przez tereny gęsto zadrzewione (obszar I, III, V) lub po kładce (obszar III, IV) czy pod mostami (obszar I i II), występują bariery związane z obawą przed zachowaniami innych użytkowników i to zarówno w dzień, jak i szczególnie po zmroku.

4.4.

Analiza dostępności widokowej terenu

4.4.1.

Cel i metody

Analiza dostępności widokowej terenu obejmuje:

- ▶ identyfikację elementów mających wpływ na zewnętrzną dostępność widokową terenu (osie i otwarcia widokowe na teren, bariery wizualne z miejsc wyznaczających obecne lub potencjalne kierunki napływu użytkowników) oraz jego dostępność wewnętrzną (struktura wewnętrznych powiązań i barier widokowych o różnej formie i znaczeniu);
- ▶ wynikową ewaluację strefową dostępności funkcjonalnej badanych terenów.

Celem analizy dostępności widokowej badanych terenów jest rozpoznanie stopnia otwartości przestrzennej badanych obszarów, jak również identyfikacja wewnętrznych barier wizualnych. Pozwala to określić rodzaj tych barier i ich rangę, a co za tym idzie, ich wpływ na ograniczenia wewnętrznych osi widokowych. Pozwala także zidentyfikować i sklasyfikować otwarcia widokowe według ich wyrazistości w przestrzeni, z miejsc wyznaczających obecne lub potencjalne kierunki napływu użytkowników.

Wyniki tej analizy umożliwią wyodrębnienie całych obszarów lub ich poszczególnych stref o lepszym lub gorszym dostępie wizualnym, który to dostęp rzutować będzie na przyszłą aktywizację tych przestrzeni.

Zasadniczym celem analizy dostępności widokowej jest opracowanie map badanych terenów z zaznaczeniem ich otwartości wizualnej oraz elementów mających wpływ na utrudnienie do nich dostępu widokowego, jak również elementów utrudniających wewnętrzną penetrację wzrokową tych obszarów lub ich poszczególnych stref.

Metoda badania dostępności widokowej polega na rozpoznaniu, opisanie i sklasyfikowaniu pod względem wyrazistości przestrzennej najważniejszych otwarć widokowych z wejść na badane obszary, opisanych w poprzedniej analizie. Każdemu otwarciu widokowemu towarzyszą osie widokowe, których zasięg i zakończenie opisano dla każdego z tych otwarć.

Wyrazistość otwarć i osi widokowych dających się wyodrębnić na terenie badanych obszarów sklasyfikowano również według skali 5-stopniowej i opisano jako otwarcia:

- ▶ bardzo wyraźne;
- ▶ wyraźne;
- ▶ średnio wyraźne;
- ▶ mało wyraźne;
- ▶ ledwie zauważalne.

Następnym badanym elementem są bariery widokowe mające istotny wpływ na wewnętrzną dostępność widokową analizowanych obszarów.

Metoda badawcza polega na zlokalizowaniu, opisanie i sklasyfikowaniu tych barier według ich stopnia ograniczania widoczności. Stopnie te dla barier widokowych znajdu-

jących się wewnątrz każdego z badanych obszarów sklasyfikowano według skali 5-stopniowej i opisano jako bariery:

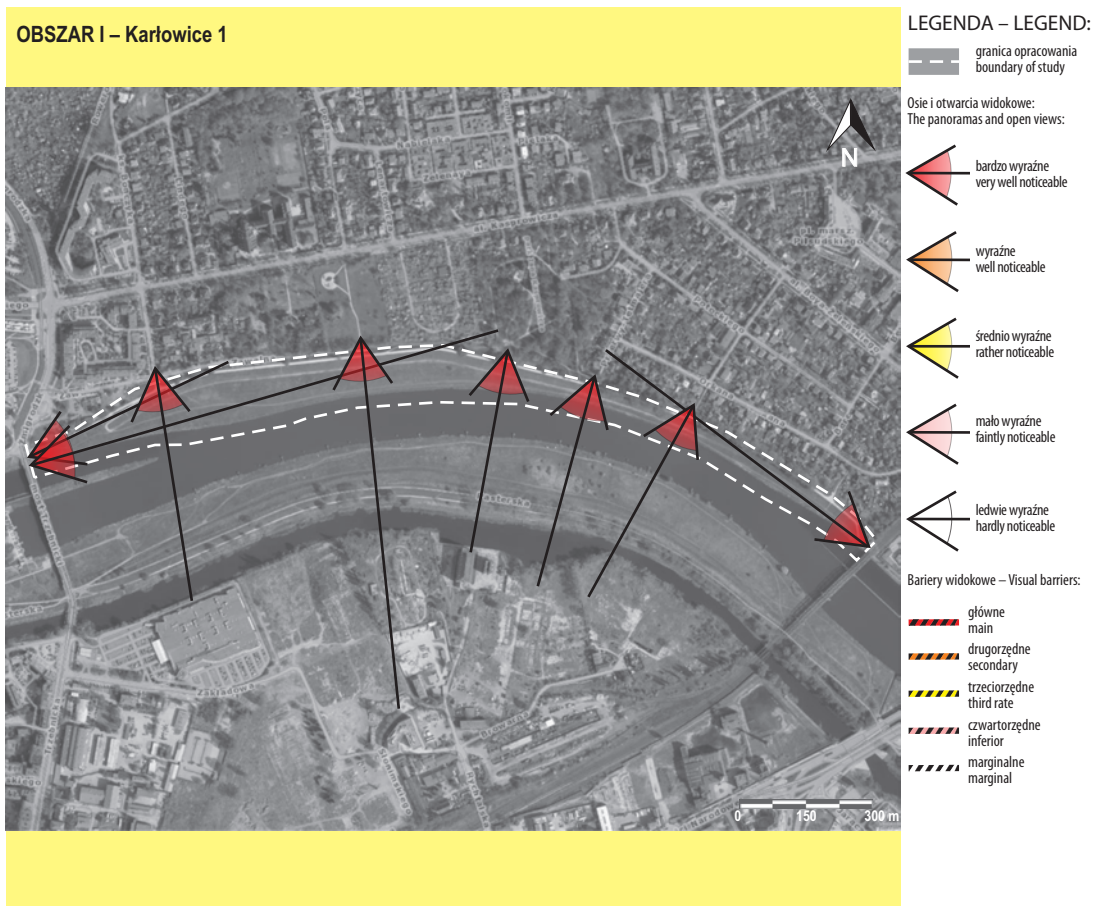
- › główne;
- › drugorzędne;
- › trzeciorzędne;
- › czwartorzędne;
- › marginalne.

4.4.2. Wyniki analizy

OBSZAR I

Dostępność widokowa

Brak jakichkolwiek form przestrzennych na całości obszaru I umożliwia jego swobodną penetrację wzrokową. Nie ma on osłon ani elementów kamuflujących jego fragmenty. Stanowi jednoprzestrzenne wnętrze o pełnej dostępności widokowej. Wpływa to na pełną czytelność powiązań widokowych. Taki stan zapewnia poczucie bezpieczeństwa użytkownika tej przestrzeni.

Ryc. 25. Dostępność widokowa obszaru I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 25. The availability of scenic features of Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Najważniejsze osie i otwarcia widokowe

Prowadzą one z pięciu najważniejszych wejść na teren I (1, 6, 7, 8, 14). Widoki z nich pozbawione są jakichkolwiek barier, wobec czego osie i otwarcia widokowe z tych miejsc są bardzo wyraźne:

- ▶ Wejście 1 (rejon mostu Trzebnickiego): oś widokowa skierowana na budynki w końcowej części ul. Zawalnej na tle zwartej zieleni wysokiej.
- ▶ Wejście 2 (polder po mostem Trzebnickim): oś widokowa skierowana na południowo-zachodni narożnik parku Jana Kasprowicza.
- ▶ Wejście 6 (wylot ul. ks. Bończyka): oś widokowa skierowana na przeciwległy brzeg Odry. W tle obiekt supermarketu E. Leclerc.
- ▶ Wejście 7 (wejście z terenu placu zabaw): oś widokowa skierowana na przeciwległy brzeg Odry. W tle wznoszone budynki przy ul. Rychtańskiej/Browarnej.
- ▶ Wejście 8 (wejście z parku Jana Kasprowicza): oś widokowa skierowana na przeciwległy brzeg Odry. W tle spichlerz zbożowy przy ul. Rychtańskiej.
- ▶ Wejście 11 (wejście od ul. K. Przerwy-Tetmajera): oś widokowa skierowana na przeciwległy brzeg Odry. W tle teren dawnego Browaru Piastowskiego.
- ▶ Wejście 12 (wejście z ul. Adolfa Dygasińskiego): oś widokowa skierowana na przeciwległy brzeg Odry. W tle teren dawnego Browaru Piastowskiego.
- ▶ Wejście 14 (rejon wiaduktu kolejowego): oś widokowa skierowana na grupę wysokich drzew rosnących po prawej stronie wału. W tle widoczna zwarta grupa zieleni w parku Jana Kasprowicza i wieża kościoła św. Antoniego.

Bariery widokowe

Nie zaobserwowano.

Dostępność widokową obszaru I obrazuje rycina 25.

OBSZAR II

Dostępność widokowa

Obszar II w znaczącej większości nie ma form przestrzennych ograniczających dostępność widokową ani innych elementów kamuflujących jego fragmenty. Jedynymi barierami widokowymi są sporadycznie występujące drzewa i krzewy na samej linii brzegowej oraz zadrzewiona strefa od strony wschodniej granicy. Poza tym stanowi on jednoprzestrzenne wnętrza o pełnej dostępności widokowej. Wpływa to na pełną czytelność powiązań widokowych. Taki stan zapewnia poczucie bezpieczeństwa użytkownika tej przestrzeni.

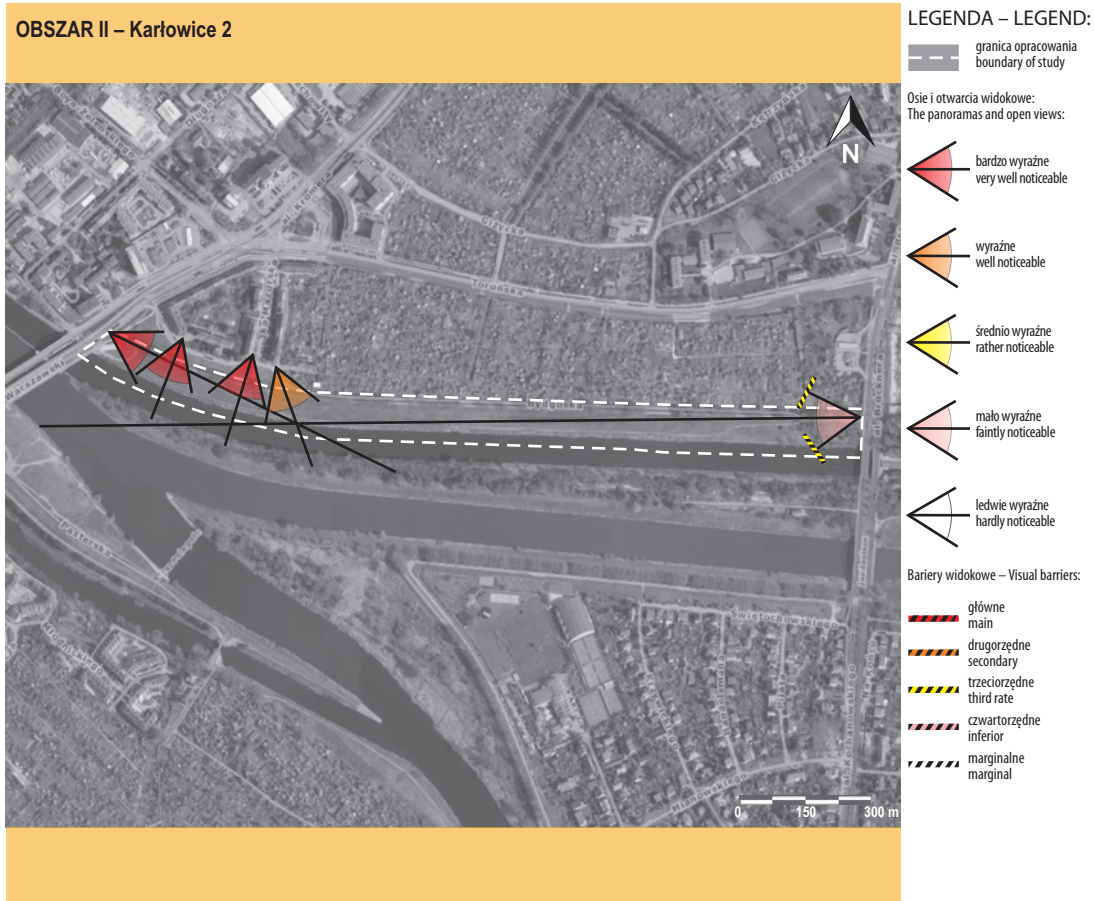
Najważniejsze osie i otwarcia widokowe

- ▶ Wejścia 1 i 2 (rejon mostów Warszawskich – góra i dół): otwarcia pełne na całość polderu zalewowego i na linię brzegową terenu III. W tle gęste zadrzewienia przeciwległego brzegu kanału żeglugowego. Otwarcia są bardzo wyraźne.
- ▶ Wejścia 3, 4 (od strony ul. Bydgoskiej i ul. Łąka Mazurska): otwarcia pełne na polder zalewowy i na linię brzegową. W tle przeciwległy brzeg kanału żeglugowego i gęste zadrzewienia. Otwarcia są bardzo wyraźne.
- ▶ Wejście 5 (prowadzące przy garażach od ul. Bydgoskiej): otwarcie widokowe jest wyraźne.
- ▶ Wejście 7 (przy al. A. Brücknera): otwarcie na polder zalewowy i na linię brzegową ograniczone gęstymi wewnętrznymi zadrzewieniami. W tle na zakończeniu osi widać mosty Warszawskie. Otwarcie jest mało wyraźne.

Bariery widokowe

Od strony wschodniej terenu gęste zadrzewienia po obu stronach alei ograniczające otwarcie widokowe – bariera trzeciorzędna.

Dostępność widokową obszaru II obrazuje rycina 26.

Ryc. 26. Dostępność widokowa obszaru II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 26. The availability of scenic features of Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR III

Dostępność widokowa

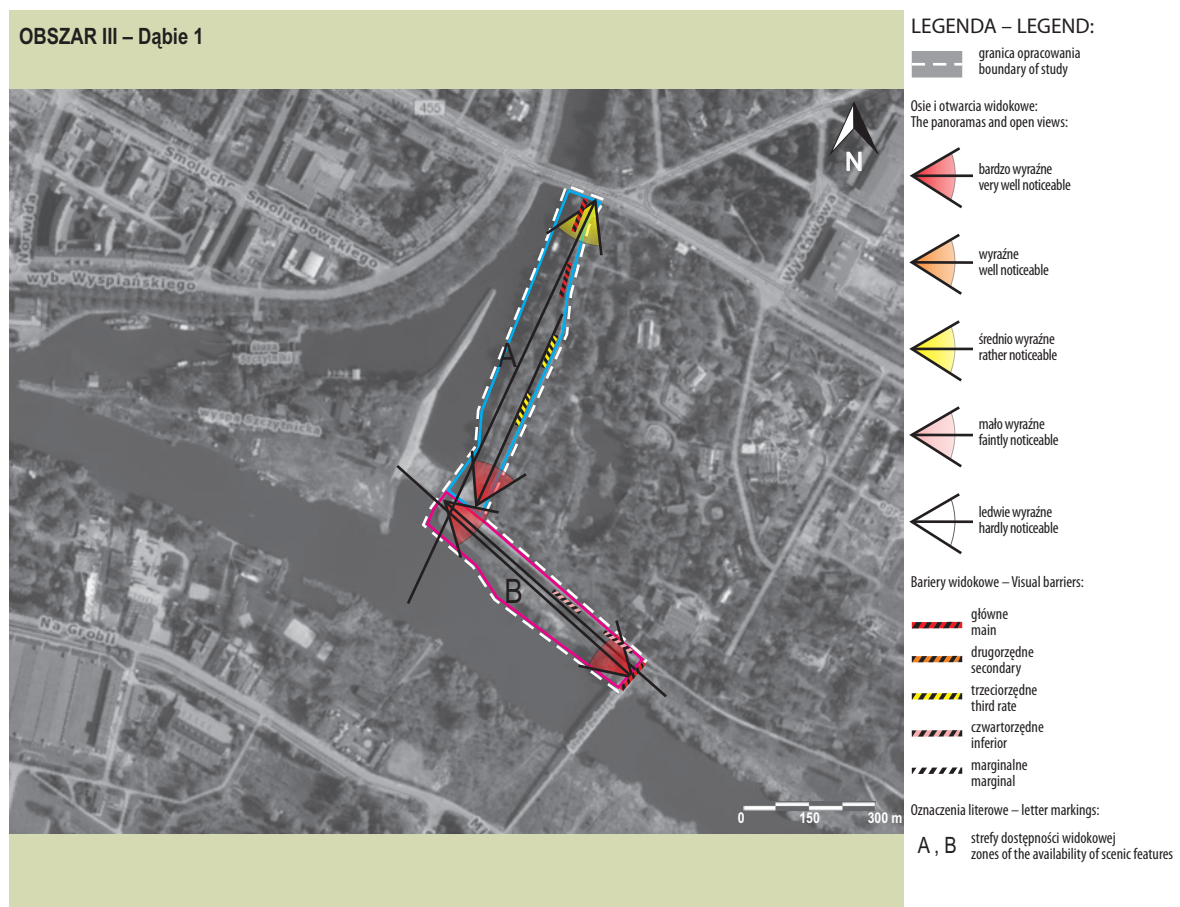
Obszar III, ze względu na jego specyficzny kształt litery L, trzeba by podzielić na dwie niezależne strefy widokowe A i B.

Pierwsza strefa, A, pomiędzy mostem Zwierzynieckim a Jazem Szczytniki, jest od strony Odry gęsto zadrzewiona oraz ma skarpę schodzącą stromo w kierunku lustra wody. Są to czynniki ograniczające znacznie penetrację wzrokową części tego pasma obszarowego położonego pomiędzy ścieżką pieszo-rowerową a brzegiem rzeki. Kolejnymi obiektami ograniczającymi widoczność w tym rejonie są zabudowania Przystani Zwierzynieckiej.

Druga strefa, B, położona pomiędzy Jazem Szczytniki a kładką, ma nieliczne grupy zakrzewień i zadrzewień usytuowane na samej linii brzegowej. Największa ich grupa znajduje się w rejonie przyczółka kładki dla pieszych. Poza tym reszta obu stref obszaru IV jest w pełni dostępna wizualnie.

Najważniejsze osie i otwarcia widokowe

- ▶ W strefie A wejście 1 (od ul. Z. Wróblewskiego): początek osi widokowej w kierunku Jazu Szczytniki i dalszej kolejności oparcie jej zakończenia na grupie zadrzewień po przeciwnym brzegu Odry. Otwarcie widokowe o bardzo wąskim kącie jest średnio wyraźne. W przeciwną stronę od jazu w kierunku ul. Z. Wróblewskiego oś widokowa nie jest już tak wyraźna, za to otwarcie widokowe jest szersze i bardzo wyraźne.
- ▶ W strefie A wejścia 2 i 5 (od strony Przystani Zwierzynieckiej i od kładki) to wejścia bezpośrednio na ciąg pieszo-jezdny przylegający do ogrodzenia zoo, dlatego trudno zakwalifikować je jako otwarcia widokowe, podobnie jak wejście 3 na polder z przystani w rejonie kładki dla pieszych działającej tylko w okresie wiosenno-letnim.
- ▶ W strefie B od strony kładki dla pieszych (wejścia 4 i 5) w kierunku Jazu Szczytniki pojawia się szerokie otwarcie widokowe na polder i rzekę ograniczone z jednej strony murem zoo. Oś widokowa, biegnąca środkiem tej strefy obszaru III trafia w budowle techniczne jazu Szczytniki znajdujące się na wyspie Szczytnickiej. Takie samo otwarcie istnieje w przeciwną stronę, tj. od Jazu Szczytniki z osią widokową skierowaną w stronę kładki. Oba otwarcia są bardzo wyraźne.

Ryc. 27. Dostępność widokowa obszaru III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 27. The availability of scenic features of Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Bariery widokowe

- ▶ W strefie A: stroma skarpa terenowa od strony rzeki przy moście Zwierzynickim – bariera główna.
- ▶ W strefie A: zabudowania Przystani Zwierzynieckiej – bariera główna.
- ▶ W strefie A: zadrzewienia pomiędzy ścieżką pieszo-rowerową a brzegiem rzeki – bariery trzeciorzędne.
- ▶ W strefie B: zadrzewienia i zakrzewienia wzdłuż linii brzegowej i przy kładce – bariery czwartorzędne.
- ▶ W strefie B: północny przyczółek kładki zamykający perspektywę osi widokowej w kierunku obszaru IV. Uniemożliwia on swobodną penetrację wzrokową obszaru IV z całości obszaru III – bariera główna.

Dostępność widokową obszaru III obrazuje rycina 27.

OBSZAR IV

Dostępność widokowa

Obszar IV jest terenem o zasadniczo dobrej dostępności wzrokowej. Jedynymi barierami wizualnymi są na nim drzewa rosnące pojedynczo wzdłuż wału oraz pojedynczo lub w małych grupach na polderze. Kolejną barierą są zadrzewienia i zakrzewienia wzdłuż linii brzegowej, a szczególnie przy kładce. Jest to pas zadrzewień i zakrzewień złożony z roślin rosnących pojedynczo lub w małych grupach przy samej linii brzegowej polderu.

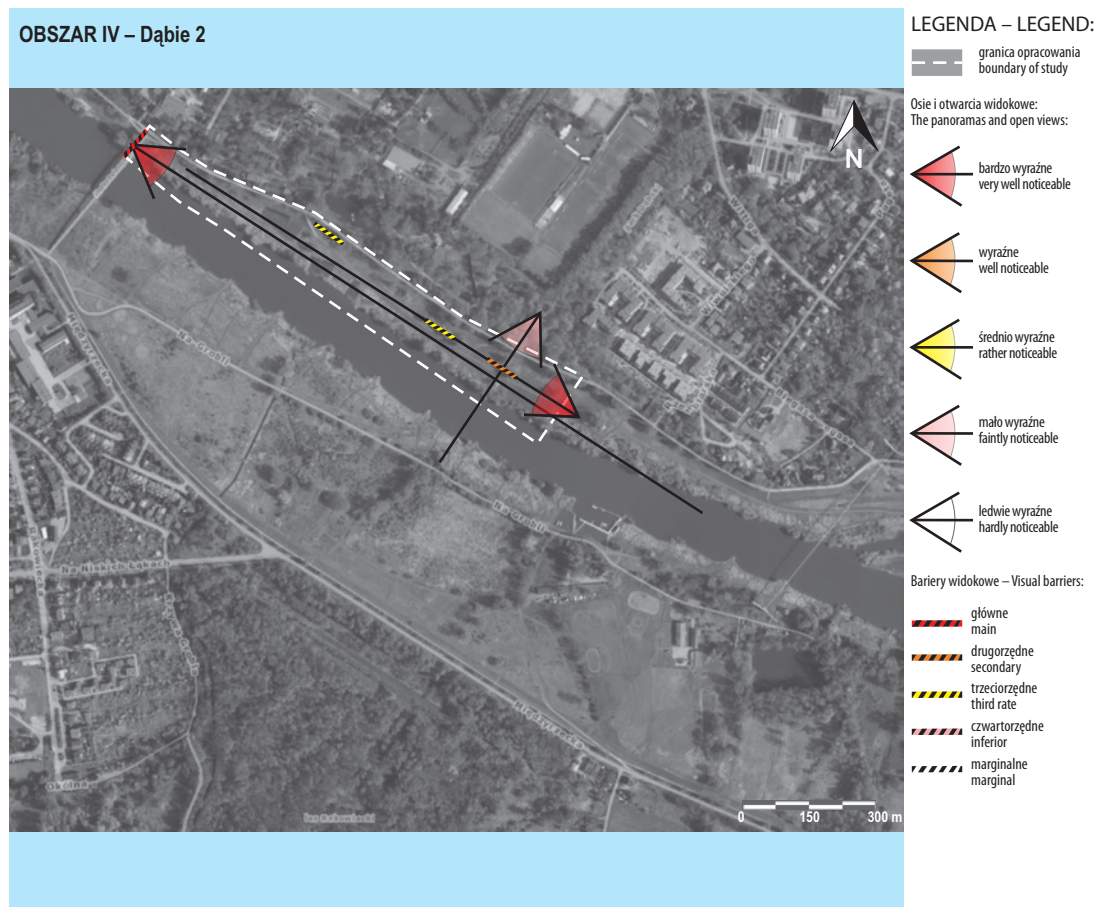
Najważniejsze osie i otwarcia widokowe

- ▶ Wejście 1 i 2 (od strony kładki dla pieszych): początek osi i otwarcia widokowego w kierunku na cały obszar IV i na dalszą część nabrzeża nieobjętą analizami. Otwarcie to jest szerokie i bardzo wyraźne. Osie widokowe z obu tych wejść sięgają kęp nadbrzeżnych drzew znajdujących się w zakolu Odry na wysokości ul. Rzeźbiarskiej oddalonych o około 1000 metrów.
- ▶ Wejście 3 (od strony parku Dąbskiego): to otwarcie widokowe na polder przesłonięte kępą drzew i krótka oś widokowa w kierunku wysokich zadrzewień na przeciwległym brzegu Odry. Poprzez zasłonę z drzew otwarcie to staje się mało wyraźne.
- ▶ Wejście 4: otwarcie widokowe w kierunku obszaru III. Jest ono szerokie i bardzo wyraźne. Osie widokowe od wejść 3 i 4 sięgają kępy drzew przy północnym przyczółku kładki dla pieszych.

Bariery widokowe

- ▶ Sporadycznymi barierami widokowymi są drzewa rosnące pojedynczo wzdłuż wału oraz pojedynczo lub w małych grupach na polderze, a zwłaszcza wzdłuż linii brzegowej – bariera trzeciorzędna.
- ▶ Bariere widokową stanowi też północny przyczółek kładki zamykający perspektywę osi widokowej w kierunku obszaru III. Uniemożliwia on penetrację wzrokową obszaru III z całości obszaru IV – bariera główna.
- ▶ Istotną barierą są dwa drzewa przesłaniające oś widokową z wejścia 3 – bariera drugorzędna.

Dostępność widokową obszaru IV obrazuje rycina 28.

Ryc. 28. Dostępność widokowa obszaru IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 28. The availability of scenic features of Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR V

Dostępność widokowa

Obszar V charakteryzuje się bardzo zróżnicowanym stopniem dostępności widokowej, od zasadniczo dobrej, aż do bardzo utrudnionej lub wręcz niemożliwej, zwłaszcza w partii centralnej. Ze względu na dużą powierzchnię i bardzo duże zróżnicowanie wewnętrznej przestrzeni należałoby go podzielić na strefy dostępności widokowej. Proponowany podział na strefy: A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K przedstawiony jest na mapce nr 6.

Najważniejsze osie i otwarcia widokowe

- ▶ Wejście 1 i 2 (od strony kładki dla pieszych i ul. Na Grobli): początek osi i bardzo wyraźnego otwarcia widokowego w kierunku na cały obszar V. Oś widokowa długości prawie 1000 m prowadzi wzdłuż prostego odcinka ul. Na Grobli biegnącego po polderze. Na jej zakończeniu znajduje się wjazd do Harcerskiego Ośrodka Wodnego Rancho.
- ▶ Od wjazdu do ośrodka (wejście 9) wzdłuż ul. Na Grobli biegnie z kolei taka sama oś, lecz skierowana w przeciwną stronę, a jej zakończeniem jest południowy przyczółek kładki dla pieszych stykający się tam z wałem przebiegającym wzdłuż ul. Międzyrzeckiej. Otwarcie to z uwagi na gęstą ścianę drzew rosnących w strefach D i E przed tym wejściem jest jedynie ledwo zauważalne.

- ▶ Wejście 3 to wylot uliczki z osiedla mieszkaniowego w zabudowie szeregowej, który wraz z dwoma sąsiednimi wylotami tworzy grupę trzech otwarc widokowych. Ich osie dochodzą do drzew i zabudowań wrocławskiego zoo na przeciwnym brzegu rzeki. Są to otwarcie wyraźne (wejście 3) i średnio wyraźne.
- ▶ Kolejne otwarcie tworzy szeroki wlot ul. Na Niskich Łąkach do ul. Międzyrzeckiej (wejście 5). Jest to otwarcie bardzo wyraźne, którego krótka oś kończy się na grupie wysokiej zieleni rosnącej w strefie F na środku obszaru V.
- ▶ Następne otwarcie tworzy wejście 7 prowadzące z lasu Rakowieckiego. Jest ono mało wyraźne, gdyż powstaje u wylotu wąskiej leśnej ścieżki, a jego krótka oś widokowa kończy się niebawem na ścianie drzew rosnących wzdłuż zachodniej granicy obszaru V.
- ▶ Ostatnie otwarcie widokowe znajduje się na południowo-zachodnim krańcu obszaru V na początku drogi prowadzącej od przystanku autobusowego w głąb tego obszaru (wejście 8). Posiada ono dosyć wąski kąt otwarcia, ale poprzez wyraźne jego ściany staje się bardzo wyraźne. Jego oś widokowa kończy się na grupie wysokich drzew rosnących w strefie I.

Bariery widokowe

Obszar V obfituje w liczne bariery widokowe, a zwłaszcza jego część centralna. Barierymi tymi są elementy szaty roślinnej tego obszaru (drzewa, krzewy, wysokie trawy). Charakteryzuje je różny stopień oddziaływania na ograniczenie widoczności i to zarówno w strefie swojego występowania, jak i w kontekście całego obszaru V, wzięwszy pod uwagę szczególnie osie widokowe zauważalne na tym obszarze.

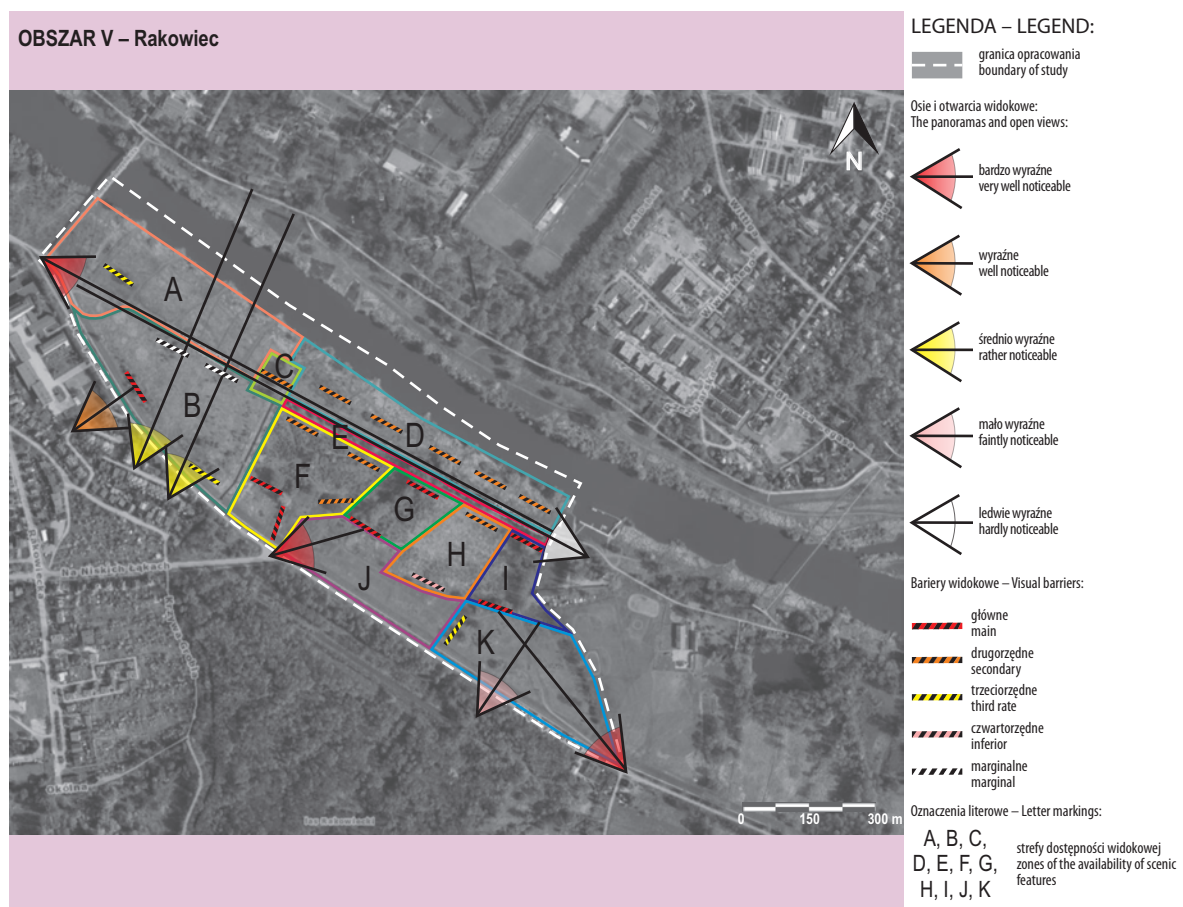
Barierami tymi są:

- ▶ W strefie A drzewo soliterowe rosnące na polderze – bariera trzeciorzędna.
- ▶ W strefie B liczne pojedyncze małe drzewka – samosiewy rosnące wśród wysokich niekoszonych traw łąkowych. Pokrywają one równomiernie całą strefę B. Rosną zazwyczaj pojedynczo, ale tworzą też zwarte grupy. Największa znajduje się przy ul. Międzyrzeckiej na wprost wylotu osi widokowej z wejścia/wjazdu 3 – bariera główna (5), a następna też w pobliżu tej ulicy przy kanale – bariera trzeciorzędna. Kolejne dwa mniejsze skupiska samosiewów rosnących przy ul. Na Grobli tworzą bariery marginalne.
- ▶ W strefie C grupa kilku wysokich drzew rosnących nad kanałem po obu stronach mostku – bariera drugorzędna.
- ▶ W strefie D pojedyncze drzewa niskie i rosnące w kępach (samosiewy), krzewy i inne zarośla, gęste zarośla i drzewa rosnące na samej linii brzegowej – bariera drugorzędna.
- ▶ W strefie E szpaler gęsto posadzonych niskich drzew i zarośli krzewiastych tworzących skuteczną barierę widokową wzdłuż odcinka ul. Na Grobli pomiędzy mostkiem a parkingiem znajdującym się przy jej końcu – bariera główna.
- ▶ W strefie F o bardzo ograniczonym dostępie funkcjonalnym i użytkowym, występują widokowe bariery główne i drugorzędne. Bariery główne tworzą otaczające tę strefę od południa stare drzewa i bardzo liczne samosiewy, w połączeniu z gęstymi wysokimi trawami i zaroślami krzaczastymi. Wewnątrz tej strefy występują zwarte grupy bardzo licznych samosiewów rosnących wśród bardzo gęstych traw, tworząc również zespoły barier głównych i drugorzędnych.
- ▶ Strefa G ma najgorszy dostęp widokowy, podobnie jak funkcjonalny i psychologiczny. Wysokie stare drzewa wraz z bardzo gęstymi zaroślami krzaczastymi

i licznymi samosiewami tworzą tam barierę widokową nie do przebycia. Cała ta strefa tworzy ponadto barierę główną dla osi i otwarć widokowych całości obszaru V.

- ▶ W strefie H występują bardzo liczne pojedyncze małe drzewka-samosiewy rosnące pośród bardzo wysokich traw, tworząc pojedyncze bariery trzeciorzędne.
- ▶ W strefie I szczególnie wokół placu parkingowego występują bardzo zwarte bariery główne w postaci wysokich ścian zieleni złożonych ze starych wysokich drzew, uzupełnionych niższymi samosiewami i zaroślami krzaczastymi. Podobną barierę główną tworzy pas drzew i krzewów wzdłuż ścieżki prowadzącej od Harcerskiego Ośrodka Wodnego Rancho do przystanku autobusowego przy ul. Międzyrzeckiej.
- ▶ W strefie J, w odróżnieniu od sąsiednich F, G i H, nie ma żadnych barier widokowych. Cała ta strefa jest przejrzysta i dostępna tak widokowo jak i funkcjonalnie.
- ▶ W strefie K nie występują istotne bariery widokowe poza kilkoma grupami niewielkich samosiewów, tworzących marginalne bariery widokowe. Na skraju tej strefy w pobliżu wału rośnie kilka pojedynczych większych drzew, które wraz z kilkoma mniejszymi samosiewami tworzą trzeciorzędną barierę widokową.

Dostępność widokową obszaru V obrazuje rycina 29.

Ryc. 29. Dostępność widokowa obszaru V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 29. The availability of scenic features of Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

4.4.3. Podsumowanie

1. Analizowane obszary charakteryzują się bardzo zróżnicowaną wewnętrzną dostępnością widokową. Od pełnej dostępności występującej na obszarach I i II poprzez średnią na obszarach III i IV po słabą na obszarze V.
2. Istnieją obszary powiązane ze sobą widokowo. Są to: obszar I z obszarem II, obszar III z obszarem IV, obszar IV z obszarem V.
3. Otwarcia widokowe prowadzące z istniejących wejść na badane obszary charakteryzują się zróżnicowaną wyrazistością (od bardzo wyraźnych po ledwie zauważalne). Najwięcej otwarć widokowych bardzo wyraźnych i wyraźnych zaobserwowano na obszarach I, II, III i IV, a najmniej na obszarze V.
4. Wszystkie osie widokowe prowadzące od otwarć widokowych kończą się na barierach widokowych znajdujących się poza badanymi obszarami, z wyjątkiem obszaru V, najbardziej obfitującego w liczne bariery wewnętrzne.
5. Opisane bariery widokowe charakteryzują się zróżnicowaną rangą w 5-stopniowej skali (od głównych po marginalne).
6. Obszar I jest całkowicie pozbawiony wewnętrznych barier widokowych.
7. Na obszarach II i IV oraz w strefie B obszaru III występują sporadycznie drugo-, trzecio- i czwartorzędne bariery widokowe.
8. Na obszarze V oraz w strefie A obszaru III występuje wiele barier widokowych z przewagą głównych oraz drugo- i trzeciorzędnych.
9. Obszar V ma największą liczbę barier widokowych. Rozlokowane są one na większej części jego powierzchni, zwłaszcza w części centralnej.
10. Przeważającą liczbę barier widokowych na wszystkich badanych obszarach stanowią bariery złożone z roślinności. Sporadycznie są nimi też obiekty budowlane, jak np. kładka dla pieszych (obszar III i IV) lub budynki Przystani Zwierzynieckiej (obszar III).

4.5. Analiza dostępności psychologicznej terenu

4.5.1. Cel i metody

Analiza dostępności psychologicznej obszaru obejmuje:

- ▶ identyfikację elementów przyciągających użytkowników (zachęcających do wejścia i użytkowania terenu) oraz elementów zniechęcających (bariery psychologiczne), np. obniżenie poczucia bezpieczeństwa – bariera lęku, bariera o charakterze terytorialnym (zawłaszczanie terenu), bariery estetyczne (działanie odpychające) itp.;
- ▶ wynikową ewaluację strefową dostępności psychologicznej badanych terenów.

Do oznaczenia stopnia dostępności psychologicznej poszczególnych jednostek badanego obszaru przyjęto skalę 5-stopniową o następującym podziale:

1. dostępność całkowita bez ograniczeń;
2. dostępność prawie całkowita, uwarunkowana w pewnym stopniu porą dnia oraz obecnością i zachowaniami innych użytkowników; gdzie pojawia się słaba bariera lęku lub/i estetyczna;

3. dostępność warunkowa, uzależniona od pory dnia, oświetlenia, obecności innych użytkowników i ich zachowań, wysokości i gęstości zarośli itp.; występują tu elementy zniechęcające (bariera lęku lub/i estetyczna) stwarzające bariery psychologiczne o przeciętnym natężeniu;
4. dostępność słaba, uwarunkowana porą dnia, obecnością innych użytkowników i towarzyszeniem innej osoby bądź osób; tereny takie są zwykle słabo dostępne widokowo, niekiedy zawierają ślady niepożądanych zachowań, stwarzają barierę lęku i/lub silną barierę estetyczną;
5. dostępność „tylko dla odważnych”, uwarunkowana porą dnia i towarzyszeniem grupy zaufanych osób; obszary takie są bardzo trudno dostępne ze względu na silną barierę lęku.

Podział na jednostki dostępności wyodrębnia wały przeciwpowodziowe jako ciągi pieszo-rowerowe, oznaczając znajdujące się tam jednostki symbolem (a) w odróżnieniu od jednostek znajdujących się w przestrzeni międzywał oznaczonych symbolem (b).

4.5.2. Wyniki analizy

OBSZAR I

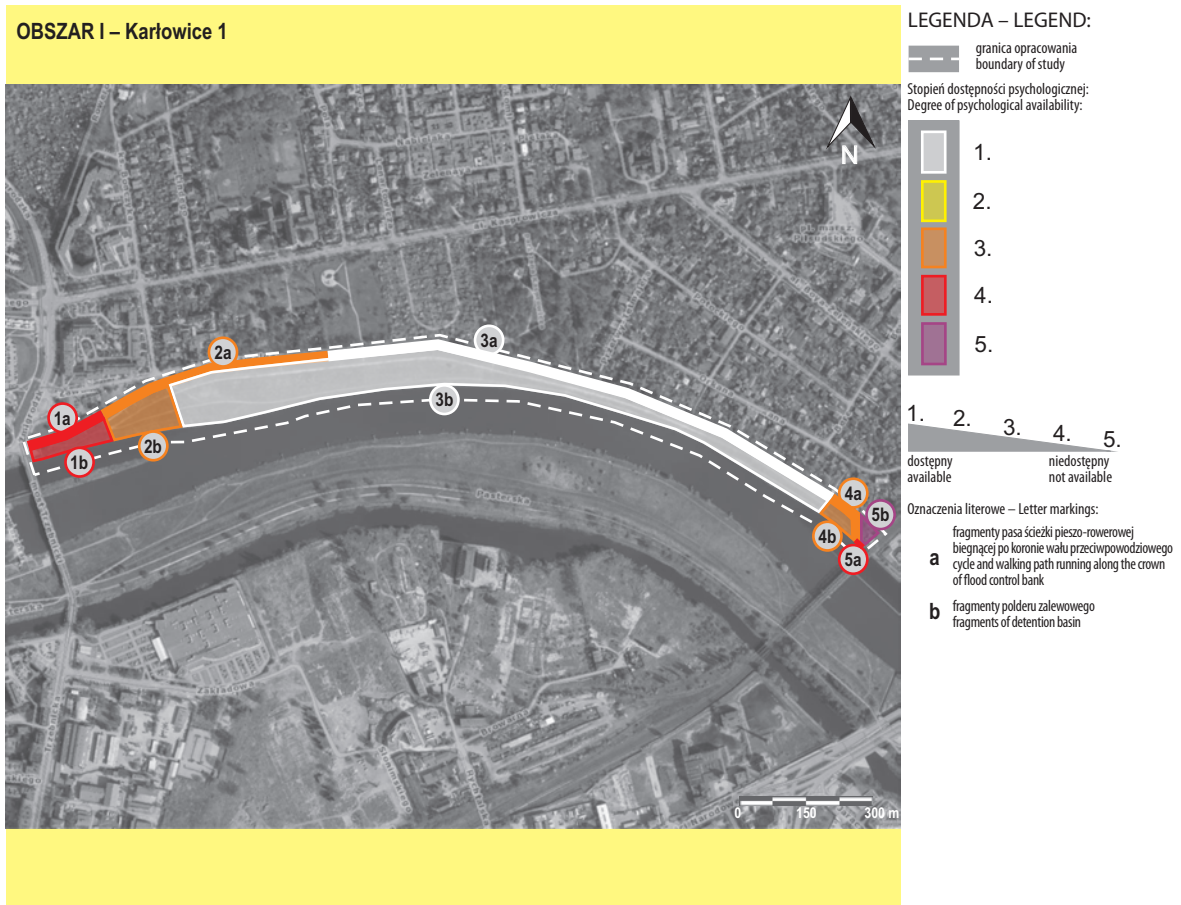
Obszar I został podzielony na dziesięć jednostek o różnej skali dostępności psychologicznej, z czego polder na pięć obszarów, a sama promenada wiodąca po wale również na pięć odcinków.

Jako słabo dostępny, a zarazem niebezpieczny, uznano fragment promenady (1a) i polderu (1b) pomiędzy mostem Trzebnickim a ścieżką biegnącą w poprzek wału w dół polderu za pawilonem mieszczącym bar. Początek promenady (1a) jest tam bardzo ruchliwy. Można na nim spotkać siedzących lub wałęsających się, częstokroć też agresywnych, użytkowników pod wpływem alkoholu i (lub) narkotyków, gromadzących się w rejonie baru przylegającego bezpośrednio od północnej strony do promenady. Ich obecność powoduje obniżenie poczucia bezpieczeństwa i wytwarza barierę lęku. Polder (1b) służy jako trasa przejścia pieszo pod mostem Trzebnickim. Jest w tym rejonie bardzo zaśmiecony, co powoduje działanie odpychające (bariera estetyczna). Jednostki 1a i 1b zawierają elementy zniechęcające – występują tam bariery psychologiczne o charakterze czasowym.

Równie zaśmiecony i o średnim stopniu dostępności psychologicznej jest dalszy ciąg polderu jako sąsiadująca od zachodu jednostka (2b). Można na nim też spotkać grupy użytkowników w różnym wieku spożywających alkohol. Granice tej jednostki wyznaczają ścieżki biegnące od wejścia na promenadę i dalej w dół polderu – jedna od strony baru i pętli a druga od wylotu ul. ks. A. Bończyka. Jednostka ta (2b) zawiera również elementy zniechęcające, wytwarzające bariery psychologiczne o charakterze czasowym – barierę estetyczną i lęku.

Promenada (2a), sąsiadująca z tą jednostką i biegnąca dalej, aż do przylegającego obszaru trawiastej łąki z placem zabaw, została uznana za średnio bezpieczną, poprzez sąsiedztwo z zaniechanymi terenami zieleni oraz opuszczonymi posesjami (bariera estetyczna).

Największy fragment polderu (3b) i przylegającej doń promenady (3a), leżące w środkowej części obszaru I zostały uznane za w pełni bezpieczne i dostępne całkowicie bez ograniczeń. Występują tam elementy przestrzeni przyciągające użytkowników – zachę-

Ryc. 30. Dostępność psychologiczna obszaru I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 30. Psychological availability of Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

cające ich do wejścia i użytkowania terenu, takie jak pokrycie go samą trawą, brak przeszkód wizualnych na tym terenie oraz odwiedzanie go przez rodziny z dziećmi. Po obu stronach promenady teren jest również zadbane i czysty.

Od strony wschodniej, od wejścia na wał z ul. Władysława Orkana, dochodzi jednostka (4a) – fragment promenady i jednostka (4b), uznane jako średnio dostępne i średnio bezpieczne. Powodem tego jest ich częste zaśmiecenie oraz sąsiedowanie z niebezpieczną jednostką (5b) i przejściem na obszar sąsiedni (za mostem kolejowym) (5a). Pojawiają się tam bariery psychologiczne o charakterze czasowym – bariera estetyczna i lęku.

Słabo dostępne psychologicznie i stwarzające zarazem poczucie zagrożenia bezpieczeństwa użytkowania jest wąskie przejście dla pieszych biegnące pod wiaduktem kolejowym, łączące obszar I z obszarem sąsiadującym z nim od wschodu (5a). Niebezpieczeństwo użytkowania (bariera lęku) wynika tam z braku jakiegokolwiek innej alternatywnej drogi przejścia/przejazdu oraz małej szerokości przejścia (ok. 1 m), biegnącego uskokiem muru oporowego nabrzeża w połowie jego wysokości, ograniczonego z jednej strony wysokim kamiennym murem a z drugiej żeliwną barierką. Zaśmiecenie przejścia oraz zły stan barierek powodują barierę estetyczną.

Najbardziej niebezpieczną jednostką jest trójkątny fragment terenu przylegający do północnego przyczółka wiaduktu i do ścieżki łączącej promenadę z przejściem pod wiaduktem (5b). Jest to pochyły teren z pozostałościami dawnego obiektu obronne-

go, za którym biegnie nieformalne przejście pieszo-jezdne, łączące promenadę obszaru I z górnym bulwarem sąsiednich terenów. Przejście to biegnie poprzez dwa torowiska czynnej i intensywnie wykorzystywanej trasy kolei warszawskiej. Jest to teren bardzo niebezpieczny i w dodatku często okupowany przez głośne grupy młodych ludzi, przeziadających zazwyczaj na zadarnionym dachu budowli obronnej (bariera o charakterze terytorialnym). Oprócz tej bariery występuje tam bariera łęku i bariera estetyczna o charakterze stałym (zarówno w jednostce 5b, jak i 5a).

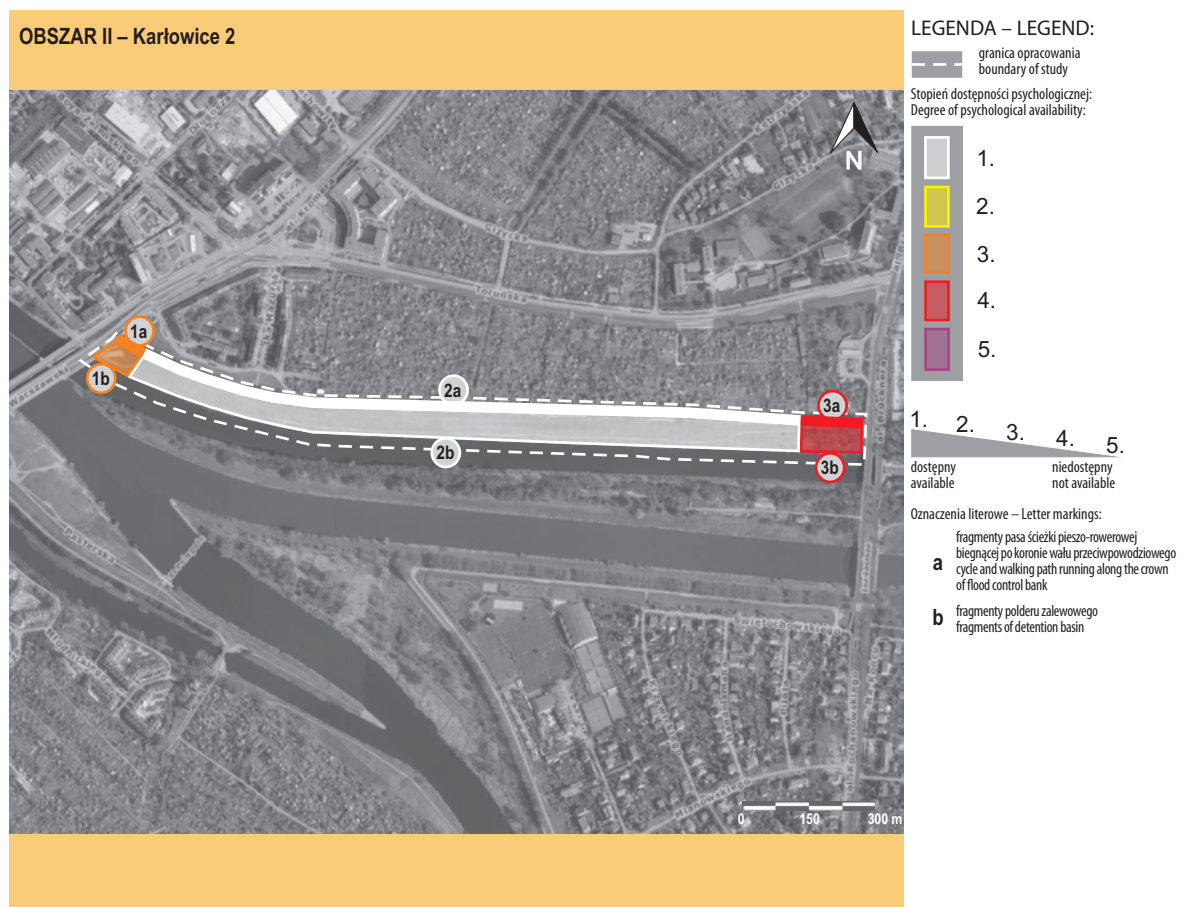
Dostępność psychologiczną obszaru I obrazuje rycina 30.

OBSZAR II

Obszar II podzielony został na sześć jednostek, przypadających po trzy na wał z promenadą i po trzy na polder.

Całość obszaru, z wyjątkiem obu jego części przylegających do mostów, oceniono jako bardzo bezpieczną i całkowicie dostępną bez żadnych ograniczeń (2a), (2b). Powodem tego jest utrzymanie tej części w czystości, a przede wszystkim brak form roślinnych stwarzających przeszkody wizualne. Przyciąga to użytkowników, a zwłaszcza indywidualnych plażowiczów oraz rodziny z dziećmi, zachęcając ich do wejścia i użytkowania terenu.

Część obszaru przylegającą do mostów Warszawskich (1a), (1b) oceniono jako średnio bezpieczną i dostępną z uwagi na sąsiedztwo ruchliwego szlaku komunikacyjnego

Ryc. 31. Dostępność psychologiczna obszaru II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 31. Psychological availability of Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

oraz dojście piesze przejścia pod tymi mostami. Jest to też miejsce krótkotrwałego gromadzenia się użytkowników spożywających alkohol. Jedynym ograniczeniem psychologicznym może być tam bariera lęku występująca czasowo.

Fragment przylegający do mostów Jagiellońskich został uznany za bardziej niebezpieczny, ponieważ jest to teren mocno zadrzewiony, słabo doświetlony i w dodatku położony na skarpie (3b). Przebywanie na nim użytkowników nie wiąże się na pewno z celami wypoczynkowymi. Skutkuje to obniżeniem poczucia bezpieczeństwa w tym obszarze (bariera lęku). Z tych powodów odcinek promenady przebiegającej przez ten teren również zaliczono do jednostek o słabej dostępności (3a). Co więcej, przylega on do północnej granicy obszaru II, który w tym miejscu sąsiaduje z opustoszałymi działkami ogrodowymi zamieszkałymi przez bezdomnych, co wytwarza działanie odpychające. Pojawia się więc tu oprócz bariery lęku bariera estetyczna.

Dostępność psychologiczną obszaru II obrazuje rycina 31.

OBSZAR III

Obszar III podzielono na dziewięć jednostek dostępności psychologicznej.

Pierwszą z nich jest odcinek trasy pieszo-rowerowej biegnący od ul. Wróblewskiego, po wale przez całą długość zachodniego muru zoo, aż do rejonu Jazu Szczytnickiego (1a). Został on uznany za zasadniczo bezpieczny, a więc o drugim stopniu dostępności. Jedyną czasową barierę psychologiczną stanowią użytkownicy trasy pieszo-jezdnej poruszający się na tym odcinku samochodami oraz klienci punktu gastronomicznego na Przystani Zwierzynieckiej. Kolejny fragment trasy pieszo-jezdnej to odcinek 2a zakręcający przy Jazie Szczytnickim i biegnący dalej po wale przy murze zoo aż do rejonu kładki. Ze względu na jego pełną otwartość wizualną, podobnie jak przylegającego doń polderu, oraz na duży ruch pieszy i rowerowy i brak elementów zniechęcających uznano go za całkowicie dostępny i bezpieczny.

Zakończenie trasy w obszarze III stanowi mały jej fragment przy wejściu na kładkę (3a). Dostępność tego fragmentu uzależniono od obecności tam innych użytkowników – z uwagi na duży ruch na tym odcinku i nieprzewidywalne zachowanie się niektórych użytkowników kładki, a także na sąsiedztwo ze słabo dostępną jednostką 6b, co skutkuje obniżeniem poczucia bezpieczeństwa na tej jednostce i stwarza czasową barierę psychologiczną.

Jednostka 1b to teren samej Przystani Zwierzynieckiej i otaczającego ją zbocza wału. Został określony jako dostępny warunkowo, gdyż jest mocno zadrzewiony i położony na stromej skarpie wału. Są to elementy zniechęcające, stwarzające stałe bariery psychologiczne. Przebywanie tam, zwłaszcza na terenie przystani i na placu zabaw w jej pobliżu, jest silnie uzależnione od obecności innych użytkowników tych przestrzeni. Ponadto graniczy z odgradzoną siatką stromą skarpą w strefie wschodniego przyczółka mostu Zwierzynieckiego.

Sąsiadująca od południa z jednostką 1b jednostka 2b jest bardziej niedostępna. Otrzymała czwarty stopień dostępności, gdyż posiada bariery widokowe w postaci zadrzewień oraz stromego pochylecia skarpy wału, co powoduje, że część nad samym brzegiem jest niewidoczna z górnej partii tej jednostki. Jest to o tyle istotne, że często przebywają na niej użytkownicy spożywający alkohol. Dojście i przebywanie zatem w tej części jednostki 1b jest bardzo ograniczone ze względu na obniżone poczucie bezpieczeństwa (stałą barierę lęku) i wpływa na ograniczoną dostępność całej jednostki.

Za nią od strony południowej znajduje się jednostka 3b. Jest to płaski, wyniesiony ku górze teren pozbawiony zadrzewień, przylegający od strony zachodniej do Jazu Szczytnickiego a od wschodniej do ruchliwego odcinka trasy pieszo-jezdnej. Charakteryzuje

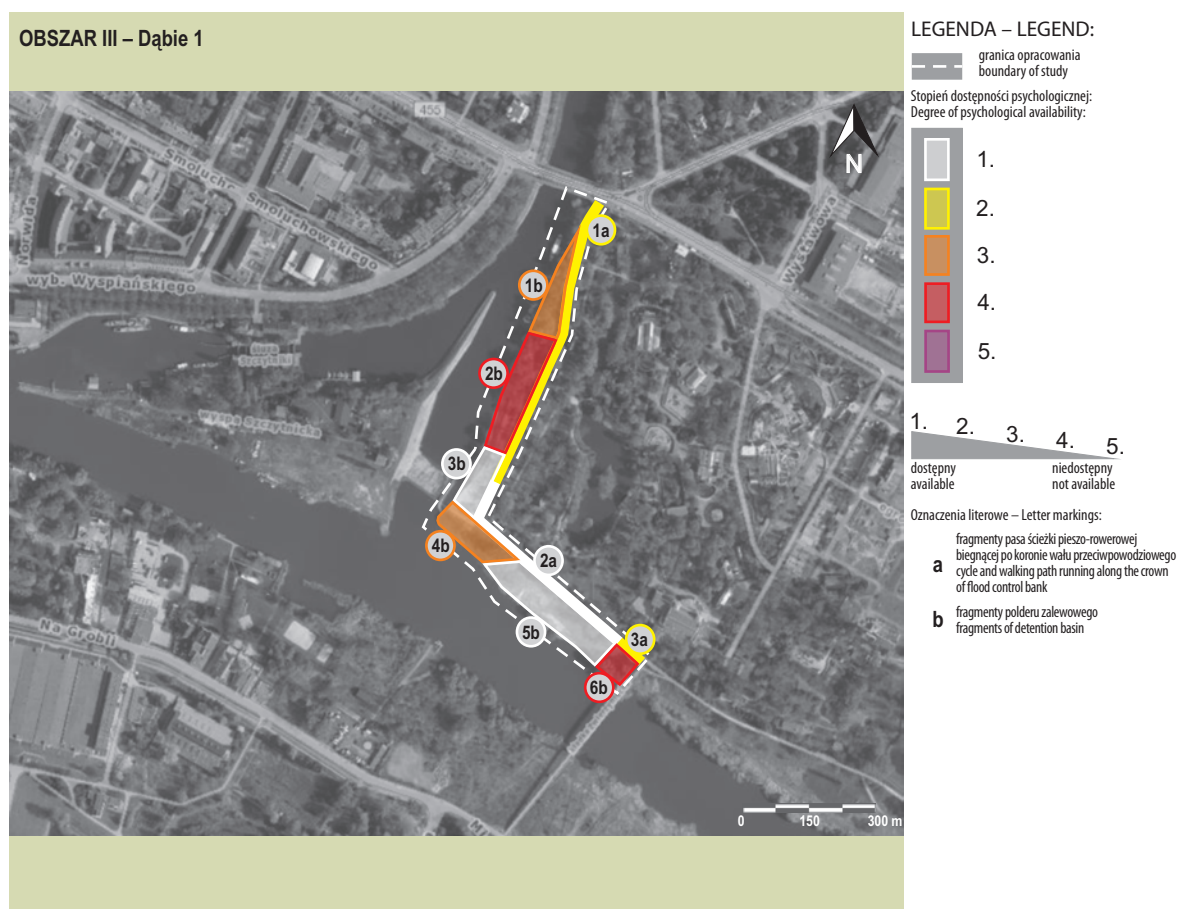
go pełna widoczność, przez co zapewnione są tam bezpieczeństwo i pełna dostępność psychologiczna.

Następną jednostką jest część polderu dochodząca do samego Jazu Szczytnickiego (4b). Jest ona miejscem częstego spotkania się młodzieży, głównie studenckiej, spożywającej tam duże ilości alkoholu – głównie piwa, co widać po pozostałościach. Dlatego fragment ten ma trzeci – warunkowy stopień dostępności, uzależniony od liczby tych użytkowników i sposobu ich zachowywania się. Stwarzają oni okresową barierę o charakterze terytorialnym polegającą na zawłaszczaniu terenu oraz, po opuszczeniu tego miejsca, barierę estetyczną – ślady niepożądanych zachowań.

Największą jednostką obszaru III jest polder 5b. Jest to teren otwarty, pozbawiony drzew i krzewów o pełnej widoczności, co zapewnia mu bezpieczeństwo i pełną dostępność psychologiczną, zachęcając do wejścia i użytkowania go.

Jednostkę 6b, kończącą polder 3b, dochodzący tam do kładki, uznano za niebezpieczną, gdyż obejmuje teren mocno zakrzewiony i zadrzewiony pod samą kładką oraz po obu stronach jej przyczółka. Jest to ponadto część niekoszonego polderu, w której gromadzą się najczęściej grupy młodych użytkowników pijących tam alkohol i palących ogniska, stwarzając czasową barierę estetyczną i lęku oraz barierę o charakterze terytorialnym.

Dostępność psychologiczną obszaru III obrazuje rycina 32.

Ryc. 32. Dostępność psychologiczna obszaru III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 32. Psychological availability of Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR IV

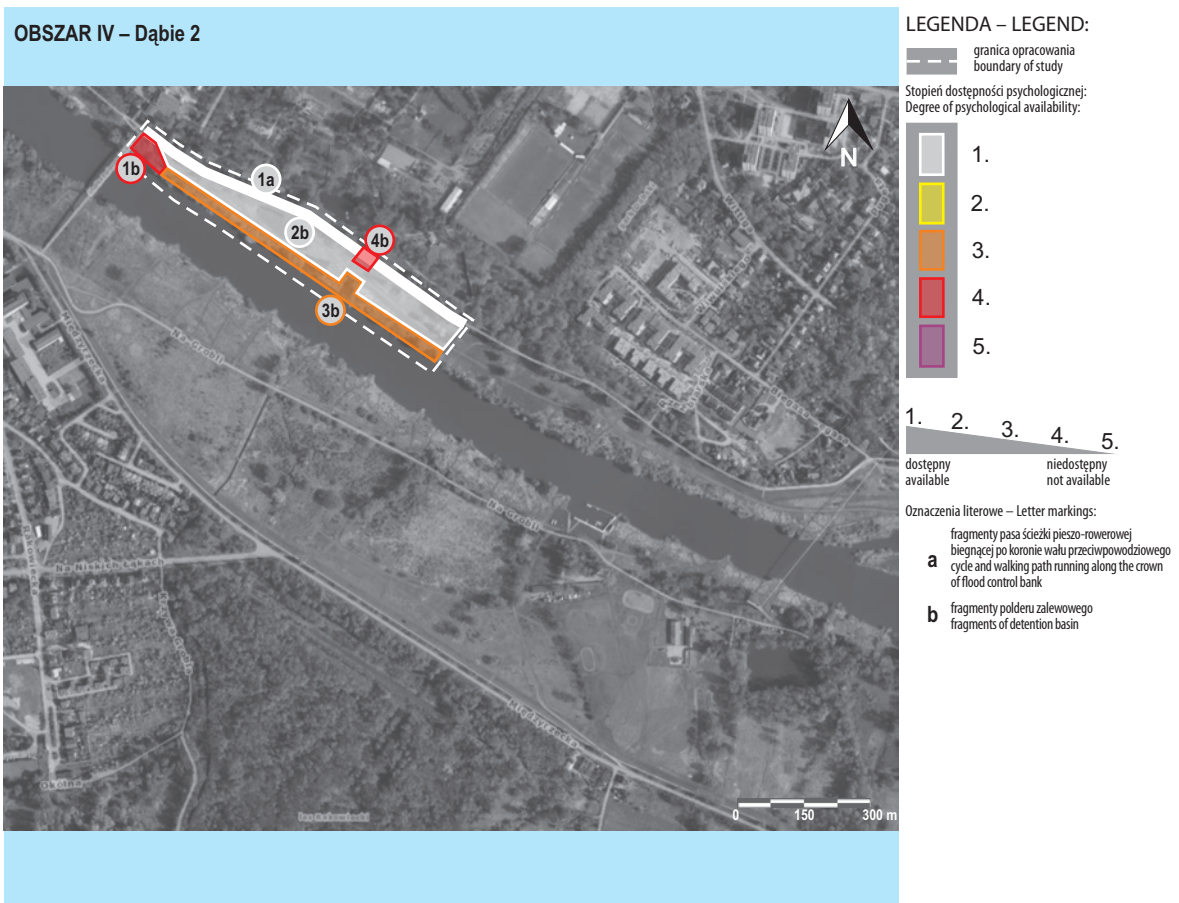
Obszar IV podzielony został na pięć jednostek dostępności psychologicznej. Przeważającą część tego obszaru oceniono jako bezpieczną i ogólnie dostępną.

Promenadę biegnącą po wale (1a) na całej długości obszaru uznano za w pełni dostępną i bezpieczną.

Przylegający do niej pas polderu, do linii zadrzewień i zakrzewień nadbrzeżnych, również uznano za bardzo bezpieczny i w pełni dostępny dla każdego użytkownika pomimo kilku grupek zakrzewień, w małym stopniu jednak ograniczających penetrację wzrokową (2b).

Za średnio bezpieczny i warunkowo dostępny uznano sąsiadujący z nim pas nabrzeżny z małą zatoczką (3b). Liczne drzewa i krzewy na tym pasie ograniczają widoczność. Są miejscem przebywania wędkarzy oraz grup użytkowników np. spożywających piwo, których obecność wpływa na obniżenie poczucia bezpieczeństwa i powstawanie czasowej bariery lęku.

Do czwartego stopnia, czyli słabej dostępności i zwiększonego ryzyka przebywania na nim, zaliczono fragment terenu w pobliżu kładki dla pieszych (1b). Jest to teren nieprzejrzysty, gęsto zadrzewiony i zakrzewiony, łączący się z takim samym obszarem po drugiej stronie kładki. Jest to miejsce częstego gromadzenia się grup użytkowników spożywających napoje alkoholowe. Grupy te stwarzają czasową barierę estetyczną i lęku oraz barierę o charakterze terytorialnym.

Ryc. 33. Dostępność psychologiczna obszaru IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 33. Psychological availability of Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Można wyróżnić jeszcze małe miejsce częstego gromadzenia się grup młodych użytkowników spożywających napoje alkoholowe wokół sąsiadującego z promenadą małego obiektu hydrotechnicznego (4b). Ich obecność w tym miejscu wpływa potencjalnie na obniżenie poczucia bezpieczeństwa i powstawanie czasowej bariery lęku, stąd przyznano mu czwarty stopień dostępności psychologicznej.

Dostępność psychologiczną obszaru IV obrazuje rycina 33.

OBSZAR V

Obszar V podzielono na siedemnaście jednostek dostępności psychologicznej.

Pierwszą z nich jest przestrzeń samej kładki dla pieszych (1a). Uznano ją za niebezpieczną z uwagi na brak możliwości ewentualnej ucieczki w razie zaistnienia nagłej sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa osobistego, powstałego ze strony innych jej użytkowników. Idącemu po kładce towarzyszy więc bariera lęku, dlatego jednostkę tę uznano za słabo dostępną.

Pod kładką i po jej wschodniej stronie da się wyodrębnić jednostkę dostępności sięgającą do jej południowego przyczółka (1b). Jest to teren również słabo dostępny i rzadko odwiedzany przez użytkowników. Po obu stronach przyczółka znajdują się strome skarpy, na których zalegają stosy starych śmieci. Ponadto pomiędzy kładką a samotnym drzewem (4b) znajduje się szeroki grząski rów wypełniany się okresowo wodą. Są to ograniczenia utrudniające dostępność psychologiczną oraz funkcjonalną, a także samo przebywanie na terenie tej jednostki powoduje u użytkownika barierę lęku i barierę estetyczną.

Z jednostką tą graniczy teren obejmujący pas wzdłuż linii brzegowej od kładki po ujście kanału wodnego (2b). Jest to teren jednorodny pod względem przyrodniczym i krajobrazowym. Elementami budującymi jego krajobraz są zarośla przybrzeżne, krzewy i małe pojedyncze drzewa. Są to jednocześnie bariery dostępności wizualnej maskujące znajdujących się tam ludzi oraz zwierzęta, np. psy, wpływając na obniżenie poczucia bezpieczeństwa i na wytworzenie bariery lęku. Stąd uznano, iż zalicza się on do trzeciej, warunkowej skali dostępności psychologicznej.

Jako w pełni bezpieczny uznano natomiast, graniczący od południa z poprzednią jednostką, teren polderu położony od skrzyżowania ulic Na Grobli i Międzyrzeckiej i biegnący dalej po północnej stronie ul. Na Grobli w kierunku rzeki (3b). Jest to obszar o bardzo dobrej penetracji wzrokowej, pozbawiony naturalnych i sztucznych barier widokowych, z wykoszoną trawą, na którym gromadzą się małe grupy użytkowników, w tym rodziców z dziećmi. Brak barier psychologicznych działa przyciągająco na użytkowników, zachęcając ich do wejścia i użytkowania tego terenu. Bardzo częstymi jego użytkownikami są psy wyprowadzane przez swoich właścicieli. W jednostce tej da się wyodrębnić małą enklawę, jaką stanowi teren u podnóża wielkiego samotnego drzewa (4b). Jest to miejsce częstego przebywania grup, najczęściej biwakującej młodzieży, spożywającej przy tym różne trunki i czasem palącej ogniska. Nawet jeśli nikt tam nie przebywa, to barierą utrudniającą dostępność są pozostawione skupiska śmieci oraz pozostałości po ogniskach. Przebywanie w obrębie tej jednostki może więc powodować u użytkownika barierę estetyczną oraz okresową barierę lęku uzależnioną od innych osób tam przebywających.

Po południowej stronie ul. Na Grobli aż do wału z promenadą rozciąga się teren o jednorodnej strukturze roślinnej i jednolitym krajobrazie (5b). Jest to duża łąka porośnięta wysoką trawą z licznymi pojedynczymi samosiewami osiągającymi wysokość do 4–5 m. Obszar ten jest dostępny bardziej wizualnie niż funkcjonalnie ze względu na wysoką tra-

wę, która stanowi jedyną istotną barierę psychologiczną (stopniowe zawłaszczanie terenu poprzez roślinność).

Po wale i wzdłuż tego terenu (5b) biegnie promenada pieszo-jezdna, która na odcinku od kładki do końca zabudowań osiedla mieszkaniowego położonego po drugiej stronie ul. Międzyrzeckiej jest strefą w pełni bezpieczną bez widocznych barier psychologicznych (2a).

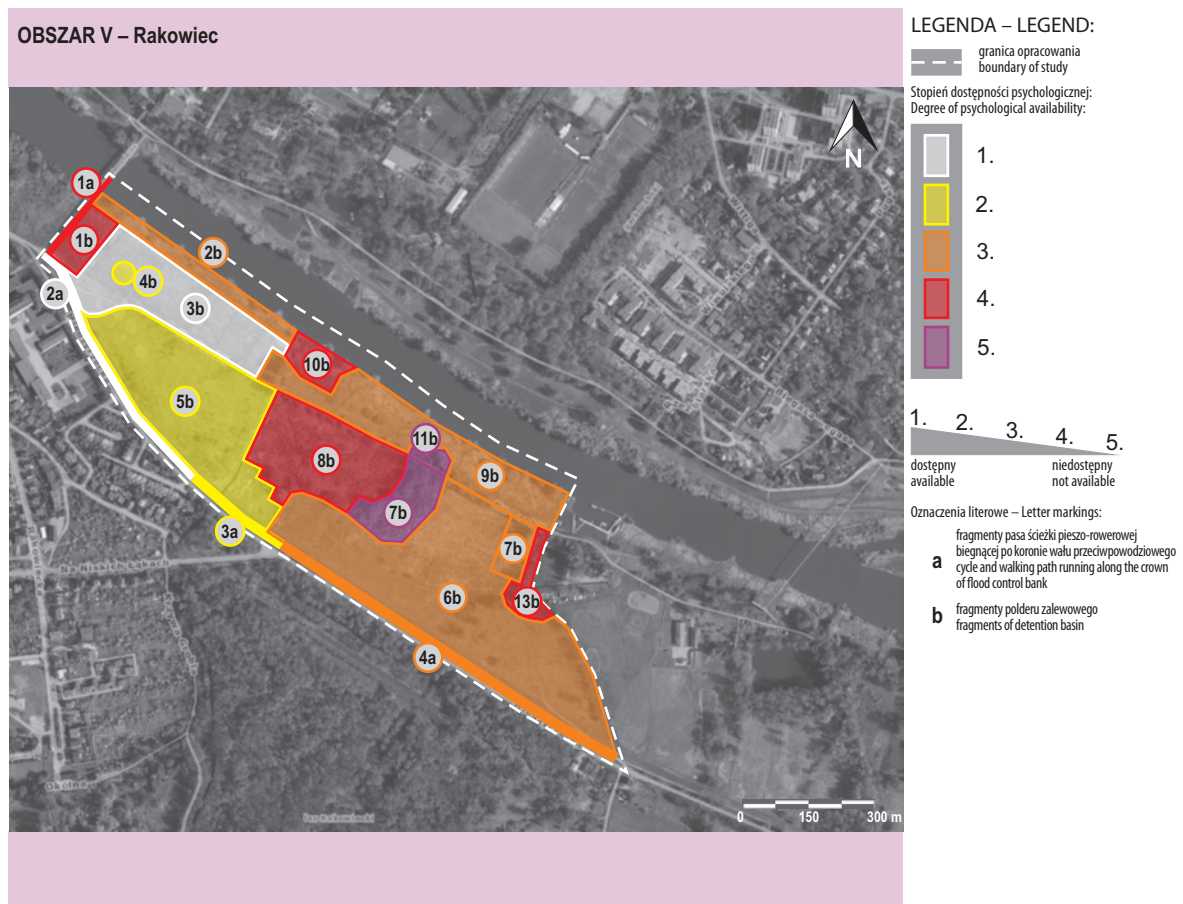
Następny jej odcinek sięgający do wylotu ul. Na Niskich Łąkach (3a) biegnie dalej wzdłuż jednostki 5b, ale po drugiej już stronie, wzdłuż gęsto zadrzewionego i niezadbanego terenu zieleni, mogącego wywoływać u użytkownika barierę lęku i barierę estetyczną. Stąd jego ograniczona dostępność psychologiczna – drugi stopień.

Kolejny odcinek promenady, biegnący od tego skrzyżowania aż do końca obszaru V zaliczyć można do trzeciego stopnia rozpatrywanej dostępności (4a). Obserwuje się na nim niewielu użytkowników, gdyż większość z nich skręca w ul. Na Niskich Łąkach pod koniec odcinka 3a. Odcinek ten wiedzie wzdłuż jednostki 6b o trzecim, warunkowym stopniu dostępności, a po drugiej stronie wzdłuż północnej ściany lasu Rakowieckiego, będącego źródłem potencjalnego zagrożenia bezpieczeństwa i wywołującego u potencjalnego użytkownika barierę lęku o stałym charakterze.

Następną, rozpatrywaną jednostką przestrzenną na obszarze V, jest duży teren położony pomiędzy wałem a ul. Na Grobli (6b). Od zachodu i od północy opiera się na jednostkach 5b, 7b, 8b a od wschodu na jednostkach 12b, 13b i na granicy całego obszaru V. Jest to teren o średnim – trzecim stopniu dostępności psychologicznej. Od strony wału teren sprawia wrażenie zadbanego (skoszona trawa), lecz dalej, idąc w głąb, pojawia się wysoka niekoszona trawa i pojedyncze drzewa oraz małe samosiewy, podobnie jak w jednostce 5b. Od ul. Na Grobli odgradza go natomiast gęsty szpaler drzew i krzewów. Takie pokrycie terenu oraz otoczenie go przez jednostki uznane za niebezpieczne (8b) i bardzo niebezpieczne (7b) czy też sąsiedztwo lasu powodują obniżenie poczucia bezpieczeństwa przebywania, wywołując barierę lęku. Wpływa to ogólnie na warunkową dostępność tej jednostki, uzależniając bezpieczne przebywanie na jej terenie od wielu czynników.

Do jednostki 6b przylega od północy jednostka 7b uznana za bardzo niebezpieczną – o piątym stopniu dostępności. O takim jej charakterze decyduje, znajdujący się wewnątrz niej, gęsty szpaler wysokich drzew otoczony skupiskiem wysokich krzewów i innych zarośli utrudniających poruszanie się. Stwarzają one barierę o charakterze terytorialnym, zawłaszczając teren tej jednostki. Sprawia ona wrażenie terenu całkowicie niedostępnego dla przeciętnego użytkownika, wywołując u niego barierę lęku. Co więcej, jednostka ta stwarza zagrożenie psychologiczne dla sąsiadujących z nią innych terenów, gdyż jest doskonałym miejscem maskującym niebezpiecznych użytkowników terenu lub zwierzęta.

W centralnej części obszaru V, obok jednostki 7b znajduje się jednostka 8b, stanowiąca swoiste, trudno dostępne wnętrze krajobrazowe. Została ona uznana za niebezpieczną (czwarty stopień dostępności), gdyż cała pokryta jest wysokimi trawami z bardzo dużą liczbą samosiewów kilkumetrowej wysokości. Dostępność do wnętrza jest utrudniona, a penetracja wzrokowa praktycznie niemożliwa z zewnątrz, gdyż od północy teren odgradza gęsty szpaler drzew i krzewów, od wschodu trudna do pokonania jednostka 7b, od południa grupa wysokich drzew wraz z krzewami, a od zachodu kanał wypełniony wodą. Do jej wnętrza prowadzą trudno przejezdne błotniste drogi oraz jedna wybrukowana kostką granitową w dobrym stanie. Decydując się na wejście w jej głąb, trzeba najpierw przełamać narastającą barierę lęku. Po dotarciu do wnętrza napotykamy trawiastą

Ryc. 34. Dostępność psychologiczna obszaru V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 34. Psychological availability of Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

łąkę poprzecinaną drogami. Leżą przy nich powalony spróchniały pień starego drzewa oraz stopy popękanych plastikowych worków z zeschniętymi liśćmi. Stwarza to u przeciętnych użytkowników barierę estetyczną, działając na ich psychikę odpychająco. Jednostka ta jest trudno dostępna i stanowi w całości silną barierę psychologiczną.

Po przeciwnej stronie ul. Na Grobli aż do brzegu rzeki rozciąga się jednostka 9b uznana za średnio dostępną i średnio bezpieczną. Jest to teren o jednorodnym charakterze krajobrazowym. Cały jest porośnięty wysokimi trawami oraz bardzo licznymi małymi i średnimi drzewami rosnącymi pojedynczo i w grupach (samosiewy). Pomiędzy nimi prowadzą liczne wydeptane przejścia od ulicy do wody. Nad samym brzegiem widoczne są pojedyncze grupy krzewów i drzew, służące za miejsca kamuflażu dla wędkujących. Są to elementy zniechęcające do penetracji tej jednostki, wytwarzające barierę lęku, która wraz z barierą o charakterze terytorialnym (zawłaszczanie terenu przez wędkarzy) ogranicza jej dostępność psychologiczną.

Na terenie 9b zostały wyodrębnione dwie enklawy 10b i 11b obie uznane za niebezpieczne – o czwartym i piątym stopniu dostępności. Pierwsza z nich, znajdująca się przy kanale, to las małych samosiewów, za którym znajduje się trawiasty brzeg (10b). Jest to teren trudno dostępny i niewidoczny spoza tej jednostki. Przejście jedyną drogą przez gęste i zwarte skupisko małych drzew wywołuje narastającą barierę lęku, która stanowi silną barierę psychologiczną.

Druga enklawa to małe ale gęste skupisko kilku dużych drzew i małych samosiewów rosnących tuż przy ul. Na Grobli (11b). Znajduje się ono na przedłużeniu jednostki 7b, lecz po drugiej stronie ulicy. Jest to miejsce bardzo trudno dostępne fizycznie i widokowo o oddziaływaniu zniechęcającym. Może być potencjalnym źródłem ukrycia się niebezpiecznych użytkowników (ludzi i zwierząt), wywołując barierę lęku, dlatego uznane zostało za niebezpieczne, podobnie jak jego kontynuacja – jednostka 7b.

Kolejna jednostka to teren parkingu przy Harcerskim Ośrodku Wodnym Rancho (12b). Jest to teren bardzo dobrze dostępny od ul. Na Grobli i z drogi biegnącej wzdłuż ogrodzenia ww. ośrodka. Parking to plac o regularnym obrysie, wyłożony betonowymi płytami. Natomiast od strony południowo-zachodniej (jednostka 6b) osłania go bardzo gęsty szpaler wysokich i małych drzew, stanowiąc wysoką ścianę zieleni, praktycznie nie do przebycia, powodując u samotnych użytkowników obniżenie poczucia bezpieczeństwa – barierę lęku. Stąd trzeci stopień dostępności psychologicznej dla całości tej jednostki.

Ostatnią jednostką obszaru V jest pas gruntowej drogi pieszo-jezdnej prowadzącej wzdłuż odrodzenia Ośrodka Wodnym Rancho, od ul. Na Grobli w kierunku przystanku autobusowego linii 120 przy ul. Międzyrzeckiej (13b). Rozpatrywany odcinek tej drogi w ramach jednostki 13b otoczony jest przez gęsty szpaler wysokich i małych drzew oraz innych zarośli. Sprawia to, że przejście tą drogą może być niebezpieczne, zwłaszcza dla osób idących samemu i po zmroku. Odczuwalna jest tam okresowa bariera lęku, związana z porą dnia i zachowaniem innych przechodniów oraz bariera estetyczna w postaci rozjeżdżonej błotnistej nawierzchni. Dlatego teren ten uznano za trudno dostępny, o czwartym stopniu dostępności psychologicznej.

Dostępność psychologiczną obszaru V obrazuje rycina 34.

4.5.3. Podsumowanie

1. Poddane analizie obszary badań charakteryzują się różnorodną dostępnością psychologiczną. Największe jej zróżnicowanie (1–5 stopień) występuje na obszarze V. Najmniej zróżnicowany jest pod tym względem obszar II (1, 3, 4 stopień).
2. Najwięcej jednostek dostępności psychologicznej można wyodrębnić na obszarze V (17) a najmniej na obszarze II (6) i IV (5).
3. Na każdym badanym obszarze występują strefy niebezpieczne, czyli jednostki dostępności charakteryzujące się dostępnością słabą i „tylko dla odważnych”. Znajdują się one w skrajnych partiach każdego z obszarów (wyjątkiem jest obszar V, gdzie duże ich skupisko znajduje się wewnątrz tego terenu). Ich łączna powierzchnia nie przekracza jednak 1/3 powierzchni każdego z obszarów.
4. Najbardziej „bezpiecznymi” obszarami, na których powierzchnia jednostek „niebezpiecznych”, czyli o 4. i 5. stopniu dostępności psychologicznej, nie przekracza 10%, są obszary I, II i IV.
5. Za najlepiej dostępne pod względem psychologicznym uznano te jednostki, na których występuje pełna otwartość przestrzeni pozbawionej barier wizualnych, widoczny jest brak zanieczyszczeń oraz brak zewnętrznych źródeł potencjalnego zagrożenia.
6. Za najgorzej dostępne natomiast uznano te, na których występują bariery wzrokowe w postaci zwartych skupisk roślin (drzewa i krzewy), podłoże ich utrudnia poruszanie się (błoto, śmieci, wysokie trawy), w bezpośrednim sąsiedztwie badanych obszarów występują źródła potencjalnego zagrożenia, np. las miejski (obszar V).

4.6. Analiza kompozycyjna

4.6.1. Cel i metody

Kompozycja danej przestrzeni wpływa na jej odbiór przez użytkownika, a tym samym może kształtować określone zachowania wynikające z pojawiających się odczuć. Na pierwszym miejscu jest wrażenie wizualne, jakie stwarza określona przestrzeń (pierwsze wrażenie). Elementy kompozycji wpływają na nastrój wnętrza, ale też fizycznie je kształtują (np. stwarzają możliwość swobodnego poruszania się bądź tworzą bariery). W zależności od budowy wnętrza, układu poszczególnych elementów jego nastrój może być stały lub zmienny tj., zmieniający się wraz z poruszaniem się użytkownika po terenie.

Wybrane do badań tereny nadrzeczne Wrocławia to określone fragmenty wnętrza architektoniczno-krajobrazowych doliny Odry. We wnętrzu, jakim jest dolina rzeczna, możemy wyszczególnić stałe elementy takie jak: koryto rzeczne (część centralna i oś kompozycyjna główna), symetryczne bądź niesymetryczne tarasy zalewowe (międzywał), symetryczne bądź niesymetryczne wały przeciwpowodziowe.

Dolina rzeczna to charakterystyczne wnętrza długie i kierunkowe, dlatego w analizie kompozycji szczególne znaczenie (z punktu widzenia użytkownika) będą mieć panoramy (widoki dalekie i szerokie). Dominanty i akcenty kulturowe występujące w widokach bardziej szczegółowo zostały scharakteryzowane w ramach analizy wartości kulturowych (rozd. 4.8).

Celem analizy jest odczytanie kompozycji badanego obszaru wraz z identyfikacją elementów składowych i zależności między nimi (układ, kierunek, elementy wyróżniające, bariery, widoki, panoramy itp.), pod kątem wpływu na zachowanie i odczucia użytkownika.

W analizie kompozycyjnej przyjęto jednostki, którymi są strefy architektoniczno-krajobrazowe w kontekście wnętrza architektoniczno-krajobrazowych, jakie tworzą fragmenty doliny rzecznej. Opracowywane strefy obejmują tylko jedną stronę rzeki, ale z punktu widzenia kompozycji są ściśle powiązane z pozostałą częścią wnętrza.

Jednostki analizy nie są tożsame z obszarami badań, ale zawierają się w ich granicach.

Kompozycja przestrzeni w obszarach badań została określona na podstawie wizji lokalnej w terenie w powiązaniu z analizami materiałów kartograficznych i ikonograficznych. W analizie kompozycyjnej przeprowadzono badania:

1. układu kompozycyjnego z wyszczególnieniem najważniejszych elementów takich jak: ściany (pełne lub transparentne), otwarcia, bramy, bariery widokowe, punkty widokowe, osie kompozycyjne, punkty węzłowe, solitery, płaszczyzna lustra (rzeka), elementy architektoniczne bliskich planów widokowych;
2. konstrukcji widoków i panoram (widocznych z badanej strefy architektoniczno-krajobrazowej) z wyszczególnieniem elementów je tworzących (w linii bliskiego i dalekiego planu widokowego): dominanty, dominanty roślinne, subdominanty, subdominanty roślinne, akcenty, akcenty roślinne, przedpole ekspozycji, kulisy, bariery widokowe, ramy widoków oraz linie prowadzące i zatrzymujące.

4.6.2. Wyniki analizy

4.6.2.1. Charakterystyka wnętr architektoniczno-krajobrazowych

Wnętrze nr 1 – fragment doliny Odry w rejonie ul. Zawalnej

Na wnętrze składają się – koryto rzeki Starej Odry oraz tarasy zalewowe i wały przeciwpowodziowe po obu stronach. Badane wnętrze ma formę ciągłą, łukowatą. Charakteryzując poszczególne cechy wnętrza, należy powiedzieć, że jest ono długie, otwarte, kierunkowe, osiowe i złożone. Wnętrze ograniczają z dwóch stron mosty: Trzebnicki od zachodu i kolejowy od wschodu. Podstawowe elementy budowy to:

- ▶ podłoga – powierzchnia zróżnicowana topograficznie i ze względu na pokrycie; poziom 1. tworzy centralnie biegnąca rzeka, poziom 2. to tarasy zalewowe porośnięte trawą, poziom 3. – korony wałów przeciwpowodziowych, po których biegną drogi ziemne;
- ▶ ściany – tworzą je zadrzewienia posadowione na koronach wałów przeciwpowodziowych po obu stronach rzeki, częściowo zwarte, częściowo transparentne; na niektórych fragmentach ściany umowne;
- ▶ sklepienie – otwarte niebo, miejscami korony zadrzewień w układzie alejowym (wały części południowej).

Wnętrze nr 2 – fragment kanału Odry w rejonie ul. Bydgoskiej

Na wnętrze składają się – koryto kanału Odry zwanego Kanałem Nawigacyjnym, skarpa grobli pomiędzy kanałami po stronie południowej wnętrza oraz taras zalewowy i wał przeciwpowodziowy po stronie północnej. Badane wnętrze ma formę ciągłą, prostą. Poszczególne cechy wskazują, że jest to wnętrze długie, otwarte, kierunkowe, osiowe i złożone. Wnętrze ograniczają z dwóch stron mosty: Warszawski i Jagielloński. Podstawowe elementy budowy to:

- ▶ podłoga – powierzchnia zróżnicowana topograficznie i ze względu na pokrycie; poziom 1. tworzy tafla wody (kanał), poziom 2. to taras zalewowy porośnięty trawą, poziom 3. tworzy korona wałów przeciwpowodziowych z drogą utwardzoną;
- ▶ ściany – tworzą je zadrzewienia posadowione na koronie wału przeciwpowodziowego po stronie północnej oraz pas zadrzewień na stoku grobli po stronie południowej;
- ▶ sklepienie – otwarte niebo, na poziomie 3. korony zadrzewień.

Wnętrze nr 3 – fragmenty doliny Odry w rejonie zoo i mostu Zwierzynieckiego

Na wnętrze składają się – koryto Starej Odry wraz z odnogą rozdzielone muirowaną groblą, skarpa nabrzeża od strony zachodniej oraz taras zalewowy i wał przeciwpowodziowy od strony wschodniej. Jest to wnętrze o charakterze rozgałęzionym, otwartym, kierunkowym, niesymetrycznym i złożonym. Wnętrze ogranicza most Zwierzyniecki z jednej strony i jaz Szczytnicki (próg wodny) z drugiej. Próg wodny jest jednocześnie elementem spinającym z wnętrzem architektoniczno-krajobrazowym nr 4. Podstawowe elementy budowy to:

- ▶ podłoga – powierzchnia zróżnicowana topograficznie i ze względu na pokrycie; poziom 1 tworzy tafla wody (Stara Odra), poziom 2. to pofałdowany taras zalewowy porośnięty trawą i drzewami po stronie wschodniej, poziom 3. tworzy korona wałów przeciwpowodziowych z drogą ziemną po stronie wschodniej;
- ▶ ściany – tworzą je ogrodzenie zoo wraz z zadrzewieniami posadowionymi na koronie wału przeciwpowodziowego po stronie wschodniej oraz pas zadrzewień na skarpie po stronie zachodniej;
- ▶ sklepienie – otwarte niebo, na poziomie 3. korony zadrzewień.

Wnętrze nr 4 – fragment doliny Odry w rejonie zoo i kładki Zwierzynieckiej (część zachodnia)

Na wnętrze składają się – koryto Górnej Odry, taras zalewowy po stronie południowo-zachodniej oraz taras zalewowy z umocnionym fragmentem i wał przeciwpowodziowy po stronie północno-wschodniej, wyspa Szczytnicka od północy. Wnętrze można scharakteryzować jako długie, otwarte, kierunkowe, osiowe i złożone. Jest ono ograniczone kładką Zwierzyniecką od strony wschodniej, otwarte w kierunku zachodnim zgodnie z biegiem rzeki. Próg wodny (jaz Szczytnicki) w północnej części wnętrza jest elementem spinającym z wnętrzem architektoniczno-krajobrazowym nr III. Podstawowe elementy budowy to:

- ▶ podłoga – powierzchnia zróżnicowana topograficznie i ze względu na pokrycie; poziom 1 tworzy tafla wody (Górna Odra), poziom 2. to taras zalewowy porośnięty roślinnością po stronie południowo-zachodniej oraz taras zalewowy porośnięty trawą po stronie północno-wschodniej, poziom 3. tworzy korona wałów przeciwpowodziowych z drogą ziemną po stronie północno-wschodniej;
- ▶ ściany – tworzą je zadrzewienia na tarasie zalewowym po stronie południowo-zachodniej oraz ogrodzenie zoo wraz z zadrzewieniami posadowionymi na koronie wału przeciwpowodziowego po stronie północno-wschodniej;
- ▶ sklepienie – otwarte niebo, na poziomie 3. korony zadrzewień.

Wnętrze nr 5 – fragment doliny Odry w rejonie zoo i kładki Zwierzynieckiej (część wschodnia)

Na wnętrze składają się – koryto Górnej Odry, tarasy zalewowe i wały przeciwpowodziowe po obu stronach rzeki. Poszczególne cechy wnętrza są długie, otwarte, kierunkowe, osiowe i złożone. Wnętrze ogranicza kładka Zwierzyniecka od strony północno-zachodniej, która jest jednocześnie elementem spinającym z wnętrzem architektoniczno-krajobrazowym nr IV. Podstawowe elementy budowy to:

- ▶ podłoga – powierzchnia zróżnicowana topograficznie i ze względu na pokrycie; poziom 1 tworzy tafla wody (Górna Odra), poziom 2. to tarasy zalewowe porośnięte trawą i zadrzewieniami, poziom 3. tworzą korony wałów przeciwpowodziowych z drogami ziemnymi;
- ▶ ściany – tworzą je ogrodzenie zoo wraz z zadrzewieniami posadowionymi na koronie wału przeciwpowodziowego po stronie północno-wschodniej oraz pas zadrzewień na koronie wałów przeciwpowodziowych po stronie południowo-zachodniej;
- ▶ sklepienie – otwarte niebo, na poziomie 3. korony zadrzewień.

4.6.2.2.

Analiza poszczególnych jednostek w obrębie obszarów badań

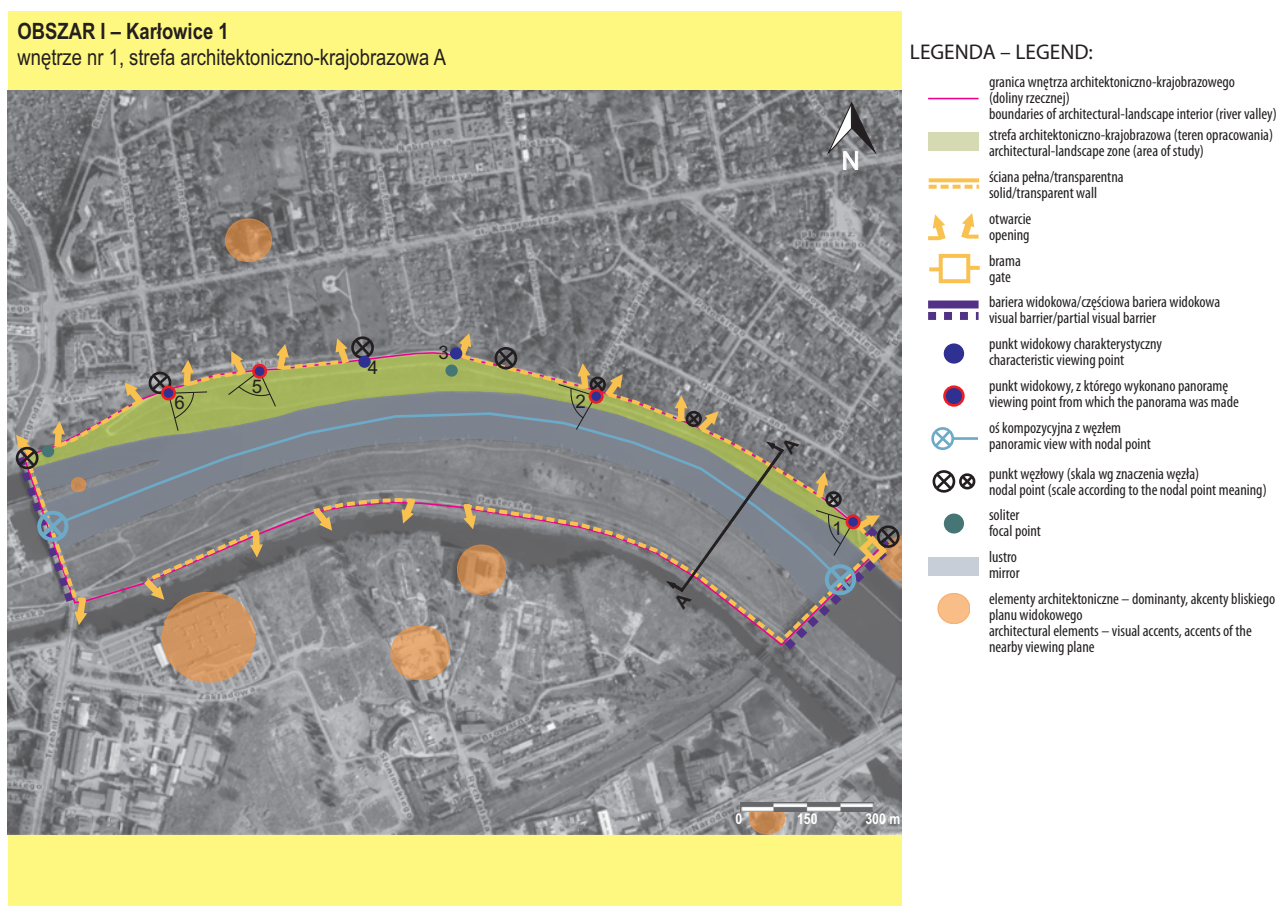
OBSZAR I

Przynależność: wnętrze architektoniczno-krajobrazowe nr 1

Jednostka analizy: strefa architektoniczno-krajobrazowa A

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 35, 36)

Rzeka stanowi główną oś założenia, będąc jednocześnie łącznikiem z wnętrzami sąsiednimi. Wiele elementów układu to formy przyrodnicze. Najważniejsze (najlepiej czytelne) to lustro w postaci rzeki oraz ażurowe ściany całego wnętrza tworzone przez rzędowy układ zadrzewień na koronach wałów. Otwarcia w ścianach powstają tam, gdzie zostaje przerwany układ rzędowy zadrzewień. Na obszarze I występują liczne punkty węzłowe w miejscach dojścia tras komunikacyjnych, tylko z jednej strony strefy. Na terenie można wyróżnić jeden soliter (roślinny), natomiast wiele elementów architektonicznych znajduje się w bliskich i dalekich widokach (poza terenem opracowania).

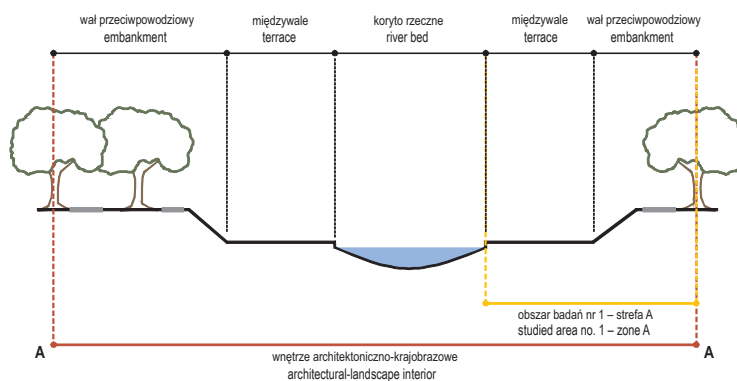
Ryc. 35. Układ kompozycyjny wnętrza nr 1, strefa A w obszarze I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 35. Compositional layout of the interior no. 1, zone A within Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy kompozycyjne wnętrza:

- ▶ oś kompozycyjna – oś rzeki
- ▶ ściany wnętrza istniejące

- pełne – brak
- transparentne – zadrzewienia w układzie alejowym na koronach wałów przeciwpowodziowych, konstrukcje mostowe
- ▶ ściany wnętrza umowne – korony wałów bez zadrzewień oraz granica własności (np. działek pracowniczych)
- ▶ otwarcia – w miejscach przerywania alejowego układu zadrzewień na wałach przeciwpowodziowych oraz w miejscach ścian umownych
- ▶ brama – przejście pieszo-rowerowe pod mostem kolejowym
- ▶ bariery widokowe:
 - mosty Trzebnickie,
 - most kolejowy
- ▶ punkty węzłowe:
 - mosty Trzebnickie,
 - dojście ul. ks. N. Bończyka,
 - dojście z zieleńca przy ul. Kasprowicza,
 - dojście z parku Kasprowicza,
 - dojście z ul. K. Przerwy-Tetmajera,
 - dojście z ul. A. Dygasińskiego,
 - dojście – skrót do ul. W. Orkana
 - most kolejowy
- ▶ lustro – powierzchnia rzeki
- ▶ soliter – dąb szypułkowy na północnym tarasie zalewowym
- ▶ elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - kościół św. Antoniego na Karłowicach,
 - tereny przemysłowe dawnego Przedsiębiorstwa Aparatury Spawalniczej ASPA S.A.,
 - komin zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”
 - zabytkowe silosy nad kanałem,
 - nowa zabudowa przy ul. Rychtalskiej,
 - hala supermarketu E. Leclerc

Ryc. 36. Przekrój A-A przez wnętrze nr 1, strefę A w obszarze I (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 36. Cross section A-A of interior no. 1, zone A within Area I (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Konstrukcja widoków i panoram

Na obszarze określono kilka najbardziej charakterystycznych punktów widokowych, które są uwarunkowane komunikacyjnie, a jednocześnie z nich zaobserwowano najciekawsze (najbardziej zróżnicowane) widoki.

Panoramy wykonano z wybranych punktów widokowych.

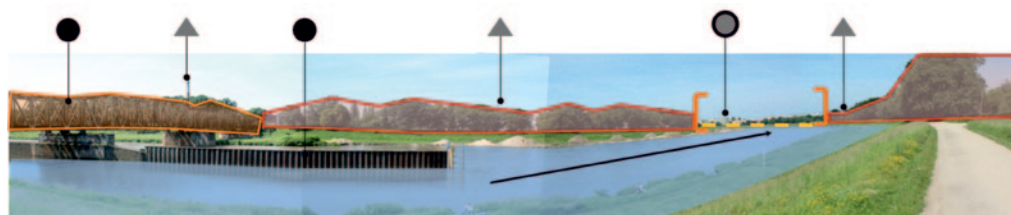
A. Punkty widokowe:

- ▶ pkt nr 1 – wejście od strony zachodniej, widok z wału przeciwpowodziowego na cały obszar w kierunku wschodnim
- ▶ pkt nr 2 – wejście od ul. K. Przerwy-Tetmajera, widok z wału przeciwpowodziowego na drugi brzeg i elementy dalekiego planu widokowego oraz część wschodnią obszaru
- ▶ pkt nr 3 – wejście od parku Kasprowicza, widok z wału przeciwpowodziowego na drugi brzeg i elementy dalekiego planu widokowego
- ▶ pkt nr 4 – wejście od zieleńca przy ul. Kasprowicza, widok z wału przeciwpowodziowego na drugi brzeg i elementy dalekiego planu widokowego
- ▶ pkt nr 5 – punkt pod robinią akacjową, widok z wału przeciwpowodziowego na drugi brzeg i elementy dalekiego planu widokowego oraz na kościół św. Antoniego na północy
- ▶ pkt nr 6 – wejście od ul. ks. N. Bończyka widok z wału przeciwpowodziowego na cały obszar w kierunku zachodnim.

B. Panoramy z wybranych punktów widokowych

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 1) (ryc. 37):

- ▶ dominanta – most kolejowy, metalowa bariera rozdzielająca rzekę od kanału
- ▶ subdominanta – zabudowa osiedla „Różanka”
- ▶ akcenty – komin zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”, komin elektrociepłowni, kościół św. Antoniego
- ▶ przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasami zalewowymi
- ▶ ramy widoków – otwarcie na zabudowę osiedla „Różanka”
- ▶ bariera widokowa – most kolejowy
- ▶ linia prowadząca – rzeka, alejowy układ drzew na wale przeciwpowodziowym po stronie wschodniej
- ▶ linia zatrzymująca – mosty Trzebnickie, linia zabudowy osiedla „Różanka”, wał przeciwpowodziowy z alejowym układem drzew

LEGENDA – LEGEND:

	dominanta, dominanta roślinna landmark, greenery dominant		kulisy background		ramy widoku visual frame
	subdominanta, subdominanta roślinna lesser landmarks, greenery subdominant		bariera widokowa visual barrier		linia prowadząca leading line
	akcent, akcent roślinny accent, greenery accent		przedpole ekspozycji visual foreground		linia zatrzymująca stopping line

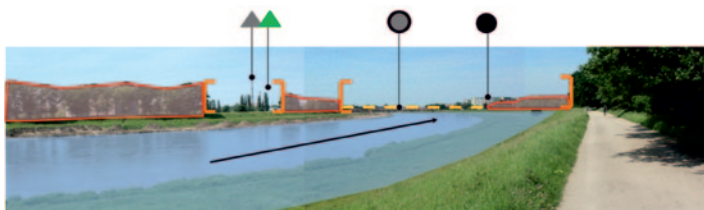
Ryc. 37. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 1, obszar I, Karłowice 1, strefa A (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 37. Panorama no. 1, viewing points no. 1, Area I, Karłowice 1, zone A (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 2 (pkt widokowy nr 2) (ryc. 38):

- ▶ dominanta – zabudowa osiedla „Różanka”
- ▶ subdominanta – mosty Trzebnickie

- ▶ akcent – komin elektrociepłowni
- ▶ akcent roślinny – pionowe formy drzew (grupa)
- ▶ przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasami zalewowymi
- ▶ ramy widoków – otwarcie na komin elektrociepłowni podkreślony pionowymi akcentami zieleni (topole włoskie), otwarcie na zabudowę osiedla „Różanka”
- ▶ linia prowadząca – rzeka, alejowy układ drzew na wale przeciwpowodziowym po stronie wschodniej
- ▶ linia zatrzymująca – mosty Trzebnickie, linia zabudowy osiedla „Różanka”, wał przeciwpowodziowy z alejowym układem drzew

LEGENDA – LEGEND:

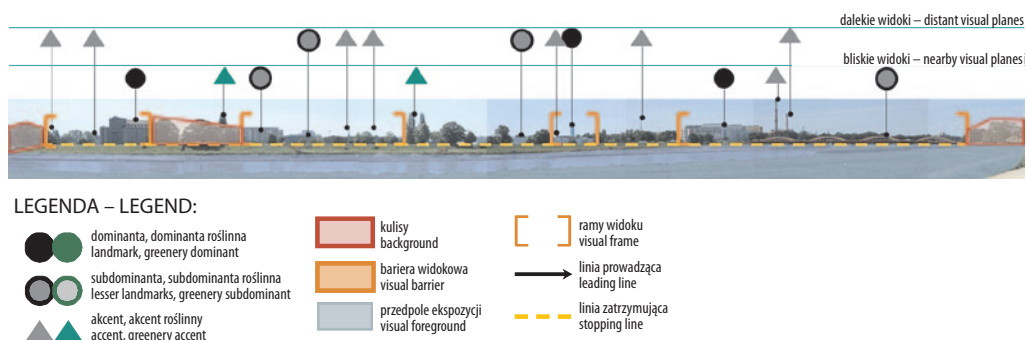
	dominanta, dominanta roślinna landmark, greenery dominant		przedpole ekspozycji visual foreground		bariera widokowa visual barrier		linia prowadząca leading line
	subdominanta, subdominanta roślinna lesser landmarks, greenery subdominant		kulisy background		linia zatrzymująca stopping line		akcent, akcent roślinny accent, greenery accent
					bariera widokowa visual barrier		akcent, akcent roślinny accent, greenery accent
					linia prowadząca leading line		linia zatrzymująca stopping line

Ryc. 38. Panorama nr 2, punkt widokowy nr 2, obszar I, Karłowice 1, strefa A (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 38. Panorama no. 2, viewing points no. 2, Area I, Karłowice 1, zone A (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 3 (pkt widokowy nr 5) (ryc. 39):

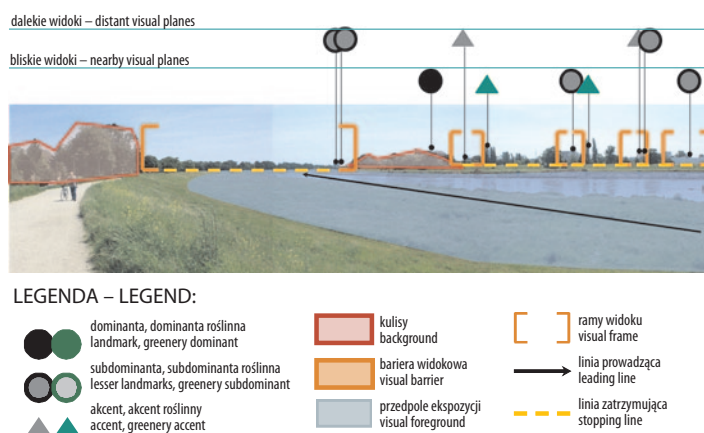
- ▶ elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanty – zabytkowe silosy nad kanałem, zabudowa przy ul. Conrada-Korzeniowskiego,
 - subdominanty – nowa zabudowa przy ul. Rychtalskiej, mosty Trzebnickie
 - akcent – komin elektrociepłowni
 - akcenty roślinne – pionowe elementy roślinne (topole włoskie)
- ▶ elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanty – wieżowiec SkyTower
 - subdominanty – zabudowa przy ul. Jedności Narodowej, hala supermarketu E. Leclerc
 - akcenty – komin zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”, wieża zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”, wieża katedry na Ostrowie Tumskim, wieża kościoła św. Krzyża na Ostrowie Tumskim, wieża bazyliki św. Elżbiety na Rynku maszt radiowo-telewizyjny, mały komin elektrociepłowni
- ▶ elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasami zalewowymi
 - ramy widoków – otwarcie na zabytkowe silosy nad kanałem, otwarcie na nową zabudowę przy ul. Rychtalskiej i elementy dalekiego planu widokowego, otwarcie na hala supermarketu E. Leclerc z wieżowcem SkyTower i wieżą bazyliki Św. Elżbiety na Rynku w tle, otwarcie na zabudowę przy ul. Conrada-Korzeniowskiego i mosty Trzebnickie
 - linia zatrzymująca – korona wału przeciwpowodziowego wraz z linią drzew w układzie alejowym i mostami Trzebnickimi

Ryc. 39. Panorama nr 3, punkt widokowy nr 5, obszar I, Karłowice 1, strefa A (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 39. Panorama no. 3, viewing points no. 5, Area I, Karłowice 1, zone A (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 4 (pkt widokowy nr 6) (ryc. 40):

- ▶ elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – zabytkowe silosy nad kanałem
 - subdominanty – nowa zabudowa przy ul. Rychtalskiej, hala supermarketu E. Leclerc
- ▶ elementy dalekiego planu widokowego
 - subdominanty – hotel System, tereny przemysłowe dawnego Przedsiębiorstwa Aparatury Spawalniczej ASPA S.A., most kolejowy, wieża zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”, zabudowa przy ul. Jedności Narodowej,
 - akcent – wieża kościoła św. Michała Archanioła
- ▶ elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasami zalewowymi
 - ramy widoków – otwarcie na most kolejowy i elementy dalekiego planu widokowego, otwarcie na wieżę zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”, otwarcie na nową zabudowę przy ul. Rychtalskiej, otwarcie na zabudowę przy ul. Jedności Narodowej i wieżę kościoła św. Michała Archanioła, otwarcie na halę supermarketu E. Leclerc
 - linia prowadząca – rzeka
 - linia zatrzymująca – korona wału przeciwpowodziowego wraz z linią drzew w układzie alejowym wraz z mostem kolejowym w tle

Ryc. 40. Panorama nr 4, punkt widokowy nr 6, obszar I, Karłowice 1, strefa A (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 40. Panorama no. 4, viewing points no. 6, Area I, Karłowice 1, zone A (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR II

Przynależność: wnętrze architektoniczno-krajobrazowe nr 2

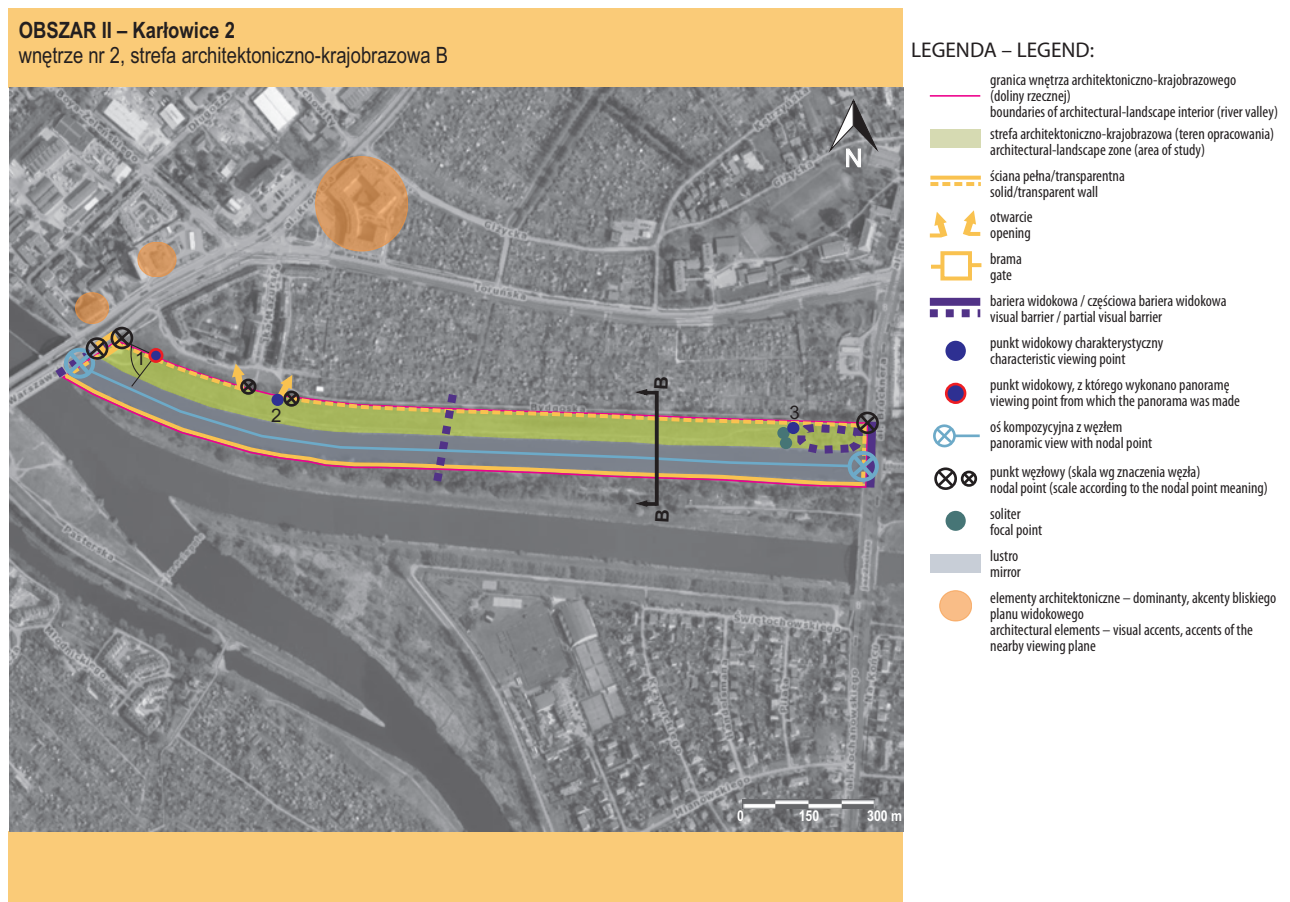
Jednostka analizy: strefa architektoniczno-krajobrazowa B

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 41, 42)

Charakter wnętrza w dużym stopniu określony jest przez elementy przyrodnicze, w tym kanał rzeczny, zadrzewienia w układzie rzędownym na koronie wału oraz roślinność na skarpię grobli. Wnętrze ma bardzo czytelny układ kierunkowy z powodu jednostronnego zamknięcia ścianą pełną (skarpa grobli porośnięta roślinnością). Elementy wnętrza są mało zróżnicowane, prawie całe wnętrze jest jednolite poza fragmentami przy obu mostach – tam otwarcia i punkty węzłowe.

Elementy kompozycyjne wnętrza:

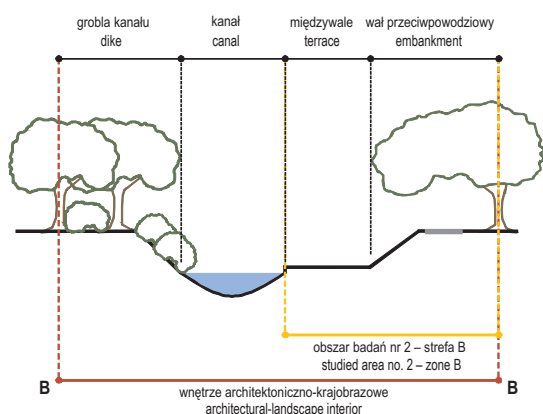
- ▶ oś kompozycyjna – oś kanału
- ▶ ściany wnętrza
 - pełne – skarpa grobli wraz z pasem zadrzewień
 - transparentne – zadrzewienia w układzie alejowym na koronie wału przeciwpowodziowego od strony północnej, konstrukcje mostowe
- ▶ ściany wnętrza umowne – na przedłużeniu al. Kromera od mostów Warszawskich
- ▶ otwarcia – w miejscach przerywania alejowego układu zadrzewień na wale przeciwpowodziowym oraz w miejscach ścian umownych

Ryc. 41. Układ kompozycyjny wnętrza nr 2, strefa B w obszarze II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 41. Compositional layout of the interior no. 2, zone B within Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

- ▶ brama – przejście pieszo-rowerowe pod mostami Warszawskimi
- ▶ bariery widokowe:
 - mosty Warszawskie
 - śluza wraz z mostami Jagiellońskimi
 - miejscowo występujące zadrzewienia
- ▶ punkty węzłowe:
 - mosty Warszawskie – przejście pod mostem, zjazd z mostu na teren
 - przedłużenie ul. Łąka Mazurska
 - wjazd na wał z ul. Bydgoskiej
 - mosty Jagiellońskie
- ▶ lustro – powierzchnia kanału
- ▶ soliter – brak
- ▶ elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - zabudowa mieszkaniowa na rogu ul. Wyszyńskiego i ul. Jedności Narodowej
 - stara zabudowa na rogu al. Kromera i ul. Anonima
 - nowoczesny budynek hotelu „System”
 - zabudowa mieszkaniowa przy ul. Łąka Mazurska
 - budynek mieszkalny przy pl. Kromera

Ryc. 42. Przekrój B-B przez wnętrze nr 2, strefa B w obszarze II (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 42. Cross section B-B of interior no. 2, zone B within Area II (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Konstrukcja widoków i panoram

Na obszarze II występuje niewiele punktów widokowych, a te które można zlokalizować, są słabo zróżnicowane (jednolity charakter wnętrza) lub mało interesujące. Zamknięcie ścianą pełną powoduje jednostronną możliwość widoków i panoram. Panoramę wykonano w miejscu, z którego są widoki na elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego.

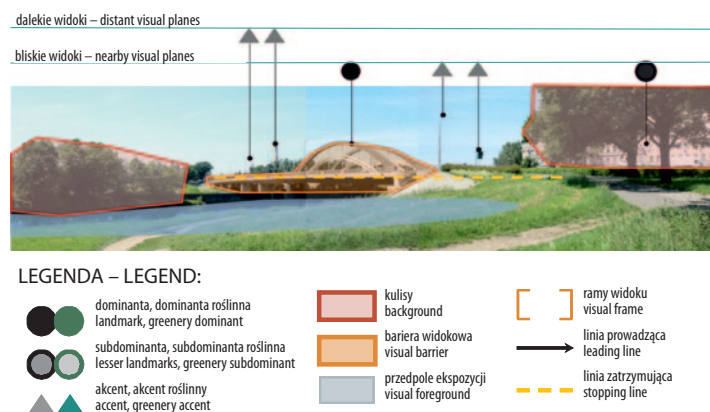
A. Punkty widokowe

- ▶ pkt. nr 1 – wejście na teren od strony mostów Warszawskich, widok na mosty Warszawskie
- ▶ pkt. nr 2 – wejście od strony ul. Łąka Mazurska, widok na zachodnią i wschodnią część obszaru
- ▶ pkt. nr 3 – wejście od strony mostów Jagiellońskich, widok na obszar w kierunku zachodnim

B. Panoramy z wybranych punktów widokowych:

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 1) (ryc. 43)

- ▶ elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – mosty Warszawskie
 - subdominanta – zabudowa mieszkaniowa przy al. Kromera
 - akcenty – tablica świetlna przy moście, latarnia uliczna
 - dalekiego planu widokowego
 - akcenty – komin i wieża zabytkowego kompleksu „Browar Piastowski”
- ▶ elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – kanał rzeczny wraz z dolnym tarasem zalewowym
 - bariera widokowa – mosty Warszawskie
 - linia zatrzymująca – mosty Warszawskie z fragmentem wału przeciwpowodziowego

Ryc. 43. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 1, obszar II, Karłowice 2, strefa B (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 43. Panorama no. 1, viewing point no. 1, Area II, Karłowice 2, zone B
 (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR III

Przynależność: wnętrza architektoniczno-krajobrazowe nr 3 i 4

Jednostki analizy:

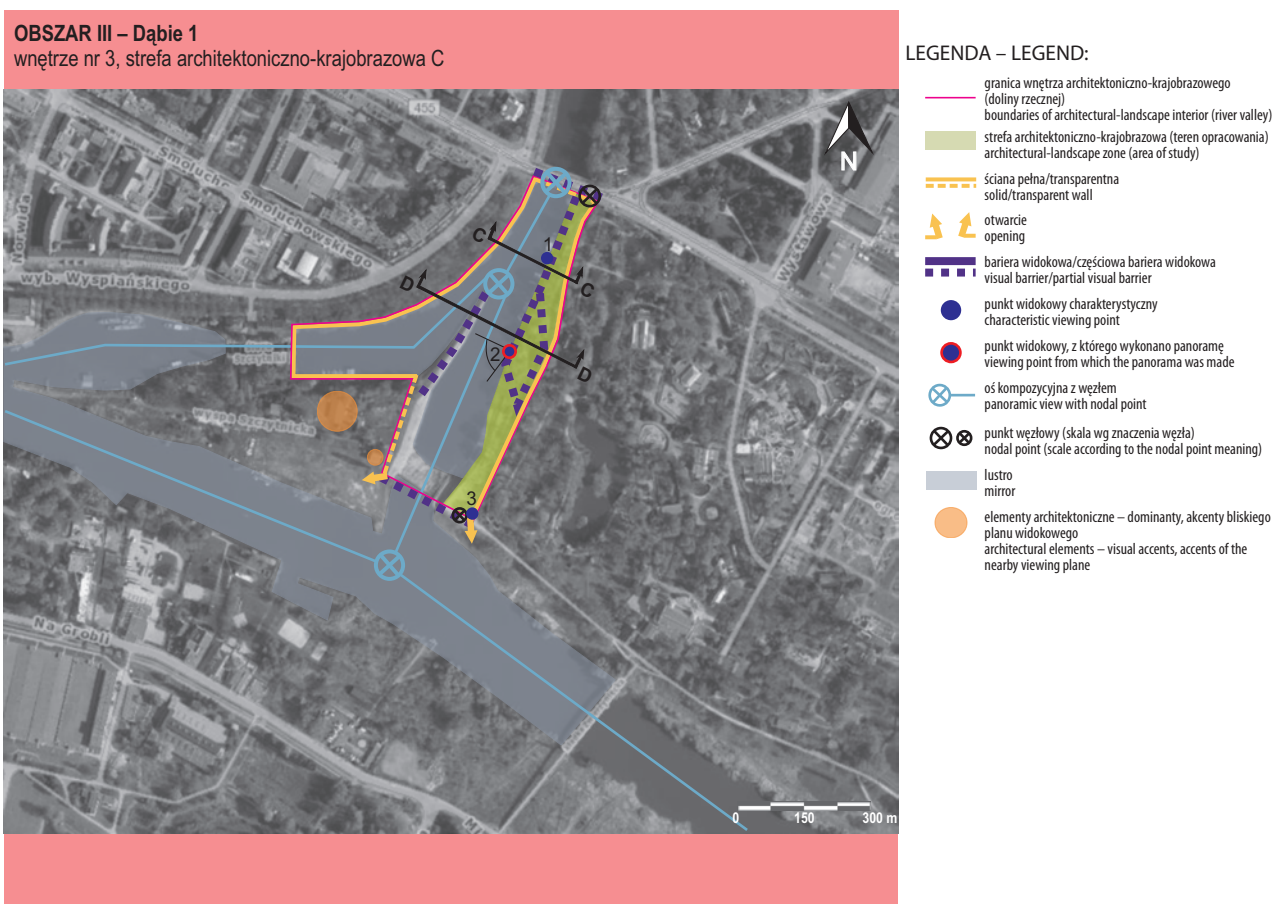
- ▶ strefa architektoniczno-krajobrazowa C jako części wnętrza architektoniczno-krajobrazowego nr 3;
- ▶ strefa architektoniczno-krajobrazowa D jako części wnętrza architektoniczno-krajobrazowego nr 4;

Ze względu na przynależność każdej ze stref do innego wnętrza elementy układu kompozycyjnego, panoramy i widoki oraz inne elementy wyszczególniono osobno dla każdej ze stref.

Strefa architektoniczno-krajobrazowa C

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 44–46)

Jest to rozbudowane wnętrze kierunkowe, z dużym udziałem elementów architektonicznych. Wnętrze zamykają ściany pełne z obu stron, co wpływa na charakter widoków. We wnętrzu zidentyfikowano dużo barier widokowych. Charakterystycznym elementem kompozycji jest punkt węzłowy na styku ze strefą D.

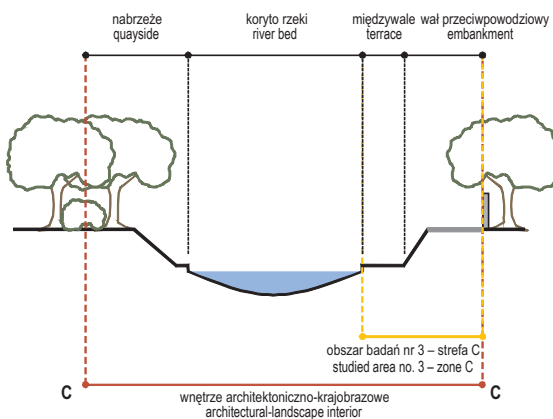
Ryc. 44. Układ kompozycyjny wnętrza nr 3, strefa C w obszarze III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 44. Compositional layout of the interior no. 3, zone C within Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy kompozycyjne wnętrza:

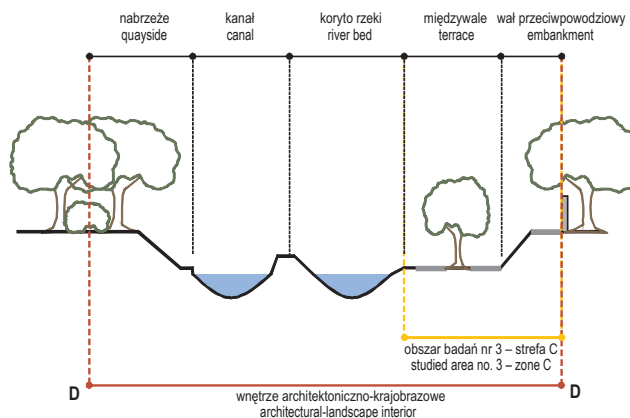
- ▶ osie kompozycyjne:
 - oś rzeki
 - oś kanału
- ▶ ściany wnętrza
 - pełne – skarpa z zadrzewieniami od strony północno-zachodniej, śluga i południowa skarpa kanału oraz ogrodzenie zoo wraz z zadrzewieniami od strony wschodniej
 - transparentne – most Zwierzyniecki, jaz Szczytnicki
- ▶ ściany wnętrza umowne – jaz Szczytnicki
- ▶ otwarcia – w miejscu jazu Szczytnickiego wraz z częścią korony wałów (taras widokowy) na styku ze strefą architektoniczno-krajobrazową D
- ▶ brama – brak
- ▶ bariery widokowe:
 - most Zwierzyniecki
 - murowana grobla pomiędzy korytem rzeki a kanałem
 - jaz Szczytnicki
 - ogrodzenie wzdłuż skarpy nabrzeża nad jazem Szczytnickim
 - miejscowo występujące zadrzewienia

- ▶ punkty węzłowe:
 - zejście z mostu Zwierzynieckiego
 - taras widokowy na styku ze strefą architektoniczno-krajobrazową D
- ▶ lustro
 - powierzchnia rzeki
 - powierzchnia kanału
- ▶ soliter – brak
- ▶ elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - zabudowa na wyspie Szczytnickiej

Ryc. 45. Przekrój C-C przez wnętrze nr 3, strefa C w obszarze III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 45. Cross section C-C of interior no. 3, zone C within Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Ryc. 46. Przekrój D-D przez wnętrze nr 3, strefa C w obszarze III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 46. Cross section D-D of interior no. 3, zone C within Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Konstrukcja widoków i panoram

Na obszarze III w strefie architektoniczno-krajobrazowej C występuje niewiele punktów widokowych z powodu dużego udziału roślinności, która tworzy bariery dla widoków. Zamknięcie wnętrza ścianami pełnymi powoduje, że widoki są ograniczone (bliskie) i mało zróżnicowane, w tym przypadku ukierunkowane na drugi brzeg rzeki.

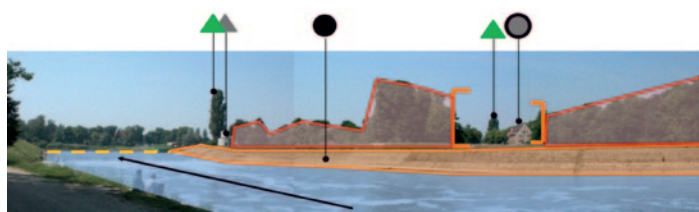
A. Punkty widokowe

- › pkt nr 1 – zejście do wody w miejscu przystani Zwierzynieckiej
- › pkt nr 2 – zejście do wody, otwarcie
- › pkt nr 3 – skręt drogi, taras widokowy na styku ze strefą D

B. Panoramy z wybranych punktów widokowych:

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 2) (ryc. 47)

- › dominanta – murowana grobla pomiędzy korytem rzeki a kanałem
- › subdominanta – zabudowa na śluzie
- › akcent – element architektoniczny na śluzie
- › akcenty roślinne – pionowe formy drzew
- › przedpole ekspozycji – tafla wody koryta rzeki
- › ramy widoków – otwarcie na zabudowę na śluzie
- › linia prowadząca – koryto rzeki
- › linia zatrzymująca – zetknięcie zadrzewień na tarasie zalewowym przy ul. Na Grobli z taflą rzeki

LEGENDA – LEGEND:

	dominanta, dominanta roślinna landmark, greenery dominant		kulisy background		linia prowadząca leading line
	subdominanta, subdominanta roślinna lesser landmarks, greenery subdominant		bariera widokowa visual barrier		linia zatrzymująca stopping line
	akcent, akcent roślinny accent, greenery accent		przedpole ekspozycji visual foreground		ramy widoku visual frame

Ryc. 47. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 2, obszar III, Dąbie 1, strefa C (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 47. Panorama no. 1, viewing point no. 2, Area III, Dąbie 1, zone C (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Strefa architektoniczno-krajobrazowa D

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 48, 49)

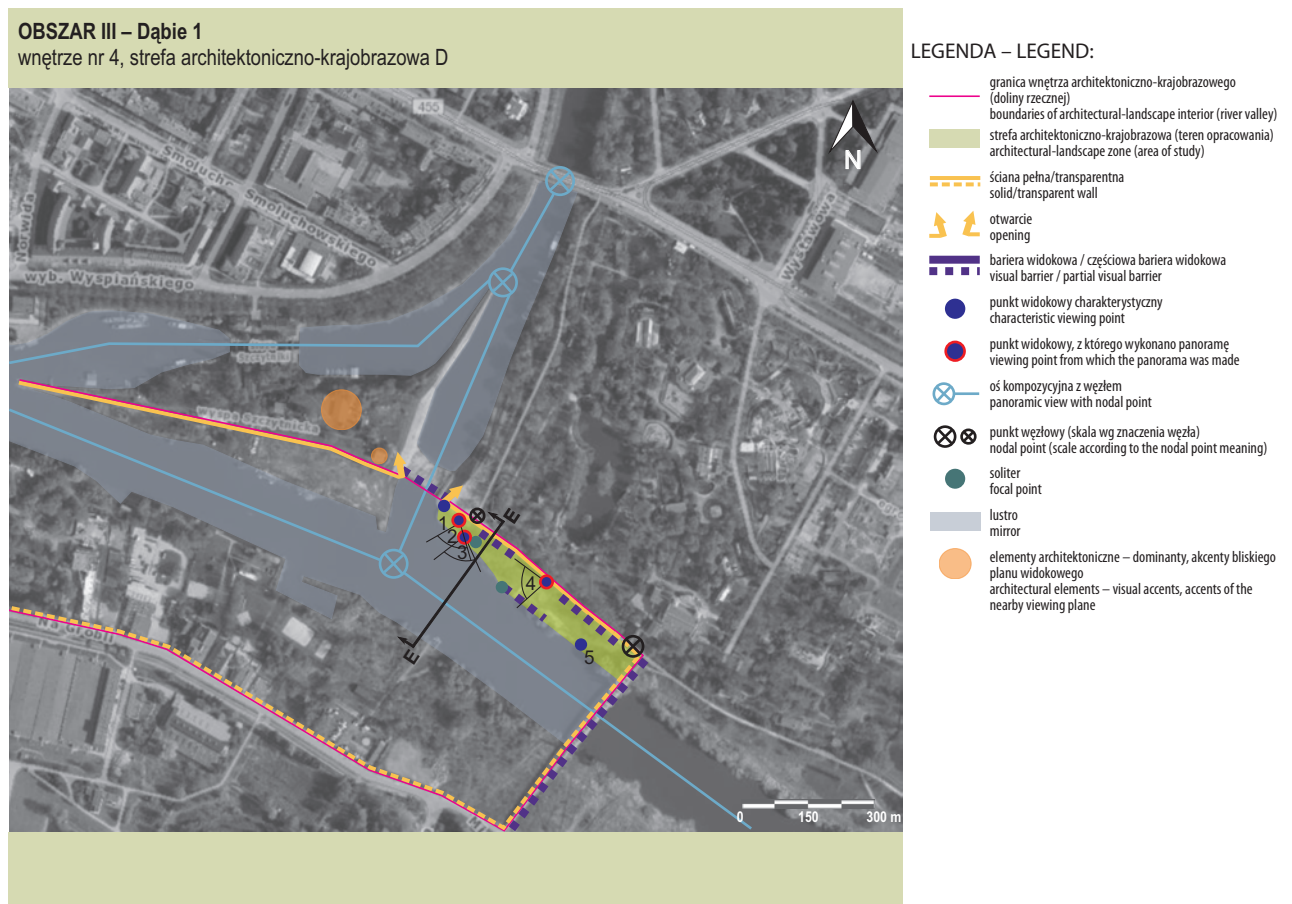
Jest to wnętrze o ciekawej budowie ze względu na rozejście rzeki w tym miejscu. Wnętrze zachowuje układ kierunkowy, ale z powodu dużej szerokości (rzeki i tarasu zalewowego przy drugim brzegu) czuje się „oddech” rozległej przestrzeni. Strefa D należy do wnętrza otwartego z szerokim lustrem, co stwarza możliwości dalekich widoków. Zidentyfikowano stosunkowo niewiele barier na terenie. Najbardziej charakterystycznym miejscem jest taras widokowy na styku ze strefą C.

Elementy kompozycyjne wnętrza:

- › oś kompozycyjna – oś rzeki
- › ściany wnętrza
 - pełne – ogrodzenie zoo wraz z zadrzewieniami od strony północno-wschodniej, skarpa wyspy Szczytnickiej
 - transparentne – kładka Zwierzyniecka, zabudowa wzdłuż ul. Na Grobli
- › ściany wnętrza umowne – próg wodny (jaz Szczytnicki)

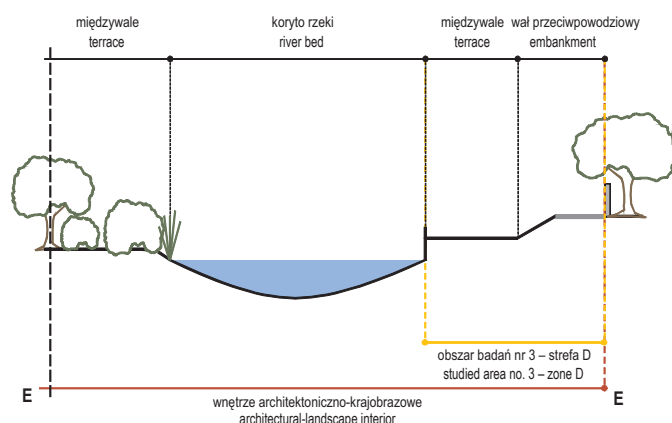
4. Studia i analizy

- ▶ otwarcia – w miejscu progu wodnego (jazu) wraz z częścią korony wałów (taras widokowy) na styku ze strefą architektoniczno-krajobrazową C
- ▶ brama – brak
- ▶ bariery widokowe:
 - kładka Zwierzyniecka
 - jaz Szczytnicki
 - miejscowo występujące zadrzewienia
- ▶ punkty węzłowe:
 - taras widokowy na styku ze strefą architektoniczno-krajobrazową C
 - zejście z kładki Zwierzynieckiej
- ▶ lustro
 - powierzchnia rzeki
- ▶ soliter – brak
- ▶ elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - zabudowa na wyspie Szczytnickiej
 - Instytut Niskich Temperatur

Ryc. 48. Układ kompozycyjny wnętrza nr 4, strefa D w obszarze III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 48. Compositional layout of the interior no. 4, zone D within Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Ryc. 49. Przekrój E-E przez wnętrze nr 4, strefa D w obszarze III (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 49. Cros section E-E of interior no. 4, zone D within Area III (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Konstrukcja widoków i panoram

Otwarty charakter wnętrza stwarza możliwość dalekich widoków, jednocześnie zamknięcie jednej strony ścianą pełną powoduje, że widoki są jednostronne. Najlepsze punkty widokowe na tarasie widokowym umiejscowionym na styku dwóch wnętrz. Stąd rozległe panoramy bogate w elementy architektoniczne dalekiego planu widokowego. Drugi koniec wnętrza przecięty barierą w postaci kładki. Nieliczne zadrzewienia na terenie tworzą bariery dla widoków.

A. Punkty widokowe

- ▶ pkt nr 1 – przy krawędzi skarpy (ogrodzenie tarasu widokowego)
- ▶ pkt nr 2 – zakręt, taras widokowy górny
- ▶ pkt nr 3 – zakręt, taras widokowy dolny
- ▶ pkt nr 4 – droga na koronie wału w połowie odległości pomiędzy kładką Zwierzyniecką a zakrętem
- ▶ pkt nr 5 – przystań dla statków wycieczkowych (taras dolny)

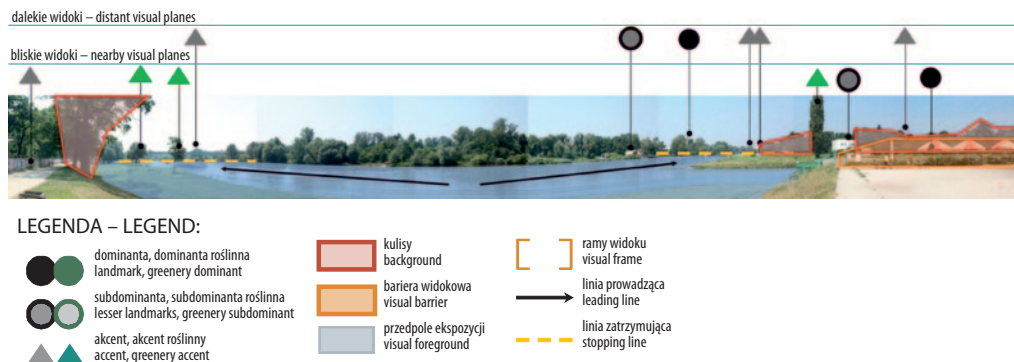
B. Panoramy z wybranych punktów widokowych:

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 2) (ryc. 50)

- ▶ elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – letni ogródek piwny (parasole)
 - subdominanta – zabudowa (biały budynek) na wyspie Szczytnickiej
 - akcenty – ogrodzenie zoo
 - akcenty roślinne – drzewa nad brzegiem rzeki (wierzby), dęb szypułkowy „Fastigiata” na wyspie Szczytnickiej
- ▶ elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – wieża ciśnień przy ul. Na Grobli
 - subdominanta – zabudowa Śłęza Camping przy ul. Na Grobli
 - akcenty – zabudowa Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu – Komisariatu Wodnego, szczyt wieży Bazyliki św. Elżbiety, wieża budynku poczty (Urząd Pocztowy Wrocław 1), pylon kładki Zwierzynieckiej
- ▶ elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasem zalewowym
 - bariera widokowa – letni ogródek piwny (parasole)
 - linie prowadzące – wzdłuż linii rzeki w stronę kładki Zwierzynieckiej oraz w stronę mostu Grunwaldzkiego

4. Studia i analizy

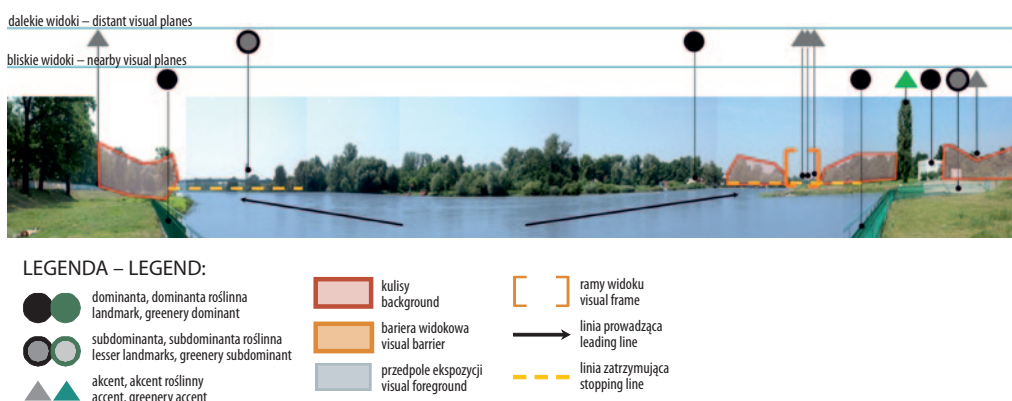
- linia zatrzymująca – linia ostatniego planu – zetknięcie zadrzewień z taflą wody

Ryc. 50. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 2, obszar III, Dąbie 1, strefa D (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 50. Panorama no. 1, viewing point no. 2, Area III, Dąbie 1, zone D (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 2 (pkt widokowy nr 3) (ryc. 51)

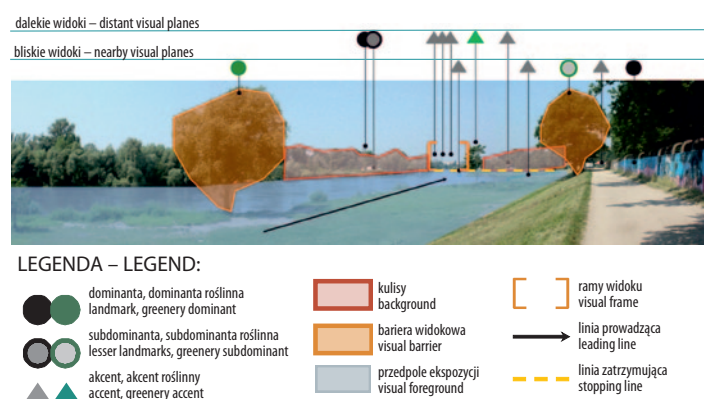
- › elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – ogrodzenie dolnego tarasu widokowego (z dwóch stron), zabudowa (biały budynek) na wyspie Szczytnickiej
 - subdominanta – płaszczyzna jazu
 - akcenty – zabudowa Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu – Komisariatu Wodnego
 - akcenty roślinne – dąb szypułkowy „Fastigiata” na wyspie Szczytnickiej
- › elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – zabudowa Śłęza Camping przy ul. Na Grobli
 - subdominanta – pylon kładki Zwierzynieckiej
 - akcenty – szczyt wieży Bazyliki św. Elżbiety, wieża budynku poczty (Urząd Pocztowy Wrocław 1), zabudowa przy ul. Mazowieckiej, ogrodzenie zoo
- › elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasem zalewowym
 - ramy widoku – otwarcie na elementy architektoniczne dalekiego planu widokowego
 - linie prowadzące – wzdłuż linii rzeki w stronę kładki Zwierzynieckiej oraz w stronę mostu Grunwaldzkiego
 - linia zatrzymująca – linia ostatniego planu – zetknięcie zadrzewień z taflą wody

Ryc. 51. Panorama nr 2, punkt widokowy nr 3, obszar III, Dąbie 1, strefa D (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 51. Panorama no. 2, viewing point no. 3, Area III, Dąbie 1, zone D (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 3 (pkt. widokowy nr 4) (ryc. 52)

- › elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – ogrodzenie zoo
 - dominanta roślinna – wierzba na tarasie zalewowym (centralny punkt planu)
 - subdominanta roślinna – dęby na skarpie wału przeciwpowodziowego
 - akcenty – znak komunikacji wodnej (na brzegu rzeki), ogrodzenie dolnego tarasu widokowego w strefie C, letni ogródek piwny (parasole) w strefie C
- › elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – wieża ciśnień przy ul. Na Grobli
 - subdominanta – zabudowa Ślęza Camping przy ul. Na Grobli
 - akcenty – wieża klasztoru św. Wojciecha przy pl. Dominikańskim, wieża budynku poczty (Urząd Pocztowy Wrocław 1), szczyt wieży bazyliki św. Elżbiety, zabudowa przy wybrzeżu J. Słowackiego
- › elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z dolnymi tarasem zalewowym
 - ramy widoku – otwarcie na elementy architektoniczne dalekiego planu widokowego
 - bariera widokowa – wierzba na tarasie zalewowym, dęby na skarpie wału przeciwpowodziowego
 - linia prowadząca – linia rzeki
 - linia zatrzymująca – linia ostatniego planu – zetknięcie zadrzewień z taflą wody

Ryc. 52. Panorama nr 3, punkt widokowy nr 4, obszar III, Dąbie 1, strefa D (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 52. Panorama nr 3, viewing point no. 4, Area III, Dąbie 1, zone D (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

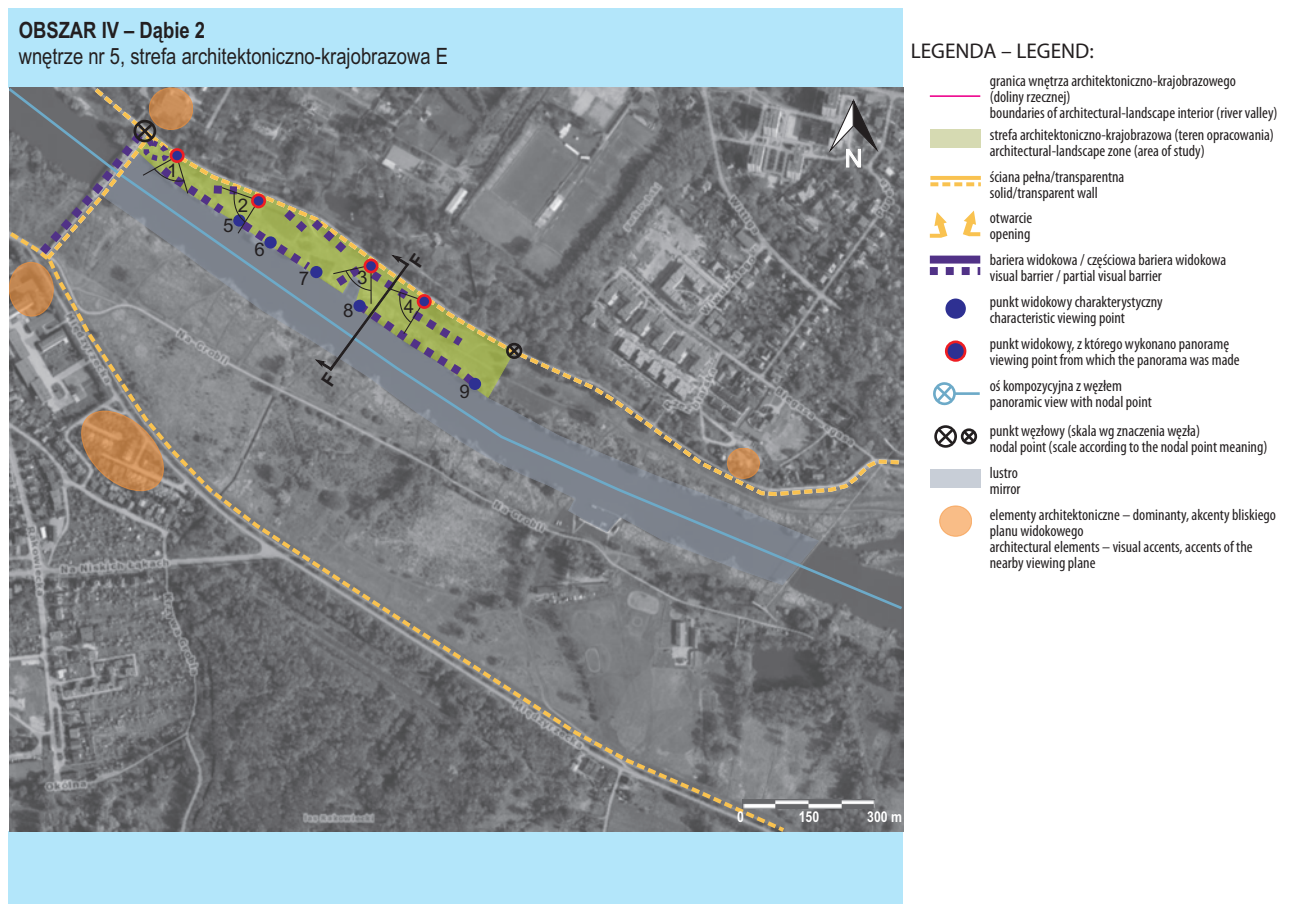
OBSZAR IV

Przynależność: wnętrze architektoniczno-krajobrazowe nr 5

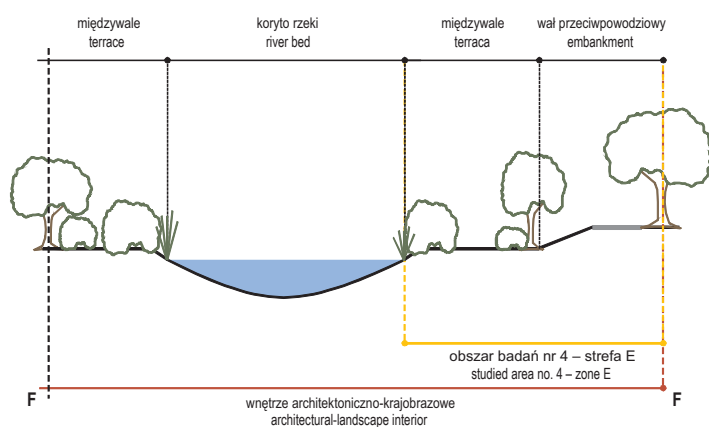
Jednostka analizy: strefa architektoniczno-krajobrazowa E

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 53, 54)

Kompozycja wnętrza nr 6 jest kształtowana w dużej mierze przez roślinność wysoką dominującą na terenie. Roślinność rozmieszczona nieregularnie powoduje tworzenie się mikrownętrz w tej strefie i jednocześnie stanowi bariery dla widoków. Elementy wnętrza są mało zróżnicowane. Nieliczne punkty węzłowe.

Ryc. 53. Układ kompozycyjny wnętrza nr 5, strefa E w obszarze IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 53. Compositional layout of interior no. 5, zone E within Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Ryc. 54. Przekrój F-F przez wnętrze nr 5, strefa E w obszarze IV (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 54. Cross section F-F of interior no. 5, zone E within Area IV (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy kompozycyjne wnętrza:

- › oś kompozycyjna – oś rzeki
- › ściany wnętrza
 - pełne – brak

- transparentne – kładka Zwierzyniecka, zadrzewienia w układzie alejowym na koronach wałów przeciwpowodziowych
- › ściany wnętrza umowne – brak
- › otwarcia – w miejscach przzerwania układu alejowego na koronach wałów przeciwpowodziowych
- › brama – brak
- › bariery widokowe:
 - kładka Zwierzyniecka
 - miejscowo występujące zadrzewienia
- › punkty węzłowe:
 - wejście na kładkę Zwierzyniecką przy zoo
 - wejście na wał przeciwpowodziowy północny z parku Dąbskiego
- › lustro
 - powierzchnia rzeki
- › elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - stara zabudowa przy południowym wejściu do zoo
 - Instytut Niskich Temperatur

Konstrukcja widoków i panoram

Ze względu na liczne bariery na terenie widoki ograniczone. Mimo to stosunkowo dużo punktów widokowych na terenie, ze względu na budowę strefy E, w której tworzą się kameralne miejsca obserwacji (mikrownętra). Wiele punktów widokowych na brzegu rzeki, widoki z tych miejsc są jednak mało zróżnicowane.

A. Punkty widokowe

- › pkt nr 1 – droga na koronie wału (okolice kładki Zwierzynieckiej)
- › pkt nr 2 – droga na koronie wału, widok w kierunku kładki Zwierzynieckiej
- › pkt nr 3 – droga na koronie wału, widok na drugi brzeg (obszar nr V)
- › pkt nr 4 – droga na koronie wału, widok na Sky Tower i zabudowę na drugim brzegu
- › pkt nr 5, 6, 7, 8, 9 – w miejscach dostępu do rzeki, osłonięte, widoki na rzekę w dwie strony z małym udziałem elementów architektonicznych w widokach

B. Panoramy z wybranych punktów widokowych:

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 1) (ryc. 55)

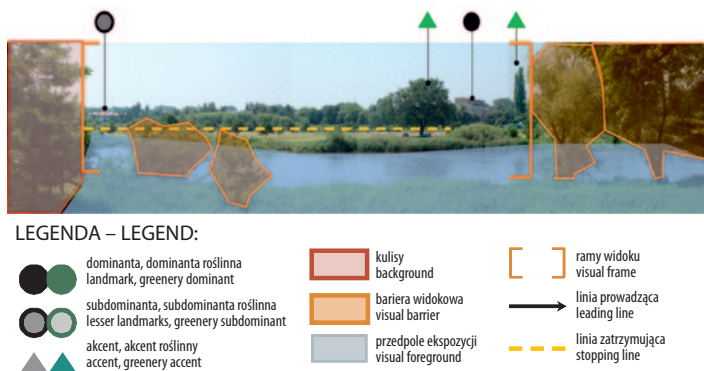
- › dominanta – budynek Instytutu Niskich Temperatur
- › subdominanta – zabudowa jednorodzinna przy ul. Międzyrzeckiej
- › akcenty roślinne – topola włoska, dąb szypułkowy na drugim brzegu
- › przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z tarasem zalewowym
- › ramy widoku – otwarcie na drugi brzeg ograniczone zadrzewieniami obszaru nr IV
- › bariery widokowe – pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym
- › linia zatrzymująca – linia zadrzewień na wale przeciwpowodziowym obszar nr V

Panorama nr 2 (pkt widokowy nr 2) (ryc. 56)

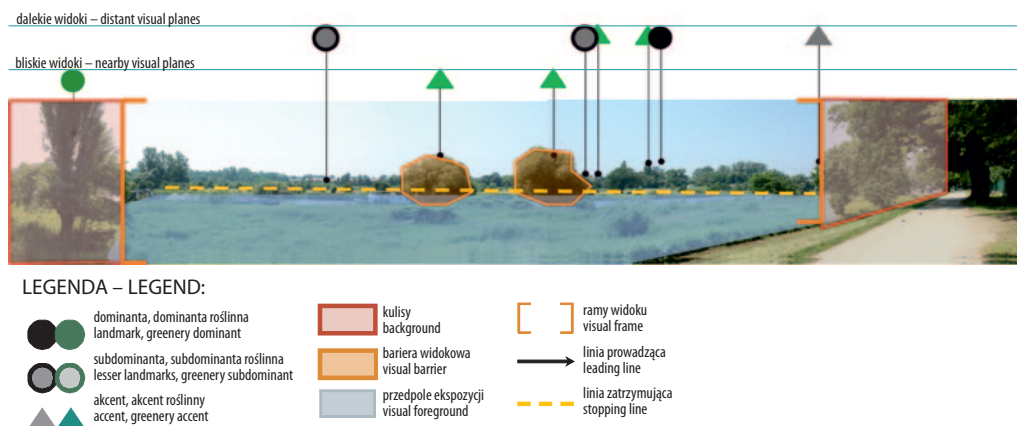
- › elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta roślinna – topola włoska na skarpie wału
 - akcenty roślinne – pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym
- › elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – Instytut Niskich Temperatur

4. Studia i analizy

- subdominanty – budynek kompleksu PAN przy ul. Międzyrzeckiej, zabudowa jednorodzinna przy ul. Międzyrzeckiej
- akcenty roślinne – topole włoskie
- › elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z tarasem zalewowym
 - ramy widoku – otwarcia na obszar nr V i elementy dalekiego planu widokowego
 - bariery widokowe – pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym
 - linia zatrzymująca – linia zadrzewień na wale przeciwpowodziowym obszar nr V

Ryc. 55. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 1, obszar IV, Dąbie 2, strefa E (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 55. Panorama nr 1, viewing point no. 1, Area IV, Dąbie 2, zone E (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

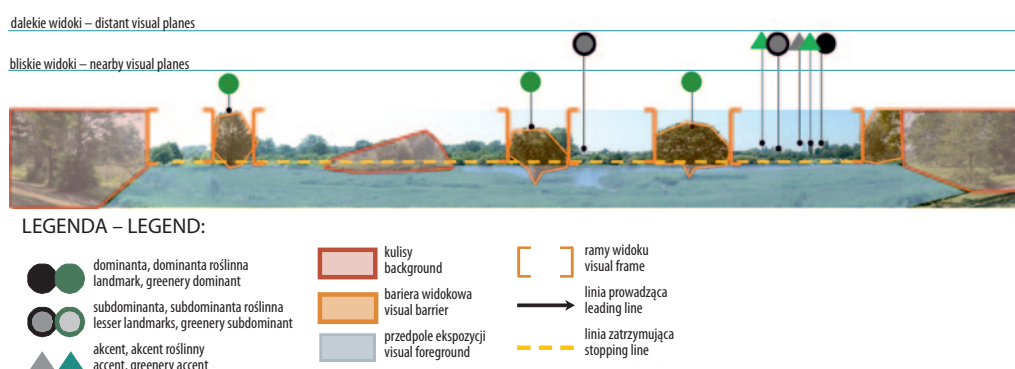

Ryc. 56. Panorama nr 2, punkt widokowy nr 2, obszar IV, Dąbie 2, strefa E (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 56. Panorama nr 2, viewing point no. 2, Area IV, Dąbie 2, zone E (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 3 (pkt widokowy nr 3) (ryc. 57)

- › elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanty roślinne – pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym
- › elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – Instytut Niskich Temperatur
 - subdominanty – budynek kompleksu PAN przy ul. Międzyrzeckiej, zabudowa jednorodzinna przy ul. Międzyrzeckiej

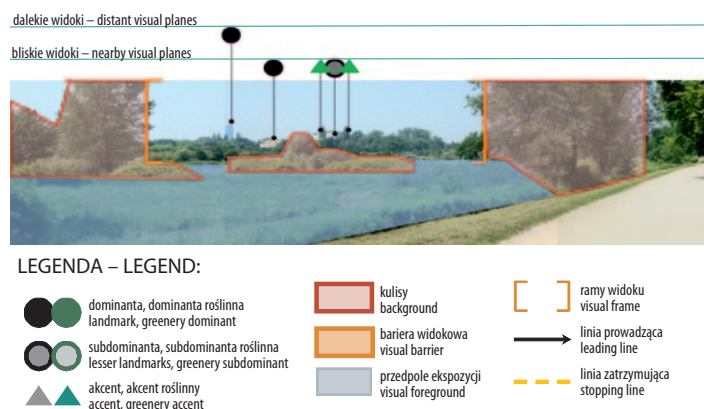
- akcent – Sky Tower
- akcenty roślinne – topole włoskie
- › elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z tarasem zalewowym
 - ramy widoku – otwarcia na obszar nr V i elementy dalekiego planu widokowego ograniczone przez roślinne bariery
 - bariery widokowe – pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym
 - linia zatrzymująca – linia zadrzewień na wale przeciwpowodziowym obszar nr V

Ryc. 57. Panorama nr 3, punkt widokowy nr 3, obszar IV, Dąbie 2, strefa E (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 57. Panorama nr 3, viewing point no. 3, Area IV, Dąbie 2, zone E (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Panorama nr 4 (pkt widokowy nr 4) (ryc. 58)

- › elementy bliskiego planu widokowego
 - dominanta – kompleksu PAN przy ul. Międzyrzeckiej
 - subdominanta – Instytut Niskich Temperatur
 - akcenty roślinne – topole włoskie
- › elementy dalekiego planu widokowego
 - dominanta – Sky Tower
- › elementy wspólne
 - przedpole ekspozycji – tafla wody wraz z tarasem zalewowym
 - ramy widoku – otwarcia na obszar nr V i elementy dalekiego planu widokowego ograniczone przez roślinne bariery

Ryc. 58. Panorama nr 4, punkt widokowy nr 4, obszar IV, Dąbie 2, strefa E (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 58. Panorama nr 4, viewing point no. 4, Area IV, Dąbie 2, zone E (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR V

Przynależność: wnętrze architektoniczno-krajobrazowe nr 5

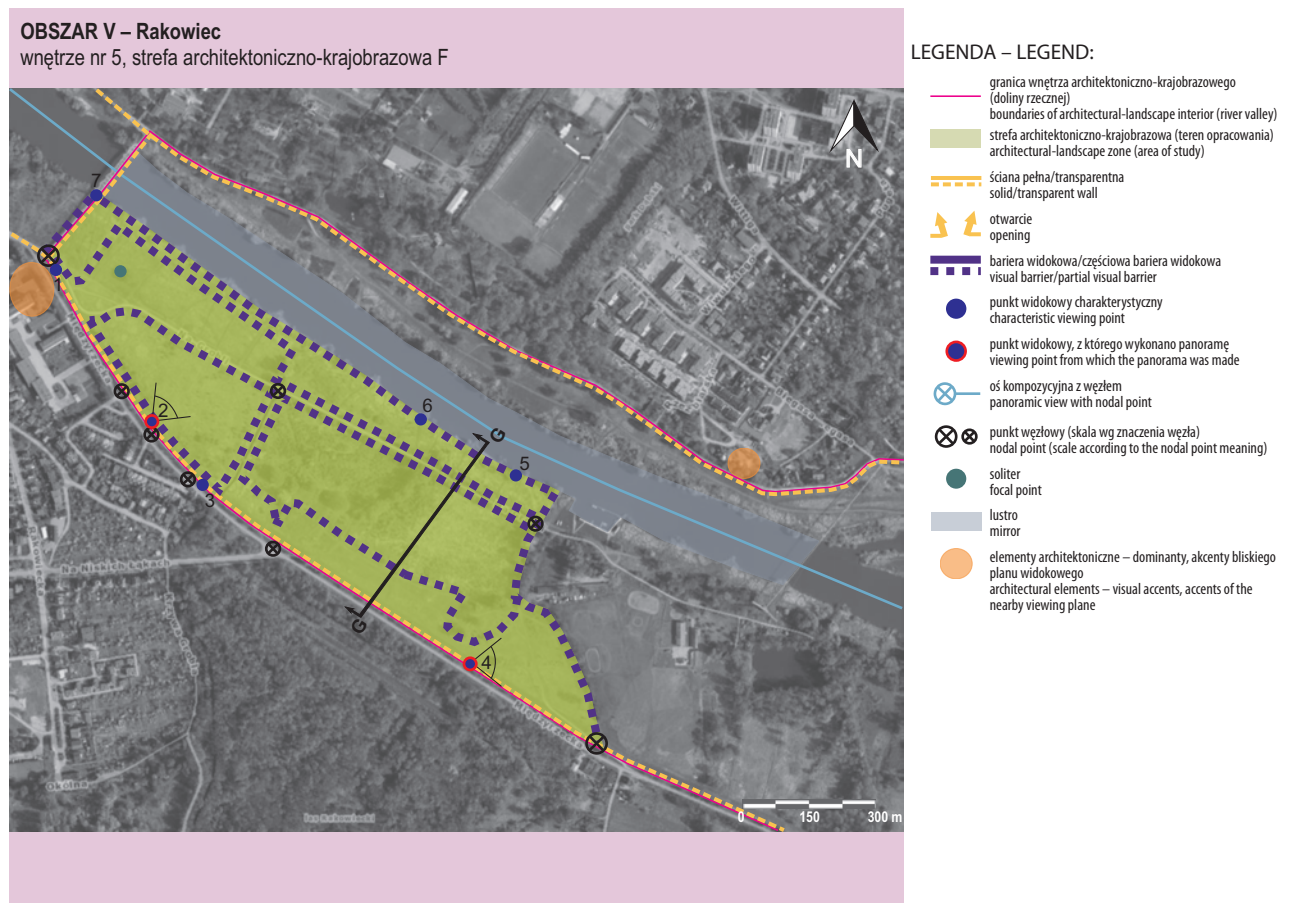
Jednostka analizy: strefa architektoniczno-krajobrazowa F

Elementy układu kompozycyjnego (ryc. 59, 60)

Wnętrze zdominowane jest przez przyrodnicze elementy wyznaczające jego kompozycję. Szeroki taras zalewowy porośnięty roślinnością tworzy wielkopowierzchniową, zwartą barierę, co daje małe możliwości obserwacji. Na obszarze występują liczne punkty węzłowe, głównie w miejscach dojścia tras komunikacyjnych, ale tylko z jednej strony wnętrza. Punkty widokowe, tak jak w strefie E, zlokalizowane są przede wszystkim na brzegu rzeki w miejscach dostępu do wody.

Elementy kompozycyjne wnętrza:

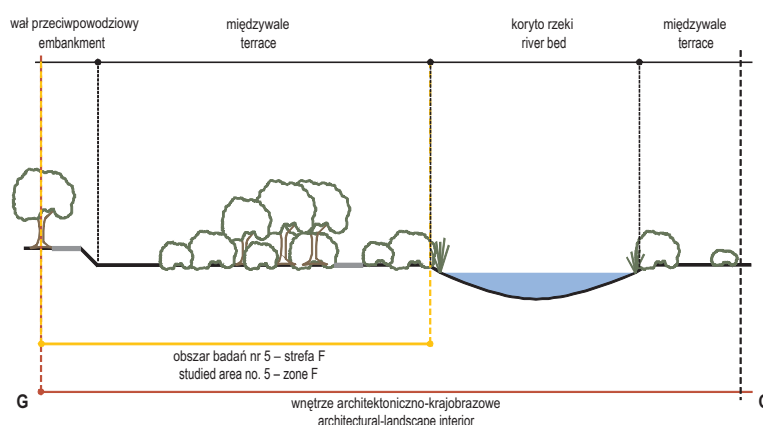
- ▶ oś kompozycyjna – oś rzeki
- ▶ ściany wnętrza
 - pełne – brak
 - transparentne – kładka Zwierzyniecka, zadrzewienia w układzie alejowym na koronach wałów przeciwpowodziowych
- ▶ ściany wnętrza umowne – brak

Ryc. 59. Układ kompozycyjny wnętrza nr 5, strefa F w obszarze V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 59. Compositional layout of the interior no. 5, zone F within Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

- ▶ otwarcia – w miejscach przerwania układu alejowego na koronach wałów przeciwpowodziowych
- ▶ brama – brak
- ▶ bariery widokowe:
 - kładka Zwierzyniecka
 - miejscowo występujące zadrzewienia
- ▶ punkty węzłowe:
 - skrzyżowanie zejścia z kładki Zwierzynieckiej i wjazdu ul. Na Grobli
 - skrzyżowanie dróg przy stacji wodnej
 - miejsce dojścia do wału przeciwpowodziowego ul. Na Niskich Łąkach
 - zejście z wału przeciwpowodziowego w części południowo-zachodniej
- ▶ lustro
 - powierzchnia rzeki
- ▶ soliter – dąb szypułkowy na tarasie zalewowym (północno-zachodnia część)
- ▶ elementy architektoniczne bliskiego planu widokowego:
 - Instytut Niskich Temperatur
 - dawny obiekt gastronomiczno-rozrywkowy Etablissement „Odraschlösch” obecny Wydział Fizjoterapii AWF przy ul. Rzeźbiarskiej

Ryc. 60. Przekrój G-G przez wnętrze nr 5, strefa F w obszarze V (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 60. Cross section G-G of interior no. 5, zone F within Area V (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Konstrukcja widoków i panoram

Punkty widokowe zlokalizowane są na wale przeciwpowodziowym oraz na brzegu rzeki (w miejscach dostępu do wody). Ze względu na duży udział roślinności wysokiej w międzywale widoki są mocno ograniczone i mało zróżnicowane.

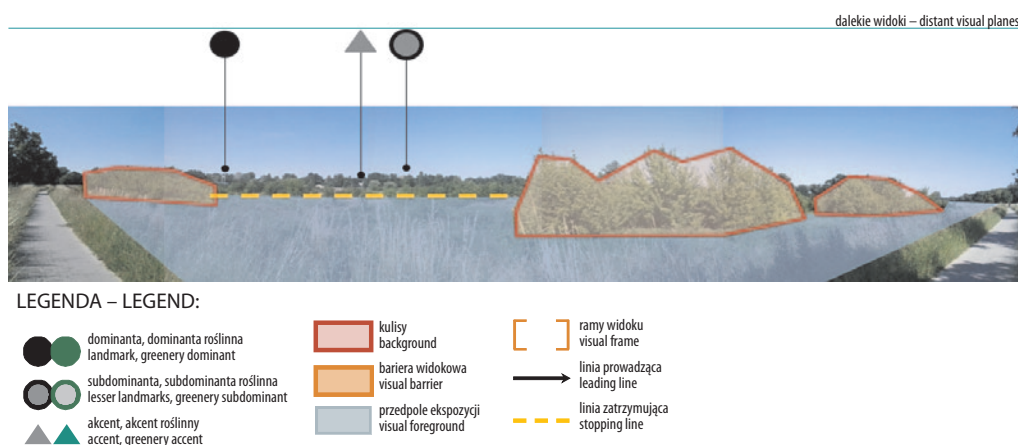
A. Punkty widokowe

- ▶ pkt nr 1 – wejście na teren od kładki Zwierzynieckiej i ul. Międzyrzeckiej, widok na obszar nr V
- ▶ pkt nr 2 – droga na koronie wału w okolicach zabudowy jednorodzinnej przy ul. Międzyrzeckiej, widok w kierunku kładki Zwierzynieckiej i obszaru nr IV
- ▶ pkt nr 3 – droga na koronie wału, widok na tereny sąsiadujące (stadnina)
- ▶ pkt nr 4 – nabrzeże z dostępem do wody w okolicy stacji wodnej
- ▶ pkt nr 5 – nabrzeże z dostępem do wody, wolne od roślinności
- ▶ pkt nr 6 – kładka Zwierzyniecka, widok na cały obszar nr V

B. Panoramy z wybranych punktów widokowych:

Panorama nr 1 (pkt widokowy nr 3) (ryc. 61)

- ▶ dominanta – zabudowa stadniny
- ▶ akcenty – słupy sieci trakcyjnej, znak drogowy na skarpie wału
- ▶ przedpole ekspozycji – taras zalewowy
- ▶ linia zatrzymująca – linia zadrzewień w horyzoncie (ściana)

Ryc. 61. Panorama nr 1, punkt widokowy nr 3, obszar V, Rakowiec, strefa F (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 61. Panorama nr 1, viewing point no. 3, Area V, Rakowiec, zone F (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

4.6.3. Podsumowanie

1. Symetryczna kompozycja wewnątrz umożliwia stałą obserwację drugiego brzegu i kształtowanie dalekich widoków.
2. Najlepsze miejsca obserwacji to linia brzegowa lub droga na koronie wału, dlatego charakterystyczne punkty widokowe zlokalizowane są w tych miejscach szczególnie na obszarach I i III D.
3. Tafla wody tworzy przedpole ekspozycji dla obserwacji, będąc „przestrzenią powietrzną” wnętrza (w aspekcie użytkowym). Najszerze pole ekspozycji występuje na obszarach I, III D, IV i V.
4. Podłużny, kierunkowy charakter wewnątrz sprzyja kształtowaniu widoków dalekich w dwóch skrajnych kierunkach (liniowo).
5. Większość punktów węzłowych tworzy się w miejscach dojścia na teren tras komunikacyjnych (powiązania z terenami przyległymi).
6. Długie odcinki ścian pełnych odizolowują obszar od terenów przyległych, powodując kameralny charakter i większe odczucie kierunkowości wnętrza.
7. Długie odcinki ścian z zadrzewień w układzie rzędownym ukierunkowują widoki. Szczególnie widoczne jest to na obszarze I i II (drzewa na koronie wału).
8. Otwarcia w ścianach pełnych koncentrują wzrok na określonych widokach, chociaż są one (otwarcia) przypadkowe. Najwięcej otwarć występuje na obszarze I.
9. Ściany z zadrzewień w panoramach tworzą kulisy dla widoków, co jest czytelne szczególnie na obszarze I. W miarę poruszania się po terenie kulisty odsłaniają i zasłaniają widoki dalekie.

10. Bariery widokowe są tworzone przez: roślinność, mosty/kładki oraz murowane groble i jaz (bariery częściowe).
11. Grupy zadrzewień w międzywału lub na skarpie wału stanowią bariery widokowe lub kulisy dla widoków dalekich. Szczególnie zaznacza się to na obszarach IV i V.
12. Bariery w postaci mostów/kładek stanowią linie zatrzymujące wzrok.
13. Bariery w postaci mostów/kładek stanowią elementy powiązań z sąsiednimi wnętrzami.
14. Bramy widokowe tworzą się w przejściach pod mostami w strefach A, B, D, E, F.
15. Charakterystyczne punkty widokowe w większości powstają w przypadkowych miejscach i są związane z otwarciami w ścianie (grupie) drzew na terenie lub przeciwnym brzegu.
16. Większość widoków na wszystkich terenach ma dwa podstawowe kierunki – przeciwny brzeg oraz ten wyznaczony przez liniowy charakter wnętrza. Nieliczne widoki skierowane są na tereny sąsiadujące z badaną strefą, np. w strefie A widok na kościół św. Antoniego, w strefie B widoki na tereny działkowe, w strefie E widoki na wybiegi dla zwierząt w zoo.
17. Na terenach III C i V widoki są mocno ograniczone ze względu na duży udział barier roślinnych w międzywału.
18. Charakterystyczny punkt widokowy wyznaczony celowo to górny taras widokowy w strefie C obszaru III.
19. Solitery (strefa A i F) są elementami wyróżniającymi w terenie, stanowiącymi punkty nawigacyjne.
20. Elementy kulturowe w widokach przełamują monotonię (np. ciągły układ rzędowy drzew lub grupę roślinną), wpływając na atrakcyjność widoku. Szczególnie widoczne jest to w strefie A.
21. Najwięcej elementów kulturowych w widokach występuje w panoramach na obszarze I. Są one niemal stale widoczne w różnych konfiguracjach w miarę poruszania się po terenie.
22. Pojedyncze drzewa w międzywału lub na skarpie wału stają się barierami dla widoków oraz dominantami roślinnymi pierwszego planu w panoramach.

4.7.

Analiza uwarunkowań przyrodniczo-fizjograficznych

4.7.1.

Cel i metody

Badane obszary wchodzą w skład fragmentów doliny rzecznej, toteż ich podstawowym elementem przyrodniczym wpływającym na charakter miejsca jest rzeka. Zielen tych obszarów określanych jako wały przeciwpowodziowe nie jest mocno zróżnicowana (rozdz. 3.2.3). Charakter wnętrza w dużym stopniu określają: ukształtowanie terenu, warunki klimatyczne oraz bodźce słuchowe czy węchowe związane z elementami przyrody ożywionej i elementami najbliższego otoczenia.

Celem analizy jest identyfikacja elementów przyrodniczych związanych z badanymi terenami oraz określenie ich cech mogących mieć wpływ na odczucia użytkownika terenu, a tym samym jego zachowanie na danym obszarze. Jednostkami analizy są wyznaczone obszary badań.

Analiza przyrodnicza została określona na podstawie wizji lokalnej w terenie w powiązaniu z analizami materiałów źródłowych dotyczących środowiska przyrodniczego Wrocławia oraz materiałów kartograficznych i ikonograficznych. Podczas badań przeanalizowano poszczególne komponenty środowiska przyrodniczego wałów przeciwpowodziowych istotne z punktu widzenia potrzeb użytkownika tego terenu.

Szczegółowej analizie poddane zostały następujące elementy.

► Ukształtowanie terenu

Wszystkie obszary mają podobne ukształtowanie wynikające z charakteru doliny rzecznej z typowym układem: koryto rzeki – taras zalewowy (określany też jako międzywale) – skarpa wału – korona wału. W analizie nie określano rzeczywistej wysokości terenu, a jedynie stopień zróżnicowania pomiędzy poszczególnymi składowymi układami. Stopień zróżnicowania określono na podstawie własnych badań terenowych wg skali trzystopniowej: małe (do 3 m), średnie (3–5 m), duże (powyżej 5 m). Stopień zróżnicowania terenu może mieć wpływ na kształtowanie się punktów widokowych oraz odczucie wilgotności na terenie.

► Szata roślinna

Dla rekreacyjnej aktywizacji użytkownika mniejsze znaczenie będzie mieć skład gatunkowy występującej na wałach przeciwpowodziowych roślinności niż jej forma i układ oraz rola, jaką pełni. Analiza szaty roślinnej skupia się na identyfikacji zieleni badanego obszaru z uwzględnieniem: formy (drzewo, krzew, pnącze, darń / zbiorowisko roślinne, szuwały, roślinność ruderalna, forma mieszana), układu (pojedyncze / wyróżnik, luźny, grupa), funkcji (rola izolacyjna, bariera widokowa, element zacienienia, element wyróżniający) oraz formy ochrony (pomnik przyrody, zabytkowa aleja drzew). Nazwa gatunkowa pojawia się sporadycznie, najczęściej w przypadku gdy cecha (charakter) danej roślinności może mieć wpływ na użytkownika, np. dany gatunek jest źródłem zapachu. Z punktu widzenia użytkownika najistotniejszy będzie układ roślin i ich rola w przestrzeni.

► Elementy klimatu

Cechy klimatu określono na podstawie badań i obserwacji terenowych, biorąc pod uwagę ekspozycję każdego obszaru i dane lokalne z terenu Wrocławia. Wyróżniono najistotniejsze elementy klimatu jak:

- nasłonecznienie – na obszarach oznaczono miejsca o stałym nasłonecznieniu w ciągu dnia oraz o stałym zacienieniu. Pozostałym obszarom jednoznacznie przypisuje się okresowe zacienienie;
- wiatr – na obszarach oznaczono miejsca o najsilniejszym odczuciu wiatru w stosunku do pozostałej części terenu;
- wilgotność – na obszarach wyszczególniono miejsca o odczuciu wilgotności zdecydowanie silniejszym w stosunku do pozostałych części terenu.

Wyszczególnione elementy klimatu mają wpływ na charakter danego obszaru, a tym samym mogą warunkować określone zachowanie użytkownika. Najbardziej pożądane będą obszary silnie nasłoneczone z małym odczuciem wiatru i wilgotności.

► Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

W analizie przyrodniczej dodatkowo określono pozytywne i negatywne bodźce (słuchowe, węchowe), które mogą mieć wpływ na odbiór przestrzeni przez użytkownika – odczucia (percepcja otoczenia). Są to zarówno bodźce związane z elementami przyrodniczymi, jak też innymi (pochodzenia antropogenicznego) kreującymi otoczenie.

W analizie wskazano również miejsca występowania ptaków (pływające i śpiewające), które zidentyfikowano podczas badań terenowych wiosną i latem 2013 r.

Badane bodźce identyfikowano zarówno na obszarach badań, jak i na terenach przyległych, ponieważ zapachy czy dźwięki słyszalne z terenów sąsiadujących też mogą wpływać na odbiór danej przestrzeni.

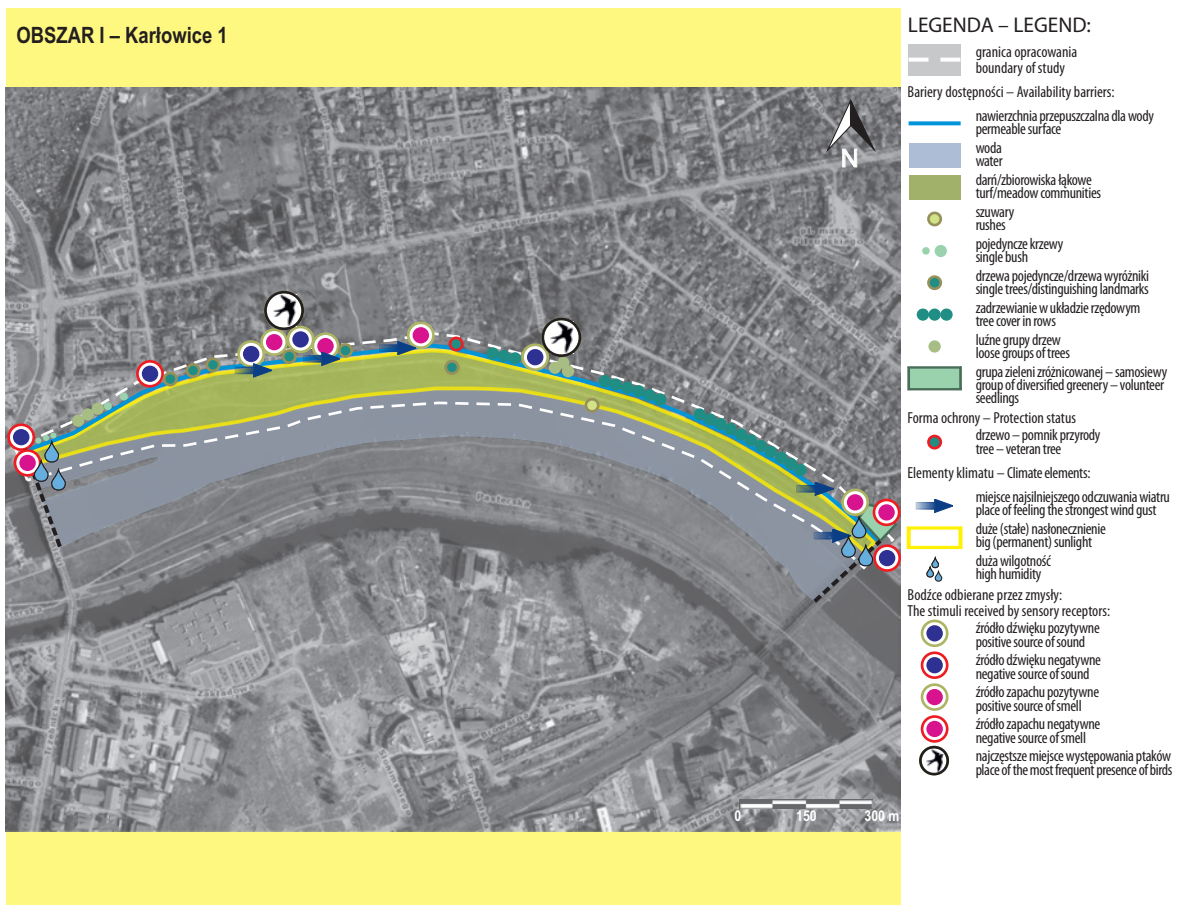
4.7.2. Wyniki analizy

OBSZAR I

Ukształtowanie terenu

Ukształtowanie terenu obszaru I jest charakterystyczne dla krajobrazu doliny rzecznej. Z korytem rzeki sąsiaduje szeroki taras zalewowy (szer. zróżnicowana od 7 m w najwęższym do 70 m w najszerszym miejscu), którego drugą granicę wyznacza wał przeciwpowodziowy wysokości ok. 4–5 m). Na koronie wału droga szerokości 5 m (ryc. 36).

Stopień zróżnicowania wysokości średni.

Ryc. 62. Analiza przyrodniczo-fizjograficzna obszaru I, Kartowice 1 (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 62. Physiographic-natural analysis of Area I, Kartowice 1 (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy szaty roślinnej

Obszar I jest pokryty roślinnością w około 90%.

Badany obszar jest mało zróżnicowany przyrodniczo. Jako typowy wał przeciwpowodziowy nie ma wyższej roślinności w obrębie międzywala (z wyjątkiem solitera w połowie długości terenu), a jedynie na koronie w formie zadrzewień rzędowych (część wschodnia wału). Zadrzewienia te pełnią rolę zacieniającą i wyznaczają jednocześnie granicę obszaru, stanowiąc tym samym częściową barierę widokową. Pojedyncze egzemplarze drzew stanowią wartość wizualną widoków, a także element nawigacyjny, rzadko barierę widokową. Grupy samosiewów zlokalizowane przy moście kolejowym mają wartość wizualną.

Analizę przyrodniczo-fizjograficzną obszaru I przedstawia rycina 62.

Cechy elementów szaty roślinnej:

- ▶ forma
 - pojedyncze drzewa – na koronie wału przeciwpowodziowego po stronie zachodniej oraz na tarasie zalewowym (soliter) zróżnicowane gatunkowo z dominacją robinii akacyjowej
 - pojedyncze krzewy – wzdłuż drogi przy posesji prywatnej (zachodnia część obszaru), charakter ozdobny, np. cis pospolity
 - darń – międzywale i skarpa wału
 - szuwary – sporadycznie przy brzegu, np. na wysokości ul. A. Dygasińskiego
 - roślinność ruderalna – w miejscu wejścia drogi na wał kolejowy
 - forma mieszana – na skarpie przy moście kolejowym samosiewy z dominacją bzu czarnego i gatunków z rodzaju *Prunus*
- ▶ układ
 - soliter – w międzywale na wysokości działek pracowniczych (dąb szypułkowy)
 - rzędowy – na koronie wału przeciwpowodziowego po wschodniej części obszaru (dęby szypułkowe)
 - luźny – wzdłuż drogi przy posesji prywatnej (zachodnia część obszaru)
 - grupa – samosiewy na skarpie przy moście kolejowym
- ▶ rola
 - bariera widokowa – dęby szypułkowe na koronie wału przeciwpowodziowego w układzie rzędowym częściowo ograniczają widoki (wschodnia część obszaru)
 - element zacieniający – dęby szypułkowe na koronie wału przeciwpowodziowego w układzie rzędowym (wschodnia część obszaru)
 - element wyróżniający – dąb szypułkowy w międzywale oraz kasztanowiec pospolity na koronie wału przeciwpowodziowego w rejonie parku J. Kasprowicza
- ▶ forma ochrony
 - pomnik przyrody – kasztanowiec pospolity na koronie wału przeciwpowodziowego w okolicy parku J. Kasprowicza

Elementy klimatu

Ze względu na mały udział roślinności wyższej (nieprzekraczający 5%) niemal cały obszar jest stale nasłoneczniony w ciągu dnia, z wyjątkiem wschodniego fragmentu drogi na koronie wału, biegnącej pod roślami drzewami oraz niewielkich fragmentów drogi na wale po stronie zachodniej (częściowe zacienienie).

Na całym obszarze odczuwane są wiatry zachodnie, co jest związane z korytarzem powietrznym, jakim jest dolina rzeczna w układzie liniowym. Najsilniej odczuwane są w rejonie mostów Trzebnickich i mostu kolejowego, zwłaszcza w przejściu pod mostem kolejowym.

Na terenie panuje zróżnicowana wilgotność – zwiększona nad brzegiem rzeki oraz w rejonie mostów Trzebnickich. Na koronie wału odczucie wilgotności w powietrzu mniejsze, głównie na fragmentach odkrytych (nasłonecznionych).

Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

Pozytywnych bodźców słuchowych dostarcza roślinność – poruszane wiatrem gałęzie szumią przyjemnie, w koronach drzew i większych krzewach mogą chronić się ptaki. Znaczenie mają tu przede wszystkim stare drzewa zlokalizowane w niedalekiej odległości od parku J. Kasprowicza.

Negatywne dźwięki są powodowane przede wszystkim przez hałas miejski (ruch uliczny i kolejowy).

Przyjemne zapachy związane są także z roślinnością (zapachy kwitnących roślin), ale ich źródło nie znajduje się na badanym obszarze, tylko w jego sąsiedztwie.

Zapachy negatywne to przede wszystkim zapach uryny.

Bodźce:

▶ słuchowe

- pozytywne – rejon parku J. Kasprowicza, rejon „dzikiego terenu” (niezagospodarowana działka) przy ul. Zawalnej
- negatywne – rejon mostów Trzebnickich i mostu kolejowego

▶ węchowe (zapachy)

- pozytywne – działka (okolice mostu kolejowego), rejon „dzikiego terenu” (niezagospodarowana działka) przy ul. Zawalnej
- negatywne – pod mostem Trzebnickim i mostem kolejowym oraz na fragmencie drogi na wale przeciwpowodziowym przy ogrodzeniu posesji przy pętli tramwajowej

OBSZAR II

Ukształtowanie terenu

Na obszarze II występuje przekrój terenu charakterystyczny dla krajobrazu doliny rzecznej. Z wąskim korytem kanału sąsiaduje taras zalewowy o zróżnicowanej szerokości od 20 m w najwęższym do 25 m w najszerszym miejscu. Taras przylega do skarpy wału przeciwpowodziowego wysokości ok. 3–4 m. Na koronie wału droga szerokości 3,5 m (przy wjeździe z mostów Warszawskich szerokość 4 m) (ryc. 42).

Stopień zróżnicowania wysokości średni.

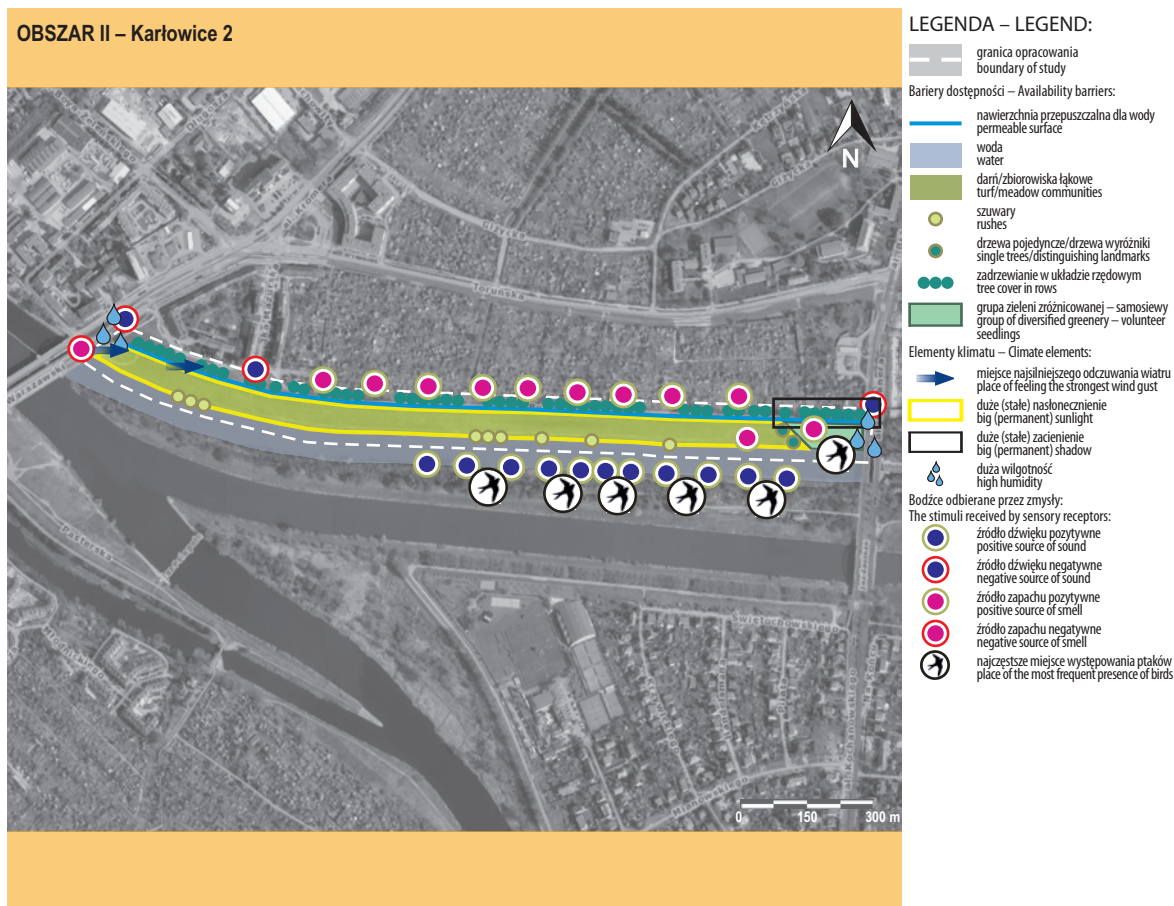
Elementy szaty roślinnej

Na badanym obszarze roślinność pokrywa około 90% terenu.

Obszar II jest mało zróżnicowany przyrodniczo z układem roślinności typowym dla wału przeciwpowodziowego. W obrębie międzywała praktycznie brak roślinności drzewiastej i krzewiastej (z wyjątkiem grupy i pojedynczych drzew w części wschodniej). Przy brzegu w wielu miejscach występują szuwary, które są miejscem bytowania ptaków. Na koronie wału występują rosłe drzewa w nieregularnym układzie rzędowym, stano-

wiące barierę widokową oraz element zacienienia. One także przyciągają ptaki oraz są źródłem przyjemnych dźwięków. Grupa samosiewów we wschodniej części obszaru ma wartość wizualną.

Analizę przyrodniczo-fizjograficzną obszaru II przedstawia rycina 63.

Ryc. 63. Analiza przyrodniczo-fizjograficzna obszaru II, Karłowice 2 (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
 Fig. 63. Physiographic-natural analysis of Area II, Karłowice 2 (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Cechy elementów szaty roślinnej:

- ▶ forma
 - darń – cały taras zalewowy i skarpa wału
 - szuwary – w wielu miejscach nad brzegiem kanału
 - forma mieszana – samosiewy z przewagą robinii akacjowej przy mostach Jagiellońskich
- ▶ układ
 - rzędowy – dęby szypułkowe na koronie wału przeciwpowodziowego po wschodniej części obszaru
 - luźny – dąb szypułkowy i grusza pospolita w części wschodniej międzywała (niepowiązane z grupą)
 - grupa – samosiewy przy mostach Jagiellońskich
- ▶ rola
 - izolacyjna – samosiewy przy mostach Jagiellońskich częściowo izolują taras zalewowy od hałasu ulicznego

- bariera widokowa – dęby szypułkowe w układzie rzędomym na koronie wału, grupa samosiewów przy mostach Jagiellońskich
- element zacienienia – dęby szypułkowe w układzie rzędomym na koronie wału, grupa samosiewów przy mostach Jagiellońskich
- element wyróżniający – dąb szypułkowy i grusza pospolita w części wschodniej międzywału (niepowiązane z grupą)

Elementy klimatu

Na obszarze II występuje pełne nasłonecznienie prawie na całej powierzchni międzywału, ze względu na brak roślinności wyższej (z wyjątkiem fragmentu przy mostach Jagiellońskich). Na koronie wału przeciwpowodziowego średnie zacienienie powodowane przez rosłe dęby szypułkowe w układzie rzędomym. W miejscu, gdzie droga na koronie wału dochodzi do mostów Jagiellońskich, duże zacienienie powodowane przez grupę samosiewów po obu stronach drogi.

Na obszarze dominujące wiatry zachodnie, najsilniej odczuwane przy mostach Warszawskich. W międzywału jest stosunkowo zacisznie, co wynika z charakteru zadrzewionego przeciwległego brzegu (funkcja osłaniająca).

Zwiększona wilgotność nad samym brzegiem kanału oraz w okolicach obu mostów. Na pozostałym obszarze wilgotność umiarkowana.

Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

Źródłem pozytywnych bodźców słuchowych jest przede wszystkim roślinność. Śpiew ptaków jest słyszalny najintensywniej w porze wczesnowieczornej.

Negatywne dźwięki są powodowane przez hałas uliczny.

Przyjemne zapachy związane są z roślinnością na terenie oraz w sąsiedztwie badanego obszaru.

Negatywne zapachy to zapachy uryny.

Bodźce:

- ▶ słuchowe
 - pozytywne – drugi brzeg kanału
 - negatywne – rejon mostów Warszawskich i mostów Jagiellońskich
- ▶ węchowe
 - pozytywne – roślinność przy mostach Jagiellońskich (robinie akacjowe), roślinność działek pracowniczych
 - negatywne – przejście pod mostami Warszawskimi

OBSZAR III

Ukształtowanie terenu

Obszar III jest to fragment doliny rzecznej z przystosowaniem do rekreacji i wypoczynku. Ponieważ jest mocno zróżnicowany zarówno ze względu na układ, jak i pokrycie terenu, został podzielony na 2 strefy C i D (wg podziału w analizie kompozycyjnej rozdz. 4.6.2.2).

W strefie C koryto rzeki (fragmenty brzegów umocnione) sąsiaduje bezpośrednio ze skarpą wału (rejon mostu Zwierzynieckiego) lub dalej z wąskim tarasem zalewowym, po którym biegnie droga jezdna umocniona szerokości 3,5 m. Skarpa wału ma w tej strefie łagodny spadek i wysokość do 3 m nad poziomem tarasu zalewowego. Na koronie wału

biegnie droga szerokości 3 m, która przylega do betonowego ogrodzenia terenu zoo. W południowej części strefy (przy jazie) teren na jednym poziomie tworzący rozległy taras widokowy bez charakterystycznego układu doliny rzecznej. W tym miejscu różnica poziomu terenu nad lustrem wody wynosi ponad 5 m (ryc. 45, 46).

Zróżnicowanie wysokości w strefie C małe do średniego (taras widokowy).

W strefie D zachowany jest charakterystyczny układ doliny rzecznej, jednak i tu występuje pewne zróżnicowanie. W rejonie jazu w sąsiedztwie tarasu widokowego strefy C dolny poziom jest mocno wypłaszczony, a brzeg umocniony murem oporowym wysokości ok. 1–1,5 m nad lustrem wody. Dolny taras ma w tym miejscu szerokość 14 m i otoczony jest barierką. W dalszej części strefa D ma charakter typowy dla wału przeciwpowodziowego – koryto rzeki sąsiaduje z tarasem zalewowym szerokości od 20 do 30 m, do którego przylega skarpa wału wysokości ok. 3 m. Na koronie wału biegnie droga szerokości 4 m (ryc. 49).

Zróżnicowanie wysokości w strefie D średnie.

Elementy szaty roślinnej

Obszar III jest pokryty roślinnością w około 70%.

Roślinność na obszarze III jest mało zróżnicowana. W strefie C przeważają rosłe drzewa, które powodują zacienienie oraz tworzą barierę widokową. W rejonie mostu Zwierzynieckiego grupa samosiewów jest miejscem bytowania kaczek. Taras zalewowy wraz ze skarżą wału w strefie D pokrywa darń. Pojedyncze drzewa wyróżniają się na tym terenie, tworząc jednocześnie przeszkodę dla szerokich widoków. Szuwary w strefie brzegowej są miejscem występowania ptaków. Na koronie wału widoczne pozostałości rzędowego układu drzew o funkcji zacieniającej. Grupa samosiewów przy kładce Zwierzynieckiej jest elementem wizualnym przestrzeni (większe zgrupowanie zieleni).

Analizę przyrodniczo-fizjograficzną obszaru III przedstawia rycina 64.

Cechy elementów szaty roślinnej:

► forma

- pojedyncze drzewa – na tarasie zalewowym w strefie D (wierzba)
- darń – międzywale i skarpa wału, dolny taras widokowy
- szuwary – sporadycznie przy brzegu w strefie D
- forma mieszana – na skarpie przy moście Zwierzynieckim samosiewy, na tarasie zalewowym w rejonie kładki Zwierzynieckiej gatunki wodolubne z dominacją wierzby

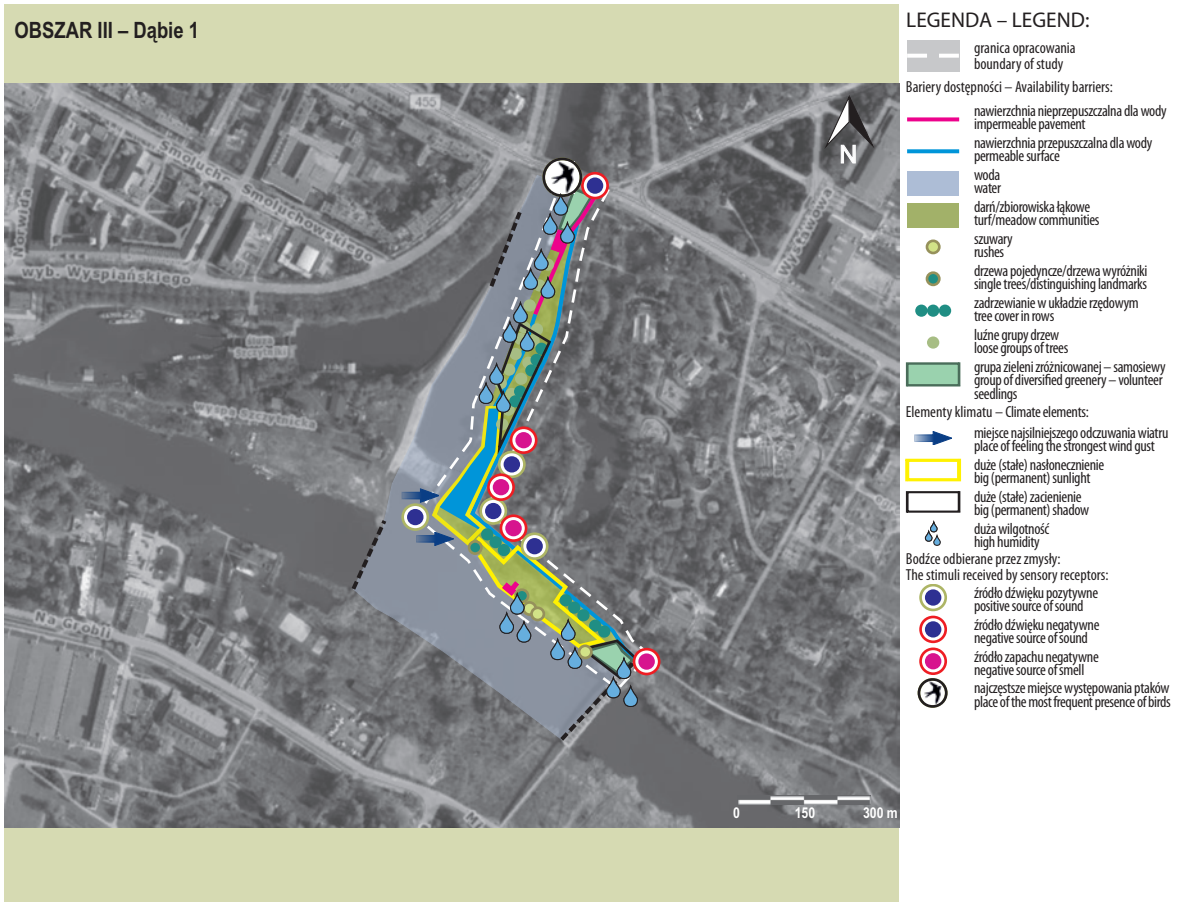
► układ

- soliter – w międzywale w strefie D dwie wierzby
- rzędowy – nieregularny na koronie wału przeciwpowodziowego w obu strefach (dęby szypułkowe)
- luźny – taras zalewowy i skarpa w strefie C
- grupa – samosiewy na skarpie przy moście Zwierzynieckim oraz w rejonie kładki Zwierzynieckiej

► rola

- izolacyjna – mocno zadrzewiona strefa C tworzy izolację od hałasu miejskiego dla tarasu widokowego w dalszej części obszaru
- bariera widokowa – rosłe drzewa na tarasie zalewowym i skarpie oraz w układzie rzędowym w strefie C, dęby szypułkowe na koronie wału przeciwpowodziowego oraz pojedyncze drzewa nad brzegiem rzeki i grupa samosiewów w strefie D

- element zacinający – roste drzewa na tarasie zalewowym i skarpie oraz w układzie rzędom w strefie C, dęby szypułkowe na koronie wału przeciwpowodziowego oraz grupa samosiewów w strefie D
- element wyróżniający – wierzby nad brzegiem rzeki w strefie D

Ryc. 64. Analiza przyrodniczo-fizjograficzna obszaru III, Dąbie 1 (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 64. Physiographic-natural analysis of Area III, Dąbie 1 (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy klimatu

Pełne nasłonecznienie występuje na wolnej od zadrzewień części strefy C oraz praktycznie w całej strefie D, zwłaszcza na dolnym tarasie widokowym (z wyjątkiem miejsc pod pojedynczymi drzewami). Stały cień utrzymuje się pod drzewami w strefie C.

Wiatry najsilniej odczuwane są na górnym i dolnym tarasie widokowym, co jest wynikiem specyficznego położenia „na zakręcie”, a tym samym na skrzyżowaniu dwóch ciągów powietrznych (Odry i Starej Odry).

Najsilniejsze odczucie wilgotności występuje na skarpie przy moście Zwierzynieckim oraz nad brzegiem rzeki w strefie C (z powodu dużego zacielenia brzegu), a także przy kładce Zwierzynieckiej i nad brzegiem rzeki w strefie D.

Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

Pozytywnych bodźców słuchowych dostarczają szumiące drzewa i burząca się na jazie woda. Istotnymi (i charakterystycznym dla tego obszaru) dźwiękami są odgłosy zwierząt.

Negatywne dźwięki są powodowane przez hałas uliczny.

Na obszarze brak zdecydowanych źródeł przyjemnych zapachów, natomiast zoo jest źródłem negatywnych zapachów odchodów zwierzęcych.

Bodźce:

- ▶ słuchowe
 - pozytywne – jaz Szczytnicki, zoo
 - negatywne – rejon mostu Zwierzynieckiego
- ▶ węchowe
 - negatywne – zoo

OBSZAR IV

Ukształtowanie terenu

Na obszarze IV zachowany charakterystyczny układ doliny rzecznej. Z korytem rzeki sąsiaduje szeroki taras zalewowy – w najwyższym miejscu przy kładce Zwierzynieckiej szerokość wynosi 10 m, w najszerszym 60 m. Do tarasu przylega skarpa wału o wysokości w granicach 4–5 m nad poziomem tarasu. Na koronie wału biegnie droga szerokości 4 m, która w jednym miejscu rozszerza się do 6 m na długości ok. 30 m, tworząc mały placyk (ryc. 54).

Stożek zróżnicowania wysokości średni.

Elementy szaty roślinnej

Pokrycie terenu roślinnością na obszarze IV to około 90%.

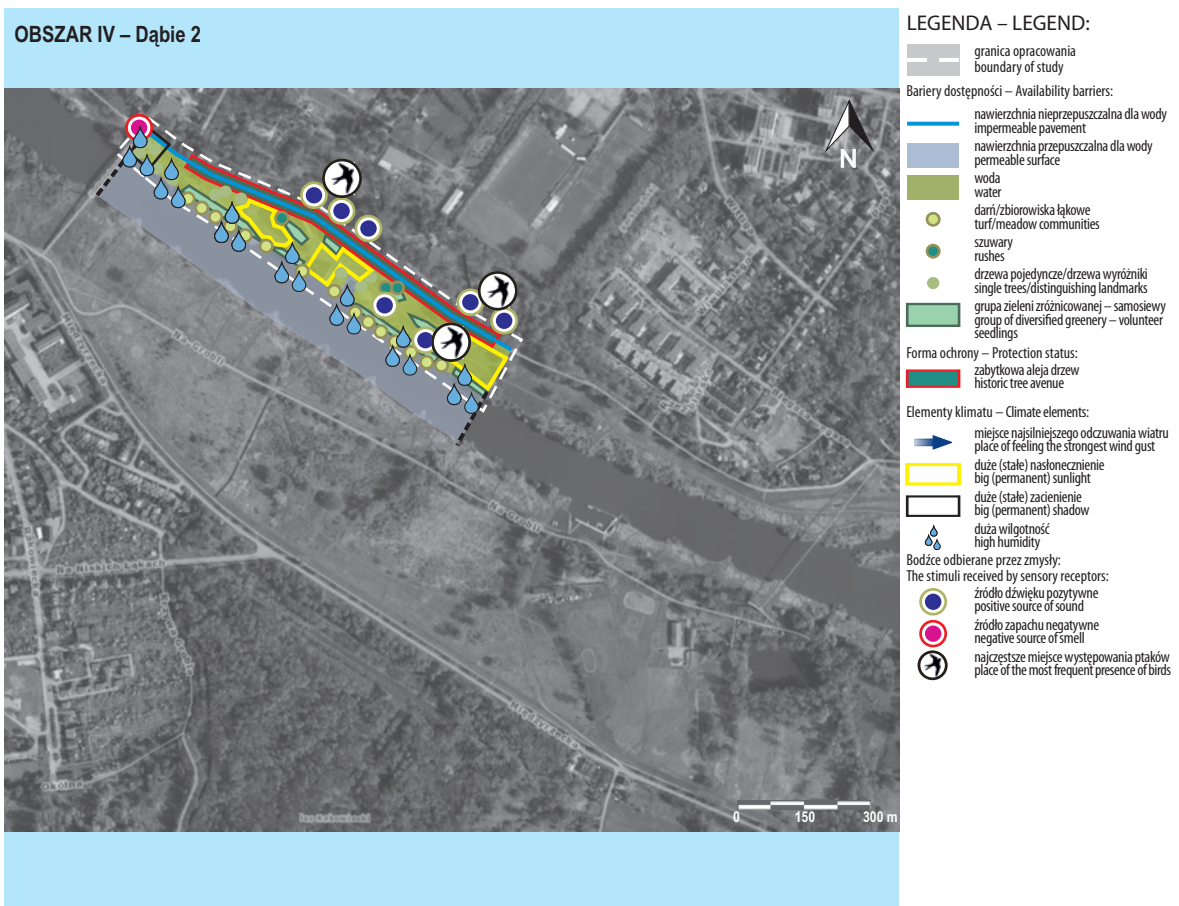
Szata roślinna obszaru IV jest mocno zróżnicowana z powodu licznych samosiewów porastających taras zalewowy. Dużą wartością przyrodniczą jest zabytkowa aleja dębów posadowionych na koronie wału. Roślinność o przypadkowym układzie porastająca taras zalewowy sprzyja tworzeniu się małych wnętrz, a tym samym izolowaniu miejsc wypoczynku. Jest także elementem wizualnym i miejscem bytowania ptaków i owadów. Jednocześnie tworzy barierę dla dalekich, szerokich widoków, powodując również zacienienie.

Analizę przyrodniczo-fizjograficzną obszaru IV przedstawia rycina 65.

Cechy elementów szaty roślinnej:

- ▶ forma
 - pojedyncze drzewa – egzemplarze wyróżniające się w międzywale ze względów wizualnych jak: topola włoska „Italica” (w 2 miejscach) oraz rosła topola biała
 - darń – skarpa wału na całej długości oraz międzywale pomiędzy grupami roślinności wyższej
 - szuwary – w wielu miejscach na brzegu rzeki
 - forma mieszana – samosiewy we wschodniej oraz centralnej części międzywala, a także szerokie pasma samosiewów nad brzegiem rzeki z przewagą wierzby oraz rdestowca ostrokończego
- ▶ układ
 - rzędowy – dęby szypułkowe na koronie wału (zabytkowa aleja drzew)
 - luźny – drzewa przy kładce Zwierzynieckiej, wszystkie pojedyncze drzewa w międzywale

- grupa – samosiewy we wschodniej oraz centralnej części międzywała, a także szerokie pasma samosiewów nad brzegiem rzeki z przewagą wierzby oraz rdestowca ostrokończystego
- ▶ rola
 - izolacyjna – samosiewy we wschodniej oraz centralnej części międzywała, szerokie pasma samosiewów nad brzegiem rzeki z przewagą wierzby sp. oraz rdestowca ostrokończystego
 - bariera widokowa – dęby szypułkowe na koronie wału (zabytkowa aleja drzew), drzewa przy kładce Zwierzynieckiej, drzewa na skarpie wału w połowie długości obszaru, wszystkie pojedyncze drzewa, samosiewy we wschodniej oraz centralnej części międzywała, szerokie pasma samosiewów nad brzegiem rzeki z przewagą wierzby oraz rdestowca ostrokończystego
 - element zacienienia – dęby szypułkowe na koronie wału (zabytkowa aleja drzew), pojedyncze drzewa na tarasie zalewowym, samosiewy we wschodniej oraz centralnej części międzywała
 - element wyróżniający – pojedyncze wierzby nad brzegiem rzeki oraz pojedyncze drzewa w międzywału, topola włoska „Italica” w grupie samosiewów (centralna część międzywała), a także topola włoska „Italica” i rosła wierzba biała w grupie samosiewów (wschodnia część międzywała).

Ryc. 65. Analiza przyrodniczo-fizjograficzna obszaru IV, Dąbie 2 (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 65. Physiographic-natural analysis of Area IV, Dąbie 2 (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Elementy klimatu

Pomimo dużego udziału roślinności wyższej na obszarze IV można wyróżnić 3 rejony na tarasie zalewowym stale nasłonecznione. Miejscem stale zacienionym jest zaś rejon kładki Zwierzynieckiej. Na pozostałym obszarze, a zwłaszcza na koronie wału występuje okresowe zacienienie powodowane przez rosłe drzewa.

Ze względu na duży udział roślinności wyższej na całym obszarze odczucie wiatru jest stosunkowo niewielkie – teren wału oraz międzywala są dość mocno izolowane przez roślinność.

Największa wilgotność odczuwana jest nad brzegiem rzeki oraz w rejonie grup samosiewów w międzywale, a także przy kładce Zwierzynieckiej. Najsłabsze odczucie wilgotności występuje na koronie wału przeciwpowodziowego.

Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

Źródłem pozytywnych bodźców słuchowych oprócz drzew jest także śpiew ptaków słyszalny zarówno w obrębie zieleni badanego obszaru, jak też terenów przyległych.

Nie odnotowano negatywnych dźwięków, jak też charakterystycznych miłych zapachów.

Negatywne zapachy to zapachy uryny.

Bodźce:

- ▶ słuchowe
 - pozytywne – zoo i park Dąbski, grupy samosiewów wschodniej części międzywala
- ▶ węchowe
 - negatywne – rejon kładki Zwierzynieckiej

OBSZAR V

Ukształtowanie terenu

Obszar V ma charakterystyczny układ doliny rzecznej z bardzo szerokim obszarem międzywala – w najwęższym miejscu jest to ok. 140 m, w najszerszym niemal 290 m. Taras zalewowy ogranicza wał przeciwpowodziowy ze skarpą wysokości w granicach 2 m i drogą szerokości 1,5 m biegnącą na koronie wału (ryc. 60).

Stopień zróżnicowania wysokości mały.

Elementy szaty roślinnej

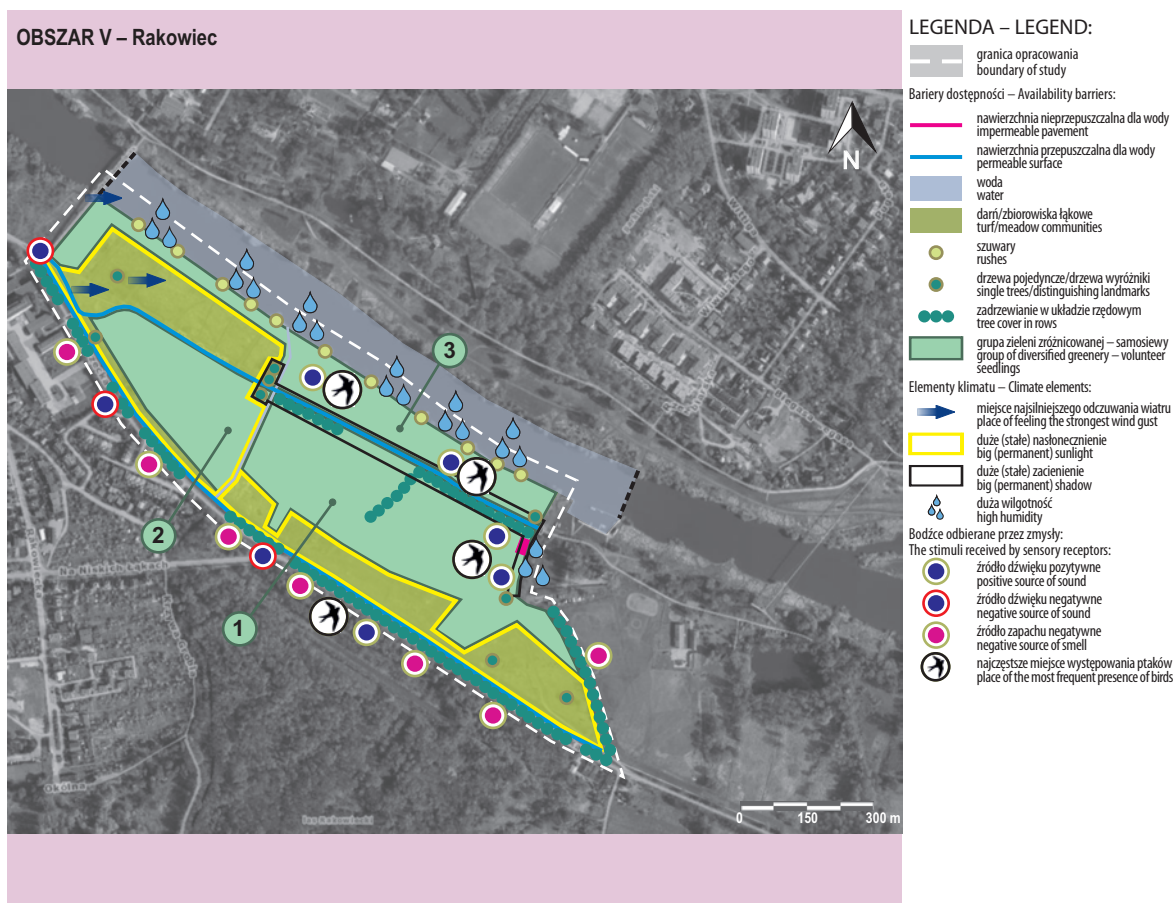
Obszar V pokryty jest roślinnością w około 97%.

Ze względu na szatę roślinną teren należy określić jako mocno zróżnicowany. Większość obszaru międzywala porastają samosiewy, które można podzielić na 3 charakterystyczne grupy: grupa 1. we wschodniej części obszaru wyróżnia się dużym udziałem rosłych drzew przeplatanych młodszymi egzemplarzami w zwartym układzie, grupa 2. w zachodniej części to obszar porośnięty stosunkowo młodymi samosiewami w układzie luźnym oraz grupa 3. to pas samosiewów wzdłuż nabrzeża z przewagą niskich gatunków i krzewów.

Zwarta forma zieleni w obszarze międzywala oraz na nabrzeżu tworzy silną barierę izolacyjną i widokową, a jednocześnie wpływa na wizualny aspekt obszaru. Jest również miejscem bytowania ptaków i owadów. Niektóre gatunki roślin wydzielają też przyjem-

ne zapachy. Zielen powoduje zacinienie dużej części obszaru, a tym samym wpływa na zwiększoną wilgotność prawie całego terenu.

Analizę przyrodniczo-fizjograficzną obszaru V przedstawia rycina 66.

Ryc. 66. Analiza przyrodniczo-fizjograficzna obszaru V, Rakowiec (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 66. Physiographic-natural analysis of Area V, Rakowiec (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Cechy elementów szaty roślinnej

► forma

- pojedyncze drzewa – soliter dąb szypułkowy w zachodniej części międzywala, rosły drzewa wyróżniające się w grupach samosiewów (z przewagą topoli)
- darń / zbiorowisko łąkowe – na tarasie zalewowym w zachodniej części obszaru oraz na całej skarpie wału i wzdłuż wału we wschodniej części międzywala
- szuwary – w wielu miejscach nad brzegiem rzeki
- forma mieszana – niemal cała wschodnia część międzywala łącznie z nabrzeżem (z wyjątkiem pasma wzdłuż wału przeciwpowodziowego), w zachodniej części obszaru nabrzeże i teren przy kładce Zwierzynieckiej oraz młoda grupa samosiewów wzdłuż brukowanej drogi

► układ

- rzędowy – nieregularny pas na koronie wału (lipa drobnolistna), pas wzdłuż wschodniej granicy obszaru (robinia akacyjowa), nieregularne pasy wzdłuż

centralnej drogi oraz pas wyróżniający się w dużej grupie samosiewów w międzywału

- grupa – niemal cała wschodnia część międzywału łącznie z nabrzeżem (z wyjątkiem pasma wzdłuż wału przeciwpowodziowego), w zachodniej części obszaru nabrzeże i teren przy kładce Zwierzynieckiej oraz młoda grupa samosiewów wzdłuż brukowanej drogi

► rola

- izolacyjna – grupy samosiewów 1. i 3.
- bariera widokowa – soliter dęb szypułkowy, grupy samosiewów, drzewa w układzie rzędomym na koronie wału, drzewa w układzie rzędomym (robinia akacjowa) przy wschodniej granicy obszaru
- element zacienienia – grupy samosiewów 1. i 3., drzewa w układzie rzędomym na koronie wału, drzewa w układzie rzędomym (robinia akacjowa) przy wschodniej granicy obszaru
- element wyróżniający – soliter dęb szypułkowy, drzewa w układzie rzędomym (robinia akacjowa) przy wschodniej granicy obszaru, wszystkie pojedyncze drzewa na terenie

Elementy klimatu

Na obszarze V można wyróżnić rejon na tarasie zalewowym stale nasłonecznione, bez lub z niewielkim udziałem niskich samosiewów. Najbardziej odkryta jest środkowa część zachodniej strony obszaru. Miejscem stale zacienionym jest fragment drogi jezdnej biegnący pomiędzy 1. i 3. grupą zwartych samosiewów, a także fragment drogi okalającej obiekt „Ranczo” we wschodniej części obszaru. Na pozostałym obszarze, a zwłaszcza na koronie wału występuje okresowe zacienienie.

Silne odczucie wiatru występuje na odkrytym terenie środkowej części zachodniej strony obszaru oraz w okolicach kładki Zwierzynieckiej. Pozostała część terenu osłonięta jest przez roślinność.

Największa wilgotność odczuwana jest nad brzegiem rzeki oraz na fragmencie drogi okalającej obiekt „Ranczo” we wschodniej części obszaru ze względu na duże zacienienie. Zwiększona wilgotność odczuwana także na styku 3 grup samosiewów w rejonie ciek wodnego przecinającego obszar V.

Bodźce wpływające na percepcję otoczenia

Źródłami pozytywnych bodźców słuchowych są roślinność (szum) oraz ptaki (śpiew) licznie przebywające wśród zieleni – zarówno na terenie, jak też w jego obrębie. Negatywne dźwięki to przede wszystkim hałas uliczny.

Źródłem miłych zapachów są niektóre gatunki roślin.

Bodźce:

► słuchowe

- pozytywne – śpiew ptaków w zwartej zieleni samosiewów na terenie, obszar lasu Rakowieckiego przy południowej granicy badanego terenu
- negatywne – rejon kładki Zwierzynieckiej i miejsca skrzyżowań ul. Międzyrzeckiej z małymi uliczkami

► węchowe

- pozytywne – lipa drobnolistna w układzie rzędomym na koronie wału, robinia akacjowa w układzie rzędomym przy wschodniej granicy obszaru

4.7.3. Podsumowanie

1. Ukształtowanie terenu na wszystkich obszarach wynika z charakteru doliny rzecznej z typowym układem: koryto rzeki – taras zalewowy (określany jako międzywale) – skarpa wału – korona wału.
2. Różnice wysokości pomiędzy poszczególnymi elementami układu wynoszą kilka metrów, co jest dużym urozmaiceniem i jednocześnie nie stanowi uciążliwości (w pokonaniu wzniesienia).
3. Różnice wysokości występujące na obszarach wprowadzają nieformalny podział terenu na 2 części: korona wału i międzywale (taras zalewowy), które są użytkowane w różny sposób.
4. Badane tereny są zróżnicowane ze względu na szerokość międzywala – najbardziej rozległy jest taras zalewowy obszaru V, najwęższy na obszarze II.
5. Najbardziej charakterystycznym elementem zieleni występującym na wszystkich badanych obszarach jest rzędowy układ drzew na koronie wału (pochodzenia antropogenicznego).
6. Inne formy roślinności pojawiającej się na terenie to pojedyncze drzewa lub zróżnicowane grupy samosiewów gatunków synantropijnych, a na brzegu rzeki zgrupowania szuwarów i roślin wodolubnych (z przewagą wierzby).
7. Najbardziej zróżnicowane ze względu na formę i układ roślinności są obszary IV i V, najmniej obszary I i II.
8. Roślinność na wszystkich obszarach pełni funkcje: izolującą, zacieniającą oraz bariery widokowej. Jest też miejscem występowania ptaków (większe grupy samosiewów), źródłem przyjemnych dźwięków (szum, śpiew ptaków), a w niektórych przypadkach źródłem zapachu (podczas kwitnienia).
9. Pojedyncze drzewa / wyróżniki są ważnym składnikiem widoków i jednocześnie elementami nawigacyjnymi (punkty odniesienia).
10. Drzewa w układzie rzędowym izolują obszary od terenów przyległych.
11. Większe skupiska roślinności mieszanej tworzą izolację od wiatru, zwłaszcza na obszarach IV i V.
12. Większe skupiska roślinności mieszanej o funkcji izolującej powodują tworzenie się mniejszych wnętrz, zwłaszcza na obszarach IV i V.
13. Większe skupiska roślinności mieszanej wpływają na zwiększenie odczucia wilgotności, na terenie (powodując jednocześnie zacienienie).
14. Ze względu na charakterystyczną budowę obszarów wynikającą z różnicy wysokości, odczucie wilgotności jest najsilniejsze na nabrzeżu pokrytym roślinnością nadwodną, najsłabsze zaś na koronie wału przeciwpowodziowego.
15. Silne wiatry są odczuwane w przejściach pod mostami / kładkami oraz na koronie wału czy odkrytym tarasie zalewowym, jeśli miejsca te nie są osłonięte roślinnością.
16. Roślinność mieszana w układzie luźnym jest miejscem występowania nieprzyjemnych zapachów (uryny) – zwłaszcza ta zlokalizowana na obrzeżach, z dala od głównych ciągów komunikacyjnych.

Analiza elementów dziedzictwa kulturowego

Cel, metody i przedmiot badań

Dziedzictwo kulturowe rozumiane jako dorobek materialny i duchowy przekazywany i wzbogacany przez kolejne pokolenia, będący wynikiem historycznych nawarstwień przestrzeni osadniczych, stanowi zasadniczą treść obszarów zurbanizowanych (Zeidler i Bąkowski 2010). Dziedzictwo kulturowe poprzez swoje zasoby materialne i niematerialne utrwała zmieniające się wartości, wiedzę i tradycję oraz interakcje między człowiekiem a jego otoczeniem. Elementami materialnego dziedzictwa kulturowego są m.in.: zabytki ruchome, nieruchome, zabytki archeologiczne, zespoły budynków i budowli posiadające wybitne walory techniczne, architektoniczne i historyczne. Dziedzictwo niematerialne reprezentowane jest m.in. przez mity, legendy, zwyczaje i wierzenia.

Celem analizy elementów dziedzictwa kulturowego jest: (a) identyfikacja istotnych komponentów materialnego dziedzictwa kulturowego związanego z badanymi przestrzeniami oraz będących składowymi panoram roztaczających się z analizowanych obszarów, (b) waloryzacja badanych czynników oraz (c) określenie ich wpływu na możliwe formy i rodzaje aktywizacji analizowanych przestrzeni.

W prowadzonych badaniach analizie poddano zespoły historycznych obiektów oraz pojedyncze budynki i budowle stanowiące istotne składowe analizowanych obszarów i współtworzonych przez nie wnętrza krajobrazowych. W obszarze zainteresowania znalazły się obiekty o istotnych cechach przestrzennych, architektonicznych oraz historycznych.

Analizowane obiekty występują zarówno jako podstawowe elementy wnętrza krajobrazowych badanych przestrzeni oraz jako składowe bliższych i dalszych widoków. Nierzadko stanowią istotne dominanty, wyróżniki lub akcenty przestrzenne i architektoniczne.

W trakcie badań wyodrębniono trzy grupy obiektów i ich zespołów:

- ▶ Obiekty bezpośrednio powiązane z obszarem badań. Zaliczono do nich m.in.: budowle Wrocławskiego Węzła Wodnego (kanały wodne, groble, śluzy i jazy), przeprawy mostowe drogowe i kolejowe, przystanie wodne.
- ▶ Obiekty bliskiego tła (widoku): historyczne zespoły architektury sakralnej oraz świeckiej (obiekty mieszkalne i usługowe); budynki, budowle i struktury przemysłowe i poprzemysłowe; zespoły edukacyjno-rekreacyjne; obszary historycznej zieleni komponowanej; elementy małej architektury sakralnej i świeckiej.
- ▶ Obiekty dalekiego tła (widoku) – to pojedyncze, wyróżniające się: wieże obiektów sakralnych i świeckich, obiekty usługowe, budynki i budowle przemysłowe.

Badania polegały na: (a) zidentyfikowaniu obiektów dziedzictwa kulturowego zgodnie z powyższymi grupami, (b) przeanalizowaniu ich wartości historycznych, architektonicznych, budowlanych oraz kompozycyjnych, (c) waloryzacji obiektów według czterech kryteriów: (1) wpływ na kształtowanie charakteru przestrzeni kulturowej, (2) wartości zabytkowe obiektu, (3) znaczenie w tworzeniu tła oraz (4) znaczenie w aktywizacji rekreacyjno-turystycznej badanych terenów.

Sporządzając mapę analizy walorów kulturowych badanych obszarów, wykorzystano wyniki inwentaryzacji bezpośredniej oraz analizę badanych obszarów, opierając się na dostępnych materiałach kartograficznych.

4.8.2. Wyniki analizy

4.8.2.1.

Elementy materialnego dziedzictwa kulturowego jako składowe analizowanych obszarów

Poniżej przedstawiono podstawowe informacje dotyczące najistotniejszych elementów zasobu nadrzecznego dziedzictwa kulturowego wyodrębnionych obszarów, będących składowymi widoków i panoram roztaczających się z badanych obszarów.

Wszystkie obszary badań leżą w obrębie Wrocławskiego Węzła Wodnego. To właśnie komponenty rozbudowanej wrocławskiej drogi wodnej oraz elementy jej towarzyszące jednoznacznie kształtują krajobraz, określając tożsamość i charakter omawianych terenów.

Poszczególne fragmenty (kanały, śluzy i jazy) oraz budowle towarzyszące (mosty, przystanie, nabrzeża przeładunkowe, zakłady przemysłowe) przedstawiono w charakterystyce kolejnych obszarów badań.

OBSZAR I

Teren badań Karłowice 1 stanowi obszar z licznymi punktami widokowymi oraz szerokimi otwarciami w kierunku południowym – w kierunku centrum miasta. O charakterze miejsca decydują w pierwszej kolejności elementy kulturowe badanej przestrzeni (Stara Odra, kanał Miejski, mosty Trzebnickie, most kolejowy) i elementy składowe bliskiego tła – zabudowania w linii nabrzeża obszaru opracowania oraz południowego nabrzeża kanału Miejskiego (dawny browar Piast, elewator zbożowy, supermarket E. Leclerc). Identyfikowalne składowe dalekiego tła to przede wszystkim wieże i bryły obiektów sakralnych (po stronie południowej: katedra pw. św. Jana Chrzciciela, kościoły: pw. Świętego Krzyża, św. Elżbiety (garnizonowy), św. Michała Archanioła; od północy – kościół św. Antoniego z zespołem klasztornym). Dodatkowo wyróżniającymi się elementami są: wieżowiec Sky Tower, kominy elektrociepłowni Wrocław, budynki dawnej fabryki wodomierzy przy ul. J. Długosza, zabudowa mieszkalna Kleczkowa (naroże wybrzeża Conrada-Korzeniowskiego i ul. Trzebnickiej) oraz Karłowic (kwartał zabudowy przy ulicach: Zawalnej, Żmigrodzkiej, Bończyka). Analizie poddano obiekty, budynki, budowle i ich zespoły o cechach zabytkowych (historycznych).

Obiekty bezpośrednio związane z obszarem badań:

- ▶ Stara Odra – stanowi południową granicę obszaru opracowania. We wschodnim skraju, przy moście kolejowym, przejmuje wody kanału Nawigacyjnego, prowadząc tym samym żeglugę w kierunku stopnia Różanka. W zachodnim odcinku, przed mostami Trzebnickimi, koryto rozdziela się na kanał Starej Odry i kanał Różanka (ryc. 67).

Stara Odra to odcinek rzeki rozpoczynający swój bieg przy ogrodzie zoologicznym (jaz Szczytniki) odchodząc ku północy od Głównej Odry. Na wysokości Zacisza Stara Odra skręca na zachód, by tuż przy mostach Warszawskich przejąć wody kanału Powodziowego. Dalej, za mostem kolejowym „warszawskim” przejmuje wody prowadzone kanałem Nawigacyjnym. Koryto biegnące między Kleczkowem a Karłowicami i Różanką rozdziela się przy mostach Trzebnickich na koryto Starej Odry

(od południa) i kanał Różanki (od północy). Za portem Miejskim oba koryta łączą się i po ok. 500 m wpadają do Głównej Odry (przed mostem kolejowym „poznańskim”). Długość całkowita Starej Odry wynosi ok. 7,2 km, a jej współczesny przebieg jest wynikiem prac regulacyjnych prowadzonych od XIX w. (Encyklopedia Wrocławia 2006).

Ryc. 67. Obszar Karłowice 1 – widok w kierunku południowo-zachodnim. Na pierwszym planie Stara Odra. Od lewej: zabudowa naroża wybrzeża Conrada-Korzeniowskiego i ul. Trzebnickiej, kominy elektrociepłowni Wrocław, most Trzebnicki Północny (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 67. Karłowice 1 Area – southwestward view. In the nearby visual plane – Stara Odra. To the left: development of the corner of Conrad-Korzeniowski coast and Trzebnicka Street, Wrocław power station chimneys, Trzebnicki Północny Bidge (photo J. Gubański, 2013)

Ryc. 68. Obszar Karłowice 1 – widok w kierunku południowo-zachodnim. Na pierwszym planie kanał Starej Odry. Od lewej: hipermarket E. Leclerc, kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej, wieżowiec Sky Tower (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 68. Karłowice 1 Area – southwestward view. In the nearby visual plane – Stara Odra Channel. To the left: hypermarket E. Leclerc, st. Elżbieta Węgierska Church, Sky Tower (photo J. Gubański, 2013)

- ▶ kanał Miejski – zlokalizowany na południe od obszaru opracowania, za korytem Starej Odry. Między korytem Starej Odry a kanałem Miejskim usytuowany jest wał rozdzielczy (grobla północna kanału Miejskiego). Dalej, na lewym brzegu kanału Miejskiego znajdowały się charakterystyczne nabrzeża przeładunkowe dawnego portu, stoczni i elewatora.

Kanał Miejski – obiekt bezpośrednio związany z obszarem Karłowice 1. Widok w kierunku południowym z każdego miejsca terenu badań zamknięty jest pasem szerokiego wału rozdzielczego położonego między korytem Starej Odry a kanałem Miejskim. Zadarniony horyzontalny pas masywnej grobli, po której koronie biegnie ul. Pasterska, podkreślony jest aleją dębową na jego szczycie.

Kanał Miejski we Wrocławiu to szlak wodny wchodzący w skład Wrocławskiego Węzła Wodnego, zlokalizowany ok. 4 km w kierunku północnym od centrum miasta, w dzielnicy Kleczków. Kanał powstał w latach 1892–1897 w ramach budowy nowej drogi wodnej, tzw. Wrocławskiego Szlaku Miejskiego, obiegającej Śródmiejski Węzeł Wodny. Stanowił on północny ciąg żeglowny okalający obszary przemysłowe zlokalizowane na obrzeżach dawnego Wrocławia. Oprócz obsługi nabrzeży uprzemysłowionego terenu służył również zabezpieczeniu przeciwpowodziowemu miasta. Jego znaczenie istotnie zmalało po uruchomieniu w 1917 r. kanału Żeglugowego (na omawianym obszarze kanał Żeglugowy prowadzony jest korytem Starej Odry) (Encyklopedia Wrocławia 2006).

Obecnie prowadzone są szeroko zakrojone prace modernizacyjne związane z przystosowaniem kanału do przepuszczania wód powodziowych. Realizacja zadań obejmuje koryto i międzywale na całej długości kanału Miejskiego, m.in.: udroźnienie i ubezpieczenie koryta, ubezpieczenie konstrukcji mostów, usunięcie przetamowań, pogłębienie dna oraz wzmocnienie podstaw fundamentów (RZGW Wrocław 2013).

- ▶ mosty Trzebnickie – stanowią zachodnią granicę obszaru Karłowice 1. Liniowy element zamykający widok ku zachodowi (ryc. 67). Mosty w rejestrze zabytków.

Mosty Trzebnickie – to zespół dwóch budowli o zróżnicowanej konstrukcji i gabarytach. Obiekty łączą brzegi Odry w ciągu ul. Trzebnickiej od południa i ul. Żmigrodzkiej od północy. Historia przepraw przez Odę w okolicy dzisiejszych mostów Trzebnickich sięga neolitu – odkrycia archeologiczne wskazują na istnienie w tym miejscu brodu. Od średniowiecza w miejscu obecnych przepraw istniał, wielokrotnie modernizowany, most drewniany. Zachowane do dziś mosty pochodzą z początku XX w.

Most Trzebnicki Południowy to niewielka (długość 24,6 m, szerokość 14,12 m) stalowa, jednoprzęsłowa budowla o konstrukcji kratownicowej o pasach równoległych. Przęsło mostu przerzucone nad kanałem Miejskim oparte jest na betonowych przyczółkach obłożonych płytami granitowymi. Istniejący most zbudowany w latach 1904–1905 zastąpił konstrukcję stalową pochodzącą z lat 1892–1897, która poważnie utrudniała żeglugę na zbudowanym w tym samym czasie kanale Miejskim (Encyklopedia Wrocławia 2006) Obiekt wpisany do rejestru zabytków: A/1645/335/Wm z 15.10.1976 r.

Most Trzebnicki Północny przerzucony jest nad korytem Starej Odry oraz nad kanałem Żeglugowym (Nawigacyjnym, Współczesny Kanał Żeglugowy, odcinek Wrocławskiego Szlaku Głównego). Budowla o długości 218,5 m i szerokości 14,48 m jest czteroprzęsłową, stalową, nitowaną konstrukcją łukową. Konstrukcja pomostu oparta jest na poprzecznicach stalowych wykonanych jako blachownice pełnościennie. Przyczółki i filary wykonane zostały z betonu i oblicowane kamieniem. Most powstał w 1916 r., w trakcie modernizacji Wrocławskiego Węzła Wodnego i budowy Współczesnego Kanału Żeglugowego (1913–1917) (Encyklopedia

Wrocławia 2006). Głównym projektantem mostu był inżynier G. Trauer, z którym współpracowali Ruster i Kirchner (Budyń 2004).

Most Północny wpisany jest do rejestru zabytków: A/1644/336/Wm z 15.10.1976.

Bezpośrednio przy moście, od strony północnej, na prawym brzegu, istnieje jeden z trzech (pozostałe przy ul. Mickiewicza i al. Karkonoskiej) zachowanych słupów granicznych Wrocławia z lat 1900–1901 (tzw. Kamienie Stulecia). Autorem projektu słupa był prawdopodobnie Karl Klimm (Atlas architektury Wrocławia 1998).

- ▶ most kolejowy Warszawski – stanowi wschodnią granicę obszaru. Liniowy element zamykający widok ku wschodowi.

Most kolejowy – przeprawa związana bezpośrednio z obszarem Karłowice 1 (wschodnia granica). Zespół dwóch równolegle usytuowanych czteroprzęsłowych, stalowych, kratownicowych mostów przerzuconych nad kanałem Starej Odry (kanałem Żegludowym) oraz kanałem Miejskim, prowadzących dwutorową, zelektryfikowaną linię kolejową nr 143 (odcinek Wrocław Nadodrże–Wrocław Sołtysowice–Oleśnica). Obiekt znajduje się na trasie dawnej linii prawego brzegu Odry stanowiącej drugie, po kolei górnośląskiej, połączenie Wrocławia z Górnym Śląskiem. Linia została oddana do ruchu 28 maja 1868 r. (Jerczyński 1992).

- ▶ park Jana Kasprowicza – niewielki park (ok. 4 ha) przylega do obszaru badań od północy. Zlokalizowany jest między ul. Jana Kasprowicza (od północy) i groblą Karłowicko-Rędzińską (od południa).

Swobodna kompozycja zieleni, pierwotnie kompozycja krajobrazowa z ozdobnym wejściem od północy, zakładana była w dwóch etapach. Część wschodnia pochodzi z 1903 r., część zachodnia ukształtowana przed 1927 r. Park ze zróżnicowanym drzewostanem, w którym dominują klony pospolite, jesiony i graby. Ważniejsze elementy kompozycyjne i użytkowe parku to obszerna polana, sztuczne wzniesienie oraz plac zabaw (Bińkowska i in. 2013).

Obiekty bliskiego tła

- ▶ elewator zbożowy przy ul. Rychtalskiej – budynek zlokalizowany nad kanałem Miejskim; dominanta w południowej ścianie wnętrza krajobrazowego (ryc. 69).

Monumentalny magazyn zbożowy wzniesiony został w latach 1938–1939 dla koncernu zbożowego Kampffmeyer. Projektantami budynku byli A. Pöttsch i E. Lieher, natomiast wykonawcą firma Suka-Silo-Bau Heinrich Kling z Monachium (Leksykon architektury Wrocławia 2011). Elewator był pierwszym tak nowoczesnym spichlerzem we Wrocławiu. Wysoka, zwarta bryła obiektu nakryta czterospadowym dachem oparta została na planie wydłużonego prostokąta. Uproszczona modernistyczna forma obiektu ma tynkowane elewacje podzielone płytkami lizenami oparte na wysokiej ceglanej podmurówce. Najciekawszą fasadą jest ściana północna skierowana w stronę kanału wodnego – w kierunku obszaru badań. W jej środkowej części występuje płytki czteroosiowy ryzalit prowadzony przez 8 kondygnacji. Po obu stronach ryzalitu występują wąskie płyciny. Na każdym piętrze rozłożone są symetrycznie prostokątne otwory okienne. Ostatnia kondygnacja ryzalitu oddzielona jest od pozostałej części wydatnym gzymsem międzykondygnacyjnym. Jej zwieńczeniem jest schodkowa attyka, pośrodku której umieszczono okazały kartusz z logo firmy, wykonany z barwnych płyt ceramicznych (Gubański 2013). Po 1945 r. elewator został przejęty przez Nadodrzańskie Zakłady Przemysłu Zbożowego. W kolejnych latach obok spichlerza powstał zespół cylindrycznych, żelbetowych silosów. Od początku lat 90. XX w. elewator jest wyłączony z eksploatacji. Elewator w ewidencji zabytków.

- krzyż – na wale rozdzielczym między kanałem Starej Odry a kanałem Żeglugowym, po wschodniej stronie mostów Trzebnickich, na zachód od obszaru opracowania.

Kilkumetrowy, stalowy krzyż dziękczynny upamiętniający powódź w 1997 r. został wzniesiony w maju 1998 r. z inicjatywy parafii pw. św. Franciszka na Karłowicach. Na pionowym elemencie monumentu, niebieską farbą, zaznaczono poziom rzeki w czasie przejścia fali kulminacyjnej w lipcu 1997 roku.

Ryc. 69. Obszar Karłowice 1 – widok w kierunku południowym. Na pierwszym planie kanał Starej Odry. Od lewej: elewator zbożowy nad Kanałem Miejskim, kościół pw. św. Michała Archanioła (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 69. Karłowice 1 Area – southward view. In the nearby visual plane – Stara Odra Channel. To the left: silo at Kanał Miejski, st. Michael Archangel Church (photo J. Gubański, 2013)

Ryc. 70. Obszar Karłowice 1 – widok w kierunku południowym. Od lewej: katedra pw. św. Jana, kościół pw. Świętego Krzyża (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 70. Karłowice 1 Area – southward view. To the left: st. John Cathedral, St. Cross Church (photo J. Gubański, 2013)

Obiekty dalekiego tła (najistotniejsze wyróżniki i akcenty)

- ▶ archikatedra pw. św. Jana Chrzciciela (ryc. 70) – dwie zachodnie wieże gotyckiej, ceglano-kamiennej świątyni (zasadnicza bryła obiektu wznoszona od poł. XIII do poł. XIV w., wieże – XV/XVI w.) ze współczesnymi strzelistymi hełmami (1988–1991, wg projektu prof. Edmunda Małachowicza.). Kościół na Ostrowie Tumskim, około 2,2 km na południe od obszaru opracowania. Archikatedra wpisana do rejestru zabytków: 42 z dnia 26.10.1961 r. Obiekt znajduje się w granicach zespołu: Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kolegiata pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja (ryc. 70) – wieża dwupoziomowego, ceglano-kamiennego kościoła gotyckiego (k. XIII, XIV w.) zwieńczona hełmem iglicowym (1484 r.). Świątynia na Ostrowie Tumskim przy pl. Kościelnym, około 2,1 km na południe od obszaru badań. Świątynia wpisana do rejestru zabytków: A/5256/44 z dnia 25.01.1962 r. Budynek znajduje się w granicach zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej (kościół garnizonowy, ryc. 68) – wieża gotyckiego kościoła (p. XIV, XV w.) ze współczesnym (odbudowanym po pożarze z 1976 r.) hełmem o formach renesansowych. Świątynia zlokalizowana tuż przy północno-zachodnim narożu rynku, na placu między ul. św. Mikołaja, Odrzańską, św. Elżbiety i Kiełbaśniczą; około 4 km na południowo-zachód od obszaru opracowania. Kościół w rejestrze zabytków: A/1300/25 z dnia 23.10.1961 r. Obiekt leży w granicach zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kościół pw. św. Michała Archanioła (ryc. 69) – wieża kościoła (1862–1871, odbudowa 1947–1952 i 2001) z neogotyckim hełmem. Świątynia zlokalizowana przy ul. Prusa, na Ołbinie, w miejscu dawnego opactwa ołbińskiego rozebranego w 1529 r. Kościół oddalony około 1,5 km na południe od obszaru Karłowice 1. Kościół w rejestrze zabytków: A/2493/352/Wm z dnia 04.08.1977 r.
- ▶ kościół pw. św. Antoniego z zespołem klasztornym o.o. Franciszkanów – bryła neogotyckiego kościoła (1900–1901) ze strzelistą sygnaturką (odtworzona w 1979 r.). Świątynia zlokalizowana przy al. Jana Kasprowicza na Karłowicach, na północ od terenu Karłowice 1 (odległość od terenu badań: od ok. 250 m do ok. 1,2 km – wschodni kraniec). Kościół i zespół klasztorny w rejestrze zabytków: 18 z 23.10.1961 r. (kościół), 238/472/Wm z 10.03.1992 r. (klasztor).
- ▶ dawny browar Piast – zespół zabudowy przemysłowej (1892–1894) z wyodrębniającą się czworoboczną wieżą ciśnień oraz kominem przemysłowym, zlokalizowany na południowo-wschód od obszaru Karłowice 1 (0,3–1,3 km), między mostem kolejowym a mostami Warszawskimi. Zespół w ewidencji zabytków. Zachowane do dziś budynki wpisane są do rejestru zabytków: 504/A/05/1–4 z 15.04.2005 r.
- ▶ dawny zespół fabryki wodomierzy – zespół przemysłowy (1897 r.) zlokalizowany przy wschodniej granicy opracowania (za torowiskiem kolejowym), nad prawym brzegiem kanału Żeglugowego. Zespół budynków przemysłowych (1897 r.) powstały z inicjatywy firmy Meineckeego, specjalizującej się w produkcji

wodomierzy (Leksykon architektury Wrocławia, 2011). Starannie odrestaurowany zespół o funkcjach usługowych i produkcyjnych utrzymany jest w charakterystycznym dla przełomu XIX i XX w. historyzującym stylu architektury przemysłowej z ceglanymi elewacjami o stosunkowo bogatym wystroju architektonicznym. Całość w ewidencji zabytków. Do rejestru zabytków wpisany jest budynek biurowy (ul. Długosza 2), nr 134/A/02 z 27.09.2002 r.

OBSZAR II

Teren badań Karłowice 2 stanowi jednorodny pod względem przestrzennym obszar z szerokim otwarciem w kierunku południowym. Charakter analizowanej przestrzeni określony jest dominującym w niej udziałem elementów roślinnych (zadarnione skarpy wału przeciwpowodziowego, drzewa w układzie alejowym na koronie wału, rozległe tereny ogrodów działkowych przylegających od północy, zadrzewiony wał rozdzielczy między kanałem nawigacyjnym i powodziowym). Komponenty materialnego dziedzictwa kulturowego obszaru reprezentowane są przez składowe badanej przestrzeni (kanał nawigacyjny, mosty Warszawskie, mosty Jagiellońskie) oraz elementy bliskiego tła – zabudowa mieszkaniowa ulic Bydgoskiej i Łąka Mazurska. Z racji tego iż ściany wnętrza krajobrazowego terenu Karłowice 2 tworzone są w znacznej mierze przez zieleń wysoką, rozpoznawalne i wyróżniające się składowe dalekiego tła to zaledwie kominy przemysłowe elektrociepłowni Wrocław oraz dawny browar Piast.

Ryc. 71. Obszar II – Karłowice 2 – widok w kierunku wschodnim. Od lewej: prawobrzeżna terasa zalewowa, kanał Nawigacyjny, zadrzewiona grobla rozdzielcza między kanałem Nawigacyjnym a kanałem Powodziowym. W tle – „nowy” most Jagielloński północny (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 71. Area II – Karłowice 2 – eastward view. To the left: right-bank flood plain, Navigation Channel, tree-covered causeway distribution centre between Navigation Channel and Flood Control Channel. In the distant visual plane – „new” Jagielloński Północny Bridge (photo J. Gubański, 2013)

Obiekty bezpośrednio związane z obszarem badań:

- kanał Żeglugowy – obszar Karłowice 2 położony jest w całości nad kanałem Żeglugowym (Nawigacyjnym). Odcinek kanału przylegający do omawianego obszaru rozpoczyna się od wschodu śluzą Zacisze (dolny awanport śluzy), nad którą przebiegają mosty Jagiellońskie i kończy od zachodu pod mostami Warszawskimi (ryc. 71).

Kanał Żeglugowy (Nawigacyjny) i kanał powodziowy – budowle powstały w latach 1913–1917, w trakcie gruntownej modernizacji i przebudowy Wrocławskiego Węzła Wodnego. Równocześnie z kanałem żeglugowym, na południe od niego, powstawał kanał powodziowy oddzielony od kanału Nawigacyjnego wysoką, za drzewioną groblą z szerokimi terasami zalewowymi. Budowa nowego systemu nawigacyjno-powodziowego miała za zadanie usunięcie uciążliwej dla śródmieścia żeglugi na Odrze oraz zabezpieczenie powodziowe przybrzeżnych terenów mieszkaniowych i przemysłowych (Wrocław a Odra, 1999). Wlot do kanału Nawigacyjnego zlokalizowany jest powyżej jazu Bartoszowice, na prawym brzegu Odry, natomiast jego ujście do Starej Odry znajduje się poniżej jazu Psie Pole (w bezpośrednim sąsiedztwie „warszawskiego” mostu kolejowego). Całkowita długość kanału będącego ważnym elementem zabezpieczenia przeciwpowodziowego Wrocławia wynosi 6,29 km (Encyklopedia Wrocławia 2006).

Ryc. 72. Obszar II – Karłowice 3 – widok w kierunku zachodnim. Od lewej: kanał Powodziowy, „nowy” most Warszawski zachodni, zabudowa naroża ul. Galla Anonima i al. Kromera (fot. J. Gubański, 2013 r.)
Fig. 72. Area II – Karłowice 3 – westward view. To the left: Flood Control Channel, „new” Warszawski Zachodni Bridge, development of Galla Anonima Street and Kromera Ave. corner (photo J. Gubański, 2013)

- ▶ mosty Warszawskie – stanowią zachodnią granicę obszaru. Obiekty powstały w latach 2006–2008, tuż przy historycznych mostach Warszawskich z lat 1914–1916. Liniowy element zamykający widok ku zachodowi (ryc. 72).

Mosty Warszawskie przylegające do obszaru opracowania to zespół trzech budowli leżących w ciągu historycznego szlaku komunikacyjnego z Wrocławia w kierunku północnym. Pierwotnie znajdowały się tutaj mosty drewniane, zastąpione w latach 70. XIX w. czteroprzęsłowym, stalowym mostem Psiego Pola (Hundsfeldbrücke). W wyniku przebudowy wrocławskiej drogi wodnej, w latach 1914–1916 r. powstała nowa przeprawa (Hindenburgbrücke) według projektu Günthera Trauera i Empergera przy współpracy Rüstera i Kirchnera. Obiekt składa się z dwóch żelbetowych konstrukcji: jednoprzęsłowego mostu wschodniego (dł. 45,52 m) przerzuconego nad kanałem żeglugowym, o ustroju łukowym z jazdą dołem po pomoście, którego konstrukcję zawieszono na wieszakach żelbetowych oraz pięcioprzęsłowego mostu łukowego wspartego na betonowych filarach i przyczółkach oblicowanych granitem, który znajduje się ponad łączącymi się korytami kanału

powodziowego i Odry Starej (dł. mostu 189,53 m). Na obu przyczółkach części środkowej znajdują się tarasy widokowe.

Jednoprzęsłowy, żelbetowy most zachodni powstał w latach 1927–1928 według projektu G. Trauera, zastępując istniejący od 1897 r. nitowany kratownicowy most stalowy o pasach równoległych (most przeniesiony nad Oławę w ciągu ulicy Niskie Łąki zachowany jest do dziś, ob. most Rakowiecki). Most zachodni o długości 42,2 m założony został ponad kanałem Miejskim (Budyh 2004, Encyklopedia Wrocławia 2006).

W latach 2006–2008, od wschodu, tuż przy istniejących mostach Warszawskich powstały nowe obiekty mostowe (drogowo-tramwajowe) o zbliżonej formie architektonicznej, według prof. Jana Biliszczuka.

- ▶ mosty Jagiellońskie – stanowią wschodnie zamknięcie obszaru opracowania. Precyzując – obszar opracowania zamyka „nowy” północny most Jagielloński (ryc. 71).

Mosty Jagiellońskie to zespół czterech przepraw w ciągu ulicy Kochanowskiego, przerzuconych nad kanałami Powodziowym i Żeglugowym. Po katastrofalnej powodzi w 1903 r. podjęto prace mające na celu zabezpieczenie powodziowe Wrocławia oraz usprawnienie żeglugi w obrębie miasta. Realizacja zamierzeń zakładała m.in. budowę dwóch, biegnących równolegle kanałów – Powodziowego i Nawigacyjnego, które od północy omijać miały obszary zurbanizowane. Realizacja planów wymusiła m.in. budowę dzisiejszych mostów Jagiellońskich – zespołu dwóch przepraw: południowej nad kanałem Powodziowym (Nakonzbrücke) i północnej nad kanałem Żeglugowym (Wilhelmsruher Schleusenbrücke).

Żelbetowy, jednoprzęsłowy most północny o długości 21,65 m wzniesiony w konstrukcji ramowo-belkowej, oparty na dolnej głowie śluzy Zacisze, zbudowany został w latach 1916–1917.

Jednoprzęsłowy most południowy (dł. 60,49 m) wzniesiono w 1925 r. w konstrukcji stalowej o kratownicowych dźwigarach łukowych z jazdą dołem. Most oparto na masywnych przyczółkach betonowych licowanych kamieniem. Pod mostem istnieje (dziś nieużytkowany) jaz iglicowy (Budyh 2004).

W 1984 r., od zachodu, równoległe do istniejącej przeprawy, wybudowano dwa nowe mosty stalowe. Nowy most południowy oparto na konstrukcji o dźwigarach łukowych, most północny na konstrukcji belkowo-skrzynkowej. Projekty obu nowych mostów powstały w zespole kierowanym przez inż. Krystynę Angerman (Wrocław a Odra 1999).

Mosty Jagiellońskie, „stare” i „nowe”, znajdują się w ewidencji zabytków. W ewidencji zabytków znajduje się również zespół urządzeń hydrotechnicznych śluzy Zacisze (śluzą – most Jagielloński północny, jaz iglicowy – most Jagielloński południowy).

Obiekty bliskiego tła

- ▶ zabudowa mieszkaniowa przy ul. Bydgoskiej – wielorodzinne, trzykondygnacyjne, skromne budynki z lat 30. XX w., nakryte stromymi dachami pokrytymi dachówką ceramiczną. Proste, wieloosiowe tynkowane elewacje osadzone na ceglanych cokołach pozbawione są znaczącego detalu architektonicznego. Architekturę budynków cechuje rytmiczność otworów okiennych i akcentowanie wejść oraz klatek schodowych. Identyczne rozwiązania przestrzenne i formalne ma zabudowa ul. Łąka Mazurska (z obszaru opracowania widoczne elewacje szczytowe budynków).

- ▶ zabudowa mieszkaniowa naroża ul. Galla Anonima i al. Kromera – zespół trzech przedwojennych, wielorodzinnych budynków mieszkalnych (kamienice z lokalami usługowymi na parterze). Budynek narożny czterokondygnacyjny (al. Kromera 2), pozostałe sześciokondygnacyjne (al. Kromera 4, 6), wszystkie nakryte płaskimi dachami. Wieloosiowe, tynkowane elewacje mają wystrój oparty na historyzujących formach z dekoracją ornamentową. Budynki w ewidencji zabytków.

Obiekty dalekiego tła (najistotniejsze wyróżniki i akcenty)

- ▶ dawny browar Piast – zespół zabudowy przemysłowej (1892–1894) z wyodrębniającą się czworoboczną wieżą ciśnień oraz kominem przemysłowym, zlokalizowany na zachód od obszaru Karłowice 2 (0,4–1,5 km), między mostem kolejowym a mostami Warszawskimi. Zespół w ewidencji zabytków. Istniejące do dziś budynki browaru znajdują się w rejestrze zabytków: 504/A/05/1–4 z 15.04.2005 r.

OBSZAR III

Wyróżniającymi cechami terenu Dąbie 1 jest jego specyficzny kształt oraz odmienny charakter przestrzeni kulturowej poszczególnych fragmentów. Obszar ma kształt zbliżony do litery L, której ramiona biegną wzdłuż koryta Starej Odry (kierunek północ – południe) oraz wzdłuż głównego koryta Odry (kierunek północny wschód – południowy zachód). Odcinek wzdłuż Starej Odry ograniczony jest od północy mostem Zwierzynieckim, natomiast od południa jazem Szczytniki. Walory kulturowe tego odcinka kształtowane są przez takie obiekty jak: most Zwierzyniecki, elementy stopnia wodnego Szczytniki, ogród zoologiczny i przystań Zwierzyniecką, jak również przez elementy tła – zlokalizowana na zachód od analizowanego terenu zabudowa mieszkaniowa ul. Wybrzeże Wyspiańskiego. Odcinek wzdłuż głównego koryta Odry ma interesujące otwarcia widokowe w kierunku zachodnim – w kierunku centrum miasta. Wyróżniającymi się elementami kulturowymi tego fragmentu są: wieża wodna MPWiK przy ul. Na Grobli oraz obiekty świeckie i sakralne związane ze ścisłym centrum Wrocławia – ratusz, kościół św. Marii Magdaleny, kościół św. Elżbiety i inne.

Obiekty bezpośrednio związane z obszarem badań:

- ▶ Stara Odra – koryto Starej Odry stanowi zachodnią granicę obszaru badań (ryc. 73). Stara Odra rozpoczyna swój przebieg przy ogrodzie zoologicznym – jaz Szczytniki, czyli przy obszarze Dąbie 1, płynąc ku północy w kierunku Zaczysza. Notka dotycząca tego kanału Odry znajduje się w punkcie poświęconym obszarowi I – Karłowice 1.
- ▶ główne koryto Odry – stanowi południową granicę obszaru Dąbie 1. Główne koryto Odry (ryc. 74) prowadzi wody rzeki w kierunku centrum miasta, wykorzystując na tym odcinku przekop Opatowicki powstały już w połowie XVI w. W miejscu odejścia Starej Odry przyjmuje się początek Odry Głównej – jej górny odcinek to Górna Odra. Główna Odra stanowi południowy odcinek rzeki przepływającej przez Wrocław (Encyklopedia Wrocławia 2006).
- ▶ most Zwierzyniecki – stanowi północną granicę obszaru; liniowy element zamykający widok w kierunku północnym (ryc. 73).

Most Zwierzyniecki znajduje się w miejscu historycznej przeprawy, którą od 1655 r. tworzył most drewniany. Wielokrotnie przebudowywany, oprócz konstrukcji zmieniał również nazwę: początkowo most Szczytnicki, później Ceglany, a od

1704 r. most Przepustkowy (Passbrücke). Obecnie istniejący, jednoprzęsłowy, stalowy most z kratownicowymi dźwigarami łukowymi z jazdą dołem, powstał w latach 1895–1897. Do łuków konstrukcyjnych zamocowane są wieszaki, na których zawieszony jest ustrój nośny pomostu. Chodniki znajdują się na wspornikowych platformach umieszczonych po zewnętrznej stronie dźwigarów.

Konstrukcja mostu (dł. 62 m) oparta jest na granitowych przyczółkach, ponad którymi wznoszą się cztery pylony wykonane z czerwonego piaskowca. Bogato zdobione, masywne pylony stanowią swego rodzaju ramę delikatnej i ażurowej konstrukcji mostu. Projekt architektoniczny budowli wykonał Karl Klimm pod kierunkiem Richarda Plüddemanna. Projekt konstrukcyjny wykonał Alfred von Scholtz a obliczenia statystyczne Alfred Frühwirth (Atlas architektury Wrocławia 1998, Wrocław a Odra 1999, Budych 2004). Budowla w rejestrze zabytków: A/1646/334/Wm. z 15.10.1976 r.

Ryc. 73. Obszar III – Dąbie 1 – widok w kierunku północnym – kanał Starej Odry oraz most Zwierzyniecki (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 73. Area III – Dąbie 1 – northward view – Stara Odra Channel and Zwierzyniecki Bridge (photo J. Gubański, 2013)

- ▶ kładka Zwierzyniecka – stanowi wschodnią granicę omawianego obszaru oraz zachodnią granicę obszaru Dąbie 2. Liniowy element zamykający widok ku wschodowi (ryc. 74).

Kładka Zwierzyniecka (pieszo-rowerowa) powstała w 1976 r. w miejscu dawnej przeprawy promowej łączącej tereny rekreacyjne w okolicach dzisiejszej ul. Na Grobli z ogrodem zoologicznym. Budowla, wsparta na przyczółkach oraz czterech filarach, wykonana została jako stalowa konstrukcja wisząco-linowa z przęsłem o długości 232 m (najdłuższe we Wrocławiu). Na wysokich stalowych pylonach zawieszono są zespoły lin nośnych, do których mocowane są linowe wieszaki niosące pomost kładki (Encyklopedia Wrocławia 2006).

Ryc. 74. Obszar III – Dąbie 1 – widok w kierunku południowo-wschodnim. Od lewej: ogród zoologiczny, kładka Zwierzyniecka, główne koryto Odry (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 74. Area III – Dąbie 1 – southeastward view. To the left: zoo, Zwierzyniecka pedestrian bridge, The Odra River Main Channel (photo J. Gubański, 2013)

- Miejski Ogród Zoologiczny – teren opracowania Dąbie 1 przylega od zachodu i południa do ogrodu zoologicznego, do jego najstarszej części. W strefie wschodniej, tuż przy obszarze Dąbie 2, znajduje się południowe wejście na teren zoo – brama japońska i budynek dyrekcji. Ogród zoologiczny oddzielony jest od analizowanego terenu wysokim, pełnym ogrodzeniem betonowym, które ozdobione jest malowidłami i graffiti, m.in. o formach zoomorficznych.

Ogród zoologiczny we Wrocławiu otwarty 10 lipca 1865 r. urządzony został na powierzchni ok. 8 ha na terenach dawnego starorzecza Odry, między korytem Starą Odry a ówczesnym torem wyścigów konnych. Prace studialne i projektowe prowadzili: K. Lüdeck (architekt), H. Göppert (botanik) i J. Lösener (ogrodnik). Początkowa liczba zwierząt wynosiła 189 okazów. Pierwszymi trwałymi obiektami wystawowymi i zagrodami była „twierdza niedźwiedzi” (rozbudowana w 1900 r.) – budowla o neogotyckich formach z basztami i belwederem widokowym. Do końca XIX w. powstała większość najważniejszych, okazałych obiektów (m.in.: budynek dyrekcji z reprezentacyjnym wejściem od dzisiejszej ul. Wróblewskiego, restauracja, małpiarnia, pawilony dużych i małych drapieżników, słoniarnia). W 1901 r. powstał nowy budynek dyrekcji z tzw. wejściem letnim od strony Odry. Kolejne inwestycje budowlane trwały do lat 20. XX w. W wyniku kryzysu polityczno-gospodarczego, w 1921 r. ogród został zlikwidowany. Reaktywowano go po 6 latach. W latach 30. XX w. teren zoo powiększono o przylegające od wschodu tereny powystawowe. Kolejna przerwa w działalności zoo trwała od 1945 do 1948 r. (działania wojenne przeżyło tylko 300 zwierząt; po 1945 r. wszystkie ocalałe przekazano do innych ogrodów). W 1957 r. powiększono teren ogrodu zoologicznego o tereny Wystawy Ziem Odzyskanych. Wtedy też

przeniesiono główne wejście do zoo, umieszczając je w bramie prowadzącej na dawne tereny wystawowe (proj. bramy R. Konwiarz) (Atlas architektury Wrocławia 1998, Encyklopedia Wrocławia 2006).

Zespół ogrodu zoologicznego we Wrocławiu oraz piętnaście najcenniejszych obiektów (m.in. budynek dyrekcji z bramą japońską) wpisanych jest do rejestru zabytków pod nr A/5263/361/Wm z 29.11.1978 r. Czternaście obiektów znajduje się w ewidencji zabytków.

- ▶ stopień wodny Szczytniki – zespół budowli hydrotechnicznych zlokalizowanych bezpośrednio przy obszarze opracowania; najważniejsze składowe: jaz powłokowy oraz śluza w przekopie Szczytnickim.

Pierwszy jaz w miejscu jazu Szczytniki powstał w połowie XVI w., podczas wykonywania przekopu Bartoszowice-Szczytniki i rozdziału wód Odry na Starą Odrę i Miejską. Pod koniec XVIII w. przeprowadzono modernizację jazu w związku z prowadzeniem szlaku żeglugowego przez Śródmiejski Węzeł Wodny. U schyłku XIX w. wykonano Przekop Szczytnicki, zbudowano śluzę oraz przebudowano jaz. Podjęte prace miały na celu prowadzenie żeglugi Starą Odrą i kanałem Miejskim przez stopień Psie Pole. Śluza straciła istotne znaczenie w 1917 r., tj. po oddaniu do użytku Współczesnego Kanału Nawigacyjnego (Encyklopedia Wrocławia 2006). Ostatnia istotna przebudowa stopnia wodnego Szczytniki nastąpiła po katastrofalnej powodzi 1997 r. (zniszczony jaz stały został zastąpiony obecnym jazem z zamknięciem powłokowym).

- ▶ przystań Zwierzyniecka – niewielka przystań obsługująca ruch statków rekreacyjnych i wycieczkowych, zlokalizowana na prawym brzegu Starej Odry, w bezpośrednim sąsiedztwie mostu Zwierzynieckiego, przy północnym wejściu na teren opracowania.

Przystań zbudowana została w 1963 r. według projektu Z. Politowskiego i R. Rożnowskiej. Prosty, niewielki, jednokondygnacyjny budynek (od strony Odry ze względu na wysoką skarpe – dwie kondygnacje), nakryty płaskim dachem, którego płyta tworzy równocześnie daleko wysunięte zadaszenie wsparte na słupach, nakrywające tarasy oraz zejście w kierunku rzeki (Bakuliński i in. 2008).

Obiekty dalekiego tła (najistotniejsze wyróżniki i akcenty)

- ▶ wieża wodna przy ul. Na Grobli – zdecydowana dominanta, monumentalna, masywna, prostopadłościenna, wieża wodna o wysokości 40 m zlokalizowana jest na południowy zachód od odejścia koryta Starej Odry od Górnej Odry, na terenie powstałych w latach 1867–1870, ówczesnych Miejskich Zakładów Wodociągowych (ryc. 76). Surowe ceglane elewacje wieży podzielone zostały potężnymi przyporami łączonymi arkadowo poniżej najwyższej kondygnacji. Okrągłe i łukowo sklepione otwory okienne występują w płycinach między przyporami oraz w partii zbiornika wody (najwyższa kondygnacja). Po obu stronach wieży istnieją niewysokie budynki dawnych kotłowni. Pierwotnie istniały również dwa wysokie kominy – do dziś zachowany tylko od wschodu (Atlas architektury Wrocławia 1998). Wieża wodna wpisana jest do rejestru zabytków: A/4226/208 z 30.12.1970 r. Historyczne zabudowania zakładów wodociągowych (w tym kotłownie i komin) wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerami: 99/A/02/1–21 z 20.09.2002 r.
- ▶ budynek poczty z Muzeum Poczty i Telekomunikacji – wieża w północno-wschodnim narożu budynku zlokalizowanego przy ul. Z. Krasińskiego 1–9, około 1,7 km na zachód od terenu opracowania. Dawny Okręgowy Urząd

Poczty Rzeszy powstał w latach 1926–1929 według projektu Lothara Naumana, jako pierwszy z wysokościowców wrocławskich. Masywna, ceglana, jedynastokondygnacyjna wieża na planie kwadratu (trzy ostatnie poziomy węższe w stosunku do podstawy) zamyka od północy główny korpus pięciokondygnacyjnego obiektu (ryc. 75). Sześciosiowe elewacje z bogatym ceglany detalem dzielone są pilastrami i zwieńczone wysoką ażurową attyką (Leksykon architektury Wrocławia, 2011). Budynek poczty wpisany jest do rejestru zabytków: A/2487/360/Wm z 06.10.1977 r. Obiekt znajduje się w granicach zespołu: Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).

- ▶ kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej (kościół garnizonowy) – wieża gotyckiego kościoła (p. XIV, XV w.) ze współczesnym (odbudowanym po pożarze z 1976 r.) hełmem o formach renesansowych (ryc. 75). Świątynia zlokalizowana tuż przy północno-zachodnim narożu rynku, na placu między ul. św. Mikołaja, Odrzańską, św. Elżbiety i Kiełbaśniczą; około 2,7 km na zachód od obszaru opracowania. Kościół w rejestrze zabytków: A/1300/25 z dnia 23.10.1961 r. Obiekt leży w granicach zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kościół pw. św. Maurycego – wieża kościoła zlokalizowanego przy ul. Traugutta 34 na Przedmieściu Oławskim, ok. 1,5 km na zachód od obszaru opracowania (ryc. 76). Sześciokondygnacyjna wieża nakryta barokowym hełmem z latarnią zbudowana została w 1723 r., według projektu Johanna Blasiusa Peintnera, przy zachodniej elewacji istniejącego przed 1268 r. kościoła. Obecna forma świątyni (neobarok) pochodzi z rozbudowy prowadzonej w latach 1897–1899 (Atlas architektury Wrocławia 1997). Kościół wpisany do rejestru zabytków: 426/86 z 06.02.1962 r.
- ▶ ratusz – wieża gotyckiego gmachu (k. XIII w., XIV i poł. XV w.) zlokalizowanego na wrocławskim rynku nakryta jest strzelistym hełmem z podwójną latarnią (ryc. 75). Obiekt zlokalizowany ok. 2,6 km na zachód od terenu opracowania. Wieża o kwadratowym obrysie znajduje się w północno-zachodnim narożu ratusza. Ponad bryłą budynku przechodzi w ośmiokątną. Ratusz o bardzo bogatym kamiennym wystroju rzeźbiarsko-architektonicznym, stanowiący jeden z najlepszych przykładów późnogotyckiej europejskiej architektury świeckiej (Atlas architektury Wrocławia 1997) znajduje się w rejestrze zabytków: A/2908/135 z 15.02.1962 r. Budynek znajduje się niemal w centrum obszaru zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kościół (katedra) pw. św. Marii Magdaleny – kościół na placu między ulicami św. Marii Magdaleny, Szewską, Łaciarską, tuż przy rynku, około 2,5 km na zachód od terenu opracowania. Dwie wieże gotyckiego (k. XIII–XV w.), orientowanego kościoła przylegają do jego zachodniej elewacji (ryc. 75). Wysokie, czworoboczne wieże powstawały wraz z budową świątyni. Strzeliste, gotyckie hełmy z 1481 r., zdemontowane w 1533 r., zastąpiono w 1565 r. hełmami renesansowymi. Po zniszczeniach wojennych w 1945 r. hełmów nie odbudowano. Obecnie wieże nakrywają niemal płaskie czterospadowe daszki (Atlas architektury Wrocławia 1997). Kościół w rejestrze zabytków: 431/84 z dnia 06.02.1962 r.

Budynek znajduje się w granicach zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).

Ryc. 75. Obszar III – Dąbie 1 – widok w kierunku zachodnim. Na pierwszym planie wyspa Szczytnicka, koryto Głównej Odry (Górnej). W tle, od lewej: wieża ratusza, wieże kościoła pw. św. Marii Magdaleny, budynek poczty, kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 75. Area III – Dąbie 1 – westward view. In the nearby visual plane Wyspa Szczytnicka, the Odra River Main Channel (Upper). In the distant visual plane, to the left: town hall tower, st. Maria Magdalena Church tower, post office building, st. Elżbieta Węgierska Church (photo J. Gubański, 2013)

Ryc. 76. Obszar III – Dąbie 1 – widok w kierunku południowo-zachodnim. Na pierwszym planie jaz Szczytnicki. W tle, od lewej: wieżowiec Sky Tower, wieża ciśnień przy ul. Na Grobli, wieża kościoła pw. św. Maurycego (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 76. Area III – Dąbie 1 – southwestward view. In the nearby visual plane Szczytnicki weir. In the distant visual plane, to the left: Sky Tower, elevated water tank at Na Grobli Street, st. Maurice Church tower (photo J. Gubański, 2013)

OBSZAR IV

Teren badań Dąbie 2 stanowi jednorodny pod względem charakteru przestrzeni obszar z szerokim otwarciem w kierunku południowym. Charakter analizowanej przestrzeni, typowo „przyrodniczy”, definiują elementy roślinne, począwszy od alei dębowej na koronie wałów aż po skupiny drzew i krzewów oraz roślinności przybrzeżnej na terasie zalewowym i nad brzegiem rzeki. Składowe materialnego dziedzictwa kulturowego obszaru są tutaj stosunkowo skromne.

Obiekty bezpośrednio związane z obszarem badań:

- ▶ główne koryto Odry – stanowi południową granicę obszaru Dąbie 2. Koryto rzeki prowadzi wody Odry w kierunku centrum miasta, wykorzystując na tym odcinku przekop Opatowicki powstały w połowie XVI w. (Encyklopedia Wrocławia 2006).
- ▶ kładka Zwierzyniecka – przeprawa piesza i rowerowa stanowiąca umowną granicę między obszarami Dąbie 1 i Dąbie 2. Liniowy element zamykający widok ku zachodowi. Budowla omówiona w punkcie dot. obszaru Dąbie 1.
- ▶ Miejski Ogród Zoologiczny – stanowi północną granicę terenu badań. Granica zachodnia obszaru Dąbie 2 znajduje się przy kładce Zwierzynieckiej i tuż obok południowego wejścia do zoo (brama japońska). Granica wschodnia terenu biegnie na wysokości wschodniego krańca ogrodu zoologicznego (zejście do parku Dąbskiego). Ogród zoologiczny oddzielony jest od omawianego obszaru ażurowym ogrodzeniem stalowym. Podstawowe informacje dotyczące zoo znajdują się w opisie obszaru Dąbie 1. Zespół ogrodu zoologicznego we Wrocławiu oraz piętnaście najcenniejszych obiektów (m.in. budynek dyrekcji z bramą japońską) są wpisane do rejestru zabytków pod nr A/5263/361/Wm z 29.11.1978 r.
- ▶ park Dąbski – niewielki park przylegający od wschodu do terenu badań. Teren znajduje się między ulicami Edwarda Wittiga od zachodu i Zygmunta Wróblewskiego od północy. Od zachodu przylega do ogrodu zoologicznego, od południa do grobli Szczytnicko-Bartoszewickiej. Park powstał w 1898 r. jako teren spacerowy wzdłuż ówczesnego Parku Sportowego (Bińkowska i in. 2013).

Obiekty dalekiego tła (najistotniejsze wyróżniki i akcenty)

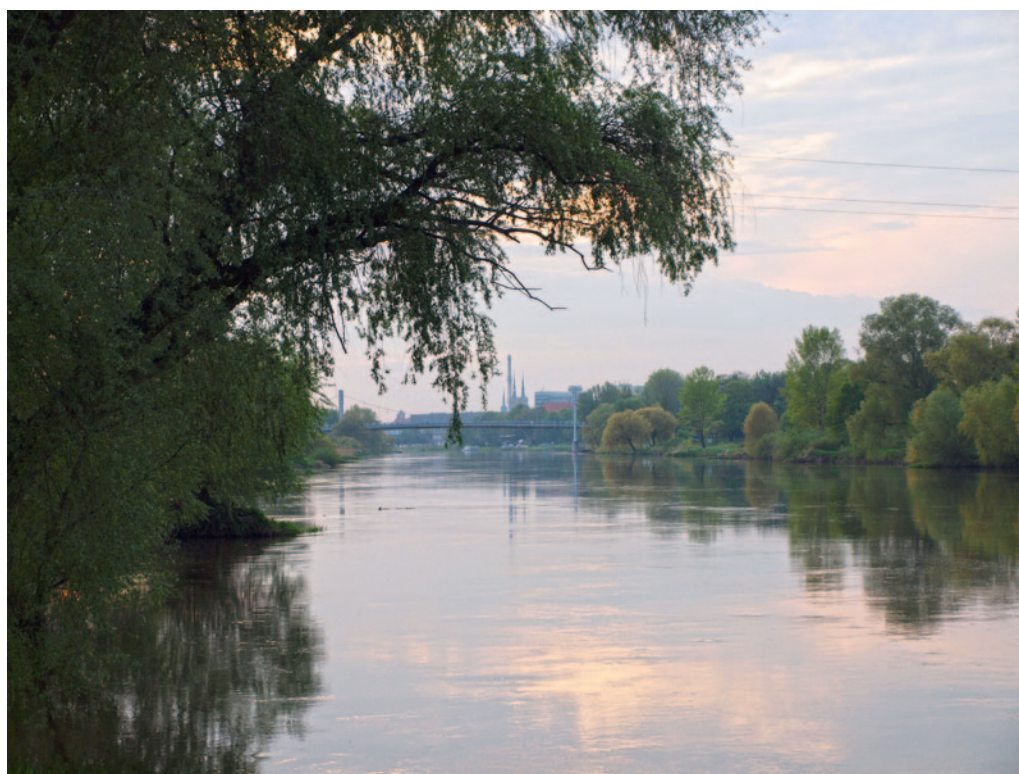
- ▶ wieża wodna przy ul. Na Grobli – monumentalna, prostopadłościenna wieża wodna o wysokości 40 m zlokalizowana jest na północny zachód od terenu opracowania (ok. 1,2 km). Wieża znajduje się nad lewym brzegiem Górnej Odry, na terenie powstałych w latach 1867–1870, ówczesnych Miejskich Zakładów Wodociągowych. Ceglana, masywna bryła posiada elewacje dzielone przyporami łączonymi arkadowo poniżej najwyższej kondygnacji. Po obu stronach wieży istnieją niewysokie budynki dawnych kotłowni. Pierwotnie istniały również dwa wysokie kominy – do dziś zachowany tylko od wschodu (Atlas architektury Wrocławia 1998). Wieża wodna wpisana do rejestru zabytków: A/4226/208 z 30.12.1970 r. Historyczne zabudowania zakładów wodociągowych (w tym kotłownie i komin) wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerami: 99/A/02/1–21 z 20.09. 2002 r.

OBSZAR V

Teren badań Rakowiec ma szerokie otwarcia widokowe w kierunku północnym. Charakter przestrzeni obszaru definiowany jest elementami roślinnymi – nasadzenia alejowe na wale przeciwpowodziowym, drzewa i krzewy na szerokim tarasie zalewowym. Elementy wnętrza krajobrazowego również z przewagą komponentów przyrodniczych. Ściana północna wnętrza zamknięta aleją dębową zlokalizowaną na grobli między mostem Zwierzynieckim a jazem Opatowickim (wał w ewidencji zabytków). Tuż przy obszarze opracowania i w jego sąsiedztwie znajdują się pojedyncze, wyróżniające się elementy materialnego dziedzictwa kulturowego: kładka Zwierzyniecka, ogród zoologiczny, d. Établissement Odraschlösschen, budynki i osiedla mieszkaniowe współczesne.

Obiekty bezpośrednio związane z obszarem badań:

- ▶ główne koryto Odry – stanowi północną granicę obszaru Rakowiec (ryc. 77). Koryto rzeki prowadzi wody Odry w kierunku centrum miasta, wykorzystując na tym odcinku przekop Opatowicki powstały w połowie XVI w. (Encyklopedia Wrocławia 2006).
- ▶ kładka Zwierzyniecka – przeprawa pieszo-rowerowa stanowiąca umowną granicę obszaru V – Rakowiec. Linowy element zamykający widok w kierunku północno-zachodnim. Budowla omówiona w punkcie dot. obszaru Dąbie 1.

Ryc. 77. Obszar V – Rakowiec – widok w kierunku zachodnim, w kierunku centrum miasta. Główne koryto Odry i kładka Zwierzyniecka. Od lewej: kościół pw. Świętego Krzyża, kominy elektrociepłowni Wrocław, archikatedra pw. św. Jana (fot. J. Gubański, 2013 r.)

Fig. 77. Area V – Rakowiec – westward view to the city centre. The Odra River Main Channel and Zwierzyniecka pedestrian bridge. To the left: St. Cross Church, Wrocław power station chimneys, st. John archicathedral (photo J. Gubański, 2013)

Obiekty bliskiego tła

- ▶ Miejski Ogród Zoologiczny – zespół ogrodu zoologicznego zlokalizowany jest naprzeciw terenu opracowania, bezpośrednio za korytem Odry i wałem przeciwpowodziowym. Sylweta wysokich zadrzewień zlokalizowanych na terenie zoo razem z aleją dębową na grobli tworzy dominującą ścianę zieleni zamykającą wnętrze. Tuż przy kładce Zwierzynieckiej znajduje się budynek dyrekcji zoo z bramą japońską oraz okazały budynek terrarium (pierwotnie restauracja, obiekty w rejestrze zabytków). Obiekt omówiony w punkcie dot. obszaru Dąbie 1. Zespół ogrodu zoologicznego we Wrocławiu oraz piętnaście jego najcenniejszych obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków: A/5263/361/Wm z 29.11.1978 r.
- ▶ park Dąbski – niewielki park, położony na wschód o badanego obszaru, na prawym brzegu rzeki za groblą Szczytnicko-Bartoszewicką. Park zlokalizowany między ulicami Edwarda Wittiga i Zygmunta Wróblewskiego. Park zajmuje miejsce dawnych terenów spacerowych powstałych w 1898 r., biegnących wzdłuż ówczesnego parku Sportowego (Bińkowska i in. 2013).
- ▶ Wydział Fizjoterapii Akademii Wychowania Fizycznego przy ul. Rzeźbiarskiej, d. Établissement Odraschlösschen – budynek na wschód od omawianego terenu, na prawym brzegu rzeki za wałem przeciwpowodziowym.

Okazały dwukondygnacyjny budynek nakryty czterospadowym łamanym dachem krytym dachówką ceramiczną z sygnaturką pośrodku, nawiązujący do stylu obiektów uzdrowskich, powstał pod koniec XIX w. Do głównej bryły, od wschodu, przylega wysoka jednokondygnacyjna sala restauracyjno-taneczna z wąskim, dwukondygnacyjnym traktem z tarasami od strony południowej (od rzeki). Budynek zlokalizowany był tuż przy przeprawie promowej, przystani żeglarskiej (ówczesne Wrocławskie Towarzystwo Wioślarskie i Kajakowe). W bezpośrednim sąsiedztwie elewacji wschodniej istnieje niewielki, urokliwy budynek w konstrukcji drewnianej (d. hangar dla łodzi) (Atlas architektury Wrocławia 1997, Jagiełło-Kończak 2000). Budynek wpisany do rejestru zabytków A/2366/441/Wm z dnia 12.04.1988 r.

Obiekty dalekiego tła (najistotniejsze wyróżniki i akcenty)

- ▶ archikatedra pw. św. Jana Chrzyciela – dwie zachodnie wieże gotyckiej, ceglano-kamiennej świątyni (ryc. 77). Zasadnicza bryła obiektu wznoszona od poł. XIII do poł. XIV w., wieże – XV/XVI w. ze współczesnymi neogotyckimi hełmami (1988–1991, wg projektu prof. Edmunda Małachowicza). Kościół na Ostrowie Tumskim, około 2,5 km na północny zachód od obszaru opracowania. Archikatedra wpisana do rejestru zabytków: 42 z dnia 26.10.1961 r. Obiekt znajduje się w granicach zespołu: Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).
- ▶ kolegiata pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja – wieża dwupoziomowego, ceglano-kościół gotyckiego (k. XIII, p. XIV w.) zwieńczona hełmem iglicowym (1484 r.). Świątynia na Ostrowie Tumskim przy pl. Kościelnym, około 2,8 km na północny zachód od obszaru badań (ryc. 77). Świątynia wpisana do rejestru zabytków: A/5256/44 z dnia 25.01.1962 r. Budynek znajduje się w granicach zespołu zabytkowego Pomnik Historii: „Wrocław – zespół historycznego centrum”, powołanego zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994, nr 50, poz. 425).

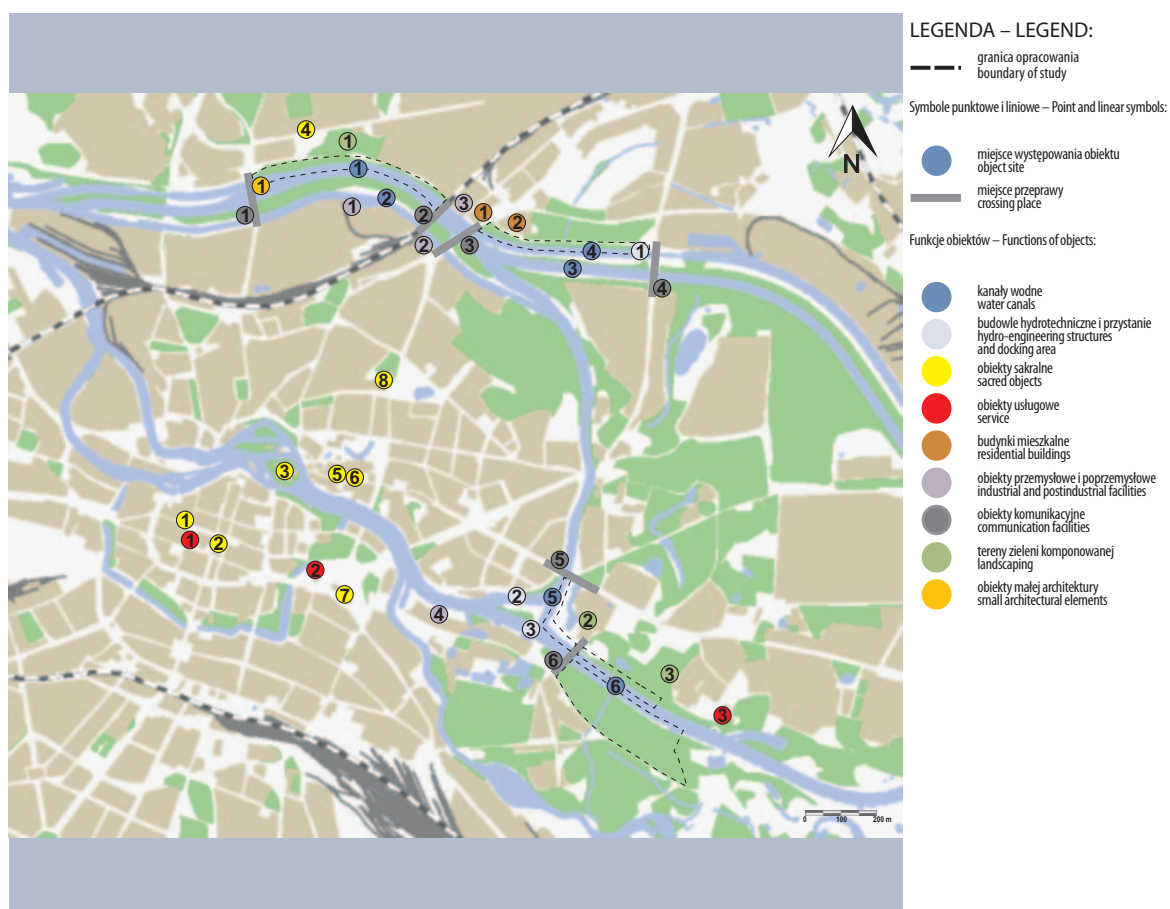
4.8.2.2.

Waloryzacja elementów materialnego dziedzictwa kulturowego

Analizowane elementy materialnego dziedzictwa kulturowego, które związane są z obszarami badań w sposób bezpośredni lub pośredni (będące elementem bliskich i dalekich widoków), posiadają zróżnicowaną wartość w tworzeniu specyficznego charakteru przestrzeni kulturowej. W różny sposób mogą też wpływać na aktywizację analizowanych przestrzeni oraz na podejmowanie decyzji użytkowników o wyborze miejsc aktywności i rodzaju zachowań.

W celu przeprowadzenia oceny omawianych elementów w kontekście podjętego problemu badawczego zaproponowano ocenę wartości kulturowych analizowanych komponentów oraz ocenę wpływu obiektów kulturowych na działania aktywizacyjne w kontekście ich potencjału i ograniczeń wpływających na decyzje użytkowników. Dążąc do określenia powyższych zależności, zaproponowano trzy grupy/zasady wartościowania:

- ▶ waloryzacja według kryterium wpływu na kształtowanie charakteru przestrzeni kulturowej (kryterium A),
- ▶ waloryzacja według kryterium wartości zabytkowych (kryterium B),
- ▶ waloryzacja według znaczenia do tworzenia tła (kryterium C),
- ▶ waloryzacja według kryterium aktywizacji rekreacyjno-turystycznej przestrzeni (kryterium C).

Ryc. 78. Rozmieszczenie analizowanych obiektów dziedzictwa kulturowego (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 78. Distribution of analysed objects of cultural heritage (study by authors, graphic design M. Kapusta)

Tabela 1. Waloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego

Obszar	Lokalizacja obiektu	Nazwa obiektu	Waloryzacja według kryterium				
			A	B	C	D	
Obszar 1 – Karłowice 1	Bezpośrednio związane z terenem i obiekty bliskiego tła	kanal Starej Odry (kanał Żeglugowy) (1)	+	+	nie dotyczy	+	
		kanal Miejski (2)	+	+		+	
		mosty Trzebnickie (1)	+	+ RZ		+	
		most kolejowy Warszawski (2)	+	+		-	
		park Jana Kasprowicza (1)	+	+		+	
		elewator zbożowy (1)	+	+ EZ		+	
		krzyż – pomnik (1)	+	+		+	
	Obiekty tła	kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej (garnizonowy) (1)	+	+ RZ		+	+
		kolegiata pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja (5)	+	+ RZ		+	+
		archikatedra pw. św. Jana Chrzciciela (6)	+	+ RZ		+	+
		kościół pw. św. Michała Archanioła (8)	+	+ RZ		+	+
		kościół pw. św. Antoniego z zespołem klasztornym (4)	+	+ RZ		+	+
		dawny browar Piast (2)	+	+ RZ		+	+
		dawny zespół fabryki wodomierzy (3)	+	+ RZ		+	+
Obszar 2 – Karłowice 2	Bezpośrednio związane z terenem i obiekty bliskiego tła	kanal Żeglugowy (Nawigacyjny) (4)	+	+	nie dotyczy	+	
		mosty Warszawskie (3)	+	0 EZ		0	
		mosty Jagiellońskie (4)	+	+ EZ		0	
		zabudowa mieszkaniowa przy ul. Bydgoskiej (2)	+	+		0	
		zabudowa mieszkaniowa naroża ul. Galla Anonima i al. Kromera (1)	0	+ EZ		0	
	Obiekty tła	d. browar Piast – wieża ciśnień (2)	+	+ RZ		+	+
		Stara Odra (3)	+	+		+	+
Obszar 3 – Dąbie 1	Bezpośrednio związane z terenem i obiekty bliskiego tła	koryto główne Odry (5)	+	+	nie dotyczy	+	
		most Zwierzyniecki (5)	+	+ RZ		+	
		kładka Zwierzyniecka (6)	+	0		+	
		Miejski Ogród Zoologiczny (2)	+	+ RZ		+	
		śluza Szczytniki (2)	+	+ EZ		+	
		jaz Szczytniki (3)	+	+ EZ		+	
		przystań Zwierzyniecka (4)	0	0		+	
		Obiekty tła	kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej (Garnizonowy) (1)	+		+ RZ	+
	kościół pw. św. Maurycyego (7)		+	+ RZ		+	+
	kościół (katedra) pw. św. Marii Magdaleny (2)		+	+ RZ		+	+
	wodociągowa wieża ciśnień (4)		+	+ RZ		+	+
	budynek poczty z Muzeum Poczty i Telekomunikacji (2)		+	+ RZ		+	+
	ratusz (1)		+	+ RZ		+	+
	Obszar 4 – Dąbie 2	Bezpośrednio związane z terenem i obiekty bliskiego tła	koryto główne Odry (6)	+		+	nie dotyczy
kładka Zwierzyniecka (6)			+	0	+		
Miejski Ogród Zoologiczny (2)			+	+ RZ	+		
park Dąbski (3)			+	+	+		
śluza Zacisze (1)			+	+ EZ	+		
Obiekty tła		wodociągowa wieża ciśnień (4)	+	+ RZ	+	+	
Obszar 5 – Rakowice	Bezpośrednio związane z terenem i obiekty bliskiego tła	koryto główne Odry (6)	+	+	nie dotyczy	+	
		kładka Zwierzyniecka	+	0		+	
		Miejski Ogród Zoologiczny (2)	+	+ RZ		+	
		park Dąbski (3)	+	+		+	
		Wydział Fizjoterapii AWF przy ul. Rzeźbiarskiej, d. Établissement Odraschlösschen (3)	+	+ RZ		+	
	Obiekty tła	archikatedra pw. św. Jana Chrzciciela (6)	+	+ RZ		+	+
		kolegiata pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja (5)	+	+ RZ		+	+
		kościół Najświętszej Marii Panny na Piasku (3)	+	+ RZ		+	+

Legenda:

- A – waloryzacja według kryterium wpływu na kształtowanie charakteru przestrzeni kulturowej
- B – waloryzacja według kryterium wartości zabytkowych
- C – waloryzacja według znaczenia do tworzenia tła
- D – waloryzacja według kryterium aktywizacji rekreacyjno-turystycznej przestrzeni
- RZ – obiekt lub zespół obiektów w rejestrze zabytków*
- EZ – obiekt lub zespół obiektów w ewidencji zabytków*

* wykorzystano rejestr zabytków i ewidencję zabytków pozyskane ze strony Biuletynu Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków: http://bip.um.wroc.pl/wps/portal/bip?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/bip_pl/bip/umw/urzed/departamenty_wydzialy_biura/MKZ. (Wykazy zabytków zgodne ze stanem z października 2013 r.)

Kolory i cyfry zastosowane w tabeli 1 są tożsame z oznaczeniami na mapie (ryc. 78) oraz oznaczają następujące funkcje obiektu:

Kolor	Funkcja obiektu
	kanały wodne
	budowle hydrotechniczne i przystanie
	obiekty sakralne
	obiekty usługowe
	budynki mieszkalne
	obiekty przemysłowe i poprzemysłowe
	obiekty komunikacyjne
	tereny zieleni komponowanej
	obiekty małej architektury

Table 1. Evaluation of cultural heritage elements

Area	Object location	Name of the object	Evaluation by criterion				
			A	B	C	D	
Area 1 – Karłowice 1	Directly connected with the area and objects of the nearby visual planes	Stara Odra Channel (Navigational Channel) (1)	+	+	not applicable	+	
		City Channel (2)	+	+		+	
		Trzebnickie bridges (1)	+	+ RZ		-	
		Warsaw railway bridge (2)	+	+		-	
		Jan Kasprówicz Park (1)	+	+		+	
		Silo (1)	+	+ EZ		+	
	Objects of the distant visual planes	Cross – monument (1)	+	+		+	
		St. Elżbieta Węgierska Church (army church) (1)	+	+ RZ		+	+
		Saint Cross Collegiate Church and St. Bartolommeo Church (5)	+	+ RZ		+	+
		St. John Baptist Church (6)	+	+ RZ		+	+
		St. Michael Archangel Church (8)	+	+ RZ		+	+
		St. Antonio Church and monastery complex (4)	+	+ RZ		+	+
Area 2 – Karłowice 2	Directly connected with the area and objects of the nearby visual planes	Former Piast Brewery (2)	+	+ RZ	+	+	
		Former water meter plant complex (3)	+	+ RZ	+	+	
		Navigational Channel (4)	+	+	not applicable	+	
		Warsaw bridges (3)	+	0 EZ		0	
	Jagiellonian bridges (4)	+	+ EZ	0			
	Housing estate at Bydgoska Street (2)	+	+	0			
Housing estate at Gall Anonim and Kromer Ave. corner (1)	0	+ EZ	0				
Objects of the distant visual planes	former Piast Brewery – elevated water tank (2)	+	+ RZ	+		+	
Area 3 – Dąbie 1	Directly connected with the area and objects of the nearby visual planes	Stara Odra (3)	+	+	not applicable	+	
		Odra River Main Channel (5)	+	+		+	
		Zwierzyniecki bridge (5)	+	+ RZ		+	
		Zwierzyniecki pedestrian bridge (6)	+	0		+	
		Municipal Zoological Garden (2)	+	+ RZ		+	
		Szczytniki sluice(2)	+	+ EZ		+	
	Objects of the distant visual planes	Szczytniki weir (3)	+	+ EZ		+	
		Zwierzyniecka docking area(4)	0	0		+	
		St. Elżbieta Węgierska Church (army church) (1)	+	+ RZ		+	+
		St. Maurice Church (7)	+	+ RZ		+	+
		St. Maria Magdalena Cathedral (2)	+	+ RZ		+	+
		Elevated water tank (4)	+	+ RZ		+	+
Area 4 – Dąbie 2	Directly connected with the area and objects of the nearby visual planes	Post office building from the Post and Telecom Museum (2)	+	+ RZ	+	+	
		Town hall (1)	+	+ RZ	+	+	
		The Odra River Main Channel (6)	+	+	not applicable	+	
		Zwierzyniecki pedestrian bridge (6)	+	0		+	
		Municipal Zoological Garden (2)	+	+ RZ		+	
	Dąbski Park (3)	+	+	+			
Zacisze sluice (1)	+	+ EZ	+				
Objects of the distant visual plane	Elevated water tank (4)	+	+ RZ	+		+	
Area 5 – Rakowice	Directly connected with the area and objects of the distant visual planes	The Odra River Main Channel (6)	+	+	not applicable	+	
		Zwierzyniecki pedestrian bridge	+	0		+	
		Municipal Zoological Garden (2)	+	+ RZ		+	
		Park Dąbski (3)	+	+		+	
	Objects of the distant visual planes	College of Physiotherapy at the University School of Physical Education in Wrocław at Rzeźbiarska Street, d. Établissement Odraschlösschen (3)	+	+ RZ		+	
		St. John Baptist Archcathedral (6)	+	+ RZ		+	+
Objects of the distant visual planes	Saint Cross Collegiate Church and St. Bartolommeo Church (5)	+	+ RZ	+	+		
	St. Mary Church in Piasek (3)	+	+ RZ	+	+		

Legend:

A – criterion for evaluation by influence on shaping the character of cultural space

B – criterion for evaluation by historical values

C – criterion for evaluation by the meaning for creating the distant visual planes

D – criterion for evaluation by community connectivity in recreational and tourist places

RZ – object or the complex of objects in the register of objects of cultural heritage*

EZ – object or the complex of objects in the register of monuments*

* Register of monuments and register of objects of cultural heritage acquired from the Bulletin of Public Information website of the Wrocław Municipal Office at Heritage Conservation Office: http://bip.um.wroc.pl/wps/portal/bip?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/bip_pl/bip/umw/urząd/departamenty_wydziały_biura/MKZ. List of monuments available as at October 2013

Colours and numbers used in table no. 1 are the same as markings on the map (Fig. 78) and have the following meaning of the object function:

Colour	Object function
Blue	water channels
Light blue	hydro-engineering structures and docking areas
Yellow	sacred objects
Orange	retail and service centres
Light orange	housing buildings
Purple	retails and service centres
Grey	communication objects
Green	landscaping
Light green	small architectural elements

Dokonując oceny dziedzictwa kulturowego według powyższych kryteriów, każdemu elementowi przypisano ocenę: „pozytywny”, „negatywny” lub „obojętny” (oddziaływanie pozytywne, negatywne, obojętne). W przypadku kryterium aktywizacji rekreacyjno-turystycznej przestrzeni starano się wskazać, który z komponentów może potencjalnie wpływać na pozytywną i zwiększoną aktywizację danej przestrzeni, jaki jest neutralny, a który z nich zniechęca do odwiedzania wybranych miejsc czy wręcz niesie ze sobą zagrożenie konfliktem.

Przyjmując, że najważniejszymi do kształtowania danej przestrzeni są elementy bezpośrednio powiązane z obszarami badań oraz występujące w ich najbliższym otoczeniu, zestawiono je w jednej grupie. Drugą grupą ocenianych komponentów są wyodrębniające się obiekty tła (obiekty dalekich widoków – wyróżniki, akcenty, dominanty). W tym przypadku rozważano ich występowanie jako pojedynczych obiektów oraz ich zespoły stanowiące rozpoznawalne fragmenty sylwetki miasta.

Wyniki proponowanej waloryzacji przedstawiono w tabeli 1.

4.8.3. Podsumowanie

Zasoby elementów materialnego dziedzictwa kulturowego terenów nadrzecznych, które objęto analizą, są stosunkowo liczne. Składają się na nie zarówno elementy bezpośrednio powiązane z obszarami badań (kanały i przekopy odrzańskie, przeprawy mostowe, zabudowa i zagospodarowanie nabrzeży), jak również obiekty będące wyróżniającymi się elementami tła i dalekich widoków. Wszystkie te komponenty stanowią o charakterze analizowanych przestrzeni oraz pozwalają na specyficzne ich postrzeganie. Charakter przestrzeni oraz swoisty sposób odbioru tych miejsc przez użytkowników pozwolić może z kolei na określone użytkowanie terenu oraz wybieranie indywidualnych form aktywności i zachowań.

Charakter analizowanych przestrzeni determinują w istotnym stopniu specyficzne cechy elementów związanych bezpośrednio z obszarami badań oraz obiektów zlokalizowanych w ich najbliższym sąsiedztwie. Wszystkie obszary zlokalizowane są wzdłuż kanałów wodnych, których przebieg jest wynikiem historycznego kształtowania układu hydrotechnicznego, mającego na celu bezpieczne przeprowadzanie wód wezbraniowych oraz prowadzenie żeglugi poza ścisłym centrum miasta i terenami zabudowanymi.

1. Wyodrębnione w analizie zespoły i pojedyncze obiekty pełnią istotną funkcję w kształtowaniu charakteru miejsca. Ich indywidualne cechy pozwalają na postrzeganie wnętrza, które współtworzą jako krajobrazów o dominującym charakterze: industrialnym, komunikacyjnym, zurbanizowanym czy rekreacyjnym.
2. Wszystkie z analizowanych obiektów wywierają pozytywny wpływ na analizowane przestrzenie. Poszczególne komponenty charakteryzują się wysokimi walorami architektonicznymi, konstrukcyjnymi i historycznymi.

Oceniając elementy materialnego dziedzictwa kulturowego związane z terenami badań przez pryzmat ich wartości zabytkowych, uwzględniano wpis danego elementu do rejestru zabytków lub ewidencji zabytków. Starano się tym samym różnicować rangę danego komponentu, jego jakość architektoniczną i historyczną.

3. Obiekty tworzące analizowaną przestrzeń bądź bezpośrednio z nią związane rzadko figurują w rejestrze zabytków. Jedynie w przypadku terenów: Karłowice 1, Dąbie 1, Dąbie 2 oraz Rakowiec można mówić o bezpośrednim powiązaniu obiektów „rejestrowych” z obszarami badań. Należy jednak zaznaczyć, że trzy ostatnie obszary mają wspólny „zespół rejestrowy” – ogród zoologiczny. W rejestrze zabytków znajdują się następujące obiekty i zespoły: mosty Trzebnickie (obszar 1), most Zwierzy-

niecki (obszar 3), Miejski Ogród Zoologiczny (obszar 3, 4, 5), dawny Établissement Odraschlösschen (obszar 5).

4. Reprezentacja obiektów znajdujących się w ewidencji zabytków również jest bardzo skromna. W ewidencji mieszczą się następujące obiekty: elewator zbożowy (obszar 1), mosty Warszawskie (obszar 2), mosty Jagiellońskie (obszar 2), budynki mieszkalne przy ul. Galla Anonima (obszar 2), budowle stopnia wodnego Szczytniki – jaz i śluza (obszar 3).
5. Znakomita większość analizowanych, wyróżniających się z tła obiektów, to budynki i budowle znajdujące się w rejestrze lub ewidencji zabytków. Powiązane one są głównie z obszarami, które mają rozległe i nieprzysłonięte przez roślinność wysoką widoki w kierunku centrum miasta: Karłowice 1, Dąbie 1, Rakowiec. W przypadku obszaru Dąbie 2 wyróżniki i akcenty dalekiego tła w zasadzie nie występują.
Rozpatrując komponenty materialnego dziedzictwa kulturowego w kontekście ich znaczenia do tworzenia tła, należy zaznaczyć, że analizowanymi budowlami są zwykle wysokie budynki i budowle oraz ich elementy składowe.
6. Obiektami najważniejszymi dla tworzenia tła najczęściej są strzeliste wieże świątyń nakryte różnorodnymi hełmami oraz pojedyncze, wysokie obiekty świeckie (wieża ratusza, wieża ciśnień).
7. W wyjątkowych sytuacjach widoczne są całe bryły budynków lub zespoły obiektów, które w istotny sposób wpływają na kształtowanie tła (np. dawna fabryka wodomierzy, dawny browar Piast).
8. Znaczne odległości między terenami badań a analizowanymi obiektami nie pozwalają na dokładne odczytanie architektury, detalu czy historii obiektu. Niemniej, czytelność sylwet poszczególnych budynków i budowli pozwala na podstawowe przyporządkowanie ich do epok historycznych i stylów architektonicznych (np. hełmy renesansowe, gotyckie barokowe, architektura gotycka, końca XIX w. czy współczesna). Dla potencjalnego użytkownika badanych terenów zagęszczenie wertykalnych i wyróżniających się elementów tła pozwolić może na łatwą orientację w terenie oraz, co w kontekście świadomości dziedzictwa kulturowego ważniejsze, odczytanie charakteru przestrzeni urbanistycznej i jej hierarchii.
9. Obok rozpatrywania pojedynczych jednostek budowlanych, w przypadku dalekich widoków, istotniejsze może być postrzeganie obiektów jako grup tworzących pozorne skupiska blisko występujących wyróżników i dominant. Z perspektywy obserwatora, który znajduje się na terenie badań, a który jest znacznie oddalony od obserwowanych obiektów, w miejsce odczytywania kodów architektonicznych poszczególnych obiektów prostszy jest ich odbiór jako grupy budynków mających wyróżniające się formy przestrzenne, stanowiące jednocześnie rozpoznawalny i łatwy do zapamiętania fragment sylwety miasta. Przykładami mogą być wycinki konturu odległej zabudowy obserwowanej z obszaru Karłowice 1 (ryc. 70), Dąbie 1 (ryc. 75) lub Rakowiec (ryc. 77). We wszystkich tych przykładach istotą wyróżniającego się fragmentu dalekiego widoku jest nagromadzenie sylwet ciekawych i wyodrębniających się dzieł architektonicznych.

Analizowane elementy materialnego dziedzictwa kulturowego, powiązane z poszczególnymi obszarami badań, mogą wywierać zróżnicowany wpływ na aktywizację rekreacyjno-turystyczną miejsca.

10. W przypadku obiektów bezpośrednio związanych z terenem, np. obiekty hydrotechniczne, mosty, kładki i budowle towarzyszące, mamy do czynienia z pozytywnym wpływem rozpatrywanego komponentu. Z racji swojej lokalizacji, funkcji,

specyficznej formy i konstrukcji wszystkie budowle odpowiadają za tworzenie charakteru miejsca i kształtowanie jego tożsamości. Budowle te stanowią elementy turystycznych szlaków kulturowych, rozbudzają zainteresowanie m.in. historią, techniką, architekturą i transportem wodnym. Pełnią funkcję punktów widokowych oraz odcinków tras widokowych. Stanowią też punkty charakterystyczne – wyróżniki architektoniczne i przestrzenne, które funkcjonują w świadomości użytkowników jako atrakcyjne i rozpoznawalne miejsca.

Obiekty bliskich i dalszych panoram stanowią elementy wzbogacające i urozmaicające widoki. W pozytywny sposób mogą kształtować charakter przestrzeni oraz wzmacniać identyfikację z miejscem, pełnią funkcje punktów charakterystycznych i nawigacyjnych (szczególnie elementy związane z historycznym centrum miasta, np. wieże obiektów sakralnych, okazałe budowle świeckie; ryc. 69, 70, 73, 75, 77).

W niektórych sytuacjach funkcja obiektów dziedzictwa kulturowego związanej z rzeką może w istotny sposób ograniczać aktywizację przestrzeni. Przykładem może być choćby konieczność zabezpieczenia obiektów hydrotechnicznych przed nieuprawnionym dostępem osób postronnych. Pojawiające się ogrodzenia mogą prowadzić do powstania obiektów dysharmonijnych w krajobrazie. W przypadku przepraw mostowych najbliższe sąsiedztwo przyczółków staje się często miejscem nieestetycznym czy wręcz niebezpiecznym.

4.9. Analiza uwarunkowań formalno-prawnych

4.9.1. Cel i metody

Obszary nadrzeczne Wrocławia, w tym tereny objęte badaniami, są postrzegane jako atrakcyjne pod względem rekreacyjnym. Potwierdzają to przeprowadzone ankiety i wywiady z przedstawicielami grup użytkowników tych terenów²¹, a także strategia władz miasta Wrocławia, w której zostały przedstawione działania mające na celu poprawę jakości użytkowania przestrzeni publicznych miasta²². Dodatkowo fakt, że obszary badań leżą w obrębie Wrocławskiego Węzła Wodnego, który jest obecnie w trakcie przebudowy i modernizacji²³, powoduje, że konieczne jest przeanalizowanie możliwości i ogra-

²¹ Zespół badawczy przeprowadził wywiady z użytkownikami terenów objętych opracowaniem w okresie wrzesień 2012 – maj 2014 (zob.: 3.5.2. Metody badawcze).

²² Wspieranie akcji mających na celu promocję „życia na rzece i nad rzeką w mieście, np.: opracowanie trasy turystycznej zabytki techniki śródmiejskiego węzła wodnego Wrocławia („Trasa turystyczna zabytki śródmiejskiego węzła wodnego Wrocławia”, Fundacja Otwartego Muzeum Techniki, M. Książkiewicz, G. Bakuliński, S. Januszkiewicz, R. Majewicz, 2007, (zob.: www.rekreacja.wroc.pl), współorganizacja wystawy „Rzeka – Miasto – Ludzie” Wrocławski Ośrodek Pamięć i Przyszłość na pokładzie odremontowanej, legendarnej barki „Złota Kaczka” (więcej na stronie www.odraczasiemiejsce.pl), analiz urbanistycznych opracowanych przez Biuro Rozwoju Wrocławia, UM we Wrocławiu, mających na celu określenie możliwości realizacji: „obiektów pływających o różnych funkcjach w granicach miasta” (informacje uzyskane od Marka Zabińskiego, dyrektora Biura Rozwoju Wrocławia, UM we Wrocławiu w czerwcu 2013 r.).

²³ Zob.: m.in. szczegółowe informacje dotyczące przebiegu prac remontowo-modernizacyjnych na stronie Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej we Wrocławiu www.wroclaw.rzgw.gov.pl oraz www.odra-wroclaw.pl

niczeń prowadzenia działań aktywizujących przedmiotowe tereny jako przestrzeni publicznych, w świetle obowiązujących uwarunkowań formalno-prawnych.

Równoczesna analiza uwarunkowań formalno-prawnych i społeczno-przestrzennych jest konieczna choćby z tego powodu, że w obrębie obszarów badań znalazły się wały przeciwpowodziowe oraz tereny międzywala, których użytkowanie jest bardzo ograniczone obowiązującymi przepisami prawa²⁴, ze względu na funkcje przeciwpowodziowe tych obszarów. Kwestią mającą wpływ na możliwości i rodzaj użytkowania jest również to, że tereny objęte badaniami są własnością Skarbu Państwa, Gminy Wrocław i osób fizycznych, ale zarządzane są przez różne jednostki administracyjne²⁵. To powoduje szereg utrudnień mających wpływ na przyjęcie i realizowanie jednej strategii dla takich obszarów.

W ostatnich latach, w związku z potrzebą prowadzenia wspólnej w swych założeniach polityki w gospodarowaniu wodami przez kraje europejskie, wiele do tej pory obowiązujących w Polsce przepisów zostało uchylonych, zmienionych lub rozszerzonych o dodatkowe aspekty (szczególnie w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego). To powoduje liczne trudności formalno-prawne w procesie uzgadniania dokumentacji niezbędnych do realizacji różnorodnych przedsięwzięć (także w zakresie infrastruktury technicznej) na obszarach, na których znajdują się wały przeciwpowodziowe i międzywala, a które są lub mogą być także terenami ogólnodostępnymi – przestrzeniami publicznymi w mieście.

Analiza uwarunkowań formalno-prawnych polegała na przeglądzie obowiązujących aktów prawnych pod kątem możliwości i ograniczeń we wprowadzaniu działań aktywizujących na obszary objęte badaniami. Ocenie poddano także strukturę własnościową badanych obszarów²⁶, ze względu na potrzebę jednoznacznej oceny, w jakim stopniu można ingerować w te tereny pod względem przestrzennym. Wśród analizowanych aktów prawnych znalazły się:

- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz.U. 2001 Nr 115, poz.1229)²⁷,
- Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014 poz. 850),²⁸

²⁴ Przepisy ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (tekst jedn.: Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1223).

²⁵ Dolnośląski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych we Wrocławiu i Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej we Wrocławiu.

²⁶ Na podst. map z zasobów Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia <http://gis.um.wroc.pl>

²⁷ Niniejsza ustawa dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia następujących dyrektyw Wspólnoty Europejskiej, m.in.: dyrektywy 76/160/EWG z dnia 8 grudnia 1975 r. dotyczącej jakości wody w kąpieliskach (Dz.Urz. WE L31 z 05.02.1976 r.), dyrektywy 2006/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 lutego 2006 r. dotyczącej zarządzania jakością wody w kąpieliskach i uchylającej dyrektywę 76/160/EWG (Dz.Urz. UE L64 z 04.03.2006 str. 37), zob. <http://isap.sejm.gov.pl>

²⁸ Ustawa dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia postanowień następujących dyrektyw, m.in.: dyrektywy 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 października 2000 r. wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej (Dz.Urz. UE L 327 z 22.12.2000 r. str. 1, z późn. zm.: Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne rozdz. 15, t. 5, str. 275), a także dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim (Dz.Urz. UE L 288 z 06.11. 2007 r., str. 27) – zwaną „Dyrektywą powodziową, jak również ustawa ta zmienia m.in. ustawy: ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, ustawę z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, ustawę z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowywania do realizacji inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych, ustawę z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw, ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, zob. <http://isap.sejm.gov.pl>

- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014 poz. 659)²⁹,
- Ustawa z dnia 27.03. 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 Nr 80, poz. 717),
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo Budowlane (Dz.U. 1994 Nr 89, poz. 414),
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92, poz. 880)³⁰,
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627)³¹,

Ustawa o ochronie przyrody i Ustawa prawo ochrony środowiska zostały wymienione ze względu na to, że bardzo często tereny nadrzeczne, także w obrębie miasta, są cenne przyrodniczo i/lub objęte ochroną. To powoduje, że występuje konieczność weryfikacji planowanych przekształceń również pod kątem zgodności z przepisami zawartymi w ww. ustawach.

Wnioski z analizy formalno-prawnej posłużyły do przedstawienia ogólnych możliwości i ograniczeń dotyczących przekształceń i zmian w sposobie użytkowania terenów nadrzecznych, w tym polderów i wałów przeciwpowodziowych.

4.9.2. Wyniki analizy

Zagospodarowanie i późniejsze użytkowanie (w tym utrzymanie we właściwym stanie technicznym i estetycznym) terenów nadrzecznych, w których skład wchodzi wały przeciwpowodziowe, miedzywała, obszary zalewowe, a także obiekty i urządzenia hydrotechniczne z nimi związane, podlegają zróżnicowanym regulacjom prawnym. Ma to zasadniczy wpływ na możliwości wprowadzania zmian w zakresie zagospodarowania przestrzennego i użytkowania tych terenów.

Przepisy ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne zaliczają wały przeciwpowodziowe do urządzeń wodnych, które służą kształtowaniu zasobów wodnych oraz korzystaniu z nich, a ponadto do wydzielonej grupy tych urządzeń – budowli przeciwpowodziowych (Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229 art. 9). Jeżeli wały przeciwpowodziowe chronią przed powodzią użytki rolne, dodatkowo są one urządzeniami melioracji wodnych podstawowych (Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229 art. 71 pkt. 1). Prawo wodne, dotyczące budownictwa wodnego, w art. 62 ust. 2, stwierdza, że przepisy zawarte w tym dziale

²⁹ Przepisy ustawy dopuszczają poruszanie się na rowerze wzdłuż po koronie wałów przeciwpowodziowych. Umożliwić mają one także wyznaczanie turystycznych szlaków rowerowych i pieszych oraz budowę dróg rowerowych na wałach przeciwpowodziowych i obszarach szczególnego zagrożenia powodzią. Ustawa weszła w życie 30 czerwca 2014 r., zmienia ustawy: ustawę z dnia 20 maja 1975 r. – Kodeks wykroczeń, ustawę z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych, a także ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (zob. <http://isap.sejm.gov.pl>, <http://www.prezydent.pl/prawo/ustawy/podpisane>).

³⁰ Ustawa ta dokonuje wdrożeń dyrektyw Wspólnoty Europejskiej, m.in. tzw. Dyrektywy ptasiej oraz o ochronie siedlisk przyrodniczych i dzikiej fauny, zob. <http://isap.sejm.gov.pl>, uwzględnienie tych przepisów jest konieczne w przypadku przekształceń terenu objętego ochroną w ramach programu NATURA 2000.

³¹ Ustawa ta dokonuje wdrożeń dyrektyw Wspólnoty Europejskiej, m.in. tzw. Dyrektywy ptasiej oraz o ochronie siedlisk przyrodniczych i dzikiej fauny, a także dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia wielu dyrektyw dotyczących ochrony i monitoringu środowiska, informacji o jego stanie społeczeństwu oraz oceny wpływu oddziaływania niektórych przedsięwzięć publicznych i prywatnych na jego stan (zob. <http://isap.sejm.gov.pl>).

nie naruszają przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. Oznacza to, że w świetle przepisów Prawa budowlanego wały są obiektami budowlanymi. Przepisy Prawa budowlanego do obiektów budowlanych zaliczają m.in. budowle stanowiące całość techniczno-użytkową wraz z instalacjami i urządzeniami, a wśród budowli wymienione są budowle hydrotechniczne (Dz.U. 1994 Nr 89, poz. 414 art. 3). Wały przeciwpowodziowe są budowlami hydrotechnicznymi okresowo piętrzącymi wodę i w zależności od wielkości obszaru chronionego zaliczane są do I, II, III lub IV klasy ważności. Od klasy ważności wału zależą jego parametry oraz obowiązki jego właściciela w zakresie prowadzenia okresowych badań i pomiarów umożliwiających ocenę stanu oraz bezpieczeństwa budowli. Przepisy Prawa budowlanego nakładają na właściciela lub ich zarządcę obowiązek utrzymywania urządzeń wodnych (Dz.U. 1994 Nr 89, poz. 414, art. 61). Muszą oni utrzymywać i użytkować obiekt zgodnie z zasadami, o których mowa w art. 5 ust. 2 Prawa budowlanego, tj. w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska, oraz utrzymywać go w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej.

W związku z nowelizacją ustawy Prawo wodne dotychczasowe „obszary bezpośredniego zagrożenia powodzią” (wg Dz.U. z 2005 r. Nr 239 z późn. zm.) nazwane zostały „obszarami szczególnego zagrożenia powodzią”. W znowelizowanej ustawie art. 9 ust. 1 pkt. 6c brzmi:

„(...) Ilekroć w ustawie jest mowa o: (...)

- 6c) obszarach szczególnego zagrożenia powodzią – rozumie się przez to:
- a. obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi raz na 100 lat;
 - b. obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie i wynosi raz na 10 lat;
 - c. obszary, między linią brzegu a wałem przeciwpowodziowym lub naturalnym wysokim brzegiem, w który wbudowano trasę wału przeciwpowodziowego, a także wyspy i przymuliska, o których mowa w art. 18, stanowiące działki ewidencyjne;
 - d. pas techniczny w rozumieniu art. 36 ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej”.

Wynikiem nowelizacji Prawa wodnego jest również zmiana w statutowych obowiązkach Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej (RZGW). Do tej pory było wykonywane studium ochrony przeciwpowodziowej (na potrzeby planowania ochrony przed powodzią danego terenu), które ustalało granice zasięgu wód powodziowych o określonym prawdopodobieństwie występowania i kierunki ochrony przed powodzią. Sporządził je dyrektor Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej. Aktualnie, według zmian po nowelizacji, wykonywane są następujące opracowania:

- mapy zagrożenia powodziowego;
- mapy ryzyka powodziowego;
- plany zarządzania ryzykiem powodziowym.

Opracowania sporządza Prezes Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej, który następnie przekazuje je:

- „1) dyrektorom regionalnych zarządów gospodarki wodnej;
- 2) Głównemu Geodecie Kraju;

- 3) Głównemu Inspektorowi Ochrony Środowiska;
- 4) dyrektorowi Rządowego Centrum Bezpieczeństwa”

(Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229, art. 88f ust. 1 i 3).

Dotychczas wykonane studia ochrony przeciwpowodziowej przez właściwego dyrektora RZGW zachowują ważność do dnia sporządzenia mapy zagrożenia powodziowego i, co istotne, wyznaczone w nich „obszary bezpośredniego zagrożenia powodzią” uznaje się za „obszary szczególnego zagrożenia powodzią” zgodnie z art. 17 ustawy „O zmianie – ustawy Prawo Wodne i niektórych innych ustaw” z dnia 5 stycznia 2011 r.

W dalszym ciągu aktualne jest bezwzględne związanie organów planistycznych zakazami dotyczącymi „obszarów szczególnego zagrożenia powodzią”. Według znowelizowanej ustawy art. 88f stanowi, co następuje:

- „5) Przedstawione na mapach zagrożenia powodziowego oraz mapach ryzyka powodziowego granice obszarów, o których mowa w art. 88d ust. 2, uwzględnia się w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, planie zagospodarowania przestrzennego województwa, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzji o warunkach zabudowy.
- 6) Od dnia przekazania map zagrożenia powodziowego i ryzyka powodziowego jednostkom samorządu terytorialnego wszystkie decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzje o warunkach zabudowy na obszarach wykazanych na mapach zagrożenia powodziowego muszą uwzględniać poziom zagrożenia powodziowego wynikający z wyznaczenia tych obszarów.
- 7) Zmiany w dokumentach, o których mowa w ust. 5, wprowadza się w terminie 18 miesięcy od dnia przekazania map zagrożenia powodziowego oraz map ryzyka powodziowego organom, o których mowa w ust. 4 pkt 2, 3 i 5.”

(Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229, art. 88f ust. 5, 6 i 7).

Prawo określa także rodzaje działań i robót możliwych do przeprowadzenia na „obszarach szczególnego zagrożenia powodzią”, w tym na wałach przeciwpowodziowych. Prawo dopuszcza wykonywanie „robót związanych z regulacją lub utrzymaniem wód oraz brzegu morskiego, budową, przebudową lub remontem drogi rowerowej, a także utrzymaniem, odbudową, rozbudową lub przebudową wałów przeciwpowodziowych wraz z obiektami związanymi z nimi funkcjonalnie oraz czynności związane z wyznaczaniem szlaku turystycznego pieszego lub rowerowego” (Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229, art. 88l ust. 3). Na „obszarach szczególnego zagrożenia powodzią” zakazuje się „sadzenia drzew lub krzewów, z wyjątkiem plantacji wiklinowych na potrzeby regulacji wód oraz roślinności stanowiącej element zabudowy biologicznej dolin rzecznych lub służącej do wzmocnienia brzegów, obwałowań lub odsypisk” (Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229, art. 88l ust. 2).

W art. 88n szczegółowo zostały wyodrębnione czynności zabronione ze względu na zabezpieczenie i ochronę szczelności oraz stabilności wałów przeciwpowodziowych. Zabrania się:

- „1) przejeżdżania przez wały i wzdłuż korony wałów pojazdami lub konno oraz przepędzania zwierząt, z wyjątkiem miejsc do tego przeznaczonych;
- 2) uprawy gruntu, sadzenia drzew lub krzewów na wałach oraz w odległości mniejszej niż 3 m od stopy wału po stronie odpowietrznej;
- 3) rozkopywania wałów, wbijania słupów, ustawiania znaków przez nieupoważnione osoby;

- 4) wykonywania obiektów budowlanych, kopania studni, sadzawek, dołów oraz rowów w odległości mniejszej niż 50 m od stopy wału po stronie odpowietrznej;
- 5) uszkodzania darniny lub innych umocnień skarp i korony wałów.”

(Dz.U. 2001 Nr 115, poz. 1229, art. 88n ust. 1).

Do pośrednich ograniczeń w zabudowie i zagospodarowaniu terenów zalewowych możemy zaliczyć przepisy zawarte w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27.03.2003 r. Według prawa: „Nie można odmówić ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego, jeżeli zamierzenie inwestycyjne jest zgodne z przepisami odrębnymi. Przepis art. 1 ust. 2 nie może stanowić wyłącznej podstawy odmowy ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego.” (Dz.U. 2003 Nr 80, poz. 717, art. 56 i 64). Przepisy precyzują również prawa właściciela nieruchomości:

„2. Każdy ma prawo, w granicach określonych ustawą, do:

- 1) zagospodarowania terenu, do którego ma tytuł prawny, zgodnie z warunkami ustalonymi w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, jeżeli nie narusza to chronionego prawem interesu publicznego oraz osób trzecich;
- 2) ochrony własnego interesu prawnego przy zagospodarowaniu terenów należących do innych osób lub jednostek organizacyjnych.”

(Dz.U. 2003 Nr 80, poz. 717, art. 6 ust. 2).

Ograniczenia zabudowy terenów zalewowych mogą się pojawiać także w związku ze składaniem uwag i wniosków do studium lub planu miejscowego przez różne podmioty publiczne sprawujące kontrolę społeczną³². Ograniczenia dotyczące zagospodarowania terenów zalewowych mogą wynikać także z analiz sporządzanych przez podmioty funkcjonujące na rynku ubezpieczeń i asekuracji, które dotyczą m.in. prowadzonych przez gminy procesów planistycznych na obszarach zalewowych.

W związku z zagospodarowywaniem i użytkowaniem terenów nadrzecznych może być istotna także sprawa własności wód oraz własności gruntów pokrytych wodami. Własność wód reguluje w całości Prawo wodne w rozdziale 2 „Prawo własności wód”. Własność gruntów pokrytych wodami regulowana jest różnie w zależności od tego, czy są to grunty pokryte wodami stojącymi, czy wodami powierzchniowymi płynącymi, a własność tych ostatnich jest zależna od tego, czy są to grunty w granicach linii brzegu czy poza tą granicą. Prawo wodne reguluje wyłącznie sprawy gospodarowania gruntami pokrytymi wodami powierzchniowymi płynącymi. Gospodarowanie pozostałym mieniem stanowiącym własność Skarbu Państwa (urządzeniami wodnymi i gruntami niekwalifikowanymi jako grunty pokryte wodami powierzchniowymi) reguluje ustawa o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651, z późn. zm.), a mieniem niestanowiącym własności Skarbu Państwa – przepisy prawa materialnego, w szczególności Kodeks cywilny (Osuch-Chacińska 2009).

Poniżej przedstawiono wyniki analiz na poszczególnych obszarach badań z uwzględnieniem uwarunkowań prawnowłasnościowych oraz aktualnych działań inwestycyjnych w obrębie obszarów.

³² Monitoring uchwalania studium i planu przez profesjonalne organizacje ekologiczne.

Obszar I – Karłowice 1

A. Uwarunkowania prawno-własnościowe

Dla zachodniej części Obszaru I obowiązującym miejscowym planem jest plan nr 405 Różanka (uchwała XIX/398/11), natomiast dla części wschodniej w opracowaniu jest plan nr 366 Browarna (uchwała o przystąpieniu XV/371/07).

Obszar I to teren Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu.

B. Aktualne inwestycje³³

„Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego – zadanie 4: udroźnienie Starej Odry od dolnego jazu Psie Pole do mostów kolejowych Poznańskich”³⁴ – zakres: zwiększenie przepustowości koryta Odry, zwiększenie przepustowości mostów: Trzebnickiego i kolejowego Warszawskiego.

C. Wnioski

Obszar I jest jedynym terenem objętym opracowaniem, które ze względu na uporządkowaną zieleń w międzywale (kilka pojedynczych drzew o złym stanie sanitarnym) spełnia wymogi określone w Prawie budowlanym i Prawie wodnym co do odpowiedniego stanu technicznego ze względu na swoje przeznaczenie i pełnioną funkcję.

W związku z tym, że obszar I w całości jest własnością Skarbu Państwa, ale w różnym zarządzie/użytkowaniu, konieczne jest uzgodnienie kwestii finansowania realizacji oraz późniejszego utrzymania terenu w należyтым stanie technicznym i estetycznym z odpowiednim podmiotem. Teren ten może być dzierżawiony także innym podmiotom, dlatego potrzebne byłoby opracowanie ogólnej strategii gospodarowania. Jest to związane z prawem dysponowania nieruchomością na cele budowlane posiadany przez potencjalnego inwestora, który chciałby dokonać przekształceń w zakresie zagospodarowania przedmiotowego obszaru.

Obszar II – Karłowice 2

A. Uwarunkowania prawno-własnościowe

Dla Obszaru II brakuje obowiązującego miejscowego planu. W opracowaniu jest plan nr 411 Zacisze, Dolina Odry (uchwała o przystąpieniu XXXI/1067/09).

Obszar II to teren Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu.

B. Aktualne inwestycje

„Rewitalizacja nabrzeży Odry – budowa zjazdów z wału do istniejącej półki pod m. Jagiellońskimi” – inwestycja miejska w realizacji (2008–2017) – zakres: ścieżki rowerowe.

³³ Stan na czerwiec 2014 r.

³⁴ Inwestycja planowana na lata 2012–2016.

Celem inwestycji jest poprawa zabezpieczenia przeciwpowodziowego terenów usytuowanych na obszarze miasta Wrocławia oraz miejscowości zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie. Zgodnie z wynikami przytaczanego „Studium wykonalności 2004”, modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego obejmuje trzy odrębne grupy zadań inwestycyjnych:

- a) zwiększenie przepustowości koryta Odry;
- b) poprawę stanu technicznego istniejących obwałowań Odry;
- c) budowę kanału ulgi Odra–Widawa, czyli modernizację kanału przerzutowego Odra–Widawa i przystosowanie doliny Widawy do przyjęcia zwiększonego przepływu powodziowego z Odry.
(za: http://wroclaw.rzgw.gov.pl/pl/articles/7/694/Informacje_ogolne dostęp z dn. 23.06.2014 r.)

C. Wnioski

Obszar II podlega obecnie intensywnym przekształceniom w zakresie modernizacji Wrocławskiego Węzła Wodnego (prace polegające m.in. na poszerzeniu koryta rzeki, wzmocnieniu nabrzeży, uporządkowaniu międzywala – stan na czerwiec 2014 r.). Do tej pory nie został sporządzony miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla tego obszaru. W kwestii uwarunkowań własnościowych sytuacja jest taka sama jak w przypadku Obszaru I.

Obszar III – Dąbie 1

A. Uwarunkowania prawno-własnościowe

Dla Obszaru III obowiązuje miejscowy plan nr 363 Ogród Zoologiczny (uchwała XLII/1309/09).

Obszar III to przede wszystkim teren Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu, a także teren będący własnością Gminy w zarządzie, użytkowaniu oraz własność Gminy.

B. Aktualne inwestycje

„Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego – zadanie 4: udroźnienie Starej Odry od dolnego jazu Psie Pole do mostów kolejowych Poznańskich” – zakres: udroźnienie jazu Szczytniki dla dwukierunkowej migracji ryb. Projektuje się budowę dodatkowej przepławki na prawym brzegu Starej Odry z zachowaniem dotychczas istniejącej.

„Rewitalizacja nabrzeży Odry – budowa kładki pieszo-rowerowej pod m. Zwierzynieckim” – inwestycja miejska w realizacji (2008–2017) – zakres: ścieżki rowerowe (przebudowa), włączenie do sieci ścieżek rowerowych miasta.

C. Wnioski

W kwestii uwarunkowań własnościowych sytuacja Obszaru III jest inna ze względu na władanie częścią terenu przez Gminę Wrocław (w zarządzie, użytkowaniu oraz własność). Na fragmentach Obszaru III będących własnością oraz w zarządzie, użytkowaniu Gminy planowane są przez Magistrat plaże miejskie. Sytuacja własnościowa może ułatwić rozwiązanie kwestii finansowania utrzymania we właściwym stanie technicznym i estetycznym tych obszarów (przepisy Prawa budowlanego, Prawa wodnego) ze względu na możliwość pozyskiwania przez Gminę funduszy na utrzymanie inwestycji z np. profitów z ich użytkowania, dzierżawy podmiotom prywatnym.

Obszar IV – Dąbie 2

A. Uwarunkowania prawno-własnościowe

Dla Obszaru IV sytuacja przedstawia się podobnie jak dla Obszaru III pod względem miejscowych planów (plan nr 363 Ogród Zoologiczny, uchwała XLII/1309/09).

Obszar IV to teren Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu.

B. Aktualne inwestycje

„Rewitalizacja nabrzeży Odry – modernizacja północnego zjazdu z kładki Zwierzynieckiej w celu dostosowania zjazdu do wymogów prawa i włączenie do miejskiej sieci dróg rowerowych – w realizacji (2008–2017).

C. Wnioski

Należy mieć na uwadze, że teren ten może być cenny przyrodniczo i wystąpi konieczność uzgodnienia wprowadzania zmian w jego zagospodarowaniu z odpowiednimi organa-

mi administracyjnymi i po spełnieniu odpowiednich przepisów określonych w Ustawie o ochronie przyrody i ustawie Prawo ochrony środowiska (wycinka drzew).

W kwestii uwarunkowań własnościowych sytuacja jest taka sama jak w przypadku Obszaru I i II.

Obszar V – Rakowiec

A. Uwarunkowania prawno-własnościowe

Dla niewielkiego fragmentu południowo-wschodniego Obszaru V obowiązującym planem jest plan nr 214 Trasa łącząca Obwodnicę Śródmiejską z Wielką Wyspą (uchwała XXII/713/08).

Obszar V to teren: Skarbu Państwa; Skarbu Państwa w zarządzie, użytkowaniu; Gminy oraz Gminy w zarządzie, użytkowaniu. Niewielka część na wschodzie Obszaru V należy do osoby fizycznej.

B. Aktualne inwestycje

„Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego. Budowa i modernizacja innych obwałowań powyżej miasta Wrocławia. Obiekt WZW nr 47 Międzyrzecka – przebudowa wału p. pow.” – zakres: m.in. wzmocnienie konstrukcji korpusu i odtworzenie na koronie wału ciągu spacerowego oraz nawierzchni przejazdów.

C. Wnioski

W związku z zaniedbaniami dotyczącymi odpowiedniego utrzymania terenu obecnie istniejący drzewostan jest dużych rozmiarów i jego wycinka wymaga odpowiednich uzgodnień (Ustawa o ochronie przyrody, ustawa Prawo ochrony środowiska) i może wymagać poważnych nakładów finansowych od właścicieli terenu.

Sytuacja własnościowa obszaru V jest inna niż pozostałych. Teren należy do kilku podmiotów, w tym także do prywatnego. Wprowadzanie inwestycji na ten obszar może być utrudnione ze względu na konieczność uzyskania zgód od kilku właścicieli na ich realizację (Prawo budowlane).

4.9.3. Podsumowanie

1. Wspólną cechą wszystkich obszarów badań jest to, że w ich skład wchodziły wały przeciwpowodziowe, które są urządzeniami wodnymi oraz obiektami budowlanymi. Teren międzywał z kolei jest obszarem zaliczanym do „bezpośrednio zagrożonych powodzią” – nazwa kategorii obszaru sprzed nowelizacji ustawy Prawo wodne, określonego w obowiązującym studium ochrony przeciwpowodziowej do momentu stworzenia przez odpowiednie jednostki administracyjne RZGW mapy zagrożenia powodziowego, w obowiązującej ustawie Prawo wodne nazywanymi: „obszarami szczególnego zagrożenia powodzią”.
2. Regulacje formalno-prawne dotyczące zagospodarowania na terenach nadrzecznych, w tym zalewowych, podobnie jak inne kwestie dotyczące kształtowania przestrzeni życia człowieka i środowiska, odzwierciedlają zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Kształtują się różnie w różnych gminach. Ogólnie można jednak stwierdzić, że gminy raczej niechętnie wprowadzają w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ograniczenia zabudowy z uwagi na zagrożenie przeciwpowodziowe. Z oczywistych powodów, jeśli ktoś ma działkę w tej strefie i okazuje się nagle, że nie wolno na niej nic zbudować.

wać – jej wartość ulega obniżeniu. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717) stanowi natomiast, że jeśli w związku z uchwaleniem planu miejscowego lub jego zmianą wartość nieruchomości uległa obniżeniu, to właściciel nieruchomości może dochodzić odszkodowania za poniesioną szkodę równą wielkości tej szkody i w momencie zbywania nieruchomości gmina musi wypłacić odszkodowanie. To może powodować niedogodną sytuację do rozwoju terenów nadrzecznych o szczególnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych w granicach miasta jako przestrzeni zieleni i rekreacji, ogólnodostępnej dla wszystkich jego mieszkańców, gdy właścicielami terenu są podmioty prywatne. Utrudnieniem może być także posiadanie prawa do własności danej nieruchomości przez podmiot niezainteresowany przekształcaniem tego terenu w przestrzeń publiczną miasta, choćby z powodów ewentualnych kosztów utrzymania w należytym stanie technicznym i estetycznym takiej przestrzeni (obiektów i infrastruktury z nią związanych), do czego obligują właściciela przepisy Prawa budowlanego.

3. Obowiązujące przepisy Prawa wodnego zezwalają na prowadzenie prac budowlanych i remontowych w zakresie realizacji tras rowerowych i turystycznych wzdłuż korony wałów, co umożliwi wprowadzanie elementów nawierzchni czy informacji wizualnej, która może przyczynić się do polepszenia użytkowania i poprawy wizerunku estetycznego tego obszaru.
4. Obecnie jesteśmy na etapie przejściowym, szczególnie jeśli chodzi o wdrażanie przepisów wynikających ze zmian wprowadzonych do ustawy Prawo wodne (m.in. w związku z tzw. Dyrektywą Powodziową), które mają wpływ na cały proces planowania i zarządzania gospodarką wodną w Polsce. Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego, która przebiega częściowo w obrębie obszarów badań i w ich bezpośrednim sąsiedztwie, jest inwestycją, która ma także związek z wdrażanymi zmianami.
5. Analizując inwestycje miejskie aktualnie realizowane w obrębie obszarów badań, można stwierdzić, że wpisują się w „prezydencką zmianę ustawy Prawo wodne”. Modernizacja kładki Zwierzynieckiej (Obszar III, Obszar V) czy budowa kładki pieszo-rowerowej pod mostem Zwierzynieckim (Obszar III) – to działania, które na pewno przyczynią się do poprawy użytkowania tych terenów przez jeden z wyodrębnionych typów użytkowników (typ nr 2 Rowerzyści). Z kolei planowane w miejskim projekcie „Obiekty pływające o różnej funkcji we Wrocławskim Węźle Wodnym”³⁵ plaże znajdujące się w obrębie obszarów badań (Obszar I, III i V) wpisują się w europejską tendencję kształtowania terenów nadrzecznych w obrębie miasta jako obszarów zagospodarowywanych i naturalnie zalewanych, a jednocześnie będące terenami zieleni i rekreacji dla mieszkańców. Z przeprowadzonych przez Zespół wywiadów z przedstawicielami różnych grup użytkowników wynika, że to właśnie plaże – umożliwiające zejście nad rzekę i bezpośredni kontakt z wodą – są najwyższymi cenionymi wartościami takich miejsc w mieście.

³⁵ Projekt przygotowany przez Biuro Rozwoju Miasta UM Wrocław w maju 2013 r., rozwój przystani, marin dla obiektów pływających, w tym domów na wodzie (w tej chwili na Odrze funkcjonują takie dwa obiekty), został wstrzymany ze względu na brak uzgodnień takich obiektów, w tej liczbie i w tych lokalizacjach, ze strony RZGW we Wrocławiu. Natomiast funkcja obszarów jako plaż w proponowanych lokalizacjach – pokrywa się z ustaleniami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla tych obszarów. Lokalizacje plaż proponowane przez BRW UM we Wrocławiu to m.in. tereny w granicach obszarów objętych badaniami, tj.: Obszar I – Karłowice – cały obszar międzywala, Obszar III – Dąbie 1 – miejsca na cyplu (naprzeciw jazu Szczytniki) i przy przystani Zwierzynieckiej, Obszar V – Rakowiec – cały obszar międzywala.

5. Charakterystyka struktury społecznej obszarów

5.1. Charakterystyka użytkowania obszarów badań

5.1.1. Cel i metody

Wybrane do badań obszary nadrzeczne Wrocławia zróżnicowane są pod względem: fizjograficznym, najbliższego otoczenia (tereny: mieszkaniowe, przemysłowe, rekreacyjne, ogródki działkowe), stopnia zagospodarowania, ale przede wszystkim obserwowanych sposobów i stopnia wykorzystania przez użytkowników. Przyjęto założenie, że to publiczność (Lis i in. 2014) jako główna cecha przestrzeni publicznej stanowi podstawowe kryterium wyboru obszarów badawczych jako przestrzeni publicznych. Założono także, że to odbiorca-użytkownik decyduje, czy dane miejsce spełnia wymagania takiej przestrzeni. Dlatego jednym z celów podjętych badań było uzyskanie informacji pomocnych w określeniu działań aktywizujących badane obszary jako przestrzeni publicznych w kulturowym znaczeniu (Kochanowski 2002).

Ze względu na przyjętą w projekcie badawczym metodykę (Lis i in. 2014) badania zostały podzielone na dwa zasadnicze etapy:

- ▶ pierwszy, który obejmował rozpoznanie grup społecznych użytkujących (deklarujących użytkowanie) obszary badań;
- ▶ drugi, w którym postarano się zdiagnozować preferencje i oczekiwania użytkowników, ale także występowanie konfliktów obecnych i potencjalnych.

Rozpoznanie grup użytkowników nastąpiło w wyniku badań prowadzonych metodami:

- ▶ przeprowadzonych przez zespół obserwacji zachowań użytkowników na obszarach badań;
- ▶ rozmów i wywiadów z użytkownikami na obszarach badań;
- ▶ ankiety sondażowej, która została przeprowadzona wśród wybranej losowo grupy respondentów – uczestników Festynu Dni Przyrodnika w Pawłowicach (czerwiec 2013) oraz Festiwalu Podwodny Wrocław 2013 (czerwiec 2013) na Obszarze nr III;

- ▶ wywiadów przeprowadzonych wśród osób przebywających na Obszarze nr III (czerwiec, sierpień 2013);
- ▶ ankiety przeprowadzonej poprzez portal internetowy www.ankietka.pl.

Rozpoznanie sposobów użytkowania nastąpiło na podstawie obserwacji zachowań i śladów na badanych obszarach.

Na mapach obszarów badań zaznaczono ośrodki aktywności (charakterystyczne miejsca, w których grupują się użytkownicy o określonym profilu aktywności) i trasy aktywności (charakterystyczne trasy, wyznaczające ruchy przestrzenne użytkowników o określonym profilu aktywności), a także zasięg występowania danego sposobu użytkowania.

Dodatkowo, dla każdego z obszarów badań podano typy występujących użytkowników (typy 1–10) oraz określono ich liczebność dla danego terenu, posługując się skalą od 1 do 5 („0” brak zaobserwowanych przedstawicieli danego typu użytkowników na obszarze badań), gdzie 1 oznacza pojedyncze występowanie użytkowników reprezentujących dany typ, a 5 – kilkunastoosobowe grupy.

Określenie liczebności występowania danego typu dla poszczególnych obszarów badań następowało dla danego terenu w takiej samej jednostce czasowej.

5.1.2.

Typy użytkowników

Na podstawie zebranych informacji wyodrębniono 10 charakterystycznych typów (1–10) użytkowników, które występują na obszarach badań:

Tabela 2. Charakterystyczne typy użytkowników
Table 2. Characteristic types of users

	Biegacze (typ 1) – Runners (type 1)
	Rowerzyści (typ 2) – Cyclists (type 2)
	Spacerowicze (przemieszczanie się, aktywni czynnie) (typ 3) Strollers (moving from place to place, active) (type 3)
	Degustatorzy (cel: jedynie spożycie alkoholu w plenerze, grupy) (typ 4) „Wine taster” (purpose: outdoor alcohol consumption, groups) (type 4)
	Wędkarze (typ 5) – Anglers (type 5)
	Piknikowicze (zorganizowane grupy towarzyskie, rodziny, aktywności bierne i czynne: gry i zabawy zespołowe, grillowanie) (typ 6) „Picnickers” (organised groups of friends, families, passive and active activities: games and plays in groups, grilling) (type 6)
	Plażowicze (pojedyncze osoby, pary, aktywność bierna: opalanie się, odpoczywanie, leżenie) (typ 7) Sunbathers (single persons, pairs, passive activity: sunbathing, resting, lying down) (type 7)
	Odpoczywający/Relaksujący się (pojedyncze osoby, pary, aktywność bierna, czytanie, słuchanie) (typ 8) Resting/Relaxing (single persons, pairs, passive activity, reading, listening) (type 8)
	Użytkownicy z psami (typ 9) – Users with dogs (type 9)
	Wodniacy/użytkownicy jednostek pływających po Odrze, aktywni miłośnicy wodniactwa i Odry zrzeszeni w organizacjach, stowarzyszeniach wodniackich (kluby jachtowe, wioślarskie, harcerze – wodniacy) (typ 10) „Water sports enthusiasts”/users of vessels on the Odra River, active water sports and the Odra River enthusiasts, members of water organisations and associations (yacht clubs, rowing clubs, scouts – water lovers) (type 10)

Wyodrębnienie powyższych typów użytkowników nastąpiło w wyniku obserwacji ich zachowań na obszarach badań, jak również na podstawie informacji uzyskanych podczas przeprowadzonych z nimi rozmów. Wywiady i rozmowy zostały przeprowadzone podczas przebywania na przedmiotowych terenach oraz poza nimi³⁶. Informacje te następnie zostały porównane z otrzymanymi, w wyniku przeprowadzonej w tym samym okresie (badania przeprowadzono od września 2012 r. do września 2013 r.), ankiety z internautami, deklarującymi użytkowanie terenów objętych badaniami. Dodatkowo zwerifikowano podział badanych obszarów ze względu na występowanie typów użytkowników na podstawie informacji otrzymanych od ekspertów³⁷.

Głównym kryterium podziału na charakterystyczne typy użytkowników był sposób użytkowania terenu. Jeśli zaobserwowano kilka sposobów użytkowania terenu, np. grupa osób jednocześnie grała w gry zespołowe, rozmawiała ze sobą oraz spożywała napoje (w tym alkohol), a druga grupa osób rozmawiała i spożywała alkohol (nie zaobserwowano żadnych innych czynności poza spożywaniem alkoholu) – pierwsza grupa użytkowników scharakteryzowana została jako typ 6 – Piknikowicze, a druga jako typ 4 – Degustatorzy.

Jeśli użytkownik przemieszczał się rowerem, robiąc od czasu do czasu przerwy na odpoczynek (postój zarówno w miejscu niewyposażonym w zaplecze gastronomiczne (Obszar nr II, V), jak w lokalizacji, w której znajdują się punkty gastronomiczne (Obszar I, III), został przyporządkowany do typu 2 – Rowerzystów. W przypadku trudności z ostatecznym przyporządkowaniem użytkownika do poszczególnego typu posługiwano się informacjami uzyskanymi podczas przeprowadzonych z nimi rozmów. Wówczas użytkownik określał sam, który sposób użytkowania terenu jest w jego przypadku najczęstszy i dla niego charakterystyczny.

5.1.3.

Przestrzenny obraz zachowań – mapy behawioralne badanych obszarów

Rozmieszczenie ośrodków aktywności i ich funkcjonowanie z ukazaniem intensywności użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników przedstawiono na rycinach 79–83. Poniżej przedstawiono syntetyczną charakterystykę zaobserwowanych ośrodków aktywności i tras aktywności dla poszczególnych obszarów.

OBSZAR I

Ośrodki aktywności

- ▶ O1a – międzywale w rejonie mostów Trzebnickich blisko strefy wejściowej oraz zabudowy przy ul. Zawalnej, w której znajdują się m.in. sklepy z wyrobami alkoholowymi. To powoduje, że dominującym typem użytkowników są Degustatorzy, rzadko Użytkownicy z psami. Miejsce „martwe” z punktu widzenia aktywności z powodu licznie (o każdej porze dnia) przebywających w nim Degustatorów, ale także barier widokowych, jak grobla z krzyżem zamykająca ob-

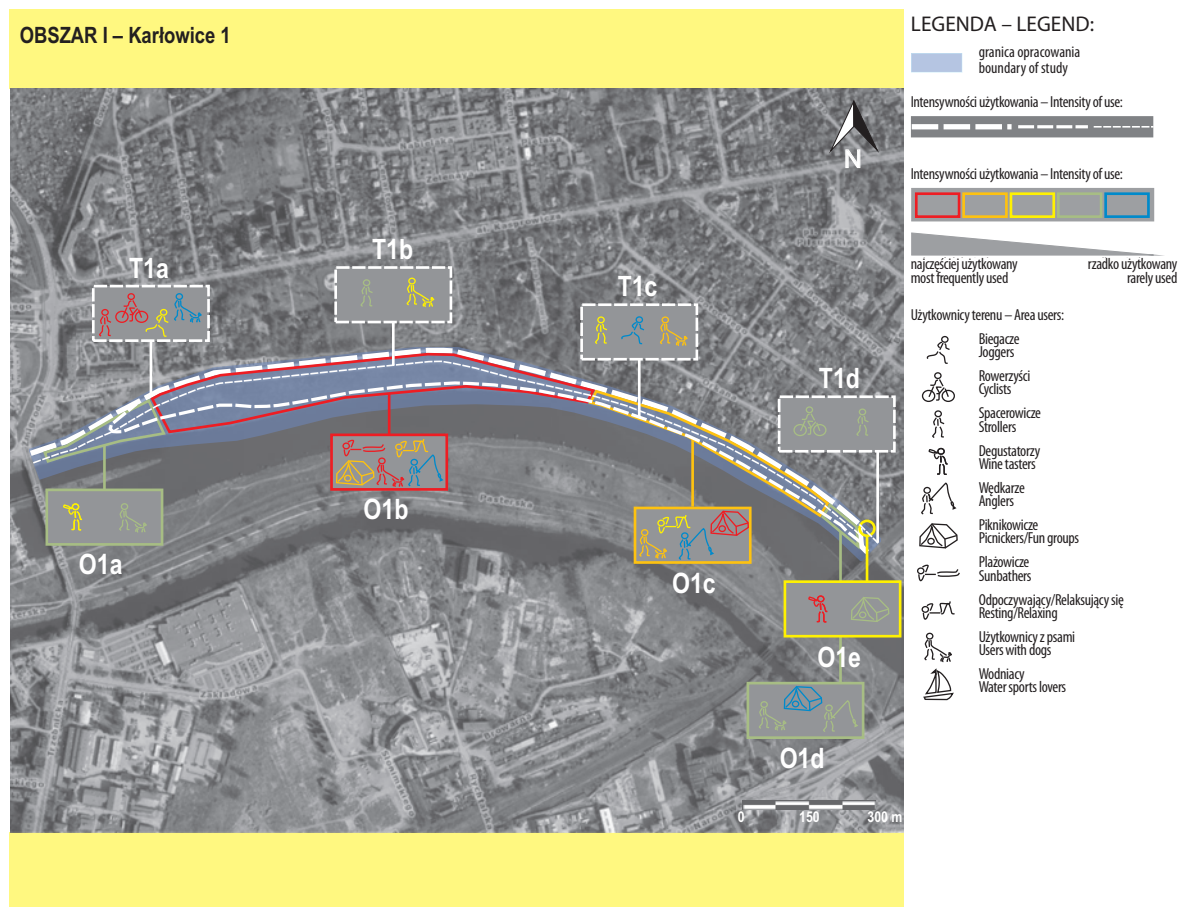
³⁶ Np. z uczestnikami *Dni Przyrodnika* zorganizowanych w Pawłowicach, dzielnicy Wrocławia, w której zlokalizowany jest kompleks hotelowo-konferencyjny z założeniem parkowym, należący do UP we Wrocławiu, maj 2013 r., z uczestnikami warsztatów projektowych zorganizowanych na UP we Wrocławiu podczas Festiwalu Nauki, wrzesień 2013 r., a także w trakcie zajęć z młodzieżą prowadzonych w ramach Uniwersytetu Dzieci na UP we Wrocławiu, luty–maj 2013 r.

³⁷ Zostały przeprowadzone wywiady z pracownikami: RZGW we Wrocławiu, Biura Rozwoju Wrocławia, a także Organizatorami *Festiwalu Podwodny Wrocław 2013*.

- szar od południa i ograniczająca widoki czy barier umownych (mosty Trzebnickie, pod którymi można przejść, ale mało kto z tego przejścia korzysta).
- ▶ O1b – szeroki taras międzywala z dobrym dostępem z węzłów komunikacyjnych (wejścia na teren) sprzyja użytkowaniu. Strefa o największej aktywności Odpoczywających/Relaksujących się, Plażowiczów (w sezonie letnim przy słonecznej pogodzie), Piknikowiczów i Użytkowników z psami. Miejsce o ciekawych widokach – w kierunku południowym występują akcenty architektoniczne określające ściśle centrum miasta (np. wieże kościołów), w kierunku zachodnim pojawiają się mosty Trzebnickie, w kierunku wschodnim most kolejowy. Ze względu na sposób wykorzystania miejsca (grille, pikniki, spotkania przy alkoholu) teren posiada miejscowe ogniska zanieczyszczeń.
 - ▶ O1c – szeroki taras międzywala z dobrym dostępem z węzłów komunikacyjnych (wejścia na teren) sprzyja użytkowaniu. Strefa o największej aktywności Odpoczywających/Relaksujących się, Piknikowiczów i Użytkowników z psami, jednak o mniejszym natężeniu występowania niż w O1b. Widoki w kierunku południowym (centrum miasta) ograniczone ze względu na linię zadrzewień na wale po drugiej stronie wnętrza. Ze względu na sposób wykorzystania miejsca (grille, pikniki, spotkania przy alkoholu) teren posiada miejscowe ogniska zanieczyszczeń.
 - ▶ O1d – międzywale w rejonie mostu kolejowego. Znaczne przewężenie międzywala i bliskość tras komunikacyjnych nie sprzyjają intymności. Korzystającymi z tego obszaru są Użytkownicy z psami i nieliczni Wędkarze.
 - ▶ O1e – betonowe umocnienie mostu kolejowego z pozostałościami bunkra, osłonięte od głównej trasy aktywności T1a, przy trasie użytkowanej sporadycznie T1d („dzikie” przejście przez tory kolejowe). Użytkownikami są przede wszystkim Degustatorzy, a także Piknikowicze.

Trasy aktywności

- ▶ T1a – utwardzona droga ziemna na koronie wału biegnąca przez cały obszar. Biegnie od wejścia na teren na mostach Trzebnickich aż do mostu kolejowego – tu schodzi pod most i biegnie dołem. Do trasy dochodzą inne drogi, łącząc się w punktach węzłowych (wejścia na teren od strony północnej). Użytkownikami są przede wszystkim Spacerowicze, Rowerzyści i Biegacze, w mniejszym stopniu Użytkownicy z psami. W części wschodniej (przy moście kolejowym) trasa T1a łączy się z pozostałymi trasami T1b, T1c i T1d.
- ▶ T1b – wydeptana ścieżka u podnóża skarpy wału biegnąca wzdłuż całej skarpy i dalej pod mostami Trzebnickimi. Użytkowana sporadycznie, głównie przez Użytkowników z psami, rzadko przez Spacerowiczów. Od strony zachodniej łączy się z trasą T1c, od wschodniej z T1a.
- ▶ T1c – wydeptana ścieżka wzdłuż brzegu rzeki biegnąca przez cały obszar i w części zachodniej wchodząca drogą na skarpie na koronę wału. Użytkowana w dużej mierze przez Użytkowników z psami, ale też przez Spacerowiczów i nielicznych Biegaczy (w zależności od pory dnia). Od wschodu łączy się z trasą T1a, od zachodu z trasami T1b i T1c.
- ▶ T1d – krótka ścieżka, będąca niejako rozwidleniem trasy T1a, biegnąca koroną wału do torów kolejowych, gdzie istnieje „dzikie” przejście przez tory. Użytkowana przez niektórych Spacerowiczów, zaobserwowano także nielicznych Rowerzystów przenoszących swoje jednoślady przez tory. Przy trasie T1d zlokalizowany obszar aktywności O1e.

Ryc. 79. Obszar I – Karłowice 1: rozmieszczenie ośrodków i tras aktywności z ukazaniem intensywności ich użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 79. Area I – Karłowice 1: distribution of centres and routes of activeness demonstrating the intensity of use by particular user groups (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR II

Ośrodki aktywności

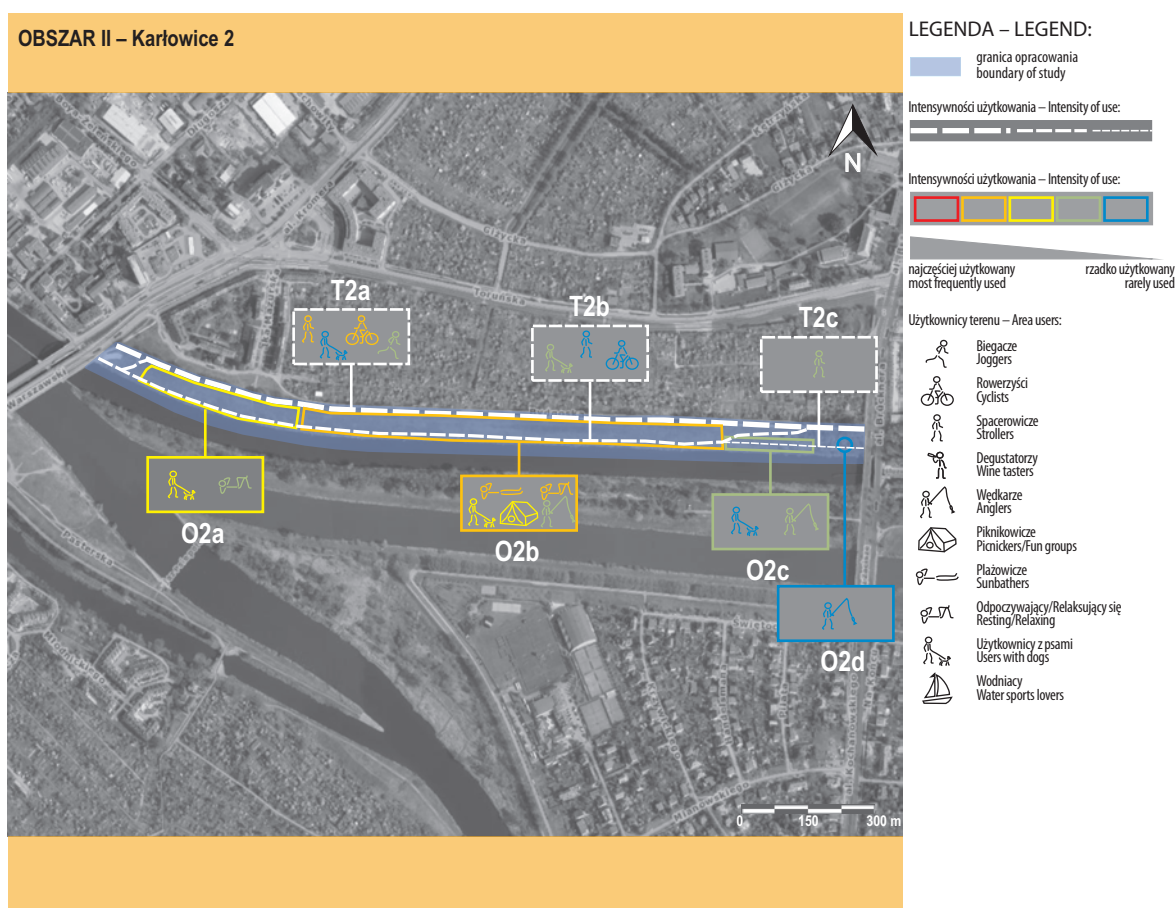
- ▶ O2a – międzywale w rejonie mostów Warszawskich. Teren dobrze widoczny z mostu, w bliskości węzłów komunikacyjnych i zabudowy mieszkaniowej przy ul. Kromera i ul. Małej Łąki. Teren nie ma charakteru kameralnego, prawdopodobnie dlatego sporadycznie pojawiają się tu Odpoczywający/Relaksujący się. Oprócz nich zaobserwowano Użytkowników z psami.
- ▶ O2b – teren międzywala oddalony od węzłów komunikacyjnych i zabudowy mieszkaniowej, wyizolowany dzięki ogródkom działkowym od północy i zarzewnionej skarpie grobli kanału od południa. Strefa o największej aktywności Plażowiczów oraz Odpoczywających/Relaksujących się i Użytkowników z psami. W mniejszym stopniu użytkowana przez Piknikowiczów, co prawdopodobnie spowodowane jest małą szerokością międzywala i dużą widocznością terenu od strony trasy aktywności T2a.
- ▶ O2c – międzywale od strony mostów Jagiellońskich (wejście na teren). Strefa o małej aktywności. Głównymi użytkownikami są Wędkarze oraz Użytkownicy

z psami. Obszar powiązany z trasami aktywności T2b (zejście z korony wału na międzywale) i T2c (dojście do obszaru aktywności O2d).

- ▶ O2d – międzywale w rejonie mostów Jagiellońskich. Znaczne przewężenie odseparowane grupą zadrzewień od trasy aktywności T2a, a tym samym wejścia na obszar, sprzyja intymności i użytkowane jest jedynie przez Wędkarzy.

Trasy aktywności

- ▶ T2a – utwardzona kostką betonową droga na koronie wału biegnąca przez cały obszar. Biegnie od wejścia na teren na mostach Warszawskich aż do mostów Jagiellońskich. Użytkownikami są przede wszystkim Spacerowicze, Rowerzyści i Biegacze, w mniejszym stopniu Użytkownicy z psami. W części wschodniej trasa T2a łączy się z trasą T2b.
- ▶ T2b – wydeptana ścieżka wzdłuż brzegu kanału biegnąca prawie na całym obszarze od mostów Warszawskich aż do zadrzewień w rejonie mostów Jagiellońskich – tu trasa T2b wchodzi po skarpie na koronę wału, łącząc się z trasą T2a. Korzystający z trasy są nieliczni Spacerowicze i Rowerzyści, w większym stopniu Użytkownicy z psami.
- ▶ T2c – ścieżka biegnąca brzegiem kanału do ośrodka aktywności O2d, gdzie się urywa. Łączy się z trasą aktywności T2b.

Ryc. 80. Obszar II – Karłowice 2: rozmieszczenie ośrodków i tras aktywności z ukazaniem intensywności ich użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 80. Area II – Karłowice 2: distribution of centres and routes of activeness demonstrating the intensity of use by particular user groups (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR III

Ośrodki aktywności

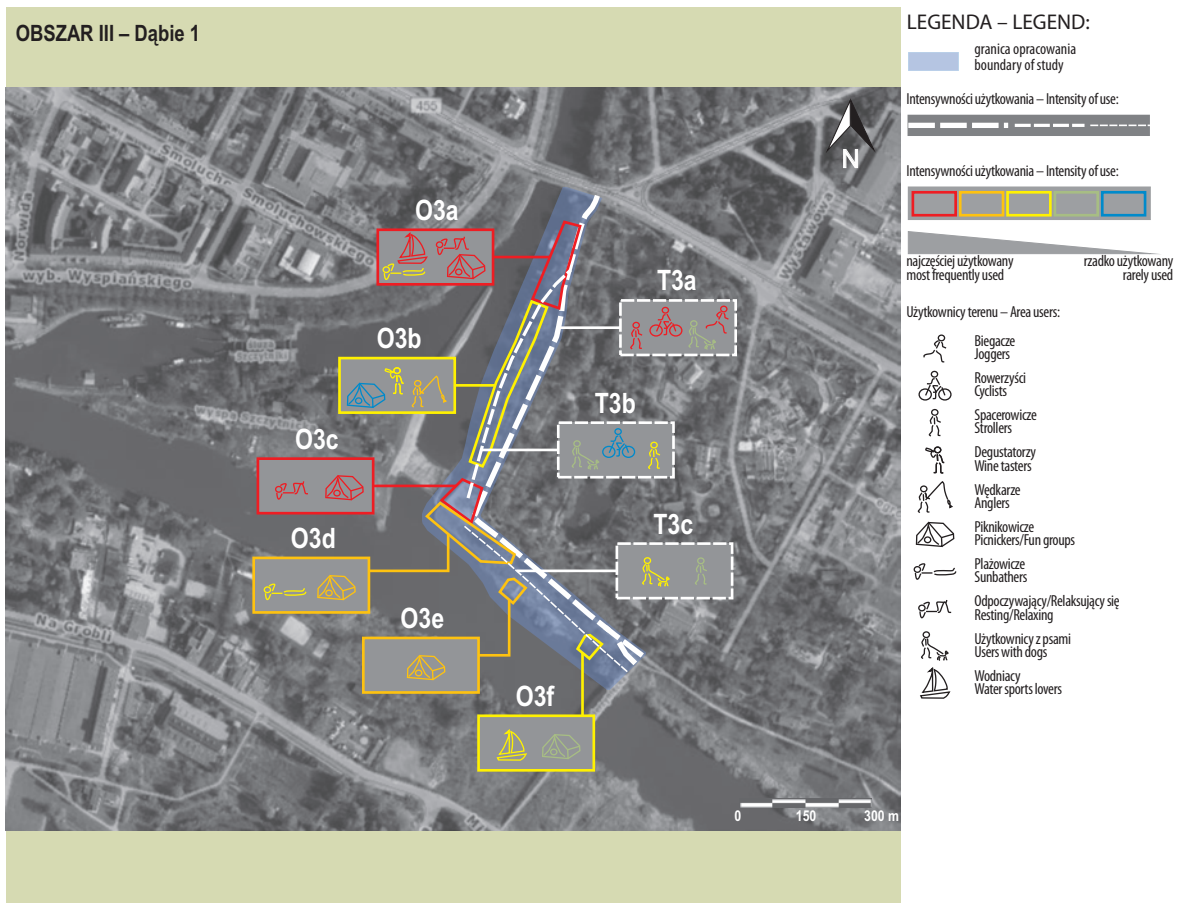
- ▶ O3a – strefa znajdująca się w sąsiedztwie północnego wejścia na Obszar III, nieopodal mostu Zwierzynieckiego. Teren stosunkowo silnie zadrzewiony. Ośrodek aktywności ściśle związany z przystanią Zwierzyniecką (m.in. budynek z przystosowanym nabrzeżem i pomostem, wypożyczalnia sprzętu wodnego, miejsca piknikowania, foteliki, leżaki, plac zabaw, gastronomia), w której obrębie pojawiają się bardzo liczni Wodniacy, Piknikowicze, Odpoczywający/Relaksujący oraz nieco rzadziej Plażowicze.
- ▶ O3b – wydłużona strefa obejmująca pas linii brzegowej porośniętej wysokimi drzewami, rozciągająca się w zachodniej części Obszaru III. Ośrodek o średniej intensywności użytkowania. Z terenu korzystają liczni Wędkarze oraz Degustatorzy. Fragment terenu rzadko wykorzystywany przez grupy Piknikowiczów. Miejsca biesiadowania bywają silnie zaśmiecone.
- ▶ O3c – niewielka, otwarta strefa zlokalizowana w zachodnim narożu Obszaru III, tuż przy jazie Szczytniki z interesującymi otwarciami widokowymi w kierunku zachodnim (centrum miasta). Intensywnie użytkowany ośrodek aktywności ściśle powiązany jest z sezonowym barem i przylegającym do niego obszernym ogródkiem gastronomicznym. Głównymi, bardzo licznymi użytkownikami terenu są Piknikowicze oraz Odpoczywający/Relaksujący się. Strefa intensywnie użytkowana z powodu lokalizacji obiektu gastronomicznego oraz ze względu na charakter krajobrazowy – obszar leży na styku dwóch kanałów wodnych (główne koryto Odry i odejście na północ koryta Starej Odry), tuż przy jazie Szczytniki. Ciekawie ukształtowanie terenu (różne poziomy), piętrzenie wody oraz najlepszy na omawianym obszarze punkt widokowy w kierunku zachodnim z architektonicznymi wyznacznikami centrum miasta oraz w kierunku północnym – głęboki korytarz utworzony kanałem Starej Odry ze szpalerami wysokich drzew na koronach wałów, stanowi o wyjątkowej randze strefy O3c i jej intensywnym wykorzystaniu.
- ▶ O3d – otwarta strefa wzdłuż głównego koryta Odry, w zachodniej części Obszaru III. Miejsce o ciekawej ekspozycji i punktach widokowych z otwarciami w kierunku zachodnim (centrum miasta) oraz południowym i południowo-wschodnim (kładka Zwierzyniecka, koryto Odry). W zachodnim zamknięciu widoku dominują wertykalne elementy i akcenty architektoniczne określające ściśle centrum miasta (wieże kościołów i gmachów użyteczności publicznej). Szeroki taras międzywała o wystawie południowej oraz stosunkowa niewielka odległość od węzłów komunikacyjnych (wejść) sprzyja użytkowaniu przez licznych Piknikowiczów oraz Odpoczywających/Relaksujących się. Ze względu na sposób wykorzystania miejsca (grille, pikniki, spotkania przy alkoholu) teren bywa silnie zanieczyszczony.
- ▶ O3e – niewielki, otwarty teren wokół budowli upustowej chętnie wykorzystywany przez Piknikowiczów.
- ▶ O3f – niewielki, wschodni fragment Obszaru III, tuż przy kładce Zwierzynieckiej i południowym wejściu do zoo. Teren ściśle związany z sezonową przystanią wodną, średnio użytkowany, głównie przez Wodniaków oraz niekiedy przez Piknikowiczów.

Trasy aktywności

- ▶ T3a – ciąg pieszo-rowerowy biegnący po koronie wału przeciwpowodziowego wzdłuż ogrodzenia zoo. Na ścieżce istnieje bardzo duże natężenie ruchu. Inten-

sywność użytkowania spowodowana jest charakterem ciągu – trasa o typowo tranzytowym charakterze biegnąca wzdłuż i w kierunku obszarów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz w kierunku stref aktywności związanych z obsługą ruchu turystycznego (przystanie żeglugowe i południowe wejście do zoo). Ciąg komunikacyjny funkcjonuje również jako skrót między Rakowcem a ośrodkami akademickimi i węzłami komunikacji zbiorowej zlokalizowanymi w okolicach pl. Grunwaldzkiego. Trasa łączy Obszar III z Obszarem IV (z trasą T4a) oraz, za pośrednictwem kładki Zwierzynieckiej, z Obszarem V (z trasą T5a). Ścieżka użytkowana jest szczególnie przez Rowerzystów, Biegaczy, Spacerowiczów oraz niekiedy przez Użytkowników z psami.

- ▶ T3b – średnio użytkowana ścieżka gruntowo-żwirowa biegnąca u podnóża wału przeciwpowodziowego, między szpalerami wysokich drzew. Trasa użytkowana przez Spacerujących oraz sporadycznie przez Rowerzystów i Użytkowników z psami.
- ▶ T3c – biegnąca pośrodku południowej odnogi Obszaru III gruntowa trasa spacerowa użytkowana jest głównie przez Użytkowników z psami (dochodzącymi tutaj m.in. trasą T4c) oraz sporadycznie przez Spacerowiczów.

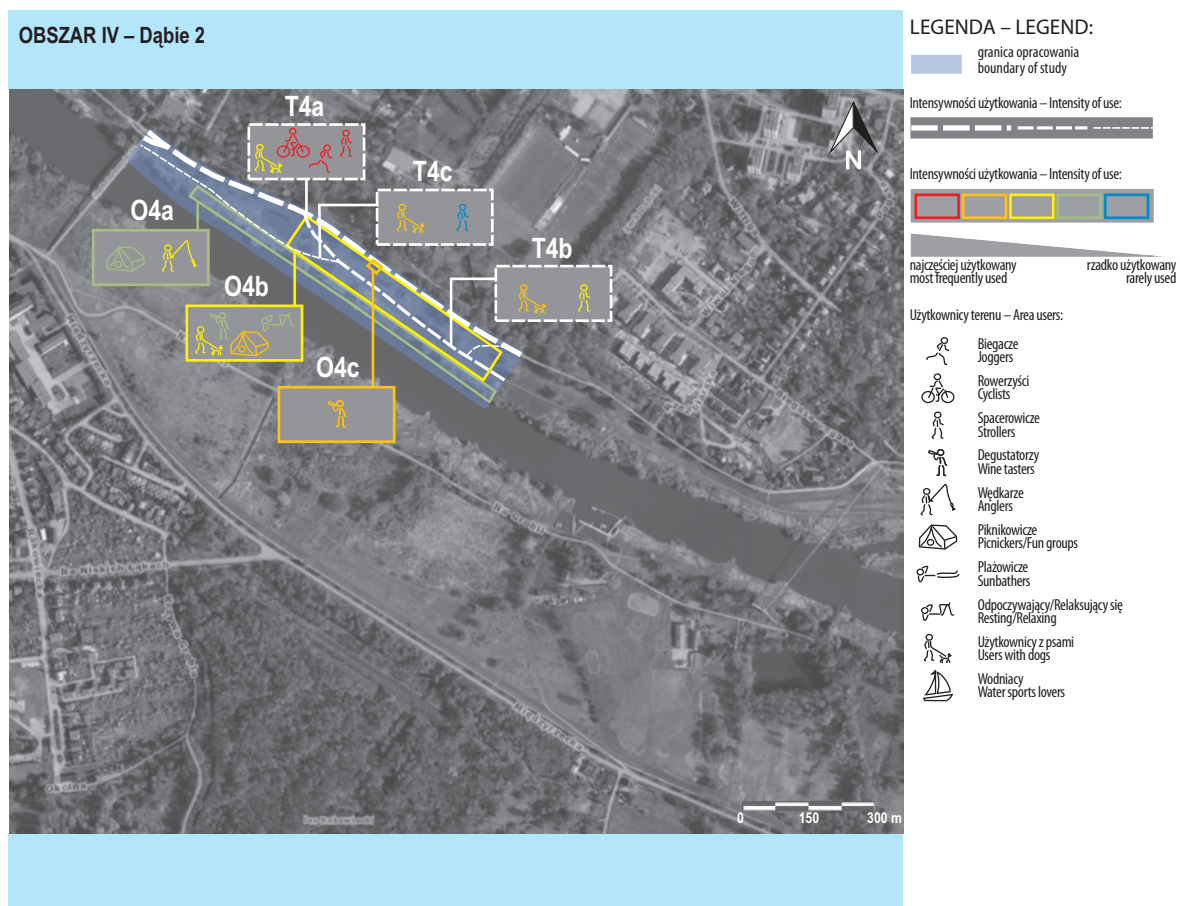
Ryc. 81. Obszar III – Dąbie 1: rozmieszczenie ośrodków i tras aktywności z ukazaniem intensywności ich użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 81. Area III – Dąbie 1: distribution of centres and routes of activeness demonstrating the intensity of use by particular user groups (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR IV

Ośrodki aktywności

- ▶ O4a – pas linii brzegowej niemal całego Obszaru IV. Strefa silnie porośnięta gęstymi szuwarami z pojedynczymi, nieformalnymi dojsciami do brzegu rzeki. Chętnie wykorzystywana przez Wędkarzy. Rzadko pojawiają się tam Piknikowicze (ogniska, grille, biesiady). Miejsca użytkowania bywają silnie zaśmiecone.
- ▶ O4b – rozległa strefa obejmująca wschodnią część Obszaru IV, od podstawy wału przeciwpowodziowego do strefy O4a (nadbrzeżnego pasa zarośli). Zróżnicowane pokrycie zielenią (pojedyncze drzewa oraz grupy drzew i krzewów) sprzyja biesiadowaniu (liczni Piknikowicze) oraz zabawom z psami (Użytkownicy z psami). Pojawiają się też nieliczni Odpoczywający oraz Degustatorzy.
- ▶ O4c – mała strefa obejmująca budowlę melioracyjną (murowana, prostokątna bryła o płaskim dachu wbudowana w wał przeciwpowodziowy). Z obiektu chętnie korzystają Degustatorzy. Strefa silnie zanieczyszczona.

Ryc. 82. Obszar IV – Dąbie 2: rozmieszczenie ośrodków i tras aktywności z ukazaniem intensywności ich użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 82. Area IV – Dąbie 2: distribution of centres and routes of activeness demonstrating the intensity of use by particular user groups (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Trasy aktywności

- ▶ T4a – utwardzona gruntowo-żwirowa ścieżka biegnąca po koronie wału przeciwpowodziowego wzdłuż ogrodzenia zoo. Trasa łączy Obszar IV z Obszarem III (z trasą T3a) oraz, za pośrednictwem kładki Zwierzynieckiej, z Obszarem V (z trasą T5a). Trasa o charakterze tranzytowym, z bardzo dużym natężeniem ruchu, biegnąca wzdłuż i w kierunku obszarów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz w kierunku stref aktywności związanych z obsługą ruchu turystycznego (sezonowa przystań przy kładce Zwierzynieckiej oraz południowe wejście do ogrodu zoologicznego). Użytkowana jest szczególnie przez Rowerzystów, Biegaczy, Spacerowiczów oraz przez Użytkowników z psami (szczególnie we wschodniej części ciągu – węzeł komunikacyjny wprowadzający ruch pieszy z osiedli Dąbie i Biskupin). Na całej długości ciągu brak innych (bocznych) wejść/węzłów komunikacyjnych umożliwiających napływ użytkowników – bariera w formie ogrodzenia zoo od północy.
- ▶ T4b – średnio intensywnie użytkowany ciąg pieszy biegnący środkiem poldeku zalewowego. Z trasu korzystają głównie Użytkownicy z psami oraz, rzadziej, Spacerujący.
- ▶ T4c – biegnąca niemal pośrodku Obszaru IV, w jego zachodniej części, gruntowa ścieżka wykorzystywana głównie przez Użytkowników z psami oraz sporadycznie przez Spacerowiczów.

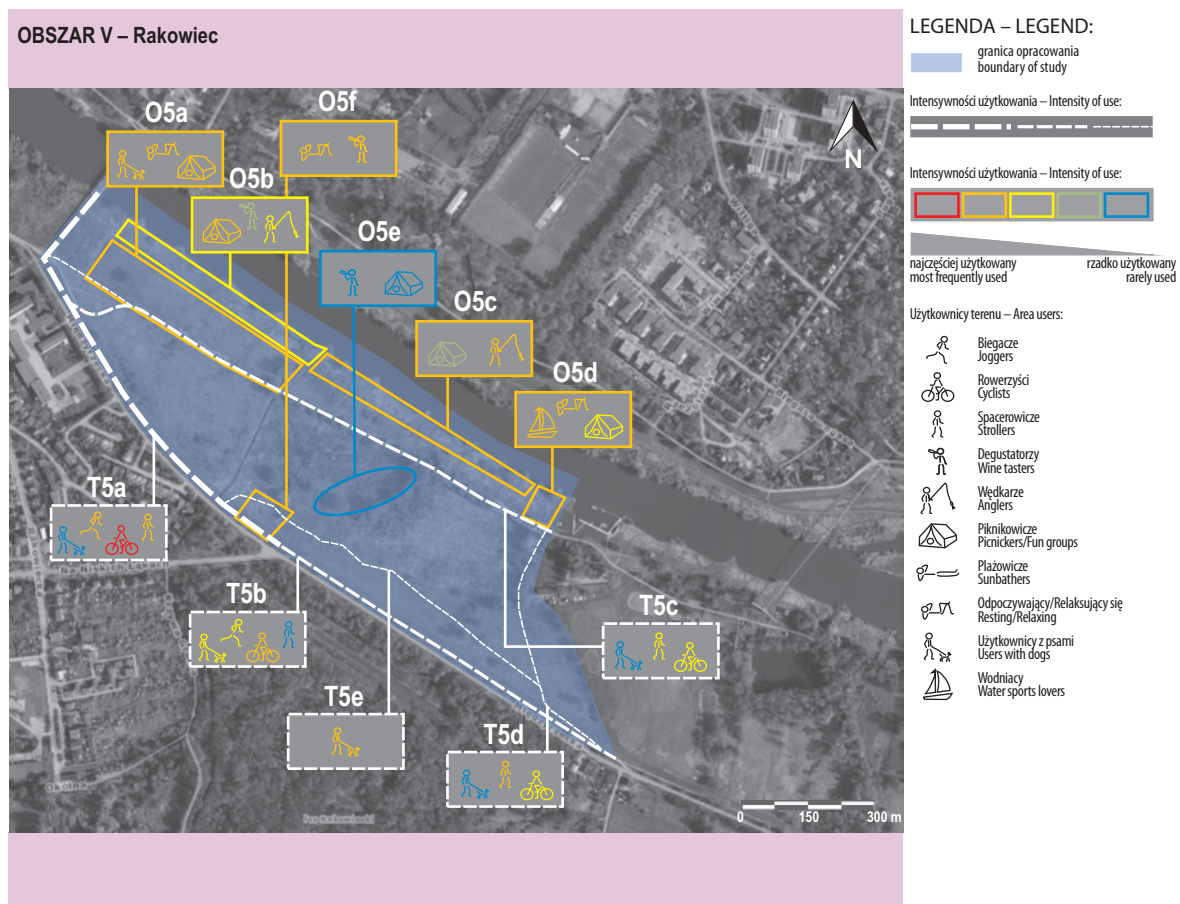
OBSZAR V

Ośrodki aktywności

- ▶ O5a – duży, otwarty, centralnie położony fragment Obszaru V. Po jego stronie wschodniej rośnie duże drzewo soliterowe, wokół którego z dużą intensywnością gromadzą się Piknikowicze oraz Odpoczywający/Relaksujący się, pozostawiając po sobie ślady bytowania (ogniska, śmieci). Po stronie zachodniej zaś tego ośrodka aktywności najczęściej spotkać można Użytkowników z psami, którzy przybywają tam często samochodami, aby wypuścić bez smyczy swoje czworonogi.
- ▶ O5b – pas linii brzegowej rozciągający się od kładki dla pieszych do ujścia kanału do Odry. Ośrodek o średniej intensywności użytkowania. Najliczniej odwiedzany jest przez grupy Piknikowiczów. W miejscach gęstszych szuwarów, do których nie docierają Piknikowicze, spotkać można Wędkarzy oraz, rzadziej, Degustatorów.
- ▶ O5c – ciąg dalszy pasa linii brzegowej ciągnącego się od ujścia kanału do granicy ośrodka O5d. Z uwagi na trudną dostępność brzegu porośniętego gęstymi szuwarami teren jest doskonałym miejscem dla Wędkarzy, którzy są jego licznymi i stałymi użytkownikami. Rzadziej mogą pojawiać się tam też Piknikowicze.
- ▶ O5d – niewielki wysypiany piaskiem fragment Obszaru V pomiędzy ośrodkiem O5c a przystanią wodną Harcerskiego Ośrodka Wodnego „Rancho”. Leży na końcu dwóch tras aktywności T5c i T5d, którymi napływają jego użytkownicy. Teren będący w częstym użytkowaniu, głównie przez Odpoczywających/Relaksujących się oraz przez Wodniaków. Średnio intensywnie użytkowany jest przez Piknikowiczów.
- ▶ O5e – fragment Obszaru V o bardzo trudnej dostępności. Ośrodek o bardzo małej aktywności. Sporadycznie bywa odwiedzany przez Piknikowiczów i Degustatorów, pozostawiających po sobie ślady bytowania (ogniska, śmieci).
- ▶ O5f – niewielki fragment Obszaru V u podnóża wału przy zbiegu ul. Na Niskich Łąkach i ul. Międzyrzeckiej, przylegający do tras aktywności T5a i T5b. Ośrodek ten często odwiedzają Degustatorzy oraz Odpoczywający/Relaksujący się.

Trasy aktywności

- ▶ T5a – utwardzona gruntowo-żwirowa ścieżka biegnąca po koronie wału przeciwpowodziowego. Trasa ta biegnie z Obszaru IV po kładce dla pieszych a następnie po wale wzdłuż ul. Międzyrzeckiej, przechodząc w połowie Obszaru V w trasę aktywności T5b. Jej użytkownikami są pojawiający się tu często Rowerzyści, a poza tym Spacerowicze i Biegacze oraz rzadziej Użytkownicy z psami.
- ▶ T5b – utwardzona gruntowo-żwirowa ścieżka biegnąca po koronie wału przeciwpowodziowego – ciąg dalszy trasy aktywności T5a. Z obserwacji wynika, że częstymi jej użytkownikami są Rowerzyści oraz w mniejszym stopniu Biegacze i Użytkownicy z psami. Sporadycznie pojawiają się na niej Spacerowicze.
- ▶ T5c – przebiegająca przez środek Obszaru V ulica Na Grobli o nawierzchni z kostki granitowej i betonowej. Oprócz ruchu kołowego (samochody, motocykle) jest wykorzystywana średnio intensywnie przez Rowerzystów i Spacerowiczów.
- ▶ T5d – gruntowa ścieżka biegnąca od przystanku autobusu linii 120 przy ul. Międzyrzeckiej do przystani wodnej Harcerskiego Ośrodka Wodnego „Rancho” przy ośrodku aktywności O5d. Jej częstymi użytkownikami są Spacerowicze, rzadziej pojawiają się tam Rowerzyści, a sporadycznie Użytkownicy z psami.
- ▶ T5e – trasa spacerowa po polderze u podnóża wału Użytkowników z psami.

Ryc. 83. Obszar V – Rakowiec: rozmieszczenie ośrodków i tras aktywności z ukazaniem intensywności ich użytkowania przez poszczególne grupy użytkowników (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 83. Area V – Rakowiec: distribution of centres and routes of activeness demonstrating the intensity of use by particular user groups (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

5.1.4. Istniejące i potencjalne konflikty pomiędzy typami użytkowników

Na podstawie obserwacji terenowych zachowań użytkowników i charakterystyki badanych obszarów wyodrębniono potencjalne miejsca konfliktowe (np. punktowe grupy zarośli, obiekty budowlane, skrzyżowania tras, itp). Na mapach (ryc. 84–88) pokazano przestrzenne rozmieszczenie najbardziej zauważalnych miejsc prawdopodobnych konfliktów w każdym z obszarów badań.

OBSZAR I

Miejsca konfliktowe:

- ▶ K1a – miejsce na terenie międzywału, do którego schodzi umocniona droga z korony wału – najbliższe zejście na dół w drodze ze sklepu monopolowego przy ul. Zawalnej. Tu gromadzą się Degustatorzy. Miejsce jest jednocześnie skrzyżowaniem tras T1b i T1c, dlatego następuje tu konflikt z pozostałymi użytkownikami obszaru, głównie Spacerowiczami i Użytkownikami z psami.
- ▶ K1b – betonowe umocnienie mostu kolejowego z pozostałościami bunkra, ośrodek aktywności O1e, miejsce występowania Degustatorów i Piknikowiczów, którzy mogą odstraszać pozostałych użytkowników trasy aktywności T1d.

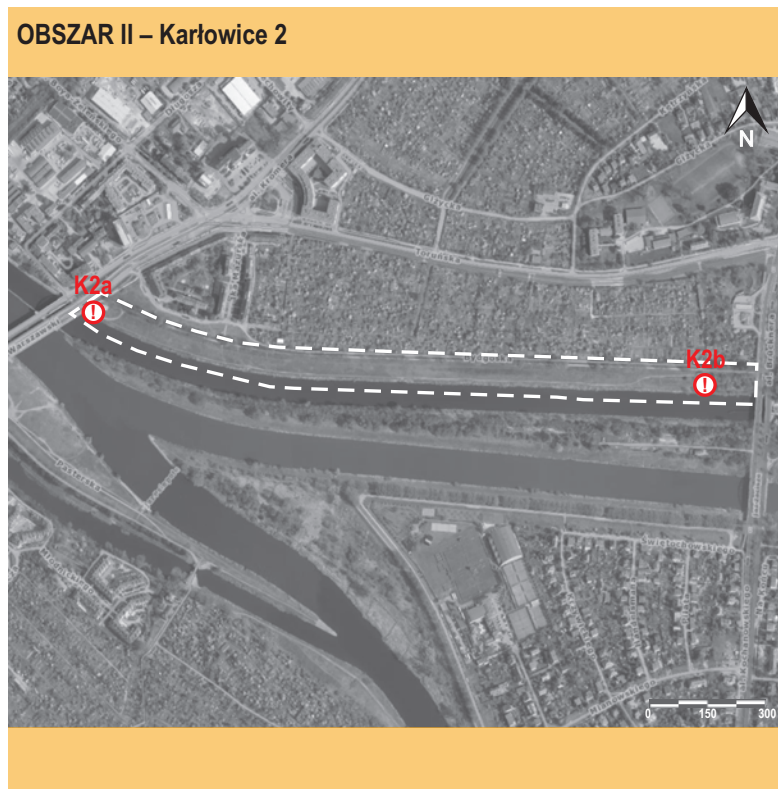

Ryc. 84. Obszar I – Karłowice 1: wyodrębnione miejsca konfliktowe (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 84. Area I – Karłowice 1: separated conflictual place (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR II

Miejsca konfliktowe:

- ▶ K2a – wąskie przejście pod mostami Warszawskimi użytkowane głównie przez Rowerzystów i Spacerowiczów, pomiędzy którymi może wystąpić konflikt.
- ▶ K2b – miejsce nad brzegiem kanału osłonięte zadrzewieniami, użytkowane przez Wędkarzy. Możliwy konflikt z innymi użytkownikami, głównie Użytkownikami z psami i Spacerowiczami pojawiającymi się w tych rejonach.

Ryc. 85. Obszar II – Karłowice 2: wyodrębnione miejsca konfliktowe (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)

Fig. 85. Area II – Karłowice 2: separated conflictual place (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR III

- ▶ K3a – teren w sąsiedztwie przystani Zwierzynieckiej. Mogą występować konflikty pomiędzy głośno zachowującymi się grupami Piknikowiczów a grupami lub pojedynczymi Odpoczywającymi/Relaksującymi się.
- ▶ K3b i K3c – pas linii brzegowej, w którym pojawiają się sporadycznie Piknikowicze oraz, częściej, Degustatorzy. Ich głośne zachowanie może powodować konflikt z Wędkarzami.
- ▶ K3d – strefa tożsama z terenem O3c (najbliższe sąsiedztwo sezonowej gastronomii). Możliwy konflikt między osobami biesiadującymi (Piknikowicze) a pozostałymi użytkownikami.
- ▶ K3e – miejsca wykorzystywane przez Piknikowiczów (grille, pikniki, spotkania przy alkoholu) – możliwy konflikt z innymi użytkownikami terenu.

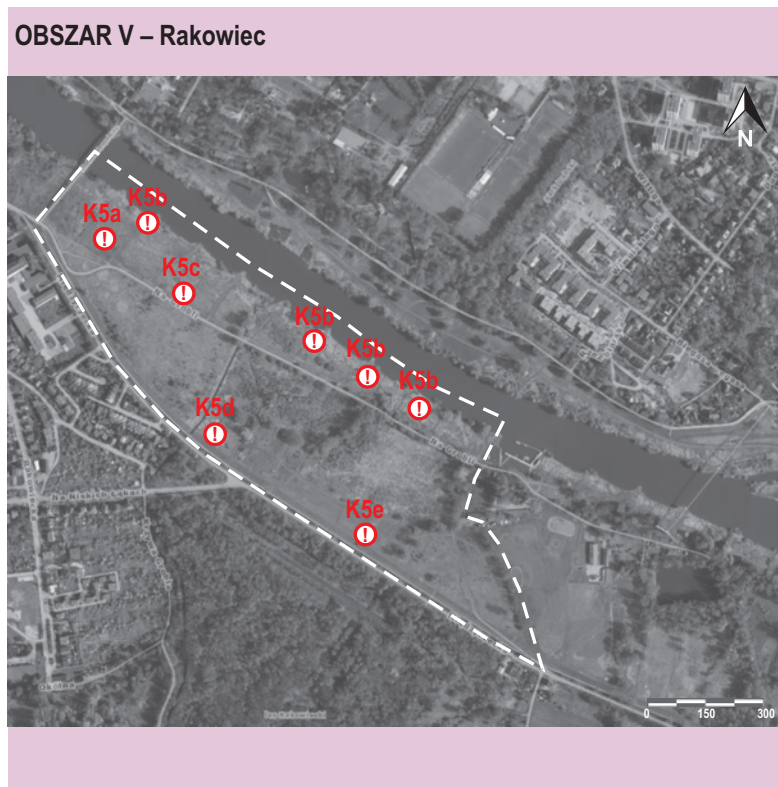
Ryc. 86. Obszar III – Dąbie 1: wyodrębnione miejsca konfliktowe (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 86. Area III – Dąbie 1: separated conflictual place (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

Ryc. 87. Obszar IV – Dąbie 2: wyodrębnione miejsca konfliktowe (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 87. Area IV – Dąbie 2: separated conflictual place (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR IV

- ▶ K4a – strefa pokrywająca się z ośrodkiem O4c. Miejsce częstego przesiadywania i spożywania alkoholu przez młodych ludzi – możliwy konflikt między Degustatorami a osobami korzystającymi z ciągu komunikacyjnego na koronie wału.
- ▶ K4b, K4c, K4d – miejsca związane z ośrodkiem O4b – strefa użytkowana przez Piknikowiczów, Odpoczywających/Relaksujących się, Degustatorów, przecięta jest trasą T4b użytkowaną przez Spacerowiczów i Użytkowników z psami – potencjalny konflikt między użytkownikami.

Ryc. 88. Obszar V – Rakowiec: wyodrębnione miejsca konfliktowe (opr. własne, opr. graf. M. Kapusta)
Fig. 88. Area V – Rakowiec: separated conflictual place (study by the authors, graphic design M. Kapusta)

OBSZAR V

- ▶ K5a – teren wokół dużego drzewa (solitera), pod którym często przesiadują w jego cieniu Piknikowicze oraz Odpoczywający/Relaksujący się. Mogą występować konflikty pomiędzy głośno zachowującymi się grupami Piknikowiczów a grupami lub pojedynczymi Odpoczywającymi/Relaksującymi się.
- ▶ K5b – pas linii brzegowej, w którym pojawiają się pojedynczo lub w grupach Odpoczywający/Relaksujący się oraz pojedynczy Wędkarze. Pojawiają się tam też Piknikowicze. Ich głośne niekiedy zachowanie przeszkadza Wędkarzom oraz może powodować konflikt z Odpoczywającymi/Relaksującymi się.
- ▶ K5c – teren międzywała tożsamy z ośrodkiem aktywności O5a. Pojawia się tu konflikt pomiędzy Użytkownikami z psami, którzy spuszcza ją ze smyczy a Odpoczywającymi/Relaksującymi się oraz Plaźowiczami.

- ▶ K5d – teren u podnóża wału przy wlocie ul. Na Niskich Łąkach do ul. Międzyrzeckiej tożsamy z ośrodkiem aktywności O5f. Mogą pojawiać się tam konflikty pomiędzy Degustatorami przesiadującymi u podnóża wału a pozostałymi użytkownikami, zwłaszcza Spacerowiczami i Użytkownikami z psami.
- ▶ K5e – teren rozciągający się po polderze u podnóża wału przeciwpowodziowego. Występuje tu konflikt pomiędzy Użytkownikami z psami, którzy spuszcza ją ze smyczy a pozostałymi użytkownikami, zwłaszcza Spacerowiczami, Biegaczami oraz Odpoczywającymi/Relaksującymi się na tym terenie.

Oprócz przytoczonych wyżej miejsc problemowych konflikty mogą zaistnieć na całym terenie badanych obszarów. Aby przewidzieć możliwe konflikty obszarowe, należy dokonać odrębnego podziału użytkowników na dwie grupy: stacjonarną i mobilną. Użytkownicy mobilni mogą poruszać się nie tylko po trasach aktywności, ale po całym terenie, wchodząc tym samym w interakcje z użytkownikami stacjonarnymi. Jednocześnie użytkownicy stacjonarni mogą tworzyć ośrodki aktywności w pobliżu lub na samej trasie aktywności, co także może powodować zaistnienie konfliktu.

Do grupy stacjonarnej zaliczają się następujące typy użytkowników: Degustatorzy, Wędkarze, Piknikowicze, Plażowicze i Odpoczywający/Relaksujący się. Grupę mobilną stanowią: Biegacze, Rowerzyści, Spacerowicze, Użytkownicy z psami i Wodniacy.

Konflikty obszarowe możliwe są pomiędzy:

- ▶ Użytkownikami z psami a pozostałymi typami użytkowników tego terenu ze względu na biegające psy mogące naruszać spokój zarówno użytkowników stacjonarnych, jak i mobilnych;
- ▶ Piknikowiczami a większością pozostałych typów użytkowników – głośno zachowujący się Piknikowicze (picie alkoholu, gry zespołowe, grill) mogą naruszać spokój w szczególności użytkowników stacjonarnych;
- ▶ Degustatorami a pozostałymi użytkownikami obszarów;
- ▶ Wędkarzami a pozostałymi użytkownikami (będącymi sprawcami tych konfliktów) z powodu zakłócania spokoju w miejscu wędkowania;
- ▶ Rowerzystami a użytkownikami stacjonarnymi, jeśli ich ośrodek aktywności styka się z trasą;
- ▶ różnymi typami użytkowników mobilnych, jeśli ich trasy aktywności się pokrywają.

W tabeli 3 przedstawiono analizę potencjalnych konfliktów pomiędzy poszczególnymi użytkownikami terenów ze wskazaniem sprawcy konfliktu.

Możliwość konfliktów oznaczono, uwzględniając typ użytkownika będący zazwyczaj sprawcą konfliktu. Potencjalne występowanie konfliktów oznaczano jedynie w przypadku grup, które mogą pojawić się w tej samej przestrzeni. Grup użytkujących odrębne przestrzenie nie analizowano, oznaczając, w ich wypadku, możliwość występowania konfliktów jako: „nie dotyczy”.

Wyniki przedstawionych w tabeli 3 analiz mogą być pomocne przy podejmowaniu decyzji na temat rozdzielania (segregacji) bądź łączenia (integracji) miejsc adresowanych do różnych typów użytkowników.

5. Charakterystyka struktury społecznej obszarów

Tabela 3. Możliwość występowania konfliktów pomiędzy poszczególnymi typami użytkowników w tej samej przestrzeni
Table 3. Conflict provoking area used by various types of users

A \ B	Biegacze Runners	Rowerzyści Cyclists	Spacerowicze Strollers	Degustatorzy „Wine tasters”	Wędkarze Anglers	Piknikowicze „Picnickers”	Plażowicze Sunbathers	Odpozywający / Relaksujący się Resting / Relaxing	Użytkownicy z psami Users with dogs	Wodniacy Water sports enthusiasts
Biegacze Runners					×	×	×			×
Rowerzyści Cyclists					×	×	×			×
Spacerowicze Strollers										×
Degustatorzy „Wine tasters”										
Wędkarze Anglers										
Piknikowicze „Picnickers”										×
Plażowicze Sunbathers										×
Odpozywający / Relaksujący się Resting / Relaxing										×
Użytkownicy z psami Users with dogs										×
Wodniacy Water sports enthusiasts										

Legenda – Legends

	brak konfliktu no conflict		konflikt jednostronny, sprawca – typ użytkownika z grupy A one sided conflict, conflict creator – user type from A group
	konflikt obustronny mutual conflict		konflikt jednostronny, sprawca – typ użytkownika z grupy B one sided conflict, conflict creator – user type from B group
×	nie dotyczy not applicable		

5.2.

Odczucia, oceny, potrzeby i oczekiwania użytkowników

5.2.1.

Cel i metody

Do rozpoznania odczuć, ocen, potrzeb, oczekiwań i preferencji użytkowników zastosowano metody:

- ▶ ankiety internetowej przeprowadzonej poprzez portal internetowy ankieta.pl;
- ▶ rozmów i wywiadów z użytkownikami na obszarach badań;
- ▶ ankiety sondażowej, która została przeprowadzona wśród wybranej losowo grupy respondentów – uczestników Festynu Dni Przyrodnika w Pawłowicach (czerwiec 2013) oraz Festiwalu Podwodny Wrocław 2013 (czerwiec 2013) na Obszarze nr III;
- ▶ wywiadów przeprowadzonych wśród osób przebywających na Obszarze nr III (czerwiec, sierpień 2013).

5.2.2.

Odczucia i oceny użytkowników – synteza wyników

Ogólne wnioski z badań ankietowych potwierdzają informacje uzyskane podczas rozmów i wywiadów przeprowadzonych z użytkownikami (również potencjalnymi) obszarów badań:

- ▶ Respondenci najczęściej korzystają z terenów nad Odrą w lecie i wiosną – kilka razy w miesiącu. Część badanych robi to także kilka razy w tygodniu. W czasie jesieni odwiedzają te tereny kilka razy w miesiącu lub sporadycznie, w zimie sporadycznie lub wcale.
- ▶ Główny cel respondentów to: spacer, odpoczynek oraz spędzanie czasu z rodziną/znajomymi/partnerem/partnerką. Wskazano także: jazdę na rolkach, rowery, piknikowanie i wyprowadzanie psów.
- ▶ Co przeszkadza, czego brakuje? Respondentom brakuje przede wszystkim koszy na śmieci, ankietowani skarżą się na duże zaśmiecenie terenu. Przeszkadzają im: biegające swobodnie psy, które rozrzucają te śmieci i wbiegają na koce; picie alkoholu; głośne zachowania; osoby bezdomne; słabe oświetlenie mające wpływ na zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa; brak WC, ławek; zaniedbana zielen; brak bezpiecznego dostępu do wody; zbyt wąskie ścieżki niedostosowane do użytkowników (rolkarze, deskorolkarze). Dodatkowym problemem są coweekendowe zawody wędkarskie w lesie – samochody bardzo niszczą teren.
- ▶ Co się podoba? Respondentom podobają się: sama rzeka i dzikie, bezлюдne miejsca w jej obrębie; spokój, natura, widoki i duże obszary wolnej przestrzeni; odcinek między mostami Trzebnickim i Warszawskim jako przykład dobrej ścieżki sportowej przyciągającej aktywnych ludzi. Badane osoby cenią sobie także tylko niezbędne zagospodarowanie terenu czyniące je dalej naturalnym.
- ▶ Co trzeba zmienić? Respondenci uznali, że: nie należy regulować mocno brzegów rzeki, by nie traciła naturalności; należy utrzymywać naturalny stan tych terenów; przy ul. Zawalnej – nie może być ławek ze względu na dużą liczbę osób bezdomnych, należy zachęcać do grillowania nad rzeką a nie „pod oknami blo-

ków”, ograniczyć dostęp lub zlikwidować najbliższe punkty monopolowe, wypożyczyć ścieżki dla sportowców w ciekawe tablice informacyjne, monitoring, łąki dla psów, wymienić zniszczone nawierzchnie asfaltowe, zorganizować miejsca dla większej liczby użytkowników, np. siłownię. Zauważono także brak wykorzystania dostępu do wody – kąpielisk, przystani, moło, pomostów, kajaków itp. Należy ponadto uporządkować zieleń oraz zaprojektować więcej miejsc zacienionych. Dobrze byłoby także poszerzyć ścieżki, przewidzieć pojemne i trwałe kosze na śmieci, wytrzymałe ławki, zwiększenie bezpieczeństwa oraz możliwości wypożyczenia sprzętu sportowo-rekreacyjnego, jak np. leżaki.

- ▶ Widoki – zdaniem respondentów są bardzo ważne przy wyborze miejsca, zwłaszcza do wypoczynku biernego. Są one bardzo atrakcyjne (panoramy, dominanty, widoki w porze wieczorowej). Widok jest dla ankietowanych jednym z najważniejszych elementów decydujących o wyborze miejsca.

5.2.3.

Preferencje i oczekiwania użytkowników – synteza wyników

W drugim etapie badań postarano się zdiagnozować preferencje i oczekiwania użytkowników na podstawie analizy informacji uzyskanych podczas rozmów, wywiadów, a także przeprowadzonych ankiet i warsztatów projektowych (dzieci przedszkolne, szkolne i gimnazjaliści).

Zarówno obecni użytkownicy, jak i potencjalni wskazywali na potrzebę bliskiego kontaktu z wodą (naturą/przyrodą), który powinien być osiąganym przez nich podczas przebywania na obszarach objętych badaniami. Charakterystyczne jest, że to „oczekiwanie” wobec tych terenów deklarowali właściwie wszyscy użytkownicy niezależnie od płci, wieku i wykształcenia. Była to „cecha wspólna” także dla wyodrębnionych typów użytkowników (typy 1–8). „Naturalność” obszarów badań powinna być zachowana, ale przy poprawie infrastruktury technicznej, rozumianej przez badanych jako:

- ▶ nawierzchnie (utwardzone, bezpieczne i wygodne³⁸);
- ▶ oświetlenie/doświetlenie (ciągów pieszych);
- ▶ małą architekturę (siedziska, ławki, kosze na śmieci, stojaki na rowery, schody i pochylnie wygodne i bezpieczne, szczególnie dla osób starszych, opiekunów z dziećmi itp.);
- ▶ miejsca/zejścia umożliwiające bezpośredni kontakt z wodą (element wymieniany przez badanych osobno jako rodzaj „wyróżnika” tych terenów).

Wśród badanych była też grupa osób³⁹, która miała wyższą świadomość (w stosunku do pozostałych), że tereny objęte badaniem, choć postrzegane są często jako rekreacyjne, pełnią przede wszystkim funkcję ochrony przeciwpowodziowej Wrocławia. Osoby te wskazywały na kolizję między oczekiwaniami większości użytkowników wobec obszarów badań a ich pierwszorzędą funkcją: wałów przeciwpowodziowych oraz polderów zalewowych. Jednak potrafiły wskazać kierunki rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, które mogłyby, przynajmniej częściowo i na fragmentach tych terenów, wprowadzić zmiany mogące mieć wpływ na ich aktywizację (poprawę ich użytkowania przy od-

³⁸ Najczęściej wymieniane przymiotniki wymienione przez badanych.

³⁹ Były to osoby, z którymi przeprowadzono wywiady w terenie (obszary badań), jak również podczas imprez plenerowych w innych lokalizacjach, a także za pomocą Internetu. Opinie takie można też znaleźć na forach internetowych dot. zagadnień związanych z rzeką Odrą, np. <http://wroclawnodra.pl/>, <http://www.odra-wroclaw.pl/>, <http://www.wroclaw.pl/wroclaw-nad-odra>.

powiednim utrzymaniu stanu technicznego wałów przeciwpowodziowych i obszarów międzywala).

Główne różnice związane z oczekiwaniami wobec obszarów badań odnosiły się do stopnia „zainwestowania” dotyczącego:

- ▶ liczby punktów gastronomicznych (typ 6 Piknikowicze, typ 2 Rowerzyści⁴⁰);
- ▶ liczby miejsc do odpoczynku (siedziska, ławki) (typ 3 Spacerowicze);
- ▶ oświetlenia (typ 3 Spacerowicze);
- ▶ miejsc składowania odpadków (wszystkie typy użytkowników);
- ▶ miejsc bezpośredniego dostępu do rzeki (wody), „atrakcje związane z rzeką, spędzaniem nad nią wolnego czasu”) (typ 6 Piknikowicze, typ 2 Rowerzyści, typ 3 Spacerowicze, typ 7 Plażowicze, typ 8 Odpoczywający).

⁴⁰ Preferencja dotycząca większej liczbie punktów gastronomicznych oferujących napoje (nie tylko alkohol) i jedzenia, a także „wyposażone w dodatkowe atrakcje”: plac zabaw, muzykę (także na żywo) jest najczęstsza w wypowiedziach użytkowników typu 6 i typu 2 – wywiady przeprowadzone w terenie oraz uzyskane na podstawie przeprowadzonej ankiety. Potrzebę tę deklarowali także Spacerowicze (typ 3), Degustatorzy (typ 4) nie byli zainteresowani zwiększeniem lokali gastronomicznych, ponieważ ich jedynym celem jest spożycie alkoholu (choć, jak podkreślali, „na łonie natury”) w ustronnym miejscu, za jak najniższą cenę, więc na tereny badań przybywają wyposażeni w trunki zakupione w punktach poza nimi.

6. Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano wnioski zawarte w tabeli 4, określające wpływ badanych czynników na zachowania/odczucia/oczekiwania ludzi i możliwości działań aktywizacyjnych.

Poniższe wnioski mają charakter generalizujący – określają wpływ analizowanych czynników na potencjał aktywizacyjny – nie tylko badanych terenów, lecz również innych terenów nadrzecznych określonego we wstępie typu. Wnioski formułowano w odniesieniu do wszystkich grup badanych i analizowanych czynników.

Tabela 4. Wpływ badanych czynników na możliwości bądź ograniczenia działań aktywizacyjnych

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
Czynniki przestrzenne		
FUNKCJE OBIEKTÓW I TERENÓW OTACZAJĄCYCH	Tereny mieszkaniowe – stanowią źródło potencjalnych użytkowników w liczbie uzależnionej od intensywności zabudowy	Tereny mieszkaniowe – możliwość pojawienia się „dzikich” ciągów komunikacyjnych (przedepty) między terenami mieszkaniowymi a terenami nadrzeczными, możliwość pojawiania się „dzikich” wysypisk śmieci
	Obiekty tymczasowego i dłuższego przebywania (domy studenckie, domy dziecka, domy opieki, szpitale, sanatoria, placówki oświatowe, domy kultury, hotele, motele, campingi, zakłady pracy itp.) – stanowią źródło potencjalnych użytkowników zwykle o możliwym do określenia profilu (np. dzieci, młodzież, studenci)	Obiekty zamieszkania tymczasowego i dłuższego przebywania (domy studenckie, domy dziecka, domy opieki, szpitale, sanatoria, placówki oświatowe, domy kultury, hotele, motele, campingi itp.) – niektóre grupy użytkowników mogą być uciążliwe
	Obiekty, ośrodki i centra usługowe będące źródłem potencjalnych użytkowników (kultura, rozrywka, handel, gastronomia, niektóre obiekty sakralne) – stymulują użytkowanie terenów poprzez wzbogacenie oferty programowej	Obiekty, ośrodki i centra usługowe będące źródłem potencjalnych użytkowników (kultura, rozrywka, handel, gastronomia, niektóre obiekty sakralne) – niektóre obiekty mogą stymulować negatywne zachowania
	Tereny zieleni rekreacyjnej i edukacyjnej (parki, skwery, zieleńce, ogrody botaniczne, zoologiczne, lasy i parki leśne itp.) – stymulują użytkowanie terenów poprzez wzbogacenie oferty programowej, stanowią najczęściej pozytywny element krajobrazu	Tereny zieleni rekreacyjnej i edukacyjnej (parki, skwery, zieleńce, ogrody botaniczne, zoologiczne, lasy i parki leśne itp.) – mogą wpływać na obniżenie poczucia bezpieczeństwa
	Tereny i obiekty sportowo-rekreacyjne (stadiony, tereny sportowe, lodowiska, kąpieliska itp.) – stymulują użytkowanie terenów poprzez wzbogacenie oferty programowej	Tereny i obiekty sportowo-rekreacyjne (stadiony, tereny sportowe, lodowiska, kąpieliska itp.) – mogą wpływać na obniżenie poczucia bezpieczeństwa, mogą stanowić źródło hałasu i innych zanieczyszczeń
	Tereny ogrodów działkowych (POD) – obszary biologicznie czynne tworzące strefę buforową między zabudową miejską a terenami nadrzeczными; pozytywny element krajobrazu, mogą stanowić źródło użytkowników	Tereny ogrodów działkowych (POD) – ogrodzenia ogrodów mogą stanowić barierę przestrzenną, widokową i komunikacyjną; stwarzają możliwość pojawienia się „dzikich” wysypisk odpadów wzdłuż ogrodzeń; zanieczyszczenie środowiska (np. ogniska, grille)
		Tereny industrialne (zakłady przemysłowe, wydobywcze, składy i magazyny, bazy przeładunkowe itp.) – możliwość zanieczyszczenia środowiska, zwiększony ruch komunikacyjny
	Obiekty i elementy systemów komunikacji zbiorowej (przystanki komunikacji zbiorowej, dworce, porty itp.) – ułatwiony dostęp do terenów nadrzecznych; źródło użytkowników	Obiekty i elementy systemów komunikacji zbiorowej (przystanki komunikacji zbiorowej, dworce, porty itp.) – możliwość pojawienia się „dzikich” ciągów komunikacyjnych (przedepty) między obiektami komunikacji zbiorowej a terenami nadrzeczными; możliwość zanieczyszczenia środowiska
		Warsztaty i zakłady usługowe o znacznej uciążliwości – możliwość zanieczyszczenia środowiska
		Inne tereny uciążliwe (wysypiska, spalarnie śmieci, pola irygacyjne itp.) – możliwość zanieczyszczenia środowiska

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
DOSTĘPNOŚĆ WIDOKOWA	<p>Wyraźne otwarcia widokowe z wejść/wjazdów – wyraźne otwarcia widokowe na tereny międzywala oraz na obiekty bliskiego planu leżące na przeciwnym brzegu rzeki, interesujące obiekty budowlane i przyrodnicze widoczne w perspektywie wejść/wjazdów działają zachęcająco i powodują, że użytkownicy chętniej z nich korzystają i mogą przyciągać potencjalnych nowych użytkowników</p>	
		<p>Mało wyraźne lub ledwie zauważalne otwarcia widokowe z wejść/wjazdów – działają zniechęcająco i powodują, że użytkownicy je pomijają</p>
	<p>Roślinne bariery widokowe – mogą we wszystkich obszarach stanowić pożądany kamuflaż, np. dla wędkarzy lub użytkowników szukających intymności</p>	<p>Roślinne bariery widokowe – obniżają poziom bezpieczeństwa przebywania na tych obszarach w dzień, a szczególnie po zmroku, działają zniechęcająco i powodują, że użytkownicy je pomijają</p>
	<p>Architektoniczne punktowe bariery widokowe – mogą stanowić odpowiedni kamuflaż wizualny dla określonych nowych funkcji terenu</p>	<p>Architektoniczne punktowe bariery widokowe – obniżają poziom bezpieczeństwa przebywania na tych obszarach w dzień, a szczególnie po zmroku, w mniejszym stopniu zachęcają do wejścia na teren</p>
	<p>Brak barier widokowych – wpływa na dobrą penetrację wzrokową całego obszaru i czytelność jego ewentualnego podziału funkcjonalnego, struktura zachowań wskazuje, że przestrzeń ta gromadzą znacząco większą liczbę użytkowników niż te, na których są bariery wizualne</p>	<p>Brak barier widokowych – nie sprzyjają spokojnemu wypoczynkowi w odosobnieniu</p>
DOSTĘPNOŚĆ PSYCHOLOGICZNA	<p>Pełna przejrzystość widokowa terenu – zwiększa stopień dostępności oraz poziom bezpieczeństwa i zachęca do korzystania z jego dobrodziejstwa, umożliwia kontrolę zachowań innych użytkowników oraz kontrolę społeczną</p>	
	<p>Mała przejrzystość widokowa terenu (np. dzikie zarośla i nieskoszona trawa) – sprzyja tworzeniu miejsc intymnych, osłoniętych, które są preferowane przez niektórych użytkowników</p>	<p>Mała przejrzystość widokowa terenu (np. dzikie zarośla i nieskoszona trawa) – odstrasza większość potencjalnych użytkowników terenu, powodując poczucie lęku i potęgując stan zagrożenia, daje możliwość ukrycia się potencjalnego napastnika</p>
	<p>Powiązania widokowe pomiędzy sąsiednimi jednostkami obszarowymi – podnosi poziom bezpieczeństwa przebywania w obrębie danej jednostki dzięki możliwości kontroli otoczenia</p>	
		<p>Ograniczone powiązania widokowe pomiędzy sąsiednimi jednostkami obszarowymi – może powodować u użytkowników poczucie niepewności i lęku przed ewentualnym zagrożeniem pozostającym poza kontrolą widokową</p>
	<p>Alternatywne drogi przejścia przez teren danej jednostki i dojścia do niej (co najmniej jedna alternatywa) – wpływa na bezpieczeństwo przechodzenia i polepsza komfort psychiczny</p>	

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
DOSTĘPNOŚĆ PSYCHOLOGICZNA		Brak alternatywnej drogi przejścia przez teren danej jednostki i dojścia do niej – powoduje wzrost poczucia lęku i potęguje stan zagrożenia, szczególnie w momencie mijania innych użytkowników, np. z psami
	Brak barier funkcjonalnych wzdłuż trasy lub na samej trasie – wpływa na bezpieczeństwo przechodzenia i polepsza komfort psychiczny (możliwość ucieczki)	
		Barier funkcjonalne wzdłuż trasy lub na samej trasie – powoduje wzrost poczucia lęku i potęguje stan zagrożenia (ograniczona możliwość ucieczki)
	Właściwe utrzymanie terenu (czystość, dobry stan techniczny nawierzchni itp.) – kształtują pozytywny wizerunek przestrzeni, wpływając na bezpieczeństwo	
		Niewłaściwe utrzymanie terenu (zaśmiecenie, zły stan techniczny nawierzchni, dewastacja itp.) – kształtują negatywny wizerunek przestrzeni, wpływając na bezpieczeństwo i zachęcając do zachowań antyspołecznych
	Bezpośrednie sąsiedztwo jednostek obszarowych uznanych za bezpieczne – wpływa na bezpieczeństwo przebywania i redukuje poczucie ewentualnego zagrożenia z otoczenia	
		Bezpośrednie sąsiedztwo jednostek obszarowych uznanych za niebezpieczne – oddziałuje ujemnie na użytkowników danej jednostki, wywołując poczucie lęku i potęgując stan zagrożenia
UWARUNKOWANIA LOKALIZACYJNE I DOSTĘPNOŚĆ ZEWNĘTRZNA	Łatwość dotarcia do terenu – umożliwi korzystanie z terenu dużej liczbie użytkowników	Łatwość dotarcia do terenu – redukuje strefy ciszy i odosobnienia dla osób preferujących spokojny odpoczynek
	Utrudnione dotarcie – sprzyja poczuciu intymności ze względu na mniejszą liczbę użytkowników	Utrudnione dotarcie – redukuje liczbę potencjalnych użytkowników
	Bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia/dojazdu – dla potencjalnych użytkowników terenu korzystne jest bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia (stan nawierzchni, oświetlenie, organizacja trasy komunikacyjnej itp.) jak i samego wejścia/wjazdu na teren oraz łatwość jego pokonania (np. gdy jest pochylnia a nie schody)	
		Brak bezpieczeństwa i dyskomfort trasy dojścia/dojazdu – stanowi ograniczenie zniechęcające do korzystania z tej trasy, a w konsekwencji z obszaru
	Cele stymulujące – lokalizacja w sąsiedztwie analizowanych obszarów atrakcyjnych obiektów może mieć wpływ na pojawienie się użytkowników, których te obiekty przyciągną	Cele stymulujące – mogą stanowić zagrożenie dla już istniejących aktywności na poszczególnych fragmentach obszarów poprzez pojawienie się grup użytkowników stwarzających sytuacje konfliktowe

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
DOŚPIĘCZOŚĆ FUNKCJONALNA	Duża liczba czytelnych, łatwo dostępnych i komfortowych wejść/wjazdów na teren – sprzyja zwiększeniu liczby jego użytkowników	Duża liczba czytelnych, łatwo dostępnych i komfortowych wejść/wjazdów na teren – może powodować zwiększenie udziału przestrzeni komunikacyjnej, która utrudnia prawidłowe funkcjonowanie obszaru
		Słabo czytelne, wąskie, zarośnięte i zaniedbane wejścia/wjazdy na teren – działają zniechęcająco na potencjalnego użytkownika
	Pełna dostępność wewnętrzna obszaru – sprzyja ich aktywizacji i umożliwia swobodne przemieszczanie się i stwarza możliwość uczestniczenia w ciągu „atrakcji” każdego z obszarów	Pełna dostępność wewnętrzna obszaru – utrudnia strefowanie zachowań
	Niepełna dostępność wewnętrzna obszaru – ułatwia strefowanie zachowań	Niepełna dostępność wewnętrzna obszaru – może generować strefy nieaktywne (np. wysokie trawy, obszary okresowo zalewane)
		Formy terenu/pokrycia zagrażające bezpieczeństwu użytkownika (np. strome skarpy lub gęste zarośla) – ograniczają dostępność całego obszaru
	Elementy wyposażenia terenu (nawierzchnia, oświetlenie, barierki przy skarpach itp.) – zachowane w dobrym stanie zachęcają do korzystania z danego obszaru zwiększając bezpieczeństwo i komfort przebywania w terenie	Elementy wyposażenia terenu (nawierzchnia, oświetlenie, barierki przy skarpach itp.) – zachowane w złym stanie zniechęcają do korzystania z danego obszaru, zmniejszając bezpieczeństwo i komfort przebywania w terenie, nieodporne na zniszczenie mogą prowokować do dewastacji
KOMPOZYCJA	Liniowy układ – sprzyja stałej obserwacji – obserwacja drugiego brzegu, jak też całego obszaru (można ogarnąć wzrokiem spory fragment lub cały obszar), sprzyja poruszaniu się, rekreacji czynnej, np. bieganiu, jeździe na rowerze, nordic walking, spacerowaniu	Liniowy układ – bywa monotony, jeśli trudno wyróżnić miejsca charakterystyczne, np. punkty widokowe, nie zachęca do dłuższego przebywania, sprzyja tworzeniu się ciągów powietrznych zmniejszających komfort użytkownika
	Kierunkowy charakter przestrzeni – powoduje tworzenie się dalekich widoków, które zmieniają się w miarę poruszania się po terenie (ten sam obiekt widzimy z różnych stron, w różnym układzie elementów przestrzeni)	
	Bariery w postaci mostów/kładek – mogą być wyróżnikiem, punktem nawigacyjnym	Bariery w postaci mostów/kładek – są ograniczeniem dla dalekich widoków w układzie kierunkowym
	Ściany pełne – wyizolowują obszar, powodują kameralny charakter przestrzeni (poczucie odizolowania od terenów zabudowanych)	Ściany pełne – zmniejszają różnorodność widokową, mogą obniżyć poczucie bezpieczeństwa
	Otwarcia w ścianach – urozmaicają widoki, tworzą ramy dla widoków na obiekty dalekiego planu	
	Bramy – zwiększają prawdopodobieństwo kontaktów społecznych	Bramy – podatne na zawłaszczanie przestrzeni, zwiększają prawdopodobieństwo konfliktów społecznych
	Punkty węzłowe – zwiększają prawdopodobieństwo kontaktów społecznych	Punkty węzłowe – bywają podatne na zawłaszczanie przestrzeni, mogą zwiększać prawdopodobieństwo konfliktów społecznych

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
KOMPOZYCJA	Tafla wody – tworzy lustro (efekty odbicia) oraz szerokie pole ekspozycji dla widoków – daje poczucie „oddechu” w przestrzeni	
	Solitary (rośliny) – stanowią punkty nawigacyjne, elementy wyróżniające się, pomagające w orientacji, kotwiczą zachowania	Solitary (rośliny) – mogą przyciągać grupy niepożądanych użytkowników
	Elementy kulturowe w widokach – przyciągają wzrok, mogą stanowić punkty nawigacyjne, urozmaicenia panoramy, mogą stanowić elementy tożsamości miejsca	
	Kulisy – wprowadzają urozmaicenie dla widoków, są istotne z punktu widzenia osoby poruszającej się po terenie (zasłaniają/odsłaniają), w bliskim widoku sprzyjają kameralności	Kulisy – w bliskim widoku mogą zmniejszyć poczucie bezpieczeństwa
UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZO-FIZJOGRAFICZNE	Płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą – jednolita powierzchnia wystawiona na słońce sprzyja różnorodnym formom aktywności	Płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą – jednolita powierzchnia wystawiona na słońce nie sprzyja długiemu przebywaniu, zwiększone odczucie wiatru
	Wał przeciwpowodziowy – umożliwia obserwację (ciągi i punkty widokowe)	
	Ukształtowanie linii brzegowej umożliwiające dojście do wody – bezpośredni kontakt z rzeką	Ukształtowanie linii brzegowej umożliwiające dojście do wody – może stwarzać niebezpieczeństwo
	Ukształtowanie linii brzegowej uniemożliwiające dojście do wody – nie prowokuje do nielegalnych kąpielii	Ukształtowanie linii brzegowej uniemożliwiające dojście do wody – utrudnia kontakt z wodą
	Urozmaicony charakter szaty roślinnej – pozytywnie oddziałuje na zmysły, tworzy miejsca zaciszne, różnicuje warunki mikroklimatyczne, stwarza zróżnicowane możliwości kontaktu z przyrodą, urozmaica powierzchnię szerokich tarasów zalewowych, częściowo zacienia, dzieli monotonną przestrzeń na mikrownętrza	Urozmaicony charakter szaty roślinnej – może budzić poczucie lęku związane z bliskością niektórych form przyrody, może tworzyć barierę dla widoków, ograniczając obserwację
	Zadrzewiania w układzie rzędownym (korona wału) – powodują zacienienie, wpływając na komfort przebywania	Zadrzewiania w układzie rzędownym (korona wału) – tworzą barierę widokową
	Szuwary – mogą być miejscem występowania m.in. ptaków wodnych, stwarzają zróżnicowane możliwości kontaktu z przyrodą, stanowią urozmaicenie linii brzegowej, dzielą linię brzegową na mikrownętrza	Szuwary – utrudniają dostęp do wody, mogą budzić poczucie lęku związane z bliskością niektórych form przyrody
Ciągi powietrzne – o słabym natężeniu poprawiają warunki mikroklimatyczne, zwiększają komfort przebywania	Ciągi powietrzne – o dużym natężeniu zmniejszają komfort przebywania	

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
WALORY KULTUROWE	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – obiekty hydrotechniczne – budowle tworzące charakter miejsca, rozbudzają zainteresowanie m.in. historią, techniką i transportem wodnym; stanowią zasób elementów turystycznych szlaków tematycznych.	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – obiekty hydrotechniczne – konieczność ich ochrony oraz uniemożliwienie dostępu osobom postronnym (ogrodzenia) może prowadzić do powstawania obiektów dysharmonijnych w krajobrazie, konieczność zapewnienia drogi dojazdu
	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – mosty i kładki – obiekty określające charakter miejsca; rozbudzają zainteresowanie historią przeprawy i jej architekturą; mogą pełnić funkcję punktów widokowych oraz odcinków tras widokowych, miejsc spotkań, a nawet obiektów związanych ze sportami ekstremalnymi; mogą stanowić zasób kulturowych szlaków tematycznych; mogą być atrakcyjnymi obiektami zamykającymi osie widokowe	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – mosty i kładki – powstawanie stref niebezpiecznych, nieestetycznych, o negatywnej konotacji w obrębie przyczółków
	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – budynki i budowle portów i przystani – budowle odpowiadające za tworzenie charakteru miejsca i kształtowanie jego tożsamości, rozbudzają zainteresowanie m.in. historią miejsca, techniką i transportem wodnym, mogą przyciągać ludzi, stanowią zasób kulturowych szlaków tematycznych; mogą pełnić funkcje punktów charakterystycznych – wyróżników architektonicznych i przestrzennych	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – budynki i budowle portów i przystani – mogą być źródłem uciążliwości, zanieczyszczeń, mogą budzić negatywne odczucia (np. port przeładunkowy), nie sprzyjają budowaniu atmosfery odpoczynku, czasowe przepełnienie przestrzeni może być źródłem konfliktów, uciążliwości
	Obiekty bezpośrednio związane z terenem nadrzecznym – inne obiekty – działanie zróżnicowane w zależności od obiektu	
	Obiekty bliskiego tła – stanowią elementy wzbogacające i urozmaicające panoramę, mogą kształtować charakter przestrzeni oraz wzmacniać identyfikację z miejscem; rozbudzają zainteresowanie m.in. historią miejsca i architekturą; mogą pełnić funkcje wyróżników architektonicznych i przestrzennych	
	Obiekty dalekich widoków – mogą pełnić funkcje punktów charakterystycznych i nawigacyjnych; zwykle stanowią elementy utożsamiane z historycznym centrum miasta (wieże obiektów sakralnych, okazałe budowle świeckie); mogą być atrakcyjnymi punktami (obiettami) zamykającymi osie widokowe	
Czynniki formalno-prawne		
	Ustawa Prawo Wodne – badane obszary są sklasyfikowane jako obszary szczególnego zagrożenia powodzią – „Dyrektor regionalnego zarządu gospodarki wodnej może, w drodze decyzji, zwolnić od zakazów, o których mowa w ust. 1, określając warunki niezbędne dla ochrony przed powodzią, jeżeli nie utrudni to zarządzania ryzykiem powodziowym.” (Dz.U. z 2014 r. poz. 850, art. 88l, ust. 2)	Ustawa Prawo Wodne – badane obszary są sklasyfikowane jako obszary szczególnego zagrożenia powodzią – „zabrania się wykonywania robót oraz czynności utrudniających ochronę przed powodzią lub zwiększających zagrożenie powodziowe” (Dz.U. z 2014 r. poz. 850, art. 88l, ust. 1)

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
	Ustawa Prawo Wodne – zmiana umożliwi budowę/przebudowę lub remont dróg rowerowych oraz wyznaczenie szlaku turystycznego pieszego lub rowerowego na wałach co może spowodować zwiększenie liczby użytkowników na terenach nadrzecznych (Dz.U. z 2014 r. poz. 659, art. 40, ust. 2)	Ustawa Prawo Wodne – zmiana umożliwi budowę/przebudowę lub remont dróg rowerowych na wałach oraz wyznaczenie szlaku turystycznego pieszego lub rowerowego co może spowodować „uprzywilejowanie” określonego typu użytkowników (Dz.U. z 2014 r. poz. 659, art. 40, ust. 2)
	Ustawa Prawo Budowlane – obowiązek nałożony na właściciela lub zarządcę utrzymania w należytym stanie technicznym i estetycznym obiektu budowlanego „Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami, o których mowa w ust. 1 pkt 1 – powinien wywierać odpowiednią dbałość o stan obiektu	Ustawa Prawo Budowlane – obowiązek nałożony na właściciela lub zarządcę utrzymania w należytym stanie technicznym i estetycznym obiektu budowlanego – często nieprzestrzegany z powodu braku uregulowania kwestii własnościowych lub braku świadomości tej własności
	Kodeks cywilny – umożliwia właścicielowi ogrodzenie obiektu hydrotechnicznego z zakazem wstępu osobom z zewnątrz – sprzyja zwiększeniu bezpieczeństwa w obrębie obiektu	Kodeks cywilny – umożliwia właścicielowi ogrodzenie obiektu hydrotechnicznego z zakazem wstępu osobom z zewnątrz – może skutkować wyłączeniem terenu z użytkowania publicznego i/lub dysharmonijnym oddziaływaniem na krajobraz
		Częste zmiany w przepisach prawnych, nieczytelna i skomplikowana procedura uzgadniania lokalizacji obiektów i inwestycji oraz sposobów ich użytkowania – utrudnia planowanie inwestycji
		Zróżnicowana struktura własnościowa gruntów – wydłuża i komplikuje procedurę formalno-prawną dotyczącą zagospodarowania i użytkowania przedmiotowych obszarów
Czynniki społeczne		
	Biegacze – grupa stosunkowo niewymagająca specjalnego zagospodarowania, budują pozytywny wizerunek przestrzeni, wprowadzają bezpieczeństwo do przestrzeni jako czynnik kontrolny, promują zdrowy tryb życia	Biegacze – mogą wchodzić w konflikt przestrzenny z grupą Rowerzystów; mogą działać prowokująco na zachowania psów (konflikt z grupą Użytkownicy z psami); ukierunkowani zadaniowo, co powoduje brak otwarcia na inne rodzaje aktywności, rzadko nawiązujący kontakty społeczne
	Rowerzyści – często występują jako grupy towarzyskie i rodzinne, wpływają pozytywnie na relacje społeczne istniejące i nowe; budują pozytywny wizerunek przestrzeni, wprowadzają bezpieczeństwo do przestrzeni jako czynnik kontrolny, promują zdrowy tryb życia; są otwarci na inne rodzaje aktywności, duża mobilność powoduje możliwość napływu użytkowników z odległych terenów	Rowerzyści – mogą stanowić zagrożenie dla innych użytkowników, zwłaszcza jeśli występują jako grupy towarzyskie i rodzinne (konflikt z grupami Spacerowicze i Biegacze); mogą działać prowokująco na zachowania psów (konflikt z grupą Użytkownicy z psami); niekiedy ukierunkowani zadaniowo, co powoduje brak otwarcia na inne rodzaje aktywności
	Spacerowicze – grupa niewymagająca specjalnego zagospodarowania, budują pozytywny wizerunek przestrzeni, wprowadzają bezpieczeństwo do przestrzeni jako czynnik kontrolny, promują zdrowy tryb życia; często występują jako grupy towarzyskie i rodzinne, wpływają pozytywnie na relacje społeczne istniejące i nowe	Spacerowicze – mogą, zwłaszcza w większych grupach, wchodzić w konflikt przestrzenny z innymi użytkownikami (Biegacze i Rowerzyści); w niektórych przypadkach brak czytelnich intencji wyrażonych zachowaniem może wpłynąć na obniżenie poczucia bezpieczeństwa współużytkowników przestrzeni

Badany (analizowany) czynnik	Potencjał (zasoby) (możliwość wykorzystania do działań aktywizacyjnych)	Ograniczenia (braki) (redukcja/zahamowanie możliwości działań aktywizacyjnych)
		Degustatorzy – obniżają poczucie bezpieczeństwa i komfort użytkowania, zawłaszczają przestrzeń, wpływają negatywnie na wizerunek przestrzeni przez obecność i ślady użytkowania, powodują liczne konflikty ze wszystkimi grupami
	Wędkarze – grupa nieuciążliwa, mogą budzić zainteresowanie, mogą budować między sobą grupy społeczne, podkreślają charakter terenu	Wędkarze – grupa o specyficznych wymaganiach (izolacja akustyczna, częściowo przestrzenna) nie pozwalająca na kószystencję w tej samej przestrzeni z innymi grupami użytkowników (poza cichymi Plaźowiczami), wymagają terytorium o dużej powierzchni
	Piknikowicze – występują jako grupy towarzyskie i rodzinne, wpływając pozytywnie na relacje społeczne istniejące i nowe; są otwarte na inne rodzaje aktywności; wykazują inicjatywę i kreatywność w organizacji wypoczynku; wprowadzają bezpieczeństwo do przestrzeni jako czynnik kontrolny; ożywiają przestrzeń	Piknikowicze – bywają uciążliwi; mogą wchodzić w konflikt z innymi grupami (Odpoczywający / Relaksujący się, Plaźowicze, Użytkownicy z psami, Wędkarze); zawłaszczają przestrzeń, mogą wpływać negatywnie na wizerunek przestrzeni przez obecność i ślady użytkowania; nielegalnie palą ogniska
	Plaźowicze – grupa nieuciążliwa, mogą występować jako grupy towarzyskie i rodzinne, wpływają pozytywnie na bezpieczeństwo przestrzeni, przewidywalny okres przebywania w przestrzeni (maj-październik, słoneczne dni), mogą zachęcać do swojej aktywności inne grupy	Plaźowicze – grupa dość wymagająca (potrzeba prywatności, spokój, sprzyjające warunki pogodowe, brak zaciemnienia), może wchodzić w konflikt z innymi grupami (Użytkownicy z psami, Piknikowicze), zawłaszczają przestrzeń
	Odpoczywający / Relaksujący się – grupa nieuciążliwa, niewymagająca i mało konfliktowa; nie zawłaszczają przestrzeni; mogą występować jako grupy towarzyskie i rodzinne, wpływają pozytywnie na bezpieczeństwo przestrzeni jako czynnik kontrolny; budują pozytywny wizerunek przestrzeni; mogą zachęcać do swojej aktywności inne grupy,	Odpoczywający / Relaksujący się – mogą wchodzić w konflikt z grupą Użytkownicy z psami
	Użytkownicy z psami – grupa niewymagająca specjalnego zagospodarowania; łatwo wchodzi w kontakty z użytkownikami w obrębie swojej grupy; w niektórych przypadkach są to osoby z odległych terenów, co wpływa na zwiększenie liczby użytkowników	Użytkownicy z psami – mogą wchodzić w konflikt z innymi użytkownikami w obrębie swojej grupy oraz z pozostałymi grupami, potrzebują dużej przestrzeni dla swojej aktywności odseparowanej od innych grup
	Wodniacy – łatwo wchodzi w kontakty z użytkownikami w obrębie swojej grupy; są to osoby z odległych terenów, co wpływa na zwiększenie liczby użytkowników; budzą zainteresowanie; podkreślają charakter terenu; ożywiają przestrzeń; mogą budować między sobą grupy społeczne	Wodniacy – najbardziej wymagająca grupa (konieczność zapewnienia przystani); mogą wchodzić w konflikt z Wędkarzami
	Zróżnicowane typy użytkowników – dają większe możliwości zróżnicowanych form inwestycji dostosowanych do uwarunkowań, wśród grup użytkujących znajdują się grupy użytkowników, których zachowania wzajemnie się stymulują	Zróżnicowane typy użytkowników – wśród grup użytkujących znajdują się grupy użytkowników, których zachowania wykluczają się w obrębie tej samej przestrzeni, powodując konflikty i zjawisko zawłaszczania przestrzeni, co utrudnia odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni w przypadku mniejszej powierzchni

Table 4. Influence of studied factors on potential or limitations of community activeness

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
Spatial factors		
FUNCTIONS OF OBJECTS AND ADJACENT AREAS	Housing areas – are the source of potential users in the number depending on the degree of development	Housing areas – risk of footpath shortcuts between housing and riverside areas, risk of wild garbage damp
	Objects of temporary and longer stay (dormitories, children's homes, care homes, hospitals, sanatoria, educational institutions, community centres, hotels, motels, camping sites, work places etc.) – are the source of potential users of determined profile (e.g. children, youth, students)	Objects of temporary and longer stay (dormitories, children's homes, care homes, hospitals, sanatorium, educational institutions, community centres, hotels, motels, camping sites etc.) – some groups of users can be burdensome
	Objects, retail and service centres that can be the source of potential users (culture, entertainment, retail, food & beverage, some sacred objects) – stimulate the use of area by enriching an offer	Objects, retail and service centres that can be the source of potential users (culture, entertainment, retail, food & beverage, some sacred objects) – some objects can stimulate negative behaviours
	Green recreational and educational areas (parks, squares, green squares, botanic gardens, zoological gardens, forests and forest parks, etc.) – stimulate the use of area by enriching an offer and are a positive landscape element	Green recreational and educational areas (parks, squares, green squares, botanic gardens, zoological gardens, forests and forest parks, etc.) – can affect negatively the feeling of security
	Sports and recreational areas and facilities (stadiums, sports area, skating rinks, bathing resorts etc.) – stimulate the use of area by enriching an offer	Sports and recreational areas and facilities (stadiums, sports area, skating rinks, bathing resorts etc.) – can affect negatively the feeling of security, can be the source of noise and other pollutions
	City gardens – biologically active areas that play the role of a buffer between urban development and riverside areas; a positive landscape element, can be the source of users	City gardens – garden fences can create space barrier, obstruct the view and communication; are a potential risk for wild garbage damp along fences; environment pollution (e.g. bon fires, grills)
		Industrial areas (industrial plants, mining, storages and warehouses, loading platforms etc.) – risk of environmental pollution, heavier traffic
	Objects and elements of public transport system (bus and tram stops, railway stations, ports, etc.) – make access to riverside area easier; source of users	Objects and elements of public transport system (bus and tram stops, railway stations, ports, etc.) – risk of footpath shortcuts between the objects of public transport and riverside areas; risk of environmental pollution
		Troublesome maintenance and service shops – risk of environmental pollution
		Other troublesome areas (landfills, incineration plants, irrigation fields etc.) – risk of environmental pollution

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
AVAILABILITY OF SCENIC FEATURES	Full availability of scenic features from an area of entries/exits – Clear open view of canal dykes and objects of nearby plane on the other side of the river, interesting buildings and natural objects that are in view of entries/drive in; look inviting and make users more willing to use them; can attract new users	
		Not much availability of scenic features – hardly noticeable view from entries/exits – discourage users from entering the area, users ignore such places
	Visual barriers created by plants – can create desirable camouflage in all areas, e.g. for anglers or those who are looking for more privacy	Visual barriers created by plants – lower a feeling of security in those, who are staying in such area during the daytime and specifically after nightfall, discourage users from entering such areas
	Architectural point visual barriers – can create proper visual camouflage for specific new functions of the area	Architectural point visual barriers – lower a feeling of security in those who are staying in such area during the daytime and specifically after nightfall, discourage users from entering the area
	Lack of visual barriers – has influence on good visual penetration of the whole area and allow for clear functional distinction; structure of behaviours shows that these areas attract significantly more users than those with visual barriers	Lack of visual barriers – is not favourable for efficient rest in privacy
PSYCHOLOGICAL AVAILABILITY	Full visual view of the area – makes the access easier, increases the feeling of security and attracts users to enjoy the advantages of the area, makes control of other users' behaviours and social control possible	
	Small visual view of the area (e.g. thick brushwood and uncut grass) – creates privacy, shielded places preferred by some users	Small visual view of the area (e.g. thick brushwood and uncut grass) – scares off most of users filling them with apprehension and raising the feeling of risk, provides good cover for potential assailant
	Visual links between neighbouring area units – increase the feeling of security while staying within the given area unit due to the possibility of controlling the environment	
		Limited visual links between neighbouring area units – can give users the feeling of insecurity and threat when they cannot visually control an area
	Alternative passageways through the given area and an access to such place (at least one alternative) – has influence on security and provides psychological comfort	

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
PSYCHOLOGICAL AVAILABILITY		Lack of alternative passageway through the given area and an access to such place – scares off most of users and gives the feeling of threat, specifically when they go by other users, e.g. with dogs
	Lack of functional barriers along the route or on the route – has influence on security and gives psychological comfort (possibility to run away)	
		Functional barriers along the route or on the route – scares off most of users and gives the feeling of threat (limited possibility to run away)
	Proper area maintenance (by keeping it clean, ensuring good technical condition etc.) – create positive image and have influence on security	
		Bad housekeeping of an area (litter, bad technical condition, devastation etc.) – create bad image of an area, having negative impact on security and encourage antisocial behaviours
	Direct neighbourhood of area units considered as safe – has influence on feeling of security while staying on such area and lowers the feeling of possible threat posed by the environment	
		Direct neighbourhood of area units considered as dangerous – has negative impact on users of a given area unit by giving the feeling of apprehension and posing threat
LOCATION RELATED CONDITIONS AND EXTERNAL AVAILABILITY	Easy access to an area – makes the use of an area possible by a large number of users	Easy access to an area – narrows the zone of silence and privacy for people looking for quiet rest
	Difficult access – allows to enjoy privacy due to a smaller number of users	Difficult access – reduces the number of potential users
	Security and comfort of access – for potential area users security and comfort of access (good surface, good lighting, organisation of communication etc.) is equally important as the entry/drive in to the area (e.g. if there is a ramp and not the stairs)	
		Lack of security and discomfort in entering an area – discourages the use of such route and eventually the area
	Stimulating objectives – location of attractive objects in the neighbourhood of analysed areas may have influence on users attracted by such objects	Stimulating objectives – new users creating conflictual situations may pose a threat to existing lines of activity on particular fragments of areas

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
FUNCTIONAL AVAILABILITY	Large number of clear, easily accessible entries to an area – contributes to increasing the number of users	Large number of clear, easily accessible entries to an area – may expand communication system covering the space, which will obstruct proper functioning of the area
		Poorly visible, narrow, overgrown with weeds and neglected entries – discourage a potential user from entering
	Full availability inside the area – contributes to increasing the community connectivity, makes free movement possible and provides the possibility of participation in the stream of „attractions” in each area	Full availability inside the area – obstructs zoning of behaviours
	Incomplete availability inside the area – makes zoning of behaviours easier	Incomplete availability inside the area – may create inactive zones (e.g. high grass, areas seasonally flooded)
		Forms of the area/land cover threatening the security of use (e.g. steep slopes, thick weeds) – obstruct the availability of the entire area
	Elements of area equipment (surface, lighting, barriers at slopes etc.) – well persevered encourage the use of an area contributing to security and comfort of staying	Elements of area equipment (surface, lighting, barriers at slopes etc.) – in poor condition discourage from use an area lowering the feeling of security and comfort of staying; provoke further devastation
COMPOSITION	Linear layout – is favourable for permanent observation – observation of the other bank and of the entire area (it possible to take in huge fragment or entire area), good for moving, active recreation e.g. jogging, cycling Nordic walking, walking	Linear layout – can be monotonous if characteristic places are difficult to distinguish, e.g. viewing points, dŹs not encourage longer stay, creates air currents reducing the comfort of use
	Directional character of space – contributes to the creation of distant views that are changing while moving in the area (the same object seen from various sides against various space elements)	
	Barriers in a form of bridges – may be a landmark, navigational point	Barriers in a form of bridges – obstruct distant views in directional layout
	Solid walls – isolate an area, create cosy character in the area (feeling of isolation from developed areas)	Solid walls – reduce scenic diversity, can lower the feeling of security
	Transparent walls – provide the variety of views, create frameworks for objects in distant visual planes	
	Gates – increase the probability of social contacts	Gates – expose to the appropriation of an area, increase the probability of social conflicts
	Nodal points – increase the probability of social contacts	Nodal points – can expose to the appropriation of an area, increase the probability of social conflicts

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
COMPOSITION	Mirror surface of the river – mirror effect, creates wide exhibition area for views – gives the feeling of „breath” in the space	
	Focal points (plants) – are the navigation points, distinguishing elements, help to find the way, anchor behaviours	Focal points (plants) – can attract groups of undesirable users
	Culture related elements in views – catch the eye, can be used as navigational points, add variety to panoramic views, can indicate the element of place identity	
	Behind – add to the view, important from the point of view of a person moving in the area (veil-unveil), in nearby visual plane; add to cosiness	Behind – in nearby visual plane can lower the feeling of security
NATURAL AND PHYSIOGRAPHIC CONDITIONS	Flood plane (canal dykes) overgrown only with grass – uniform surface exposed to sun is good for various forms of activity	Flood plane (canal dykes) overgrown only with grass – uniform surface exposed to sun is not good for long staying in the place, increases the feeling of wind
	Flood bank – makes the observation possible (walkways and viewing points)	
	Forming the bank line that makes access to water possible – direct contact with river	Forming the bank line that makes access to water possible – may pose danger
	Forming the bank line that prevents access to water – does not provoke forbidden swimming	Forming the bank line that prevents access to water – makes access to water more difficult
	Diversified character of flora – has positive influence on senses, creates cosy places, diversifies microclimate, creates various possibilities of contact with nature, varies the surface of canal dykes, gives some shade, divides monotonous space into micro-interiors	Diversified character of flora – can develop the feeling of apprehension derived from closeness with some forms of nature, can create a barrier for views limiting the observation
	Trees planted in a row (crown of a flood bank) – give shade and comfort of stay	Trees planted in a row (crown of a flood bank) – create viewing barrier
	Rushes – can be a place, where water birds appear, provide a variety of possibilities of contact with nature, add variety to a river bank, divide a river bank into micro interiors	Rushes – obstruct access to water, can give a feeling of apprehension derived from closeness with some forms of nature
	Air currents – weak current air improve microclimatic conditions, give more comfort of stay	Air currents – strong air currents reduce the comfort of stay

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
CULTURAL VALUES	Sites directly connected with the riverside area – hydro-engineering structures – structures giving character to the place, raise interest in history, technology and water transport; create a set of elements of tourist thematic routes	Sites directly connected with the riverside area – hydro-engineering structures – need of protecting them and preventing unauthorised persons from access (fences), which may lead to creating objects that are in disharmony with the landscape, need of ensuring access way
	Sites directly connected with the riverside area – bridges – objects determining the character of a place; evoke interest in history of crossing and its architecture; can play a function of viewing points and sections of viewing routes, meeting place and even site of facilities connected with extreme sports; can create the resources of culture-related thematic routes and be an attractive set of objects closing panoramic views	Sites directly connected with the riverside area – bridges – creating dangerous, ugly zones of negative connotation within bridgeheads
	Sites directly connected with the riverside area – buildings and port structures and docking areas – structures responsible for creating the character of a place and forming its identity, raise interest in history, technology and water transport of a place, can attract people, create the resources of culture-related thematic routes, play a function of characteristic points – architectural and spatial characteristics	Sites directly connected with the riverside area – buildings and port structures and docking areas – can be a source of nuisance, pollutions, can raise negative feelings (e.g. loading port, are not good for building the atmosphere of the rest, temporary overcrowding the space can be a source of conflicts, nuisance
	Sites directly connected with the riverside area – other objects – different lines of activity depending on the object	
	Objects in nearby visual planes – are the elements enriching and diversifying the panorama, can shape the character of space and reinforce the identification with the place; evoke interest in history and architecture of the site and can play a function of architectural and spatial characteristics	
	Objects in distant visual planes – can play a function of characteristic and navigational points; usually identified with historic city downtown area (towers of sacred objects, large secular structures); can be attractive points (objects) closing panoramic views	
Legal and formal factors		
	Water Law Act – studied areas are classified as the areas particularly exposed to flood – „The director of the regional water economy management board may under his decision lift the bans mentioned in clause 1 determining conditions required for flood control if this dśs not obstruct managing the flood risk.” (Journal of Laws of 2014 pos. 850, art. 88l, clause 2)	Water Law Act – studied areas are classified as the areas particularly exposed to flood – „the performance of work and actions obstructing flood control or increasing the exposure to flood is forbidden.” (Journal of Laws of 2014 pos. 850, art. 88l, clause 1)
	Water Law Act – the amendment makes construction/re-construction or repairs of segregated cycle facilities and establish hiking trail at flood banks possible, which may increase the number of users in riverside areas (Journal of Laws of 2014 pos. 659 art., 40 clause 2)	Water Law Act – the amendment makes construction/re-construction or repairs of segregated cycle facilities and establish hiking trail at flood banks possible, which may grant a „privileged” position to particular type of users (Journal of Laws of 2014 pos. 659 art., 40 clause 2)

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
	Building Law Act – a duty imposed on the owner or administrator of a construction entity to maintain it in proper technical and aesthetic conditions „A construction entity should be used according to its intended use and requirements of the environmental protection and maintained in proper technical and aesthetic conditions, preventing from excessive deterioration its performance and working order, specifically to the extent set by the requirements mentioned in clause 1 item 1” – should enforce proper care for the condition of the construction entity	Building Law Act – a duty imposed on the owner or administrator of a construction entity to maintain it in proper technical and aesthetic conditions – often violated due to the absence of ownership regulations or lack of ownership awareness
	Polish Civil Code – grants the owner of a hydro-engineering structure the right to fence it and introduce a ban on admittance by unauthorised persons – increases security within the structure	Polish Civil Code – grants the owner of a hydro-engineering structure the right to fence it and introduce a ban on admittance by unauthorised persons – may effect in keeping the area out of public use and/or spoil the landscape
		Frequent amendments to the articles of law, indefinite and complicated procedure of agreeing the location of structures and investment and the manner of using them – makes planning the investment more difficult
		Diversified land ownership structure – extends and complicates formal and legal procedure concerning the development and use of the area in question
Social factors		
	Joggers – a group that dśs not require special facilities, creates a positive image of space, introduces security to space as a control factor, promotes healthy style of life	Joggers – may create spatial conflict with cyclists; may provoke dogs (conflict with a group of Users with dogs); task oriented, which dśs not open them to other lines of activity, rarely establish social contacts
	Cyclists – often appear in social and family groups, have positive influence on social relations, create positive image of space, introduce security to space as a control factor, promote healthy style of life; are open to other forms of activity, large mobility attracts users from distant areas	Cyclists – may pose threat to other area users, especially when they appear in social or family groups (conflict with Strollers and Joggers); may provoke dogs (conflict with a group of Users with dogs); sometimes task oriented, which makes them closed to other lines of activity
	Strollers – a group that dśs not require special facilities, create a positive image of space, introduce security to space as a control factor, promote healthy style of life; often appear as social or family groups, have positive influence on social relations	Strollers – may, especially in larger groups, create space conflict with other users (Joggers and Cyclists); in some cases, lack of clear intention expressed by behaviour can lower the feeling of security in other users of an area
		„Wine tasters” – lower the feeling of security and comfort of use, appropriate space, have negative influence on space image by their presence and traces of use, create a lot of conflicts with all groups
	Anglers – a group that dśs not create problems, can raise interest, establish social links among themselves, highlight the character of an area	Anglers – a group with specific requirements (acoustic isolation, partially spatial) dśs not allow for co-existence with other groups of users in the same area (except quiet Sunbathers), require large space;

Studied (analysed) factor	Potential (resources) (potential for enhanced community activeness)	Limitations (deficiencies) (reduction/impediment of prevention of enhanced community activeness)
	„Picnickers” – often appear in social and family groups, have positive influence on existing and new social relations; are open to new lines of activity; show initiative and creativity; introduce security to an area as a control factor; add life to an area	„Picnickers” – can be troublesome, give rise to conflicts with other groups (Resting / Relaxing, Sunbathers, Users with dogs, Anglers); appropriate area, can have negative impact on space image because of presence and traces of use; have bonfires where it is not allowed
	Sunbathers – this group does not create problems, can appear as social or family groups, have positive influence on security in an area, predictable season of staying in the area (May-October, sunny days), can encourage to their activity other groups	Sunbathers – a demanding group (need privacy, quiet, favourable weather conditions, no shadow), can create conflicts with other groups (Users with dogs, „Picnickers”), appropriate space
	Resting / Relaxing – this group does not create problems or conflicts, not demanding; does not appropriate space; can appear as social or family groups, have positive influence on security in the area as a control factor; build positive image of space; can encourage other groups to their activity	Resting / Relaxing – can give rise to conflicts with other groups Users with dogs
	Users with dogs – a group does not demand special development; establish easy relationships with other users within their group; in some cases, come from distant areas, which increases the number of users	Users with dogs – can give rise to conflicts with other users within their group and with other groups, need a lot of space for their activity separated from other groups
	Water sports lovers („Wodniacy”) – establish easy relationships with other users within their group; come from distant areas, which increases the number of users; raise interest; highlight the character of an area; add life to space; can build social groups among themselves	Water sports lovers – the most demanding group (need docking area); can give rise to conflicts with Anglers
	Diversified types of users – provide more possibilities for various types of investment adjusted to given conditions, some groups of users stimulate mutually their behaviours	Diversified types of users – among users are groups the behaviours of which are mutually exclusive within the same area giving rise to conflicts and causing the appropriation of an area, which makes proper space development more difficult if the area is not very big

7.

Możliwości działań aktywizacyjnych

Przedstawione w rozdziale 6 wnioski wykorzystano do analizy możliwości wprowadzenia wybranych (konkretnych) kierunków działań aktywizacyjnych związanych ze zmianą zagospodarowania i funkcjonowania terenów nadrzecznych. Analizowano szczególne wskazania lub przeciwwskazania odnoszące się do czynników przestrzennych i społecznych, które stanowiły podstawę badań. Wyniki analiz przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Ocena wpływu badanych czynników na wskazania/przeciwwskazania poszczególnych kierunków działań

Lp.	Rodzaj działania	Rodzaj czynników	Szczególne wskazania	Szczególne przeciwwskazania
1.	Plaża	przestrzenne	tereny wyłączone z komunikacji tranzytowej; lokalizacja poza strefą o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; dobra/słaba widoczność – w zależności od charakteru plaży; łatwość/trudność dotarcia w zależności od charakteru plaży; bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia/dojazdu; bliskość wody; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; bliskość obiektów i usług gastronomicznych	strefy wejściowe; tereny intensywnie użytkowane; słaba/ dobra widoczność – w zależności od charakteru plaży; trudność /łatwość dotarcia w zależności od charakteru plaży; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; urozmaicony charakter szaty roślinnej; obecność funkcji uciążliwych
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja: Plażowiczom, Odpoczywającym/Relaksującym się, Piknikowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami; Użytkownikami z psami; istnieje niebezpieczeństwo przyciągania Degustatorów

Lp.	Rodzaj działania	Rodzaj czynników	Szczególne wskazania	Szczególne przeciwwskazania
2.	Kąpielisko/miejsce wykorzystywane do kąpeli	przestrzenne	możliwość dojazdu samochodem; parking; bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia/dojazdu; łagodne zejście do wody; brak szuwarów w strefie brzegowej; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; bliskość obiektów i usług gastronomicznych	brak możliwości dojazdu; utrudnione zejście do wody; występowanie szuwarów w linii brzegowej; urozmaicony charakter szaty roślinnej; obecność funkcji uciążliwych
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja: Plażowiczom, Odpoczywającym/Relaksującym się, Piknikowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Wodniakami; Użytkownikami z psami; istnieje niebezpieczeństwo przyciągania Degustatorów
3.	Sezonowe miejsce na widowisko	przestrzenne	łatwość dotarcia; możliwość dojazdu samochodem; parking; bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia/dojazdu; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; dobra ekspozycja terenu; wartości kulturowe elementów bliskiego tła i otoczenia	trudność dotarcia; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; urozmaicony charakter szaty roślinnej; bezpośrednie sąsiedztwo terenów i obiektów uznanych za niebezpieczne; bariery widokowe; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja większości grup użytkowników	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Odpoczywającymi/Relaksującymi się; istnieje niebezpieczeństwo przyciągania Degustatorów
4.	Sezonowy punkt gastronomiczny	przestrzenne	łatwość dotarcia; możliwość dojazdu samochodem; tereny intensywnie użytkowane; bliskość obiektów i usług o zróżnicowanym charakterze; atrakcyjny charakter przestrzeni	trudność dotarcia; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; sąsiedztwo terenów i obiektów nieestetycznych, dysharmonijnych
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja większości grup użytkowników	istnieje niebezpieczeństwo przyciągania Degustatorów
5.	Miejsca aktywności intelektualnej	przestrzenne	tereny wyłączone z komunikacji tranzytowej; lokalizacja poza strefą o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; urozmaicony charakter szaty roślinnej; obecność obiektów o wartości kulturowej w tle	strefy wejściowe; tereny intensywnie użytkowane; bliskość obiektów uciążliwych akustycznie
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Odpoczywającym/Relaksującym się	może być przyczyną konfliktu z Piknikowiczami, Użytkownikami z psami

7. Możliwości działań aktywizacyjnych

Lp.	Rodzaj działania	Rodzaj czynników	Szczególne wskazania	Szczególne przeciwwskazania
6.	Rozrywka tymczasowa wymagająca wyposażenia ruchomego	przestrzenne	łatwość dotarcia; tereny związane z komunikacji tranzytowej; lokalizacja w sąsiedztwie strefy o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; dobra ekspozycja terenu	urozmaicony charakter szaty roślinnej; trudność dotarcia; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy; bariery widokowe
		społeczne	sprzyja Piknikowiczom, Plażowiczom, Spacerowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Użytkownikami z psami, Odpoczywającymi/Relaksującymi się
7.	Rozrywka tymczasowa wymagająca przystosowania nawierzchni na niewielkim obszarze	przestrzenne	łatwość dotarcia; tereny związane z komunikacji tranzytowej; lokalizacja w sąsiedztwie strefy o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; dobra ekspozycja terenu	urozmaicony charakter szaty roślinnej; trudność dotarcia; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Piknikowiczom, Plażowiczom, Spacerowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Użytkownikami z psami, Odpoczywającymi/Relaksującymi się
8.	Elementy zagospodarowania linii brzegowej	przestrzenne	łatwość dotarcia; bezpieczeństwo i komfort trasy dojścia/dojazdu; obecność obiektów o wartości kulturowej w sąsiedztwie/tle; atrakcyjny charakter przestrzeni	trudność dotarcia; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; sąsiedztwo terenów i obiektów nieestetycznych, dysharmonijnych
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja większości grup użytkowników	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami
9.	Swobodne gry i zabawy	przestrzenne	łatwość dotarcia; tereny związane z komunikacji tranzytowej; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą; dobra ekspozycja terenu	trudność dotarcia; urozmaicony charakter szaty roślinnej; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja większości grup użytkowników	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Użytkownikami z psami, Odpoczywającymi/Relaksującymi się
10.	Miejsce do piknikowania	przestrzenne	łatwość dotarcia; tereny związane z komunikacji tranzytowej; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą;	trudność dotarcia; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Piknikowiczom, może sprzyjać Plażowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Użytkownikami z psami, Plażowiczami

Lp.	Rodzaj działania	Rodzaj czynników	Szczególne wskazania	Szczególne przeciwwskazania
11.	Tymczasowa przestrzeń wystawieniowa	przestrzenne	tereny powiązane z komunikacją tranzytową; możliwość dojazdu samochodem; lokalizacja w sąsiedztwie strefy o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; bliskość obiektów i usług o zróżnicowanym charakterze; obecność obiektów o wartości kulturowej w sąsiedztwie/tle	trudność dotarcia; urozmaicony charakter szaty roślinnej; bariery widokowe; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja większości grup użytkowników	
12.	Teren dla gier zespołowych	przestrzenne	tereny wyłączone z komunikacji tranzytowej; płaski taras zalewowy (międzywale) porośnięty wyłącznie trawą;	urozmaicony charakter szaty roślinnej; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Piknikowiczom, może sprzyjać Plażowiczom	może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami, Użytkownikami z psami, Plażowiczami, Odpoczywającymi/Relaksującymi się
13.	Rozrywka na jednostce pływającej	przestrzenne	łatwość dotarcia; tereny powiązane z komunikacją tranzytową; lokalizacja w sąsiedztwie strefy o największej dostępności, jak np. strefa wejściowa; bliskość obiektów i usług o zróżnicowanym charakterze; obecność obiektów o wartości kulturowej w sąsiedztwie/tle	bariery widokowe; brak komfortu trasy dojścia/dojazdu; bliskość obiektów wymagających strefy ciszy
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Piknikowiczom, Spacerowiczom	istnieje niebezpieczeństwo przyciągania Degustatorów; może być przyczyną konfliktu z Wędkarzami
14.	Organizacja ścieżek	przestrzenne	brak szczególnych wskazań i przeciwwskazań	
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Biegaczom, Rowerzystom, Spacerowiczom	–
15.	Przyrodnicze elementy zagospodarowania	przestrzenne	brak szczególnych wskazań i przeciwwskazań	
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja Odpoczywającym/Relaksującym się, Spacerowiczom, Wędkarzom	nie sprzyja Piknikowiczom
16.	System informacji wizualnej	przestrzenne	brak szczególnych wskazań i przeciwwskazań	
		społeczne – współużytkownicy przestrzeni	sprzyja wszystkim grupom użytkowników	–

Table 5. Evaluation of the influence of studied factors on indications/counter-indications for particular lines of activity

No.	Line of activity	Kind of factors	Special indications	Special counter-indications
1.	Beach	spatial	areas excluded from transit communication; location outside the zone of greatest accessibility as for instance entry zone; good/poor visibility – depending on the character of a beach; easy/difficult access depending on the character of a beach; safety and comfort of access route – on foot or by car; water in the nearby area; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass; closeness of F&B and service facilities	entry zones; constantly used areas; poor/good visibility – depending on the character of a beach; difficult/easy access depending on the character of a beach; lack of comfort of access route – on foot or by car – diversified character of flora; presence of troublesome functions
		social – other space users	positive for Sunbathers Resting/Relaxing, „Picnickers”	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs; risk of attracting „Wine tasters”
2.	Bathing area /place used for swimming	spatial	access by car; parking; safety and comfort of access route – on foot or by car; easy way to water; no shore rushes; flat flood plane (overflow canal) overgrown only with grass; closeness of F&B and service facilities	no access; difficult access to water; shore rushes; diversified flora; presence of troublesome functions
		social – other space users	positive for Sunbathers Resting/Relaxing, „Picnickers”	can give rise to conflict with water sports lovers, Anglers, Users with dogs; risk of attracting „Wine tasters”
3.	Seasonal place for spectacle	spatial	easy access; car access; parking lot; safety and comfort of access route – on foot or by car; water in the nearby area; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass; well visible area; culture-related values of nearby visual plane elements	difficult access; lack of comfort of access route – on foot or by car – diversified character of flora; direct neighbourhood of area and objects recognised as dangerous; visual barriers; objects requiring zone of silence in the nearby area
		social – other space users	positive for the majority of user groups	can give rise to conflict with Anglers, Resting/Relaxing; risk of attracting „Wine tasters”
4.	Seasonal food & beverage outlet	spatial	easy access; car access; constantly used area; in nearby area a variety of facilities and services; attractive space character	difficult access; lack of comfort of access route – on foot or by car; neighbourhood of ugly objects
		social – other space users	positive for the majority of user groups	risk of attracting „Wine tasters”

No.	Line of activity	Kind of factors	Special indications	Special counter-indications
5.	Places of intellectual activity	spatial	area excluded from transit communication; location outside zone of excessive use as for instance entry zone; diversified flora; presence of objects of culture-related value in the background	entry zone; area of excessive use; acoustically troubled objects in the neighbourhood
		social – other space users	positive for Sunbathers Resting/Relaxing	can give rise to conflict with Picnickers, Users with dogs
6.	Seasonal entertainment requiring mobile equipment	spatial	easy access; area excluded from transit communication; location in the zone of excessive use as for instance entry zone; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass; well visible area	diversified character of flora; difficult access; lack of comfort of access route – on foot or by car; objects requiring silence zone in the nearby area; visual barriers
		social	positive for Picnickers, Sunbathers, Strollers	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs, Resting/Relaxing
7.	Seasonal entertainment requiring special surface on a small area	spatial	easy access; area excluded from transit communication; location in the zone of excessive use as for instance entry zone; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass; well visible area	diversified character of flora; difficult access; lack of comfort of access route – on foot or by car; objects requiring silence zone
		social – other space users	positive for Picnickers, Sunbathers, Strollers	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs, Resting/Relaxing
8.	Elements of the development of the coastline	spatial	easy access; safety and comfort of access route – on foot or by car; presence of objects of culture-related value in the neighbourhood/background; attractive character of space	difficult access; lack of comfort of access route – on foot or by car; ugly objects in the neighbourhood
		social – other space users	positive for the majority of user groups	can give rise to conflict with Anglers
9.	Free games	spatial	easy access; area excluded from transit communication; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass; well visible area	difficult access; diversified character of flora; objects requiring silence zone in the nearby area
		social – other space users	positive for the majority of user groups	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs, Resting/Relaxing
10.	Place for picnicking	spatial	easy access; area excluded from transit communication; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass	difficult access; objects requiring silence zone in the nearby area
		social – other space users	positive for Picnickers, can be good for Sunbathers	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs, Sunbathers

7. Możliwości działań aktywizacyjnych

No.	Line of activity	Kind of factors	Special indications	Special counter-indications
11.	Seasonal exhibition area	spatial	areas connected with transit communication; access by car possible; location in the area of the largest possible availability like the entrance zone; diversified facilities and services in the nearby area; presence of objects of cultural value in the neighbourhood/background	difficult access; diversified flora; visual barriers; lack of comfort of access route – on foot or by car
		social – other space users	positive for the majority of user groups	
12.	Area for team games	spatial	area excluded from transit communication; flat flood planes (overflow canal) overgrown only with grass	diversified flora; objects requiring silence zone in the neighbourhood
		social – other space users	positive for Picnickers, can be good for Sunbathers	can give rise to conflict with Anglers, Users with dogs, Resting/Relaxing
13.	Entertainment on a swimming unit	spatial	areas connected with transit communication; location in the area of the largest possible availability like the entrance zone; diversified facilities and services in the nearby area; presence of objects of cultural value in the neighbourhood/background	visual barriers; lack of comfort of access route – on foot or by car; objects requiring silence zone in the neighbourhood
		social – other space users	positive for „Picnickers”, Strollers	Risk of attracting „Wine tasters”; can give rise to conflict with Anglers
14.	Organisation of trails	spatial	Lack of special indications and	counter-indications
		social – other space users	positive for Joggers, Cyclists, Strollers	_
15.	Natural elements of development	spatial	Lack of special indications and	counter-indications
		social – other space users	positive for Resting/Relaxing, Strollers, Anglers	not good for „Picnickers”
16.	System of visual information	spatial	Lack of special indications and	counter-indications
		social – other space users	positive for all groups of users	_

8. Podsumowanie

Podjęty problem aktywizacji przestrzeni publicznej w mieście jest ważnym i wciąż aktualnym elementem działań poprawiających jakość życia mieszkańców, w szerokim znaczeniu tego słowa. Przestrzeń publiczna jako miejsce życia społeczności miejskiej uznawana była za istotną wartość miasta od zarania dziejów, ale degradacja tej przestrzeni i równocześnie intensyfikacja działań przywracających ową wartość w znaczeniu społecznym nastąpiły, szczególnie dynamicznie, od lat 60. – zarówno w zakresie naukowym, jak i praktycznym. Mimo wielu badań prowadzonych w kierunku rozpoznania tego problemu wciąż zagadnienie kształtowania pełnej życia przestrzeni miejskiej mieści w sobie wiele pytań.

Autorzy, w niniejszej monografii stanowiącej początek planowanego cyklu, wybrali jako przedmiot badań miejskie tereny nadrzeczne. Ze względu na zróżnicowanie tego typu obszarów utrudniające generalizację wniosków badania przeprowadzono na wybranym ich typie – na ogólnodostępnych miejskich terenach nadrzecznych ograniczonych wałami przeciwpowodziowymi w śródmiejskim obszarze zabudowy, będących częścią systemu zieleni miejskiej. Wybrano ten typ terenu dlatego, że jest on w mniejszym stopniu, niż np. bulwary śródmiejskie, wykorzystywany jako urządzony obszar rekreacji, co wynika przede wszystkim z istotnych ograniczeń prawnych i ekonomicznych.

Pomimo tych ograniczeń Autorzy uważają, że na tych obszarach możliwe są, w określonych ramach, prowadzone działania zwiększające ich rekreacyjną atrakcyjność. Mimo pozornego podobieństwa wybranych do badań terenów różnice związane z uwarunkowaniami zewnętrznymi (lokalizacyjnymi) i wewnętrznymi (w zakresie formy badanych terenów i sposobu ich użytkowania) kształtują odmienne wskazania do działań, które mogłyby prowadzić do powstania lubianych i żywych miejsc odpoczynku i zabawy – wolnych od problemów i konfliktów między współużytkownikami przestrzeni. Każde miejsce nosi w sobie określony pakiet możliwości i predyspozycji do wykorzystania – tytułowy potencjał, który badali autorzy.

Założenia badawcze

Podejmując badania, przyjęto następujące założenia:

- ▶ Miejsce – w tym także aktywna przestrzeń publiczna – tworzy zarówno środowisko fizyczne, jak i społeczne, czyli użytkujący i odbierający je ludzie. Oba te aspekty miejsca powinny być w toku postępowania badawczego uwzględnione, aby można było uzyskać pełny i całościowy obraz danej przestrzeni, której potencjał do działań aktywizacyjnych będzie rozpoznawany.
- ▶ Każde miejsce ma swój, określony cechami fizycznymi i społecznymi, potencjał społeczny. Nie istnieje uniwersalny wzorzec przestrzeni terenów nadrzecz-

nych możliwy do zastosowania na każdym terenie. Można jedynie określić cechy miejsca zawierające możliwości lub ograniczenia określonych działań i ich konsekwencji społecznych.

- ▶ Zarówno czynniki przestrzenne, jak i społeczne mające wpływ na odbiór przestrzeni i jej funkcjonowanie stanowią elementy i struktury ukształtowane na różnych poziomach. Prawidłowe rozpoznanie charakteru przestrzeni wymaga uwzględnienia cech przestrzenno-społecznych poszczególnych miejsc w jej obrębie, ich wzajemnych relacji, a także relacji badanych przestrzeni z otoczeniem. Szersze struktury (czynniki mające wpływ na funkcjonowanie społeczne dzielnic, miasta, regionu) nie zostały już uwzględniane ze względu na przyjęty cel pracy zakładający określenie tych elementów, które mogą być modyfikowane w procesie aktywizacji terenów nadrzecznych oraz tych, które są z nimi bezpośrednio powiązane.

Przeprowadzone badania i ich wyniki

Rezultatem badań było rozpoznanie:

- ▶ czynników i uwarunkowań przestrzennych, a także określenie ich wpływu na zachowania/odczucia/oczekiwania ludzi oraz możliwości działań aktywizacyjnych;
- ▶ sposobów użytkowania parku, w tym istniejących i potencjalnych relacji pomiędzy różnymi grupami użytkowników;
- ▶ odczuć, ocen, potrzeb i oczekiwań obecnych i potencjalnych użytkowników;
- ▶ podłoża badanych zjawisk – ich charakteru i przyczyn.

Synteza – wnioski, wskazania i przeciwwskazania do wprowadzenia różnych typów działań aktywizacyjnych w odniesieniu do badanych czynników

Kluczowym elementem badań była synteza wniosków dotyczących wpływu badanych czynników na potencjał aktywizacyjny terenów nadrzecznych. Sformułowano je, określając dwa rodzaje oddziaływań: (1) pozytywny wpływ badanych czynników na rekreacyjne użytkowanie miejskich terenów nadrzecznych oraz na ich potencjał w aspekcie możliwości wprowadzenia działań aktywizujących oraz (2) ograniczenia, trudności i problemy wynikające z wpływu badanych czynników na rekreacyjne użytkowanie miejskich terenów nadrzecznych oraz na ich potencjał w aspekcie możliwości wprowadzenia działań aktywizujących.

Sformułowane wnioski umożliwiły analizę i opisanie możliwości działań aktywizacyjnych na badanym typie terenów oraz określenie wpływu badanych czynników na wskazania lub przeciwwskazania dla poszczególnych kierunków działań. Ocenę sformułowano w odniesieniu do wszystkich badanych i analizowanych grup czynników, określając wpływ każdej z nich. Ta kończąca pracę część odnosi się bezpośrednio do potencjalnych działań projektowych, nadając jej charakter praktyczny określający możliwość aplikacji wyników badań.

Wykorzystanie wyników badań, limitacje

Niniejsza praca kierowana jest przede wszystkim do środowisk projektowych związanych z architekturą, urbanistyką, architekturą krajobrazu, psychologią środowiskową,

kształtowaniem środowiska. Wyniki badań mogą być wykorzystane przez środowiska mające wpływ na kształt przestrzeni publicznych – projektowanych i przekształcanych – jako wskazania do projektowania dobrych miejsc publicznych podwyższających jakość życia mieszkańców.

Wnioski badawcze powstały na podstawie badań prowadzonych na kilku obiektach reprezentujących wybrany typ terenów nadrzecznych, dlatego nie mogą, jako generalizacja, być wykorzystywane jako baza poznawcza i zbiór wskazań przy przekształcaniu terenów nadrzecznych innego typu (np. bulwarów miejskich). W tym ujęciu badania wymagają poszerzenia i kontynuacji z uwzględnieniem różnych typów terenów nadrzecznych położonych w różnych miejscach.

Pomimo określonych powyżej limitacji sformułowane przez autorów wnioski i zalecenia mogą być wykorzystywane przez środowiska projektowe bądź w całości – w odniesieniu do ogólnodostępnych miejskich terenach nadrzecznych ograniczonych wałami przeciwpowodziowymi w śródmiejskim obszarze zabudowy, bądź częściowo – dla innych terenów nadrzecznych, których specyfika wymaga modyfikacji opisanych wskazań.

9. Piśmiennictwo

- Abu-Ghazze T.M., 1999. Housing layout, social interaction, and the place contact In Abu-Nuseir, Jordan. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 41–73.
- Appleton J., 1975. *The experience of Landscape*. London, Wiley.
- Arefi M., 1999. Non-place and placelessness as narratives of loss: Rethinking the notion of place. *Journal of Urban Design*, 4, 179–193.
- Altman I., 1975. *The Environment and Social Behaviour*. Monterey, CA, Brooks/Cole Publishing Company.
- Atlas architektury Wrocławia, 1997. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Atlas architektury Wrocławia, 1998. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Augé M., 1995. *Non-places. An introduction to supermodernity*. London, Verso.
- Bagiński E., 1998a. Co mieszkańcy Wrocławia usunęliby ze swojego miasta, a co by mu zafundowali, gdyby od nich zależały decyzje [w:] E. Bagiński (red.), *Problematyka planowania przestrzennego w ujęciu wielodyscyplinarnym*. Wrocław, Oficyna PWR.
- Bagiński E., 1998b. *Wrocław w opinii swoich mieszkańców*. Wrocław, Oficyna Wydawnicza PWR.
- Bakuliński G., Książkiewicz M., Januszewski S., Majewicz R., 2008. *Wrocławski węzeł wodny*. Wrocław, Fundacja Otwartego Muzeum Techniki.
- Bańka A., 1985. *Psychologiczna struktura projektowa środowiska. Studium przestrzeni architektonicznej*. Seria: Rozprawy, nr 155. Poznań, Wyd. Politechniki Poznańskiej.
- Bańka A., 2002. *Spółeczna psychologia środowiskowa*. Seria: Wykłady z Psychologii, tom 9. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Barker R.G., 1960. Ecology and motivation [in:] M.R. Jones (red.), *Nebraska Symposium on Motivation* (t. 8, s. 1–50). Lincoln, University of Nebraska Press.
- Barker R.G., 1968. *Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- Barker R.G., 1987. Prospecting in environmental psychology: Oskaloosa revisited [in:] D. Stockols, I. Altman (red.), *Handbook of environmental psychology* (t. II, 1413–1432).
- Barker R.G., 1990. Recollections of the Midwest Psychological Field Station. *Environment and Behavior*, 22, 503–513.
- Baum A., Mapp K., Davis G.E., 1978. Determinants of residential group development and social control. *Environmental Psychology and Nonverbal Behaviour*, 2, 145–160.
- Bauman Z., 2000. *Globalizacja*. Warszawa, PIW.
- Bauman Z., 2007. *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*. Warszawa, Wydawnictwo Sic!
- Bauman Z., 2008. *Płynny lęk*. Kraków, Wydawnictwo Literackie.

- Bell P.A., Greene Th. C., Fisher J.D., Baum A., 2004. *Psychologia Środowiskowa*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Berlyne D.E., 1974. *Studies in the new experimental aesthetics: Steps toward an objective psychology of aesthetic appreciation*. New York, Halsted Press.
- Bińkowska I., 2006. *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*. Wrocław, Muzeum Architektury we Wrocławiu.
- Bińkowska I., Szopińska E. (red.), 2013. *Leksykon zieleni Wrocławia*. Wrocław, Via Nova.
- Bonaiuto M., Aiello A., Perugini M., Bonnes M., Ercolani A.P., 1999. Multidimensional perception of residential environment quality and neighborhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 331–352.
- Borowik I., 2003. *Błokowiska: miejski habitat w oglądzie socjologicznym. Studium jakości wrocławskich środowisk mieszkaniowych*. Wrocław, „Arboretum”.
- Bronfenbrenner U., 1976. Reality and research of the ecology of human development. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 199, No. 6, *Ecology of Child Development* (Dec. 5, 1975), 439–469.
- Brown G., Gifford R., 2001. Architect predict lay evaluations of large contemporary buildings: whose conceptual properties? *Journal of Environmental Psychology*, 21, 93–99.
- Brzozowski G., Herman K., 2012. Tymczasowość Sacrum w Krajobrazie miasta. Analiza przestrzeni praktyk związanych z obchodami Bożego Ciała i żałoby po śmierci Jana Pawła II w Warszawie [w:] *Sacrum w krajobrazie. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 17 (162–170)*. Sosnowiec, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG.
- Budyk L., 2004. *Mosty Wrocławia w rysunkach projektowych*. Wrocław, Zubek.
- Campbell D.E., Campbell T.A., 1988. A new look at informal communication – the role of the physical environment. *Environment and Behavior*, 20 (2), 211–226.
- Canter D., 1977. *The Psychology of Place*. London, Architectural Press.
- Canter D., 1983. The purposive evaluation of places: a facet approach. *Environment and Behavior*, 15, 659–698.
- Carr S., Lynch K., 1981. *Open Space: Freedom and control* [in:] L. Taylor: *Urban open spaces*. New York: Rizzoli.
- Carr S., Francis M., Rivlin L.G., Stone M., 1992. *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carmona M., Heath, T., Taner, O., Tiesdell S., 2003). *Public Places – Urban Places. The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
- Castells M., 2000/2007. *Społeczeństwo sieci*. Warszawa, PWN.
- Chase J., Crawford M., Kaliski J., 1999. *Everyday urbanism*. New York, Monacelli Press.
- Chmielewski J.M., 1996. *Teoria urbanistyki. Wybrane zagadnienia*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Churchman A., Ginosar O., 1999. A theoretical basis for the post-occupancy evaluation of neighborhoods. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 267–276.
- Coley R.L., Kuo F.E., Sullivan W.C., 1997. Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. *Environment and Behavior*, 29 (4), 486–494.
- Cooper Marcus C.C., Francis C., 1998. *People places: design guidelines for urban open space*. New York, John Wiley & Sons.
- Cooper Marcus C.C., Sarkissian W., 1986. *Housing As If People Mattered*. Berkeley, University of California Press.

- Cozens P.M., 2002. Viewpoint Sustainable Urban Development and Crime Prevention Through Environmental Design for the British City. Towards an Effective Urban Environmentalism for the 21st Century. *Cities*, Vol. 19, No. 2, 129–137.
- Dovey K., 1999. *Framing Places: Mediating power in built form*. London, Routledge.
- Drapella-Hermansdorfer A. (red.), 2003. *Wrocławskie Zielone Wyspy. Projekt zarządzania zasobami środowiska miejskiego*. Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechnik Wrocławskiej.
- Dymanicka M., 2008. Fragmentaryzacja przestrzeni publicznej – próby rekompozycji. *Studia Regionalne i Lokalne*, Nr 3(33)/2008, 33–52.
- Dziubiński D., 2013. Architektura kompromisu. *Architektura Murator*, (07/2013), 40–41.
- Encyklopedia Wrocławia, 2006. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Francis M., 1989. Changing values for public spaces. *Landscape Architecture*, January/February, 54–59.
- Gallagher V.J., Martin K.N., Ma M., 2011. Visual wellbeing: Intersections of Rhetorical Theory and Design. *Design Issues*, 2011, 2 (27), 25–39.
- Garcia-Mira R., Arce C., Sabucedo J.M., 1997. Perceived quality of neighborhoods in a city in northwest Spain: an individual differences scaling approach. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 243–252.
- Gärling T., 1998. Introduction: Conceptualizations of human environments. *Journal of Environmental Psychology*, 18, 69–73.
- Gehl J., 1986. „Soft edges” in residential streets. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 89–102.
- Gehl J., 1970/1987. *Life between buildings: Using public space*. New York, Van Nostrand Reinhold.
- Gehl J., Gemzøe L., Kirknaæs S., Søndergaard B.S., 2006. *New City Life*. Denmark, The Danish Architectural Press.
- Gehl J., Gemzøe L., 2001. *New City Spaces*, Copenhagen, The Danish Architectural Press.
- Gibson J.J., 1979. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston, Houghton Mifflin.
- Groat L., 1984. Book Review of A. Perez-Gomez, *Architecture and the Crisis of Modern Science*. *Journal of Environmental Psychology*, 4, 73–78.
- Gyurkovich J., 2007. Miejskość miasta. *Czasopismo Techniczne*, z.2-A/2007, 105–118.
- Gzell S., 2008. Miasto jako przedmiot badań urbanistyki [w:] B. Jalowicki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku (11–27)*. Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar.
- Gzell S., Wośko-Czeranowska A., Majewska A., Świeżewska K., 2011. Miasto zwarte. Problem terenów granicznych. *Urbanistyka – Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – rok 2011*. Warszawa, Akapit DTP.
- Hagerhall C.M., 2000. Clustering predictors of landscape preference in the traditional Swedish cultural landscape: prospect-refuge, mystery, age and management. *Journal of Environmental Psychology*, 20, 83–90.
- Haydn F., Teme R., 2006. *Temporary Urban Spaces*. Bazylea, Birkhauser – Publishers for Architecture.
- Heidegger M., 1977. *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*. Warszawa, Czytelnik.
- Herzog T.R., 1992. A cognitive analysis of preference for urban spaces. *Journal of Environmental Psychology* 12, 237–248.

- Higgs G.K., 1980. Size and shape factors in contact action space. *Man Environment Systems*, 10, 271–278.
- Informator o stanie środowiska Wrocławia 2002, 2002. Wrocław, Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju.
- Jackson J.B., 1994. *A Sense of Place, A Sense of Time*. New Haven, Yale University Press.
- Jacobs J., 1961/1993. *The Death and Life of Great American Cities*. New York, Random House.
- Jagiello-Kołaczyk M., 2000. *Wrocławskie établissements: historia i architektura*. Wrocław, Oficyna Wydaw. Politechniki Wrocławskiej.
- Jałowiecki B., 2000. *Spółeczna przestrzeń metropolii*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jałowiecki B., Szczepański M., 2006. *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jałowiecki B., 2007. Fragmentacja i prywatyzacja przestrzeni [w:] B. Jałowiecki, W. Łukowski (red.), *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej (11–25)*. Warszawa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej „Academica”, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Januchta-Szostak A., 2008. Błękitna krew miasta. Woda jako ożywcza siła przestrzeni publicznych. *Czasopismo techniczne 3-A/2008*. Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 21–28.
- Januchta-Szostak A., 2010. Miasto w symbiozie z wodą. *Czasopismo techniczne 6-A/2010. Zeszyt 14*. Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 95–102.
- Januchta-Szostak A. 2012. Kształtowanie miast wobec zagrożeń powodziowych w XXI wieku. *Rotterdam – wodne miasto. Czasopismo techniczne 1-A/1/2012. Zeszyt 1*. Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 301–308.
- Januchta-Szostak A., 2012. Usługi ekosystemów wodnych w miastach [w:] T. Bergier, J. Kronenberg (red.), *Zrównoważony rozwój – Zastosowania. Nr 3 (91–110)*. Kraków: Fundacja Sendzimira.
- Januchta-Szostak A., 2013. Nadrzeczne parki w układzie hydrograficznym. *Zieleń miejska Nr 5(73)*, 37–40.
- Jerczyński M., 1992. *150 lat kolei na Śląsku*. Opole; Wrocław, Instytut Śląski.
- Joardar S.D., Neill J.W., 1978. The subtle differences In configuration of small public spaces. *Landscape Architecture*, 68(11), 487–491.
- Kaplan S., 1975. An informal model for the prediction of preference [w:] E.H. Zube, R.O. Brush, J.G. Fabos (red.), *Landscape Assessment: Values, Perceptions, and Resources (92–101)*. Stoudsburg, Dowden, Hutchinson & Ross.
- Kaplan S., 1987. Aesthetic, effect, and cognition: Environmental preference from an evolutionary perspective. *Environment and Behavior*, 19, 3–32.
- Kaplan R., Kaplan S., 1989. *The experience of nature*. New York, Cambridge University Press.
- Kaplan R., Kaplan S., Brown T., 1989. Environmental preference: A comparison of four domains of predictors. *Environment and Behavior*, 15, 509–530.
- Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP i innych organizacji dbających o ład przestrzenny w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną naszych miast, która stanowi ich szczególną wartość, daje świadectwo tożsamości terytorialnej i narodowej oraz gwarantuje podstawy rozwoju zrównoważonego, 2009. www.tup.org.pl/download/2009_0906_Karta-PrzestrzeniPublicznej.pdf, dostęp z dnia 20.04.2013.

- Kitowski K., 2010. Dyrektywa powodziowa a prewencyjne planowanie przestrzenne [w:] *Przegląd Komunalny Numer 7/2010 (226)*, <http://e-czytelnia.abrys.pl/?mod=tekst&id=11591>, dostęp z dnia 05.04.2014.
- Koncewicz T.T., Pchałek M., 2007. Ograniczenia w zabudowie terenów zalewowych, stan na 20 grudnia 2007 rok, www.wwf.pl/rzeki, dostęp z dnia 05.03.2014.
- Kosiński W., 2001. Krajobraz miast nadrzecznych. *Architektura Krajobrazu. Studia i prezentacje*, 2–3/2001, 4–16.
- Kosiński W., 2009. Wstęp do wydania polskiego [w:] M. Łuszczek, U. Ptasieńska (red.) *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Kraków: Fundacja Partnerstwo dla środowiska.
- Kozłowska E., 2008. *Rekreacja z Odrą w tle na przykładzie Wrocławia*. Nauka Przyroda Technologie Tom 2 Zeszyt 4. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Krajewski M. (red.), 2012. *Niewidzialne miasto*. Kraków, PW Stabil.
- Krenz J., 1997. *Architektura znaczeń*. Gdańsk, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
- Kulak T., 2000. *Wrocław. Przewodnik historyczny*. Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Kuo F.E., Sullivan W.C., Coley R.L., Brunson L., 1998. Fertile ground for community: innercity neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26 (6), 823–851.
- Leksykon architektury Wrocławia*, 2011. Wrocław, Wydawnictwo Via Nova.
- Lenartowicz J.K., 1992. *O psychologii architektury. Próba inwentaryzacji badań, zakres przedmiotowy i wpływ na architekturę*. Monographic 138. Kraków, PK.
- Lay M.C., 1996. Relationships between site layout and spatial behavior in low-income housing schemes [in:] M. Gray (red.) *Evolving Environmental Ideas – Changing Way of Life, Values and Design Practices [IAPS 14 Conference Proceedings, 30 July – 3 August 1996]*, 159–168.
- Lay M.C., Reis A., 1994. The impact of housing quality on the urban image [in:] S.J. Neary, M.S. Symes, F.E. Brown (red.), *The Urban Experience – A People-Environment Perspective [Proceedings 13th International Conference of the IAPS]*, Manchester (UK) 13–15 July 2001, 85–98.
- Lenartowicz J.K., 1983. *Miejsce kontaktów [w:] Sfera osobista w przestrzeni społecznej. IV Ogólnopolskie Konserwatorium Polskiej Architektury Współczesnej, Mogilany, 3–4 listopada 1983*. Kraków, PK.
- Lewicka M., 2005. Ways to make people active: Role of place attachment, cultural capital and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 4, 381–395.
- Lewicka M., 2008. Place attachment, place identity and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 209–231.
- Lewicka M., 2011. On the varieties on people's relationships with places: Hummon's typology revisited. *Environment and Behavior*, 43, 676–709.
- Lewicka M., 2012. *Psychologia miejsca*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lis A., 2002. Efektywność systemu zieleni rekreacyjnej w mieście w ujęciu psychologii środowiska. *Seria Monografie 31/19*. Wrocław, Oficyna Politechniki Wrocławskiej.
- Lis A., 2004. *Struktura relacji pomiędzy człowiekiem a parkiem i ogrodem miejskim w procesie rekreacji*. Wrocław, Oficyna Politechniki Wrocławskiej.
- Lis A., 2005. *Struktura podłoża motywacyjnego zachowań użytkowników parków miejskich*. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu nr 525, Monografie XLV. Wrocław, Wyd. AR we Wrocławiu.

- Lis A., 2011. Struktura przestrzenna i społeczna terenów rekreacyjnych w osiedlach mieszkaniowych Wrocławia z lat 70. i 80. ubiegłego stulecia. Wrocław, Wyd. UP we Wrocławiu.
- Lis A., Burdziński J., 2006. Czynniki wpływające na stopień zaspokojenia potrzeb społecznych związanych z zachowaniami rekreacyjnymi na terenach zieleni osiedlowej w mieście [w:] Architektura i Technika a zdrowie, materiały IV międzynarodowego sympozjum, Gliwice 17–18 października 2006 (177–186). Gliwice, Zakład Graf. Politechniki Śląskiej.
- Lis A., Burdziński J., 2007. Zielen osiedlowa w mieście – czynniki wpływające na zaspokojenie potrzeb społecznych. Zeszyty Naukowe nr 1745, Architektura, zeszyt 45, Architektura a Zdrowie, 55–68.
- Lis A., Fudała A., 2011. Przestrzeń interakcyjna w mieście. Architektura Krajobrazu/ Landscape Architecture, 2, 2011 (31), 61–71.
- Lis A., Bocheńska-Skałeczka A., Burdziński J., Gubański J., Walter E., 2013. Badanie potencjału miejsc publicznych w aspekcie możliwości ich aktywizacji – w druku w kwartalniku Architektura Krajobrazu/Landscape Architecture.
- Lynch K., 1960. The image of the City. Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
- Łuszczek M., Ptasińska U. (red.), 2009. Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych. Kraków, Fundacja Partnerstwo dla środowiska.
- Min B., Lee J., 2006. Children's neighborhood place as a psychological and behavioral domain. Journal of Environmental Psychology 26, 51–71.
- Montgomery J., 1998. Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design. Journal of Urban Design, 3, 93–116.
- Nasar J.L., 1994. Urban design aesthetics: The evaluative qualities of building exteriors. Special Issue: Design review: Public participation in evaluation of design. Environment and Behavior, 26, 377–401.
- Newman O., 1972. Defensible space: crime prevention through urban design. New York, MacMillan.
- Niemczyk E., 2002. Cztery żywioły w architekturze. Wrocław, Zakład Narodowy Ossolińskich.
- Norberg-Schultz C., 1971. Existence, Space and Architecture. London, Studio Vista.
- Norberg-Schultz C., 1975. Meaning in Western Architecture. London, Studio Vista.
- Norberg-Schultz C., 1980a. „Genius Loci”: Toward a Phenomenology of Architecture. New York, Rizzoli.
- Norberg-Schultz C., 1980. „Genius Loci” – Spirit of Place [in:] Architectural Design, 7–8, 85–88.
- Norberg-Schultz C., 1984. O zamieszkiwaniu (tłum. P. Choynowski). Architektura, 5, 42–47.
- Okólska H. (red.), 2002. Piwo we Wrocławiu Od średniowiecza po czasy współczesne. Wrocław, Muzeum Miejskie Wrocławia.
- Ostrowski W., 2001. Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Osuch-Chacińska L., 2009, Regulacje prawne ustawy Prawo wodne, www.ekoportal.gov.pl, dostęp z dnia 5.03.2014.
- Pancewicz A., 2003. Rola rzek w rozwoju przestrzennym historycznych miast nadrzecznych [w:] U. Myga-Piątek (red.) Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej, 275–285. Sosnowiec, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG.

- Pancewicz A., 2004. Rzeka w krajobrazie miasta. Gliwice, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Pawłowska K., 2001. Idea swojskości miasta. Kraków, Wyd. Politechniki Krakowskiej.
- Pluta K., 2012. Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Punter J., 1991. Participation in the Design of Urban Space. *Landscape Design*, 200, 24–27.
- Rapoport A., 1977. Human Aspects of Urban Form: towards a man-environment approach to urban form and design. London, Pergamon Press.
- Relph E., 1976. Place and Placelessness. London, Pion.
- Relph E., 1981. Rational Landscapes and Humanistic Geography. London, Croom Helm.
- Rewers E., 2005. Post-polis. Introduction to Post-modernism City. Kraków, Universitas.
- Reykowski J., 1992. Motywacja [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia ogólna. Emocje, Motywacja, Osobowość*. Warszawa, PWN.
- Rylke J., 1987. Wartości starych parków. Rozprawy Naukowe i Monografie. Warszawa, Wydawnictwo SGGW-AR.
- Sennett R., 1996. Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji zachodu, Wyd. Marabut, Gdańsk.
- Schneider-Skalska G., 1986. Rola wód otwartych w kształtowaniu miejskiego środowiska mieszkaniowego (praca doktorska). Kraków, WA PK.
- Schneider-Skalska G., 2004. Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego: wybrane zagadnienia. Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Scott M.J., Canter D., 1997. Picture or place? A multi sorting study of landscape. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 263–281.
- Shu-Chun L.H., 2006. A study of outdoor interactional spaces in high-rise housing. *Landscape and Urban Planning*, 78, 193–204.
- Sime J.D., 1995. Cresting places or designing spaces? [in:] L. Groat (red.) *Giving Places meaning* (26–41). London, Academic Press.
- Skjaeveland O., Gärling T., 1997. Effects of interactional space of neighbouring. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 181–198.
- Sobociński W., 2006. Szkice z dziejów browarów wrocławskich w XIX i XX wieku [w:] *Piwo we Wrocławiu. Od średniowiecza po czasy współczesne* (89–112). Wrocław: Muzeum Miejskie Wrocławia.
- Solarek L., 2011. Współczesne koncepcje rozwoju miast. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki PAN*, Z. 4/2011, Komitet Architektury i Urbanistyki, 51–71.
- Stangel M., 2009. Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehlem. *Architektura-Murator* 2/2009. <http://arcastangel.pl/miasta-dla-ludzi-rozmowa-z-janem-gehlem/>, dostęp z dnia 30.04.2013.
- Studer R.G., 1970. The Dynamics of Behavior Contingent Physical System [in:] H.M. Proshansky, W.H. Ittelson, L.G. Rivlin (red.), *Environmental Psychology: Man and His Physical Setting*. New York, Holt, Rinehart & Winston.
- Sulima R., 2000. Antropologia codzienności. Kraków, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szczepański M., Kozielska B., 2008. Miasto jako przedmiot badań socjologii [w:] B. Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku* (135–157). Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar.
- Środowisko Wrocławia. Informator 2006, 2006. Wrocław, Instytut Ochrony Środowiska Oddział we Wrocławiu.
- Środowisko Wrocławia. Informator 2010, 2010. Wrocław, Instytut Ochrony Środowiska Oddział we Wrocławiu.

- Tuan Y., 1977. *Space and Place; the Perspective of Experience*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia nr liv/3250/06 z dnia 06 lipca 2006 Strategia Wrocław w perspektywie 2020 plus.
- Ulrich R.S., 1979. Visual landscapes and psychological well-being. *Landscape Research*, 4, 17–23.
- Ulrich R.S., 1984. View through a window may influence recovery from surgery. *Science* 224, 420–421.
- Ulrich R.S., 1986. Human responses to vegetation and landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 13, 29–44.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. 1994, Nr 89, poz. 414).
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz.U. 2001 Nr 115, poz.1223).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627).
- Ustawa z dnia 27.03.2003 r. O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 Nr 80, poz. 717).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r., O ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92, poz. 880).
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. O zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014 poz. 659).
- Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. O zmianie ustawy – Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw.
- Walter E., 2013. Wodne oblicze miast. Zieleń miejska. Zeszyt Specjalny 1/2013, 4–5.
- Ward L.M., Russell J.A., 1981. The psychological representation of molar physical environments. *Journal of Experimental Psychology, General* 110, 121–152.
- Wendt M., 2009. The Importance of Death and Life of Great American Cities (1961) by Jane Jacobs to the Profession of Urban Planning, *New Visions for Public Affairs – Volume 1*, Spring 2009. Newark, DE, School of Urban Affairs and Public Policy – University of Delaware.
- Wilson J.Q., Kelling G.L., 1982. The police and neighborhood safety. „Broken windows”. *The Atlantic Monthly*, 3, 29–38.
- White W.H., 1964. *Cluster Development*. New York, American Conservation Foundation.
- White W.H., 1968. *The Last Landscape*, Garden City, Doubleday.
- White W.H., 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*. Washington, D.C., The Conservation Foundation, 1980.
- White W.H., 1988. *The City: Rediscovering the Center*, New York, Doubleday.
- Wiśniewska W., 2002. *Krajobrazy codzienne*. Zeszyty Naukowe nr 903. Łódź, Politechnika Łódzka.
- Wrocław a Odra, 1999. Wrocław, Urząd Miejski Wrocławia. Biuro Rozwoju Wrocławia.
- Zeidler K., Bąkowski T., 2010. *Leksykon prawa ochrony zabytków*. Warszawa, Wydawnictwo C.H. Beck.

Developing Public Urban Places in the City – the Evaluation of the Potential of Places

Part I – Places along the River

The use of public spaces is one of major aspects of functioning of a contemporary city. The issue has been considered as a key element of living together in the urban environment. That is why the problem of reviving moribund places into good places that are vital for local communities is often a subject of the research and an object of various activities while the lack of use of the potential of existing public spaces in the urban environments remains a current problem.

The research on the development of public urban spaces into active community areas carried out by the authors focuses on the evaluation of the potential of public spaces along the riverside areas and possibilities relating to specific types of activities. The ongoing research project based on the example of generally available selected riverside areas surrounded by flood banks in the downtown area belonging to the urban landscape design focuses on the influence of various conditions (spatial, social, formal and legal) on possibilities or on constraint of activities aimed at increasing the community connectivity of particular places according to social expectations.

Profound research of cases represented by five selected areas on the Odra River in Wrocław has been done. The research referred to basic conditions affecting the use of a particular area and its recreational potential of the spatial structure (functional and location related conditions, functional availability, landscape scenery and psychological perception, compositional, natural and physiographic conditions, elements of cultural heritage) and social structure (types of users and their behaviour, feelings, judgments, needs, and social expectations, existing and potential relations in different user groups). The analysis also includes formal and legal conditions affecting development opportunities of the riverside areas in Poland.

The conducted study has led to the conclusions that define the influence of the examined factors on people's behaviours, feelings and expectations and on potential and limitations of enhanced community activeness. The conclusions are of a general character and, based on the induction, they set up the hypotheses concerning the influence of the examined factors on the development potential of the riverside areas. The study is concluded with the systemic statement of recommendations and counter-indications for enhanced community activeness in the examined type of urban riverside places.

Key words: community connectivity, city, public spaces, riverside areas

